

9(55)

18-18

~~0 = 12/11 x 10~~

ՊԵՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԵՐՈՒՅ

ՕՐՐԱԿԵ

ՄԵՍՐՈՎ, ՊԵՏ Դ. ԹԵՂԻԳԵԱՆՆԵՐ Գ. Ա.
ՍԵՐԳՍԵՅԻ Թ. ԷՋՄԵՐՆԻ

ՆԵՐՍԵՍԻ ՆԻ ՍԵՆՏԻ

ՊԵՐՈՆ ՅՈՎԿԱՆՆԵՒՄԻ ՍԵՐՊՍԵԱՆ
ՍԵՂՄԵՍՏՅԻՈՅ

ՕՕՕՕՕՕ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍՈՆ ՏԵՄԹԵՆ ՆԵՐՈՒՄ

ԿԱՅՈՂՎԱԿՈՒՄԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

ՍԵՐՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐ ԷՈՒՂՈՒՄ ԵՆԹՆ ՅՈՎԱՆՈՒ

ԵՆԻՆԱՆՆԵՐ ՍԵՐՎԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ՍԵՆՏԻ

Հ Ա Տ Ո Ր Ա .

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի

Ա Ր Ա Ր Ա Տ Ե Ա Ն Ա Ն Կ Ե Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ի Կ Ա Ն Կ Ա Թ Ա .

1846 :

Պատմութեան դատումը փիլիսոփայութեանով
չըլար, վկայութեամբ կըլայ :

Տառ , Ա . Ժ - Մարտ . Երև , հ. 122

ՅԱՐԳՈՅ ՊԱՐՈՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ
ՍԱԼՄԱՍՏԱՑԻ

ԻՄ ԲԱՂՑԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՅ

ՔԱՆԻ ամօք յառաջ տպագրութեամբ հրատարակելի դա
ռաջարկութիւն ինչ՝ ՚ի մասին բաժանորդութեամբ տպագր-
ութեան հանօր օրագրութեանցս, որոյ մասունք ինչ էի
նչ միայն Պատմութիւն Հին Հնդկաստանի, այլ և առ այս
գործ :

ԵՐԿՐՈՐԴ Հ ԱՏՈՐ Գործոյս, որ ՚ի լոյս բերե զստոյգ ան-
դագրութիւնս Ատրպատականի, Եկպատանոյ, Պարսք նահան-
գի, և կղզեաց Պարսկսյին Եօցոյ, զԷրինս, զգաշաս, զանա-
պասս մեծամեծս, զբերս, զհանքս, զցետորայ, և զըրան-
ցլս, զծով, զբարս, և զբաժանու մն ժողովրդեան, զբզու, զկրօն
հին և նոր, զձէս, զտարազ, քաղաքականութիւն, զինուոր-
ութիւն, և այլն հանգեքձ առ անին և առ անձինն
հանգամանօք անձին և պատահարաց՝ թաց այլու՞ ժամա-
նակի ապաստան :

Յու՛մզեւոս լինէին արդեօք բազմամեան թափառանք ընդ աշխատանացս, եթէ չէր Ազգասիրիդ գաջ շնորհաց կարեաւեալ, և ՚ի հին աւուրց զթութենէ ՚ի լոյս ընծայեալ զսո՛ ՚ի փառս Անուան քում, յազգաց յազգս յաջորդութեանց աշխարհի :

Թն՛դ ՚ի պարծանս հողոյ Հայրենեաց զրեսցի մեր երկուց վատրանդեաց ինքնայօժար այս ծառայութիւն : Ի՛մ, ՚ի հաււաքելն և Քոյ ՚ի սփռել սոյն Ազգի մերում : Որ եթէ բարի ինչ՝ փառք Աստուծոյ և Ազգիս Հայոց համարեսցի իսկ թէ ո՛չ՝ մեաս և ո՛չ ու մեք արարեալ, քարոզ կենդանի գանեայ եղիցի յօժարութեան սրտի քոյ առ տարածութիւն զբազիրութեան Հայրենեաց, որում այոչափ ազգասիրաբար երախտաւորել յօժարութեամբ հաճեցար :

Թն՛դ Սաղամաստ ՚ի քէն սկիզբն արացէ պարծիլ, որ ո՛չ միայն զբաւորական յառաջադիմութեան Ազգին քոյութեանն հանդիսագիր, այլ և ճշմարիտ Ազգասիրութեամբ, և ճշմարիտ ևս բարեպաշտութեամբ՝ բողում Հայ անտերունջ որբոց եզեր հայր բարեխնամ, և առ ՚ի լոյս զիտութեանն Առաջնորդս եթէ միշտ այսպէս՝ հազան և ես ՚ի պարծանս անձին համարեսցայ, մնալ

Ի՛մ Քաղցր Հայրենակից

Խսնարհ Ծառայ Քոյ

Մ, Դ. Թաւրիշեան :

ԲԱԼԻՐԵՄ ԴՈՒՌ

Արեաւ. ինքն և երիվար իւր յորսալն գցիւ . էջ 58 .

Պ Ե Ր Ս Ի Յ

Եթէ կամք իցեն քեզ զազգի ուրուք զպատմութիւն ՚ի միա առնուլ, ոչ է պարտ զառասպելօքն զանց առնել. յորս թողին ստուգութիւնք հին աւուրց, Վանգի՛ թէ պէտեւ իրաւամբ զանդատէ Վերթուղահայր մեր զՊարսից անյարմար և անոճ բանիցն, սակոյն և այնպէս՝ իբրև ազգի դրացւոյ և կրօնակցի կռասպաշտութեան մերոյ աշխարհի՛ օգտակար համարի մեզ գիտութիւն առասպելաց ստոց նորուն, Եթէ հայիցուք ՚ի գիրս Պարսից վասն ստուգողոյն անցից նախահարց իւրեանց, թէ բաղդատութեամբ պատմութեան մերոյ աշխարհիս, և թէ Հնուսաց և Հռովմայեցւոց, կարե սղալիմք. վասնզի. էր՝ որ անփութութեամբ առաջին թագաւորացն, էր՝ որ ազգային պատերազմօք, և էր՝ որ ՚ի հաւաստց անախ Պաւսանին, բարձեալ անհետացան ՚ի միջոյ, և փոխանակ ՚ի ներս մու-

ծան մտացածին և ըստ քմաց քերթողացն
առասպելք : Բայց և այնպէս՝ 'ի մէջ փա-
կերլով նոցա զխեղիքանս ինչ նախնի պատ-
մութեան ազգին, 'ի մեծի համարման կա-
ցին առ ինքեանս և առ օտարս . որոց և
մեր զկնի գնացեալ՝ շարահարգեսցուք յար-
մարապէս զԹագաւորս նոցա՝ որդի հօր
յաջորդերլով մինչև 'ի Մահամադ Շահ . որ
վարէ զմիահեծան տէրութիւն 'ի վերայ
Պարսից աշխարհին . առանց ինչ մանրանա-
լոյ 'ի քնին տարբերութեանցն . ընդ պատ-
մորանից մերոյ աշխարհիս . ես 'ի հաւա-
քին փութացեալ , և այլոց զհամաձայնու-
թիւնն թողեալ :

ՊԻ Ե Ա թէ ամենայն զբիչք Մահմե-
տականաց բոց 'ի Հեղինակէն * Պարսեան

* Որ յաւելու զՄահարազեան կամ Մ-Վ-Գ-ն շարս-
տութիւն . 30 թագաւորք պայազատեալ մինչև յԱ-
զերաբադ 'ի վերջին թագաւոր նոցա , որ որաւեցաւ . և
աշխարհն խոսկեցաւ բովանդակ : Մովսէսեան հարս-
տութիւն զազգն 'ի խժութենէ քաղաքականացոյց և
ուսոյց զհերի և զայգեգործութիւն և զինւորութիւն :
Եպա Չիւսիբում որդի Եզերաբադայ թագաւորնաց . և
հաստատեաց զՉիւսեան շարստութիւն մինչև յՇահ Կու-
լին . և 'ի նմանէ մինչև 'ի Մահաբուլ . որ հրաժարեցաւ
յաթոռոյ 'ի սակս յետին տգիտութեան և վաստութեան
ազգի եւրուսի : և որդի նորա Ենսսան - Ենամ : Էւ յետ

դրոց զառաջին 'ի թագաւորս Համարին Պարսից՝ զՔէյումարս, այսինքն զԱլիւրու Մար, զօրդին Համարեալ Յեսան - Աճամայ թուինն 'Այի. և սկզբնաճայր Փելչգադեան Հարսաութեան: Ար 'ի խորին խրժութենէ զազգն Հանելով, քաղաքալար կենաց եղև առաջնորդ, Եւ ընդ 'Ղիււացն մարտուցեալ, կամ մեկնօրէն ևս խօսելով, ընդ Մոգոցն դիւարնակաց, յաղթեաց նոցա օգնականութեամբ առիւծուց, վաղերաց, և ընծուց թագաւորութեան իւրոյ, և եկեալ 'ի * Քաճի իւր ոստանն մեռաւ, թողեալ զպայազատութիւն ազգին որդւոյ իւրում Հոշանկայ:

ՈՇԱՆԿ որդի նորա ժառանգեալ զաթոռ և զարութիւն զՏօր իւրոյ, և ընդ գեւածարտուցեալ՝ մեռանի, Թէւէւ և Ֆրոսլսի նորա շարժեցաւ բարկութիւն Աստուծոյ ք վերայ բընակչաց երկրի, և սպառ սպուռ սասակեաց զնոսա մինչև յարեաւ Քեռումարս կամ Գիւ Ըաճ, Թագաւոր Երկրի: Գուցե սովին զջրհեղեղն յայտ առնէ, զի և մակդիր կէռումարսայ Գիւ Ըաճ, Արքայ երկրի, զնոյ յայտ առնէ զայնն հողագործ: Զենամթլ Թուարիզ զՔէյումարս ստուգարանէ 'ի լեզուն՝ Ասորոց նշանակել գբան կենդանի:

* Անկանի ընդ երեսուն և վեց սասիճանօք Հիւսիսային լայնութեան, և ընդ վաթսուն և հինգ սասիճանօք երկայնութեան յարեելից ցմուտուն:

'ի Հոշանկայ գտեալ ասէ զկրակն՝ այսպէս :
 Յառուր միում, արքայ Հոշանկ առանձ-
 նացու 'ի լեբինս ոմամբբ Հանգերձ 'ի սաշ-
 տօնէ իցն իւրոց, և ուրուական երևւոյթ ինչ
 խաւարային և անհեթեթ՝ յանգխման երեւե-
 ցաւ նմա : Աչք նորա աղբերբ արեան, և
 ծուխն ելեալ 'ի բերանոյ նորա միգապա-
 տէր զօգ արփւոյն : Խոհականն Հոշանկ
 շուրջ հայեցեալ զնովաւ բարեոք, առ քար
 և հար 'ի վիշասն, որ այլ ևս ոչ կարաց
 չարչարել զնոսա : Քարն զարկուցեալ ըզ-
 ժայռի ճարձատեցաւ 'ի փշուրս, և 'ի հար-
 ուածոյն ել բոց ստոյծառ, և այսպէս ծնաւ
 'ի վիմէն հուրն : Արքայ անկաւ 'ի վերայ
 երեսաց իւոց յերկրպագութիւն Աստուծոյ,
 վասն այսօրինակ ընդունելոյ զհուրն սուրբ :
 Որում յարոյց սեղան 'ի տեղւոջն, և ասաց
 այս հուր է աստուածութիւն, յամենեցուն
 սաշտեցի : Իկն գիշեր 'ի վերայ՝ և գեռ ևս
 վառեալ բորբոքէր լեառն, ուստի տօն կատա-
 րեցաւ յանուն Սկային մեծի, Իսկ որդի սորա
 թաւահամուրս † մականուանեալ Ղաւբանդ,

† Եառուրս Թահամուրայ մահտարածամ սաստիկ եղև
 աշխարհն, զի զինչ հետեանքն իցեն պատերազմի և ըս-
 պան զբնակիչս երկրի : Մնացորդք զլաւ արանց, և մարք
 զմատաղ մանկանց, որպէս և հարսունք զփեսայից սիրա-

կարի շատ հզօրացեալ 'ի վերայ նոցա,
 զյաղթանակ մարտին 'ի զլուխ տարա
 օգնականութեամբ բնողանց խնաստութեան
 և հանճարոյ նախարարին իւրոյ Շերա-
 պեայ, և կալեալ զամենեւին կաշկանդեաց
 'ի շղթայս, և եղ 'ի բանդիս: Յորոց ոմանք,
 կամ լաւ ևս ասել սկզբնահարբն մոգու-
 թեան, ուսուցանելով արքայի զընթեա-
 նուլ և զգրել, զերժան 'ի սլաժոց: Ալ-
 մա ժառանգեաց ասեն, եղբորորդի սօրա
 Չմշիդ, որ զՊերսուպոլիսն կառոյց, հրա-
 շակերտ 'ի շինուածս նախահարց, անուա-
 նեալ (Թ) աղար Չմշիդ՝ մինչև ցայսօր ժամա
 նակի: Ստեղիտ գկրակ և գղինի, և եմոյծ
 'ի Պարս զգլտութիւն շրջանի արեգական, և
 զատմարտարոյն արեայիւր, բրով և Նովրուզն
 կարդեաց տարեգլուխ. և զազգ իւր 'ի քա-
 ռեակ դասակարգութիւնս բաժանեաց, և
 հարաց դրօշեալ կուսն կացուցին յանգիման աչաց, յորմէ
 սկզբն արար կառաւորութիւն յաշխարհն Պարսից:

* Ըստ Փարզովսի. առաջին դաս անուանէր Քանդակ, և
 Քահանայութիւն. երկրորդ Նեօթեան զնուորութիւն,
 երրորդն Նեօթի մշակութիւն. չորրորդն՝ Սեօշեի ձե-
 րակերտութիւն կամ յարուեստ: Սուրբնեղազ, զերփինն
 Փահլաւի, և Մուշայ Ֆիրուզ ունին այսպէս. Եւթե-
 քահանայք. Սրէնիւրեան, Թագաւոր և գլխորդք. Ա-
 րէշեան, Մշակք. և Լօթօնեան Երեսաստորք: Բայց

Հնդիկ սովորութեան, և զայլ ևս կարգս
 և կանոննս պիտանիս հաստեաց, Ակիդքն
 թագաւորութեան սորա կարի բարգաւաճ,
 այլ վախճան չուաւ: Օրի գնալով գնաց
 և հպարտացաւ, ժողովուրդք զգուանօք
 յետս կացին 'ի նմանէ, և ՚Օ՝ ոհակայ իշ-
 խանին Մարիստանեայց ժամ պարապոյ դը-
 տեալ իւր, բառնայ գլխովին զնորա իշխա-
 նութիւն: Ար յետ թագաւորելոյ զամս
 հազար՝ մեռանի 'ի Կաւանայ դարբնէ Մս-
 պահանցւոյ՝ թողլով զաթոռն 'ի ժառանգու-
 թիւն Փրէյդունի մնացորդին Փիլիպպեան
 հարստութեան, որ զմրճուտեալ գոգնօց
 Կաւանայ ընդելլուզեալ ահամբք պատուա-
 կանօք՝ դնէ դրօշակ արքայութեան Պարս-

թերէս սովին պարզեցցին մթութիւնք բանից Եղիշայի
 սրոյ, մերոյ, որ յաղագս Դենպեաին Սար աշխարհի
 Հմայրէն անուն էր, գիտէր և ՚Ս՝ դարգութն, ու-
 տեալ էր և ՚Բ՝ զարգութն, ունէր և ՚Պ՝ լաւիքն և ՚Պ՝ ար-
 նայէն: Քանզի այս հինգ կնշաք են . . . բայց ար-
 տաքոյ է միւս ևս այլ վեցերորդ՝ զոր Մ՝ գրէքն կոչեն:
 Որով երևի զի հին Պարսկաստան ըստ արդեան Հնդկաս-
 տանի, յաւելեալ իգէ ի նախին որոյմունս իւր՝ և
 դանուակոչութիւն հիմնադրաց կամ առանձնակ քարո-
 զութեան երևելեացն ք նոսա:

|| յոյն ինքն է Բիւրասային Ս շրահակ, զորմէ գրէ Խորե-
 նացին մեր վասն անբանութեան և անբարի առաջոյ

կտատանի, և անուանե՛ղ զայն՝ **Ղարուփչի Կաւան**,
 'ի պատիւ առնն երախտեաց, որ կայր և մնայր
 ց յաղթութիւն **Արարացւոց** :

Փ ԲԷՅԻՆՆԻ որպէք երեք, **Սելմ**, **Թուր**,
 և **Իրիջ**. որոց բաժանէր զթագաւորու-
 թիւն 'ի ծերութեան հօր իւրեանց. եր-
 կու երիցագոյնքն 'ի սոցանէ համամարք
 նորա բարեբարութեան, և դիւաց նմա սպասաւորու-
 թեան, և ոչ վրիպացուցանել կարելով զվրիպեան և
 առան և ուսոյն համբարումն և անգուստ վիշա-
 պացն ծնունդս. և յայնմհետէ շարութեան յաճախու-
 թիւն ծախել զմարդիկ 'ի պէտս որովայնի: Իսկ ապա
 և Հրուդենայ ումնն կապեալ զնա սարեօք պղնձի
 և 'ի լեառն տանել որ կոչի Գմբաւընդ, այլ 'ի Ճանա-
 պարհի զմընն Հրուդենայ և Բիւրասպեայ քարչնն 'ի
 բուրն: և զարժչնն Հրուդենայ և տանել զնա յայրս
 ինչ լերին և կապել. և զինքն անգրի ընդդէմ նորա հաս-
 տատել. յորմէ պակոցեալ հնազանդեալ կայ շքլծայ-
 իցն և ոչ զօրէ ելանն և ապականել զերկիր: — Սաս-
 ցեալն 'ի նոցանէ Բիւրասպի Յշոսհակ առ ներովթաւն
 նախնի նոցա. քանզի 'ի բաժանիլ եզւաց ընդ ամե-
 նայն երկիր, ոչ խառն 'ի խուռն և ոչ ան առաջնորդ կամ
 անգլխաւոր ելա լինէր, այլ ստացուածով ինն ակնար-
 կութեամբ զխաւորք և ցեղապետք որոշեալք զիւրա-
 քանչիւր սահման ժառանգեցին կարգաւ և զօրութեամբ:
 Եւ զայս Բիւրասպեայ հաւաստի անուն Ճանաչեմ ես,
 կենտորոս Պիւռիգայ 'ի Քաղզէականի գտեալ մատենի:
 Ու ոչ քաջութեամբ քան թէ հարստութեամբ և Ճար-
 տարութեամբ զքն լապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր:

էին 'ի դասերէն Օ՞րհակայ . իսկ կրսերն 'ի
 գեղաւհւոյ ուրուք Իրանցւոյ : Արմայ հա-
 սանի արևմտեան մասն թագաւորութեան ,
 որ յետոյ անուանեալ կոչեցաւ Ուում :
 Թուրայ զերկիրն յայնկոյս Ուքան գետոյ .
 յորմէ՝ որպէս ինձ թուի , և անուանեցաւ
 Թուրան . և զմասն Ղ'ենաց աշխարհի : Իսկ
 հնազանդեալ Ներթութայ . և հասարակաց զկենցազ-
 կամեր ջուցանել ամենեցուն , և ասէր՝ ոչ ինչ իւր առան-
 ձին ուրուք պարտ լինել , այլ հասարակաց . և ամե-
 նայն ինչ յայտնի և բան և գործ . և 'ի ծածուկ ինչ
 ոչ խորհէր , այլ զամենայն յանդիման արտաքս բերէր
 լեզուով զծածուկս սրտին : Եւ զել և զմուտ բարեկա-
 մացն որպէս 'ի տունջեան նոյնպէս և գիշերի սահմա-
 նէր : Եւ այս է առաջին նորա ասացեալն և անբարի
 բարեբարութիւնն :

Այլ քանզի աստեղաբանութեամբ հզօր ելեալ , յօ-
 ժարեցաւ ուսանել զկատարեալ շարութիւնն : և այսք
 անկա ելիք նմա . որպէս վերագոյնն ասացաք : սովո-
 բութիւն ունէր պատրանաց ազագաւ առ բազումս ոչ
 ինչ 'ի ծածուկ գործել . և այնպէս վերջին և կատա-
 բեալ շարութիւն յայտնի ուսանել կարողութիւն ոչ էր :
 հնարի այսպիսում ուսման դասնութեան , և հնարս և
 ջուս ինչ յորովայնի ունել , և բաղբաղել շարաշարս ,
 որ ոչ այլով իւիք : քան թէ բանիւ իմն և անուամբ
 ստեղծեալ բժշկիցի , զոր ումք վայրագար լսել ոչ է
 կարողութիւն : Եւ այս , որ զսովորեալ շարութիւնս
 նիւթեր , ուսուցանէր նմա 'ի տան և 'ի հրասարակս ,
 անկասկած գգուի 'ի վերայ ուսոյ Բիւրաստեայ զը-

Իբրիջայ զարդեան Պարսկաստան, յորմէ և
անուանեցաւն Իբրան. այս է, երկիր Հա-
ւատացելոց, Այս մասին պատուականա-
գոյն գորով յերկուց առաջնոց, վառեաց 'ի
'նախանձ զեղբարս Իբրիջայ. զի զմահ նորա
'նիւթեալ, և առ անհնարին խժուժեան
իւրեանց զգլուխն զմասեալ՝ առաքեսցեն
առ ծերունին Փրէյդուն Հայր իւրեանց.
զոր և արարին իսկ. և զանէծս չարաչարս

նելով, և խօսելով յականջսն ուսուցանէր զանբարի
արուեստն. զոր յառասպելին մանուկ ստամայի,
ասնն, սպասաւորելով լինէր կամակատար. և սպա
վան որոյ պարգև 'ի նմանէ խնդրեալ, համբուրէր
զուսն:

Իսկ վիշապացն բուսումն, կամ կատարելապէս վիշա-
պանան Բիւրասպեայ, որ ասի, է այս. քանզի ան-
բաւ մարդիկ սկսաւ զօհել դիւաց. մինչեւ տաշտկա-
նալ 'ի նմանէ բազմութեանն և հալածել, և փախել
նմա 'ի նախասացեալ վերին կողմանսն. և 'ի սաստիկ
վարելոյ զնա՝ թօթափեցաւ ամբոխ նորա 'ի նմանէ.
Եայս վստահացեալ վարողաց զնա, հանգեան աւուրս
ինչ զտեղեօքն: Իսկ Բիւրասպեայ ժողովեալ զցրուեալն
անկարծօրէն հասանէ 'ի վերայ՝ մնաս սաստիկ առնելով.
յայլ յաղթէ բազմութիւնն, և փախտական լինի Բիւ-
րասպ. և հասեալ սղանսնն զնա մերձ 'ի լեանն, և
ընկնումն 'ի վիհ մեծ ծծմբոյ:

Իսկ Փրգովսի գրէ զԶոհակայ՝ թէ այս սպասատար
նորա նախ հրապուրեաց զնա կենախուզ լինիլ հօր առա-

ընկալան 'ի գլուխ իւրեանց : Գասեր Իսրի-
 ճայ էր որդի մի 'ի Փոշանկայ Մանուչար
 անուն, մի միայն յոյս ծերունւոյն Փրէյդու-
 նի, որ հասեալ յարբունս կատարելու-
 թեան հասակի իւրոյ՝ զօր ժողովէ : գունդ
 կազմէ : խալոյ գնոյ 'ի վերոյ արեհասպարտ
 հօրեղբարց իւրոց . և յաղթեալ մահու ըս-
 պանանէ զնոսա . և 'ի հաւոյն իւրոյ ընդու-
 նի զթագ և զերասանակ միահեծան տէրու-

քինոյ Մարգասայ : և ապա ուտել զմիս . որ յայն ժամա
 նակս 'ի մեծ մեզս համարեալ էր : Ապա խնդրեաց համ-
 բուրել զուսան : ուստի ծնան վիշապունք : որք սպա-
 նեալ էին արդեօք զԶոհակ : եթէ չէր դիւին 'ի կերպա-
 րանս բժշկի դաստիարակեալ նմա : զի տաշէ նոցա զու-
 դեղս մարդկան : և անկասկած եղիչի : զոր արարն և
 եղև այնպէս : Եւ պարս ընդ բոամբ հեծէր բռնա-
 ւորին՝ եթէ չէր կազաւայ դարբնի կենախուզ եղեալ
 նմա և կորեալ զՓրէյդուն կամ Հրուդեն յաթոռն
 Պարսից : Այս առասպել բարևօքևս մեկնի պատմու-
 թեամբ անշից վիշապին առ Դանիէլի . որում օր ըստ
 օրէ զոհէին զմարդիկ :

Հայք Գողթանն Զոկք կոչին : և ունին լէզու օտար
 'ի մեր բարբառոյ : " Բնախցուցանէ) Տիգրան զգերի Մա-
 բաց) յարեելեայ ուսոց մեծի լեբինն մինչև 'ի սահ-
 մանս Գողթանն . " Խոր . Լ . 123 : Արով պարծանք
 բառնալոյ զՄարաց իշխանութիւն առաւել Հայոց տայ առ
 Տիգրանաւ : քան թէ Պարսից՝ առ Կլաբոսի :

Թեան : Մեռանի Փրէյդուէն Թագաւորեալ
ամս 500 . սա զառաջինն Հեծաւ 'ի վիլ :

Մ Ե Ն Ո Ւ Չ Ե Ր , (գուցէ Մանդուկէս
Յունաց ,) Թագաւորէ զամս 120 , և ժա-
ռանդէ նմա որդի նորա Նուզար , որ
յեօթնեքորդ ամի Թագաւորութեան իւ-
րոյ կենախուղ եղեալ յԱսրաւխապոյ յարդ-
ւոյ Փոշանկայ Թագաւորէն Թուրանայ ,
վճարի յաստեացս . և Իրան ընդ Հնազան-
դութեամբ մտանէ նորա՝ մինչև 'ի Վէյ-
Վօթաթ սկզբնահայր Այսանեան Հարսաու-
թեան : Յորոյ աւուրս զօրացեալ Ռօստա-
մայ Պարսիցն ասեմ Վահագնի , սասանե-
ցոյց զԱսրաւխապ , և Հալաճական աբար ըղ-
նա յայնկոյս Ռթանի դեաոյն , որ եկաց մնաց
սահման 'ի մէջ Իրանայ և Թուրանայ ընդ
յամայր ամս : Յաւուրս Վէյ-Վաւուզայ
Հորգանեաուն Սկիւթացիք յայնկոյս Ռթ-
սոնի , այլ Ռօստամ պաշտպանեաց զՀայրե-
նիս իւր յերեսաց աստաաակութեանց նո-
ցա : Եւ այսպէս անընդհատ շարունակեաց
զարարս քաջագործութեանց իւրոց , մինչև
'ի Թագաւորել Վէյ-Իւրարովու , յորում խ-
պառ յաղթահարեալ սպանաւ Ասրաւխապ .
և Սամարղանդ ընդ Քախարայ ընդ լծով
եմուտ պարսկական իշխանութեան , Ռմանք

զսա ինքնդ Աէյ - Խոսրով՝ Աիւրոս Համարին
Մեծն Աամբխանն , որով և զսպամու թիւն
Պարսից 500, ամօք 'ի խոնարհ իջուցանեն ն .
յառաջ քան զՔրիստոս :

'Ի Հինգ երորդ ամի Արդեկիայ , իբրև
594 ամօք յառաջ քան զՔրիստոս , մե-
ռաւ Աիարքսէս թագաւոր Մարաց , սոյ-
ազատեալ ամս 40 : Եւ յաջորդեաց նմա
որդի նորա Աշդակ , կամ Աշդահակ , Որոյ
թագաւորեալ ամս 55 յաջորդի յորդւց
իւրմէ 'ի Աիւարքսարայ երկրորդէ , որ է
Պարսէն Սուրբ Վրոց . Հօրեղբայր մեծին
Աիւրոսի : Որ Սարգիսնի յաղթեաց , և
զՔաբելոն ընդ բռամբ էած : Օ ի ասի , թէ
Աշդահակ զգուստր իւր զՄանգանա 'ի
հնու թիւն Աամբխանայ տայ թագաւորին
Իբանայ , յորոց Աիւրոս ծնանի մեծն , 'ի
մի փնջիլ զսոյսզատու թիւն Մարաց և
Պարսից : Ասան զի՝ Ելիմացիք ըստ նա-
խագուշակու թեան Երեմիայ Վլ , առաջին ,
6 . ցրուելոց էին 'ի չորից հողմոց , Եւ որ-
պէս ասացն . կատարեցաւ . զի Ասորիք ,
Մարք , Արարացիք և Պարսիկք , Հետ
զհետէ կալան զայն , մինչև յետոյ 'ի մի
ձուլեցաւ , որպէս և տեսանի , 'ի Պարս-
կաստան մերոյ դարու :

Հաղագոս Արարատի Պարսկի Հոյնք և
 Հայք երկաթորէն ճառագրեն . թէպէտե
 զանազանս յիրերաց . իոկ սլամմիչք Պար-
 սից ամենեւին ոչ խօսին ինչ զկենաց և ըզ-
 հանգամանաց նորա : Համին եօթներորդի
 ազատութեան Հրէից մեռանի Արարոս
 մեծն 'ի բարերարս նոցա . թաղաւորեալ
 յետ զօրաւորելոյ Մարաց և Պարսից ,
 զամս 50 . յետ առման Բաբելոնի՛ զամս
 9 . յետ միապետելոյ Համօրէն Արևելեայց
 զկնի Արաքսարայ կամ Գարեհի Մարի՛
 զամս 7 . 'ի Հասակի ամաց 70 .նից , Քսենո-
 փոն տայ նմա զանուշակ մահ 'ի մահճի 'ի
 Բաբելոնի բազաքի , Հերոդոտոս՝ զմահ 'ի
 մարտին ընդդէմ՝ Մետագետաց , որ Համա-
 ձայի և սլարսիկ հնախօսութեանն , որ դնէ
 զԱրարոս կամ զԽոսրոյ յետ ընդ իւրև նուա-
 ճելոյ զԹոսրան , ընտրել կեանս միանձ-
 նութեան , և 'ի տեղւոջն աներև յաչաց
 լինիլ աւագանւով իւրով հանդերձ , Գի-
 ոդորոս՝ ձերբակալ եղեալ նորա , և կա-
 խեալ զփայտէ զրէ , Ատեսիաս՝ սրով հնդ-
 կի ուրումն 'ի կենաց բարձեալ , Իսկ
 Գուկիան՝ թէ սիւնքն մեծամեծք , որք 'ի
 սահմանադլիսի անդ Մարաց և Պարսից ,
 երևեցուցանեն Արարոսի մեռանիլ առ 'ի
 Բ

Հոդոց տրամուծենէ՛ զոր խժուծիւն որդւոյ
 իւրոյ Աամբիսեայ էած 'ի վերայ : Իսկ մերս
 Աամուէլ ասէ . թէ Տմարիչ Բամբիչն
 Մասագեցւոց սպան զՎիւրոս : Օխարդ և
 իցէ , 'ի մեռանիւ նորա որդի նորա Աամբի-
 սէս զբաղեալ 'ի սաշարմանն Եգիպտոսի ,
 ոչ ժամանեաց յաջորդել Հօր իւրում , յա-
 թոն Պարսից : Ասնորոյ Լոհրասպ ուրջու
 նորա՝ որ 'ի կենդանու թեան նորուն և 'ի թագա-
 ւորելն 'ի Բաբելոնի , սայազատէր Մարաց
 իշխանութեան , զկնի մահու նորա , թէ և
 ոչ հեշտեալ միասկտեաց զհամօրէն Պարս-
 կաստան : Վժուծիւն՝ զոր ասնէր 'ի վե-
 րայ որդւոց Վիաքսարայ կամ Մարաց ընդ-
 Հանբասպէս , գրգիւս նախանձու արկ 'ի
 սիրտ Աշտասպեայ որդւոյ իւրում . որ լատ
 Յունաց՝ Հիւրդի . ուտի զօրու ծանուել
 'ի վերայ . սարտաւորեաց զԼոհրասպ 'ի
 կեանս մնանձնութեան , և կայալ զա-
 թոն Տ21 . ամօք յառաջ քան զՔրիստոս ,
 Եթէ Աշտասպ սպս իցէ արդարև Վարեհն
 Հիստասպ , ուրիմն յուռքս սորա բառ
 ակնարկելոյ ամենայն սատմարանից՝ երևե-
 ցաւ Օրդեշտ մող քարոզել զմոգու-
 թիւն յաշխարհին Պարսից : (Ն) նաև սա 'ի
 Հայս 'ի քաղաքն Որմի , զոր ամանք 'ի

մերձակայ դրից նորա սլալեալք , համարին
 քաղաք Ատրպատականի .) ուր զառաջինն
 սկսաւ քարոզել զվարդապետութիւնն իւր ,
 և սփռել յաշխարհն Պարսից : Իսպանդի-
 ար որդի կամ եղբայր Ս շրասպետայ՝ առա-
 ջին գտաւ յաշակերտաց ինքնառաք մար-
 գարէիս այսորիկ , և 'ի շնորհս երեսաց սու-
 բա , ոչ միայն 'ի կապանաց արձակեաց զնա
 Արքայն Պարսից , այլ և հրամայեաց զեր-
 կատասան հազար կաշի կովուց 'ի մագա-
 ղաթ խաղախորդել , և զգուշութեամբ գրել
 'ի նոսա զվարդապետութիւնս մօզին . և
 սահել իբրև զսրբազան պատգամ ինչ 'ի
 վիմատասանին փորելոյ 'ի Թախտար ջրմ-
 շիկ կամ Պերսուսուիս քաղաքի , որ 'ի
 դաշտին Միրզուշտայ , իբրև 55 , մզնօք
 հեռի 'ի Շիրակայ : Աստ Պլինիոսի , ա-
 մենայն գրուածք Օրագեշտի , անցանէին
 անդր քան զերկուս միլիոնս տանց :

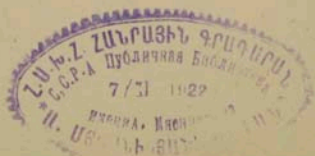
Մեղծէր սա որպէս յետոյ և Մահմէտ , ճա-
 նապարհ առնել յերկինս 'ի վեր , և 'ի
 հոգւոյն բարուոյ ընդունել 'ի Մամգդայ՝ բզ-
 գիրան Օանդալիստա , և զհուրն Սամգդա-
 կան : Իջլ և 'ի դժոխս , որպէս երազէրն , և
 ետես անդ զԱրհիմնն , այլ չկարաց չափել
 զճիր խաւարին՝ որ շուրջ պատէր զնովաւ :

Օ ամս քսան կերանս վարերաց միանձնական
 'ի լերինսն Էջրուրդայ . յայրի ուրեք ,
 որոյ վիմապատուարք ստուերադրեալք էին
 ուրուականօք Տարերաց , Եղանակացն ,
 և երկնային զօրութեանց , առարկայիցն
 նախնի պաշտամանն Պարսից , Այլա յաշ-
 խարհ եկեալ քարոզիաց զօրէնս մողութեան
 իւրոյ , որոց գլխաւորագոյնք էին , յախտե-
 նականութիւն Ասաուծոյ՝ նմանեցուցեալ ան-
 Հնութեան տեղոյ և ժամանակի , Էջրու-
 սկզբունքն 'ի կարգի տիեզերաց , Բար-
 ւոյն , և Չարի . զորոց մին անուանեաց Որ-
 միզդ՝ Բարոյ արարիչ , և միւսն՝ Արհմն
 Չարի նախահայր , Իւրաքանչիւր ոք 'ի
 սոցանէ կարող էր Համազօր արարչութեան .
 այլ Հակառակ խորհրդով , Որոց Հակառակ-
 ընդէմն արարչութեամբ , մուծաւ ասէր
 խառնուրդ բարւոյ և չարի յարարածս
 ամենայն , Հրեշտակք Որմիզի՝ պահապանք
 են տարերաց , եղանակաց , և մարդկան . իսկ
 Արհմնին՝ աղարատիչք նոցին , Այլ որով-
 Հեռեւ բարին միայն էր յախտեանակն ,
 վանորոյ և նմա անկ էր յաղթութիւն ,
 Իոյս բարւոյն էր օրինակ , և խաւարն չա-
 րի , (Օայս և Մայր իմ գիտէր)

Պ ԻՏԵՆ արժան է , զի Պանի գրիչ՝ Պա-

բխտանի , բնիկ գոյով Քաշմիրայե ներհան
 պաշտամանց Հնդկաց՝ կարծիս ՚ի միտս արեա-
 նէր բաղմաց . եթէ ջոննացեալ ինչ իցէ զհն-
 դիկն ՚ի պարսիկն կարկատել կերչա , սակայնև
 այնպէս՝ այս ուրուսպաշտութիւն Պարսից
 առաւել հին Մոզութեան Հայաստանի՝ կամ
 Սարէական պաշտամանցն հուպ մտաւ չի , քան
 թէ Հնդկացոյն , Քանդի՝ որպէս ՚ի բազում
 ընթերսնումք Սարէացիք պաշտէին զԱստու-
 ած , և զմարտիս իբրև գործիս կամ հրամա-
 նատարս պատգամաց նորս , որոց և խոստովա-
 նէին մեծապէս աղղել ՚ի հողագունդ մեր , Եւ-
 զհետ գնալով Քաղէացի բնաօրաշտութեան
 հիմնեցին զգիտութիւն իւրեանց ՚ի բաշ-
 ևոյս Աստեղատանն , — Թէպէտև աղգ աղ-
 գիվերայ յարեան , և աղանդ քաղանդոց յա-
 ջորդեցան ՚ի Պարսկաստան , սակայն գեռ ևս
 այս սեսութիւն պատուաստեալ յամենեւին
 ՚ի նոսա տակաւին անշորժ կայ՝ ոչ միայն
 առ իմաստուն համարեալս ՚ի նոցանէ , այլ
 նաև առ ռամիկս : Համին 1800 ՚ի ճանա-
 պարհորդել Սր Չան Մալքոմայ Անգղիաց-
 ւոյ յաշխարհ Պարսից՝ արքունի Աթաբ
 նոցս այսպէս գուշակեաց զբաղա նորս ,
 " Օրհնութիւն այնմ մեծի Արարչի , որ ստեղծ
 զերկիր , զերկինս , և զերկնային զօրութիւնս .

100H
 16933

յարարածս որոյ մարդիկ երևին իբրև դժուար
 խերեւիշի . խաւարայինն Արևակ , որ իբրև
 զսահ հսկէ յեօթներորդ յերկինս՝ գամա-
 գիտ է ցանկութեան սորա , Պառաւորեայն
 Առննթագ՝ իբրև դատաւոր արդար գահա-
 ւորեալ ՚ի վեցերորդ յերկինս , հսկէ ՚ի վերայ
 խորհրդոց սորա . Արիւնախանձն Սարեխ ,
 ծիրաներանգ սակիրբ իւրով նստեալ ՚ի հինգ-
 րորդ երկինս կամակասար բարկութեան Ա-
 րարչի իւրումն այլն : Արեգակն համասրայծառ
 շրջապատեալ բոցերէն պսակօք՝ որ ճառա-
 գայթարձակ փայլի ՚ի չորրորդ յերկնի՝ լու-
 սովն առեցելով յԱմենակալէն , Վեղեցիկն
 Արուսեակ , որ իբրև նուսգածու զուարթ
 բաղմի փառօք յապարանս երրորդ երկնից՝
 կազդուրեալ զօրութեամբնորա , (ն) եփտեալ
 Փայլածու , որ իբրև զդպիր արագագիբ
 նստի յերկրորդ եկնի՝ գրիչ պատգամաց Ա-
 մենակալին , Եւ Առսին անաղօտ բազմեալ
 յառաջնում երկնի՝ ՚ի նշան սքանչելի զօրու-
 թեան Արարողին , և այլն " :

Այս ստորագրութիւն քէշի Պարսից
 նախ քան զյայանութիւն Օրագեշտի ,
 կամ յառաջ է ժամանակաւ քան զՀուշանկ ,
 կամ հաւատ է դիւաց կամ մոզոցն՝ զորս
 կորոյս նա , և կամ սաքէական պաշտամանցն

սլարագայ : Եթէ առցուք զայս նախ քան
 զժամանակն Հուշանկայ երկու մեծամեծ
 արգելք յանդիման զան մեզ . մի՛ զի և ոչ
 խեբեէչ մի նկարուց աստի տեսանի 'ի բան-
 դակոնն Ելիմայ կամ Պերսուպօլսոյ . և կամ յո՛
 և իցէ յաւերակս Հնութեանց աշխարհին :
 Եւ միւս՝ զի Հերոդոտոս՝ որ բազմօք զկնի
 գրեաց , ոչ զմեհենից շինութիւնն յիշէ . ոչ
 կոոց կոփումն . և ոչ բազնից տեղիս : Այլ
 միայն թէ՛ 'ի բարձունս զոհէին ասէ
 Լուսնթագին , (որով իմանայ զամենայն զօ-
 բութիւնս երկնից ,) և թէ երկիր պագանեին
 ասէ Արեգական , Լուսնի , Երկրի , Հրոյ ,
 Չրոյ և Հողմոց , Հերոդոտոս եկաց ԱԱ
 ամօք նախ քան զՔրիստոս :

Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի դեռ ևս
 կայ զուգածայնութիւն 'ի մէջ նախնի քէչին
 Պարսից և Հնդիկ աւելորդապաշտութեան :
 Նախ զի երկօքին սահմանք միապէս խորշէին
 'ի մսեղեաց : Ի Պարս մտակերութիւն եմոյծ
 բռնաւորն Օռհակ . որ թուի գոլ արքայն
 Ասորեստանի . և խառնակիչ աշխարհի և կրօ-
 նից Պարսից . (որ և Բիւրասպ Խորենացւոյն)
 Եւ երկրորդ բաժանումն Ազգին 'ի չորրեակ
 դասակարգութիւնս՝ այլովքն Հանդերձ :

ՕՐԱԴԵՇ մոգ ծնաւ ասենն ոչ միայն ա-

նապական , այլ նաև անցաւ կամ առանց մահ
 պատճառելոյ կենդանեաց և բուռոց միան-
 դամայն , Պարսիկն զբուսական արարածս
 թէպէտև անընդունակ համարի վշախ
 կամ հեշտութեան , սակայն կեանս տայ նոցա
 և Վերադոյն Հոգւոյն բնակարանս համարի ,
 Քանի տէ թէ հեռեողք Հաճեբաստանի ,
 որ Պալհաւիկն է Յերզանայ Պաամայ որ-
 դւոյն Իհապայ Իզգաւնոյ համարի զհո-
 գին Օրադեշախ յառաջագոյն սանդճեալ
 յԱսասոճոյ և կախեալ զայնր ծառոյ , յորմէ
 որ ինչ երկնաւորքն են և անապական՝ յա-
 ռաջ բղխեցան , Իհաս ծառ փոխարեբու-
 թեամբ առեալ զբանն կամ զգիտութիւնն շա-
 նակէ , որոյ ամենայն սրտուղք են բարիք , Իւ-
 ասելն թէ հոգի մարդարէին կախեցաւ զծա-
 ռայ՝ ցուցանէ զնա զոլնշոյլ իմն Ընդբանիկ
 Իանին . և կատարելութիւն նորա էր՝ լոյս
 փայլեալ ՚ի ծառոյն գիտութեան , Ի սեւոյ
 տէ Պալհաւիկն՝ զի իմաստուն և սուրբ
 Մոգսկան Սերուշասէր , թէ հօր Օրա-
 դեշախ էր կով . որ միանգամ ուտելով զթօ-
 թափեալ անրեսս ՚ի ծառոյն գիտութեան , այլ
 ինչ յետոյ սչ ուտէր ուստի և կաթննորա
 գոյացեալ անտի՝ եղև հանապազորդեան սը-
 նունդ Փաբշասայոյ հօր Օրադեշախ , որով

յղացաւ Պատգամս կիննորա , և ծնաւ զսրգի
 իւր ազատ 'ի սկզբնական մեղաց , Յայլ
 ու բեք գրի , թէ կով եկեր զհողին Օր-
 բադեշաի , յորժամ կախէր զճառոյն , և միջ-
 նորդու թեամբ կաթինն անց 'ի հայր անդր :

Թողեալ աստանօր զերազն Պատգամ , որ
 այն ինչ գեռ մանուկն յորովայնի՝ ցուցանէր
 զհանդերձեալ նորա մեծութիւն : — 'ի ծր-
 նանիլ Օրբադեշաի բառ Պարսից և Պլինիոսի
 լուծաւ 'ի ծաղր , և լոյս փայլեալ 'ի նմա-
 նէ , ելից զտունն բովանդակ : — Օճանա-
 պարհորդութիւն Օրբադեշաի 'ի յերկինս :
 Մարդգէ սիրով ընդունիլ զսրբազան գիր-
 սին Օանդավիտաս , և զհօրն : Եջ նորա
 'ի գժոխս , ուր և տեսանել նորա զԱբհիմն
 զնախահայր չարութեան . որ արձակէր զայր
 մի 'ի կապանաց՝ յաղաղս նշմարելոյ 'ի նմա
 զմասն բարոյ . և զնասել աստանայի յա-
 թոռ տէրութեան իւրում : Աւելորդ համա-
 բիմ յիշել և զառանձնութիւն նորա՝ 'ի ծոր-
 ծորսն լերին Ելբուրդայ , որ է 'ի հիւսիսոյ
 արգի շահաստանին Թէհրանայ . զի և Պլի-
 նիոս յիշէ թէ՛ Օրբադեշա զքսան ամ յա-
 նապատի բնակեցաւ : Օճգնութիւն նորա
 յայրին գրօշելոյ ուրուականօք տարերաց
 և երկնային զօրութեանց : Թողում գէնի-

մազդիցն սրտմե լ զհրաշս նորա առ ՚ի վկա-
յու թիւն հաւատոցն անախատ թեան , որոց
գլխաւորագոյնն էր կրել զկրակն սուրբ ՚ի
ձեռին իւրում , թափել զհանք հալեալ յիւր
մարմին , և զկին զիւր սիրելի զՎշտասպ ՚ի
գոնջու թե՛նէ յառողջութիւն վերածել ,
ես ՚ի վարդապետութիւն առնն խիզախեմ :

Աւոյց թէ Աստուած էր ՚ի յախտե՛նից ,
և նմանէր անհնութեան ժամանակի և տեղ-
ւոյ : Եղ զերկու սակորունս աշխարհի , զբարի
և զչար , զմին անուանեաց Արմեղդ , արարիչ
բարւոյ , և զմիւսն Արհիման արարիչ չարի :
Ասէ Աստուած ց՝ Օրարդեշտ , լոյս իմ տար-
բի ՚ի լուստառուս ամենայն , ուստի և աշա-
կերաք նորա յորժամ աղօթս յատրու շանի
մատուցանեն , զերեսս իւրեանց դարձու-
ցանեն առ հուրն սրբութեան : Եսկ երբ ՚ի
բացի , առ ահեղափայլ Արքայն Տունջեան ,
Պահապան հրեշտակք բուսականաց և կեն-
դանեաց այսպէս խօսիլ սկսանին ընդ նմա :
“ Հովուեա՛ զհօտ իմ , ասաց ամբիձն Բահ-
ման . զորս ընկալեալ յԱստուծոյ և բեզ
հաւատացի : Մանուէք ՚ի նոցանէ մի զեն-
ցին , և որք տակաւին տայցեն զօգուս : “

“ Օտայդ Բարձրե լոյն ” , ասաց լուսու-

փայլն Արդիբէճէշտ ,, խօսեանց ընդ արքային .
 Աշտասպեայ , և յինէն պատուէր զայս տուր
 նմա , " Թէ 'ի ձեռս քո աւանդեմ զամենայն
 կրակ . կացո՛ մոգպետս , դասաուրս , և ըղ-
 ճերմուզս 'ի պահպանութիւն նոցա , զի մի
 շիջուսցեն ջրով կամ հողով , Պայծառութիւն
 հրոյ Տեառնէ . և զինչ որ զեղեցիկ քան զնա ,
 Օ փայտ խնդրէ 'ի ճարակ , և ծխանելիս անու-
 շունց միայն , Օ Երբ և տղայք մատուսցեն ,
 որպէս զի՛ ալօթք նոցա լսելի լիցին , Քեզ ա-
 ւանդես զնա , որպէս և յԱստուծոյ ընկալայ ,
 որո՛չ պաշտեսցէ զնա 'ի դժոխս կործանեսցի ,
 " Շահարիվար խօսեցաւ ապա , " Այլ այր
 սուրբ ցորչափ յերկրի շրջիս ընդ մարդկան ,
 ուսո՛ նոցա զպատու իրանս իմ . սաս որոց զան-
 ձամբ կրեն զեկզակ , սուր , դէն , և զբահո՛
 մաքուր պահել զնոսա , զի միայն երևոյթ նոցա
 զթշնամիս հալածականս արասցէ . որոց խոր-
 հուրդք 'ի չարութիւն են , Մի յուսասցին
 յամբարիշտս , և մի յարս արիւնահեղս իւ-
 բեանց , " Սպանդարմեա սսէ " Օրհնութիւնդ
 ազգի մարդկան . պահեա՛ զերկիր յարենէ ,
 յաղաէ , և 'ի մեռելոց . և մերժեա՛ զնո-
 սա յանապատ անջրդի , և յանկոխան 'ի
 մարդկանէ , Պատուք տաաւք 'ի վարձ լիցին
 վաստակոց , Լու տղիւ Թողաւ որաց նաէ ,

որ զերկիրն շէն և բարեբեր արացէ : **Օ** այս
 պատուէր առբ մարդկան յինէն կողմանէ , "
 Խուրդատ . " **Ք**եղ յանձն առնում **Օ** բն-
 դերչա , գամենայն ջուրս , որ գնան , զաղին և
 զքաղցրն . զգետոց , որք հասին 'ի հեռա-
 տանէ և 'ի լերանցն յաւխտենականաց . ըզ-
 ջուրս անձրեաց և տղրերաց միանգամայն :
Սւսմ մարդկան թէ ջուր զօրութիւն է կեն-
 դանեաց և բուսոց : **Մ**իոք սղծիցէ զայն
 մեռելաւով կամ անմաքրութեամբ . զի
 կերակուր հանդերձեալ ջրով սրբով լիցի
 ձեզ յառողջութիւն : **Ա**յսպէս կատարեն
 զպատուիրանն **Ա**ստուծոյ : **Ա**միրդատ ասէ :
 " **Մ**իոք քաղիցէ պտուղս 'ի ծառոց կամ բոցս
 յարմատոց , նախ քան զհասունանալն , զի
 օրհնութիւնք են մարդկան և անանոց մի-
 անգամայն " : **Ա**զա պատուէր ետուն նմա
 կարգել մոգս յամենայն տեղիս , զի ըն-
 թեւեռցուն զգիրս **Օ** անդալիստեան օրի-
 նաց 'ի յուր ամենայն մարդկան , խստիւ պատ-
 ուէր հրամանի 'ի վերայ եդեալ , զի զգու-
 շացին սահպանութեան տարերացն , յորոց
 մարդն հաստեցաւ : **Ա**յսոքիկ էին գլխաւոր
 մասունք դինի նորա , իսկ մնացեալ մասունք
Օ անդալիստայ դրոց նորա , յարացոյցք
 ինն էն բարոյական խրատոց : յառաջ բե-

բեալք յաւէտ 'ի յորդոր առաքինու թեանց ,
 Աւոյց . Օ բազեշտ պաշտել զմի և զանմահն
 Արարիչ , թէպէտ և զլոյսն օրինակ իմն տալ
 Աստուծոյ՝ անտխապաշտութեանց բաղմաց
 եզև արարող : Օ ի աշտկերտք նորա զիակն
 մտացեալ խորհրդոյն երկրպագե , որով և
 զանարգ անունդ զկրակապաշտինն յանձինս
 գրեցին : Օ ի թէպէտ Պարսիկք և յառաջ
 քան զսա զիւրակն մեծարէին , այլ ոչ յատ-
 բուշանս մշտաբորբոք պահելով , և ոչ սղօթա
 առ այն տանելով , Պատուէր նորա զերեսս
 յարենելոյս ուղղելովն սղօթելոյ , Հայէր մի-
 այն գնախոսպաշարութեան դաղգինն լնուլ թե-
 բութիւն , ևս և 'ի սլատիւ տարերացն և
 պարզագոյն Արեւոյ , զորս ինքնինն այն-
 քան սաստիկս մեծարէր : Այլ Հնազան-
 դութիւն նորա որ առ պատգամ Հրեշտակին
 Ապանդարմատայ , առիթ ետ փոխելոյ նորա
 գնախնի կարգ թաղման մեռելոց , զի ըստ Հե-
 բոդաաստի , 'ի բացի եզեալ Պարսից զգէս
 մեռելոց , թողութին թռչնոց և դազանոց քաղել
 զչաղիլսն 'ի յոսկերաց , և սարս լցեալ
 դնուսս 'ի դորականի , թաղել յանջրդի անա-
 տատս անկոխս 'ի մարդկանէ : Այս ոսկերա-
 լից դորակք գտանին տակաւին յաշխարհին
 Պարսից , մանաւանդ մերձ 'ի ծոցն նոցա :

Օրագրաշատ աստեղագրաշխ էր, և ընթացիւք նոցա համարել կարէր զճնուննդս և զդէպս հանդերձելոց. որ յետոյ անցեալ առ մեզս Պարսից՝ ժառանգութեամբ յաջորդէր: Երկոտասան ամսոց սարսոյն կացուցանէր զերկոտասան հրեշտակս 'ի սրահս անութիւնն, և աւուր աւուր ()բապետ հօր. որոց անուանք, գործք և ընկերութիւնքաց նոցին թիկնակցաց՝ գրեալ են 'ի գիրս նորա: 'Ի բազում հերձիս խորտակեցաւ այս դէն յետ նորա, այլ կրկին նորոգեցաւ յաւուրս Արտաշրի (հարիկեան Ստահրացոյ՝ Եսթահօր Սասանեան հարստութեան, 'Ի նորութիւնս Օրագրեշտական աղանդոյ երևի միայն փոփոխութիւն յուղարկաւորութեան մեռելոց: 'Ի հնումն դեկին Պարսիկ զմեռելին 'ի բացի գէշ գաղանաց և թռչնոց, մինչև մարմինն վերանայր, և ոսկերքն հաւաքեալ յանօթ խեցեղէն թաղէին 'ի հող. (որոց բազումք դասն և դասնին յաշխարհի այնմիկ լին ոսկերտուօք.) իսկ Օրագրաշատ 'ի հնագանդութիւն սրտազամաց Սպանդարապետի՝ հրամայեաց զմեռելին յամոյիս լերանց և 'ի խոսքանս դնել, և յետ թօթափելոյ մարմնոց նոցա զոսկերտափն հաւաքել և 'ի հասարա-

կաց բաւիղ ընկե՛նուլ խառն 'ի խոռոն
կուտակութեամբ :

Ճամանակ թագաւորութեան Աշտա-
սկեայ ձգե՛ն սլատմարանք Պարսից զամս 60,
այլ զորդւով նորին զՔսերքսեաւ խսլաւ
զանց առնեն : Իսկ զՍպանդար , Վսերք-
սէսն համարեալ յամանց , գրուաաի 'ի
Պարսիկ սլատմարանից իբրև զքաջ խրումն
ժամանակի . և ոչ անարդի տրուք , եթէ ոչ
'ի քաջ բազկացն Ոսոտամայ խորասկեալ
'ի մարտին ընդ դէմ Աքքային Սողաստանի ,
Օտար ազգաց սլատմարանք և եթ , ծա-
նօթս տան երևելի անցից թագաւորութեան
Պարեհի Աշտասկան . յորոյ 'ի չորրորդ
ամի թագաւորութեանն ել հռչակաւորն
այն հրովարտակ աղասութեան Հրէից ,
զնորհեալն յառաջագոյն 'ի Ալեքսէ . զի
դարձցին , և շինեսցեն զառձար Տեառն
Ղըրուսաղէմ : Ի յաջորդեալ ամին , 517
ամօք յառաջ քան զՔրիստոս , ապստամ-
բեցան Քարելովեացիք , որ յեա քսան ամ-
սեան սլաշարածոյն , աւարտեցաւ 'ի չարա-
չար կործանումն երբեմն ճոխ քաղաքամօր
համօրէն Վաղղէացւոց : Հիննեւորդ ամին ,
խաղացոյց Պարեհ զօրս 70,000 թուով
ընդ Փոքրն Ասիա 'ի թրակեանն Բոսփորն .

զոր էանց նաւակամուրջ պատկերով 'ի վերայ
 ներդուցին, և խաղաց զնաց 'ի հետանդու-
 թիւն իւր նուաճել զբովանդակ թիւրակիա
 մինչև 'ի խորին սահմանս Կսմեր քաղա-
 քի: Աչ շատացեալ յաղթութեամբքս՝
 էանց ընդ գեանս յաշխարհն Ալիւթացոց,
 քաց սպաշար կալաւ զնա յիւրոցն յանդըգ-
 նութեանց, որ զբո՛հ տուեալ զօրաց ընդ
 անապատ անջրէի, կորոյս զմեծ մասն նոցա,
 և ամօթահար կոր 'ի գլուխ ընդ կրունկն չո-
 գաւ 'ի բաց: Չմերեաց 'ի Սարգիսն Լի-
 քեացոց, և դարձաւ անտի 'ի Շօշ շահաս-
 տան հօր, յետ միացուցանելոյ զՍարս ընդ
 Պարսից: Յետ երկուց ամաց զկնի յա-
 ջորդելոց, խաղայ Պարսն 'ի Հնդկաստան՝
 ուտի և կազմեալ զնաւատորմիչն 'ի Աս-
 պատիւրոս կամ 'ի Հիմալու առ Ինդոսիւ,
 աց զճովակալութեան հրաման Ալիւդաք-
 սայ Արթանդացոյ, և առաքէ զնա 'ի խն-
 դիր նորանոր գիւտից, 'ի վերադառնալն
 յետ երեսուն ամսոց նաւազնացութեացն,
 արքայն Պարսից մասնէ 'ի Հնդկաստան,
 ընդ իւրև նուաճէ զամենայն թագաւորու-
 թիւնս նորա, և հարկ 'ի վերայ եղեալ
 500 տաղանդաց ոսկոյ, դառնայ յաշխարհ
 իւր 'ի Պարս: Գործք Պարսնին Հերոդո-

դոսի զուգակշիռ ք իմն լինին քաջի արա-
րիցն Սպանդարայ Վարդուսեայ կամ Սոս-
տամայ նորա : Այլ յաւեա օգնականու-
թեամբ մեծամեծ նախարարայ և սեղբա-
պայ աշխարհին :

Վ ճայրանալ երջանկու թեամբ արքայու-
թեան Վարեհի : սկսանի նոր պատմութիւն
Պարսից . յառաջ բերել զյաղթութիւն Յու-
նաստանի . զբռամբ ածեալ սակ զաշխար-
հին Վիդացւոց և զԹարակիա , յաւել զիւր
ճակային զօրութիւն . ուստի նախ Տիւրք
և ապա Յոյնք , զորս ած Վարեհ յառաջին
փառս աղատութեան իւրեանց , եղեն նմա
ձեռնառք յինդարձակել նորա զսահման
սէրութեան իւրոյ մինչև 'ի կղզիս միջերկ-
րականին : Ապաստարութիւն Յունաց յԱ-
րխտագովնայ , 'ի բսան երբորդ ամի թագա-
ւորութեան նորա , եղև պատճառ հրկիզու-
թեան Սարգիսնի , 'ի ձեռն դաշնակցեալ
նաւաստորմզին Աթենացւոց և Յունաց :
Այլ այս նոցին աջակցութիւն , 'ի զեան
մեծ եղերեցաւ սկնկալեալ շահուց թա-
ղաւորին մեծի . Աթենացւոցն առ իմ առ-
եալ այնր հաշակաւոր սատերագմին ընդ
Պարսից , որով զվերջին կործանեալն էառ
սէրութիւն նոցա , և Յունացն դաշնակցու-

Թիւն : Անկման և կործանման Աւերա-
 նի , յաջողութեան Պարսից 'ի Մարաթն ,
 և սիրախառն այնք Հակոբակու թեան ծա-
 գերոյ յորդիս Պարսի՛ն՝ վասն զաթոռն ըղ-
 Հայրենին ժառանգերոյ , Հանգերձ ամենայն
 պարագայիւք տէրութեան Քսերքսէսի ,
 յարձակման նորա 'ի վերոյ Հունաց , պա-
 տերազմին Մարաթնի , Սողամուայ , Պլա-
 տիայ և Մէքաղեայ , և որոյ 'ի կարգին , ամե-
 նեին անյիշատակ կան առ պատմաբանս
 Պարսից . թէպէտև Հոյնք ճարտարագոյնս
 գրիցեն , 'ի գտնուայ Քսերքսեայ 'ի Հու-
 նաստանէ ընդ ճանապարհ Փոքուն Ասիոյ ,
 Հրամայեաց կործանել զամենայն մեհեանս
 կոյ , որ ցուցանէր զեռանդն սրտի նորա
 առ օրէնս մոգութեան աշխարհի իւրում :
 Բայց և յափշտակութիւն զարդուցն , որ 'ի
 նոսա՝ զծարաւ չարաչար ազա՛նութեան իւ-
 բոյ : Լառ սա և զՔարե լովն , և զմեհանս կլ-
 ուոյ կործանեաց ըստ կանխաձայնութեանմար-
 գարէ իցն Խորոյէի . Լոս . իա . 9 : և Լըրեմ՝
 ա 2 , ծա , 52 , Արատան գաւոյլ սպանեալ
 գնա 'ի 21 . ամի թագաւորութեան նորա ,
 461 . ամօք յառաջ քան զՔրիստոս , ունի
 զաթոռն Պարսից . և սմա վտխամորդէ որդի
 նորուն Արատէս Լըրկայնաճեան , Ար այն ին-

Քլն է Բահման կամ Արդաշիրն Վարդգասա
 սպամարանիցն Պարսից, և (Արտաշէս զը-
 րոցն Եսթերայ վարկուցեալ յամանց,)
 Վարեն երեցագոյն սրբւոց Քսերքսեայ
 մահակից հօրն լինի. իսկ Հիստասպ մարգարան
 գորով Բակարիական նահանգացն՝ զերծանի,
 Փրդովսի 'ի մի ձուլէ գնա ընդ նախահա-
 ւուն իւրոյ Հիստասպայ Առաջնոյ, և ընդ
 սպօս իմն նշմարեցուցանէ 'ի գրուածս իւր
 քանցս հանդամանայ Երկայնարագուկն ան-
 ուանեալ Արտաշիսի. զի գրէ, թէ յեա զըր-
 ւամբ ածելոյ Սպանդիարայ գամենայն թշնա-
 միս հօր իւրոյ Աշտասպիայ, խաղայ գնայ 'ի
 Սագաստան ածել 'ի հնազանդութիւն զար-
 քայ նոցս գասպատամբ, Անդ 'ի շնչել ի-
 բում զվերջին շունչ իւր յաջոյ քաջին Սոս-
 տամայ, աւանդէ ասեն 'ի ձեռս նորա գորգի
 իւր զՔահման, ուսուցանել նմա զարուեսաս
 սպանբազմի, Յամբառնայ սորա 'ի գահն
 արքունի, 'ի գրդիս նախանձու բրդի ընդ-
 դէմ Սօստամայ, գոր հանդերձ տամբ իւրով
 ճարակ սրոյ մատուցեալ՝ ւնի զերկիր նորա
 'ի վրէժ արեան հօր իւրոյ Սպանդիարայ,
 Անցք սպանման Սպանդիարայ, և պաշտ-
 պանութեան սրբւոց նորա 'ի Սօստամայ, և
 կոտորած ողջոյն տան նորա, գեղեցիկս հա-

մաճայնին պատմութեան Յունաց՝ որ յազգս Արտաւանայ, որպէս և Արտաշէրն Գրազդատ ընդ Արտաշէսի Երկայնաձեռնին նոցա, Վասն զի ըստ գրեցոյ պատմարանիցն Պարսից, 'ի կալնորա 'ի կանգուն, մատունք երկաքանչիւր ձեռաց նորա հասանելին ցրծունկն, զի և անուննորա Քահ - սան, 'ի լեզուն Սանկսկրիտացոց նշանակէ Քազկունիս, Խունդամիր տուեալ ատէ նմա այսր անուան վասն քաղցրութեան բարոյից նորա, որ 'ի լեզուն Ասորոց զայն նշանակութիւն 'ի դէմն ածէ: Իսկ զանունդ Արդաշիր, բողբոճք ստուգաբանել ջանացան 'ի Ուրդու շիր, Անիւծ բանակի: Իսկ Սր ջան Մալքում Անգղիացի գեղեցիկ ևս մեկնէ զայն նշանակել Անիւծ երկրի, զի Արդ գերկիր նշանակէ, և Շիր, զԱնիւծ: Հեղինակ թարգմանի 'ի թարգմանց, որ սղալմամբ դնէ զանկումն Բելլազարայ յառուրս Արդաշիր, 'ի վերայ ածէ նա և թէ Հրէայք ինքնագլուխ պայազատէին յիշխանաց իւրեանց, և թէ մեծամեծ արտունութիւնք տուան նոցա 'ի Քահմանայ, որոյ Տիկին էր դուստր Հրէի ուրուք: Համաճայն սինդէ Յովսէսոս թէ Արտաշէս Երկայնաձեռնն լեալ իցէ այր Եսթերայ, զոր և ապացուցանեն մեծամեծք 'ի շնորհացն

ցուցելոց Ազգին Հրէից, Սա Համարի ար-
 դարն առաջին ինքնակալաց գոլ Պարսից,
 որ յերա տիրելոյ Սագաստանի, թագաւո-
 րեաց 'ի Հնդկաց մինչև ՅԵթովպիա, 'ի
 վերայ 127 գաւառաց, Ասա Պարսից ժա-
 մանակ ամաց իշխանութեան սորա Հաշուի
 լինել 112. այլ ըստ Հրէնաց՝ 40. և վախ-
 ճան կենացն 424 ամօք յառաջ քան ըզ-
 Վրիստոս, Հաջորդէ ամիս գուսար սորա
 Հովմաի զամս 50, Էւ ապա յանձն առնէ
 զսոյսազատութիւն ազգին որդւոյ իւրում Պար-
 րհի 'Նովմանի, Հաջորդք սորա Վսերք-
 սէսն Էրկրորդ, և Սոկրիանոս ամբարձեալ
 և խնարհեալք 'ի գահոյից 'ի միջոցի
 ութն ամսոց և եթ' գանց առնին, զի և
 'ի կանոնս Պարսպմեայ՝ զկնի Արտաշեսի
 դնի Պարրհի, 'ի 424 ամէ մինչև 'ի 405
 յառաջ քան զՎրիստոս, Իսկ Հովմաի նոյն
 թուի գոլ, զոր Հրէիք Փարազատ կոչեն,
 Տիկինն խորդ եղբօրն իւրոյ Պարրհի եղեալ,
 Որդի սորա Արտաշէս Ուշեղն անուանեալ
 յաջորդէ նմին, Ոչ ոք յինքնակալաց
 բաց յԷրկայնաձեռն Արտաշեսէ, յոյդ-
 անուս ճանաչի պատմաբանիցն Պարսից,
 վասնորոյ Ուշեղս այս Արտաշէս առ նոսա
 Համարի գոլ Պարաբ Առաջին, որ յաջոր-

դեաց Հօմաի մօրն իւրոյ, որ զոյգ ընդ առն
 իւրում և եղբօր, այսինքն Պարեհի Նո-
 թոնի թագաւորէր 'ի վերայ Պարսից,
 Աքսորումն Փարազասայ 'ի Բարեւոյն
 ակնարկէ 'ի զրկումն Հօմայեայ 'ի թագա-
 ւորութենէ իւրմէ: Օտնց առնէ աստա-
 նօր պատմութիւնն Պարսից, զԵգիպտական
 պատերազմաւ, որ յաւուրս Պարեհի Նո-
 թոնի, զապատմութեամբ Մարաց, քա-
 ջարարութեամբն Պերկոպոննեոացւոց, և
 զԱլեքսանտրոսն Երկրորդաւ, որ յարձակեցաւ
 'ի վերայ Բարեւոյնի. թէ պէտեւ Հերոդոտոս,
 Թուկիտ, Քսենոփոն և այլք անթմարարձա-
 նագրեն, Պարաբայ կամ Պարեհի Առաջնոյ
 յաջորդէ Պարեհ Երկրորդ. զոր Յոյեք
 Արդամանոսն անուանեն, որոյ յաւուրս ծա-
 դեցաւ Ադէքսանդր Մակեդոնացի, Յեա-
 որոյ Աքսաշէս Ուլքոս, և յետ նորա որդի
 նորուն Աքշէս խժաղոյեք 'ի թագաւորս
 Պարսից. որք և սրով սասակին, Պատմիչք
 Պարսից 'ի մի ձուլին զսոսա ընդ Պարաբայ
 Առաջնոյ, և Համարին գնա պատերազմել և
 յաղթել Փելլիպպոսի Մակեդոնացւոյ. զոր
 ընդ Հարկաւ կացուցեալ՝ զզուտար նորա 'ի
 կնութիւնն իւր առնուլ, յորմէ և գմեծն
 ծնանիլ զյաղթողն աշխարհի, և շինել ըղ-

բաղաբն Ղարարդիրտ 150, մկնօք ընդ
յարեւելս Շիրազայ, Օգործս Արտաշխի
Ոքոսի պատուասանցին պատմարանք Պարսից
յանձն առաքինւոյն և աղետախոհին Ղա-
րեհի, և յաւելին 'ի վերայ նա և զդժնէու-
թիւնն զիմաց և զխելածխոութիւնն մտաց,
զի ընդ նովխմբ. ք ծածկեացն զսրարու թիւն
նորա, և զնոսպարծութեանն ազգին 'ի վեր
փայլեցուսցն բարուրանս, Աւանդութիւնք
նոցա յազգս Յաղթոյին Մակեդոնացւոյ,
կարի պատ 'ի պատք, հիմնեալք են զխո-
վին յանուօտ և 'ի շոյլ առասպելս աշ-
խարհին, թէպէտեհ Համաձայն Յունաց ըն-
դունին զյարձակումն նորա 'ի Պարսս, զսար-
տութիւն և զմահ Ղարեհի, զմեծանձնու-
թիւնն նորա 'ի վերայ հոգեվարեալ Ախոյ-
նինն, զգաշնակցութիւնն ընդ Տաքսիզայ
և Ամիւնայ 'ի մորա ընդդէմ Պարոսի, զարշա-
ւանս նորա ընդդէմ Ալիւթացւոյ, և զգովու-
թիւնն նորա 'ի վեր քան զչտփն, Սոս Օի-
նէթուլ թաւարիղին՝ Փիլիսոսոս Հարկաաու-
գոլով Պարսից, Աղէքսանդր զլանայ Հար-
կանել զհարկն ոսկի ձուոց, և պատգամ փո-
խանակ առաքէ 'ի ձեռս դեսպանին Պար-
սից, « թէ հաւ որ զայնպիսին ածէք գձուս,
թաւաւ » : Ղառնայ դեսպան Պարսից բե-

բերով Մղեքսանդրի զգուճաւ և մական խա-
 զուց 'ի Հեճնգն Հասակի նորա . և զմաղախ լի
 կնճթաւ առ 'ի ցոյց բազմութեան զօրացն
 Պարսից : Մղեքսանդր 'ի ձեռս առնու զմա-
 կանն 'ի նշան զօրութեան իւրոյ , և զգուճան
 փոխանակ աշխարհին Պարսից , և կնճիթն
 զյայտարար բազմութեան զօրաց 'նորա՝ Հա-
 ւուց արկնալ 'ի կեր, դարձուցանէ : ցարքայն
 Պարսից զգառն մի սելս : Մալա առեալ
 նոցա զՊարսն ճարակ սրոյ յաղթողին ,
 զտասնամեանն սլաաերագմ համառօտեն 'ի
 մի մրցիւն ճակատու : Եւայց զի մի արարք
 այսքան երկելիք ընդ գրուանաւ զանցառու-
 թեան զնիցին . մանաւանդ՝ ուր ոչ սլարծանք
 են իմ և ոչ անարդանք զհեա զալիք , արժան
 Համարիմ Հարեանցի ծանօթս աալ ասանօր :
 Երեք Հարիւր երեսուն և չորս ամօք յառաջ
 քան զՔրիստոս զբաամբ նուաճեալ Մղեք-
 սադրի զքաղաքս ապստամբս Հռոմաստանի
 500,000 Հեռեակօք և 5,000 Հեծերովք
 ընդ Հելլասոնդ անցանէ . և կանգնէ զմեծ
 յաղթանակն առ եղերբ Վրանիկոս զեաոյ :
 Համին երկրորդի խաղայ 'ի վերայ Փռու-
 զիոյ , և զբաամբ ածէ զՎուկիայ բովան-
 դակ , զՊամիլիդեա , զՊափղագոնիա , և ըզ-
 Վասպադովկիա . և սլարաութեամբն Խաղ-

դիայ կնքէ զլիճակ Ասորեստանեայց :

Աւրանօր Պարեհ մազապուրծ ապրեալ, թողու նմա զկահ հ կկարասին ամենայն՝ հարիւր հազարաց Պարսից, Պաշարէ զՏիւր զամիսս եօթն, յորում ողի առնու Պարսկաստան, Յեա ընդ իւրե նուածելոյ և զայն, խաղաց գնայ յԵրուսալէմ, ուր ընդ յառաջ ելանելի նորա Քահանայապետին կոնսնական զգեստու, զարհուրեցուցանէ զՔաջն հեթանոսաց, նահանջէ գնա ՚ի խորհրդոց կործանելոյ զքաղաքն, ուստի զոհս Տրառն ՚ի սաճարին մատուցեալ՝ շնորհէ Ազգին զաստուածպաշտութիւն և զամս շաբաթուցնոցա :

Եւ ՚ի հարցանել զընդէրն ՚ի նմանէ, ստաստանէ, թէ այր երևեալ ինձ ՚ի տեսլեան Քահանայապետին սարասու, խոսասցաւ ինձ զթագն Պարսից, Յուցանէ նմա Քահանայապետն Յադուա ՚ի մարգարէութեանց անտի Պանիէլի . թէ Պարսկաստան կործանելոց էր ՚ի քաջացն Յունաստանի :

Օր յիւր վերայ մե կենրով Այլէքսանդրի, խաղաց գնայ ՚ի Պաղա : Բերթապահք Պարսից հզօրապէս մարանչին, այլ ծարաւն պարծանաց առնու զայն, զԲէտիս սպանանէ տան հաղորաւն հանդերձ, անցանէ ՚ի Պերդուսէնն, Եզրիպտացիք գնա փրկ-

կիւն ընդունին : Մէմփիս գրունս բանայ
 առաջի երեսաց նորա . կեղծաւորին նմա
 քուրմք Արամազդայ Ամմոնի՝ յանասա-
 տին ի իրէացւոց . և քաղաքն Սաքովթ
 զանուն Պիւցազինն ՚ի պարծանս իւրում
 գրեալ՝ անուանի Աղէքսանդրիա : Աստի
 ընդ Պաղեստինն և ընդ Տիւր՝ խաղայ յաշ-
 խարհն Պարսից , Պարսն յետ բազում
 հրեշտակախօսութեանց , ընդդէմ՝ ելանէ
 նորա յաին Պամադեայ , իբր 600 ասպարիզօք
 հեռի յԱրբեղայ . տասն բիւրուք հետե-
 ւակաց , քառասուն հազարօք հեծելոց , եր-
 կերիւր կառօք , և հարիւր և յիսուն փլօք :
 ՚Ի պարսութիւն մասնի յերեսաց նորա ,
 և փախստական անկանի յԷկպատականն աշ-
 խարհ : Կաղայ Աղէքսանդր ՚ի Բարեւն ,
 գրունք անաշխատ բանին առաջի նորա ,
 հրամայէ անգրէն նորոգել զմհեանս կոր-
 ծանեալս ՚ի Քսերքսեայ , գաւնայ ՚ի Շու-
 շան քաղաք , և տիրէ արքունի գանձուց :
 Հրամայէ զօրաց իւրոց զՊերսուպօլիսն կոր-
 ծանել չնաշխարհիկ քաղաքացն Պարսկաս-
 տանի . զամբոց և զասպարանս միայն պա-
 հելով ՚ի ձմբոց իւր : Բայց և զսոսինն ՚ի
 գինէրբուս հրկէզ արարեալ ըստ ինդրոց
 աթենացի հոմանոյն իւրոց , առ ՚ի վրէժ

Հրայրեցի'ն Աթենայ 'ի Քսերքսեսէ , գի-
 մէ 'ի գարնան 'ի վերայ Եկպատանայ , Պա-
 րեհ 'ի ճակատ յարդարելն մտախոհ , գե-
 րի վարի յիւրոց զօրաց՝ ութն առուրք
 յառաջ քան զհասանել նորա , որոց զհեա
 պնդէ քաջն զկնի հինգ առուրց ընդ կիրճն
 Կասպից 'ի Պարթևաստան , Աւագանի Պար-
 սից կարեվէր խոցոտեալ զՊարեհ հեծու-
 ցի'ն 'ի կառս իւր և փախեան , որ յառաջ
 քան զհասանել յաղթողիս զբաւեցան 'ի
 կենաց , Ադէքսանդր արտասուեաց ասն 'ի
 վերայ նորա , և զդի'ն նորա սրտեաց վե-
 րարկուաւ իւրով , հրամայեաց զմասել և
 տանել 'ի Շուշան քաղաք , Ասլա Պարթևք
 անձնատուր եղևն սմա , Հիւրկանիա հարկս
 հարկեաց . Արիք իսպառ նուաճեցան , և
 Մարդաստան համօրէն , Օկայ էսա 'ի
 Օանդրակարդ Հիւրկանիայ , և լուեալ
 թէ իշխան Արեաց զօր ժողովէ ընդդէմ
 իւր , ձերբակալ արար զնա , և զՔեսոս մի
 յսպանողացն Պարեհի , 'ի Բակտրիոյ հա-
 լածական արար յայնկոյս Ռքսոնի , Օհեո
 պնդեալ զերկիրն 'ի հնազանդութիւն նը-
 ուաճէ , և զՔեսոս զմասնեալն 'ի ձեռս
 իւր , մահու վճարէ : Սոկրոնիա 'ի հնա-
 զանդութիւն նորա մտանէ , և Մարական

գա, կամ Սամարղանդ հանգիստարան լինի խե-
 նէշ խաղուցն Սպանդարամետունի, և մա-
 հուն Ալիստոսի զօրաւարի իւրում քաջի,
 'Ի 'Աստուհատա կամ 'ի 'Աքաքաք. զուլ-
 տայ զօրաց, և քաջալերէ զնոսա օրինա-
 կաւ իւրով կանայս անուլ 'ի գերբերայն
 Հեթանոսաց, 'Ինքնին 'ի սէլն վաւեցաւ
 Հոռքսանայ սպարակի, այլ ամբարտաւա-
 նութիւն նորա մեծ քան զսէրն, բորբո-
 քեաց զնա 'ի նախանձ փառայն 'Ասքոսի
 և 'Աքիլլեայ, Ասանորոյ 'ի գարնան ամին
 325 յաւաջ քան զ'Քրիստոս, անցանէ-
 յ'Ինդոս, այլ չկարացեալ վճարել ինչ, դառ-
 նայ, և 'ի խորչակահար առապարին Պեդ-
 րոսիայ կորուսանելով զմեծ մասն զօրաց
 իւրոց՝ առ 'ի չգոյէ ջուրց և սպարենից մի-
 անգամայն, հրամայէ զօրաց իւրոց Սպան-
 դարամետունի խեղկատակութեամբ մտանել
 'ի Արամանիա, անլնդհաս զաւուրս եօթն-
 մի՝ զի ծածկեացէ նովին զիւր ձախողու-
 թիւն, և միւս՝ զի զառասպելն ճշգրտե-
 ցէ զ'Ալիոնէոսի, և զօրդի գոլն իւր 'Ալիոսի
 գրոջմեսցէ 'ի միտս իւրոցն ամենեցուն,
 'Ասա զհամբաւն լսէ 'Ահարքոսի ծովային
 հազարապետի իւրոց, որ յ'Ինդոսէ հասեալ
 էր Մըմիզն կղզի, 'ի ծոցին Պարսից,

Պատժէ զխռովարարս զօրաց իւրոց , հասանէ 'ի Պարսագերտիս քաղաք , ուր զյշատակարան Աիւրոսի մեծի եղծեալ գտանելով , սպանէ զմարդպան երկրին , Յառաջէ 'ի Շօշ , գերի վարէ զառն նորա , 'ի կընտեթիւնն առնելով իւր զՍտատիրա , կամ ըստ Պարսից՝ Ռոշանուկ , զզուստր զերէց նորա , զկրտսերն տալով Հեփեստիոնի սիրելւոյ իւրում : Ատէ անտի Աշուէոս , և անտի ընդ Տիգրիս խոնարհեալ 'ի յԱսսու , շիջուցանէ զհրդեհ երկզառակութեան ծագելոյ 'ի մէջ զօրաց Մակեդոնացւոց , վանն նախապատիւ ունելոյ նորա զզօրս Ասիացւոց : Չուեաց արա Աղկատանս , ուր 'ի շուպտութեան գինւոյ զՀեփոստիոն զիւր սիրելին սպանեալ , գիմնաց զայրացութեամբ սրտին իւրոյ 'ի վերայ Ասիացւոց 'ի լերինս Մարաց , և ընդ բռամբ հաւաքեալ զամենեսին 'ի միջոցս առուրց քառասնից ընդ Տիգրիս գերա 'ի Քաբելոյն գնաց , անդ զաթոռն հաստատել տինդերակալ իշխանութեան իւրոյ : Քուրմք քաղաքիս մահառիթ գուշակեցին նմա զմուտն , ուստի զամ մի բովանդակ 'ի բացի եկաց , խորհելով նաւահանգէս մեծ կազմել , շուրջ զԱփրիկաւ զօր պատել , և զՊարթեոնն ընդ

Արարիոյ 'ի պարտութիւնն նու աճել : Բայց
 յաւէա գինեոյ և արբեցութեան զհետ
 գնացեալ , զբուեցաւ 'ի կենաց 325 ա-
 մօք յառաջ քան զՎրխառս : Սկսաւ
 սկայարար , եկաց սնախառ , և մեռաւ չը-
 ուառ : Արդ եթէ անառակ գինին , և թըշ-
 մանայն արբեցութիւնն զՄեծն 'ի թաղա-
 ւորս աշխարհի թշուառել կարաց , ինձ և
 քեզ զինչ արասցէ ընթերցող : Օ՛ էնէթ ուլ
 թաւարիդ սլասմէ , թէ բրնայ կամ օխտա-
 բաց գուշակեալ էք Ադէքսանդրի մեռանիլ
 յայնպիսի իմն տեղոջ , ուր երկիրն երկա-
 թի իցէ , և երկինք ոսկի : Սուտի և 'ի դառ-
 նալ նորա յետ մեծամեծ յաղթութեանցն ,
 սրատահեցաւ հասումն արեան յանգաց նո-
 րա : Մի 'ի զօրալարաց նորա զերծեալ
 յիւրմէ զգրահն երկաթի , սփռեաց 'ի ներ-
 քոյ նորա , և հովանոց ոսկի կալաւ զգլխով
 նորա : Օ՛ որ տեսեալ քաջին յիշեաց ըզ-
 գուշակութիւնն և աւանդ կարգաց փառացս
 անցաւորաց :

ՊԱՐՍԻԿԻ յառաջ քան զմահ Ադէք-
 սանդրի՝ զերկիր իւրեանց 'ի գլխաւոր նա-
 խարարս իւրեանց բաժանեալ զրեն , և զեղ-
 բայր Վարհնի կողմնակալ Պարսաց : Թէ-

պէտեւ լսա Յունաց տէրութիւն Քարելի-
 նի անկանէր Սելեկոսի, նախօրդին մակե-
 դոնական իշխանութեան Մասրեստան :
 Ապա Անտիոգոնոսի զօրացեալ տիրեաց 'ի
 Հելլեսպոնդոսէ մինչև ց]նդոս գետ : Սե-
 լեկոս առ Պաղոմէոս գլխեաց յարքայն
 Եգիպտոսի, և օգնականութեամբ նորա
 դարձարարեալ տիրեաց Քարելոյնի, Պար-
 սից, և Հելլականացոյ մինչև ց]նդոս
 գետ : Եւ արդարակորով և խաղաղասէր
 բարութն մեծացաւ քան զամենայն յաջորդս
 իւր : Սա զանուն թագաւորի յանձն սչ
 էառ : մինչ սչ յաղթեաց Պարսկաստանի,
 ուր զչքեղ մականունդ Ալեկատոր, որ այն-
 ինքն է յաղթող, Հիւսեաց 'ի գլուխ . և
 յամենայն յաջորդս Ադէքսանդրի եկաց
 ընդ երկար, յաղթեաց Լուսիմաքոսի և
 սպան զնա : Եմուտ 'ի Սակեդոնիա, և
 սպանաւ զստով 'ի Հասակի ամաց ութսը-
 նից : Ն . Ք . 280 . Անտիոքոս Սովակեր
 թագաւորեաց ընդ նորա զամն 19 : Որում
 յաջորդեցաւ Անտիոքոսն թէոս : Որոյ
 յառուրս, իրրև 250 տմօք յառաջ քան
 զՔրիստոս . իշխան ոմն Պարթև Աշկ, կամ
 Արշակ անուն, սպանեալ զփոխարքոյ Պար-
 թեաց զբոշակ ապստամբութեան ամբարձ :

ՎժիհաՀեաց դաշինն Հնազանդութեան Սե-
 լեկոսի և՛ Նախարար Բակարխանացւոց , և
 Ֆեացինն նմա միայն եղերք Տիգրիսի , Աշի ,
 կամ Արշակ Բ , զոր Պարսիկ սերեալ դնեն
 ՚ի նախնի թագաւորացն Պարսից , ամբարձ
 դվառն Ազգային Ղարալչ Սաւանի , զազա-
 տեալն ՚ի դերութենէ : Մակեդոնացւոց
 յառաջնոցն Արշակայ , և նովաւ յինքն յան-
 կոյց զհամբէն Պարսկաստան , Հաստա-
 տեաց զաթոռն ՚ի Հաէ , և զերբօրն Սա-
 դարշակայ՝ ՚ի Հայս ՚ի Մծբին , Ժողովեաց
 զաւագանի աշխարհին , և խոստացաւ սչ
 հարկս հարկանել ՚ի նոցանէ , և սչ թագա-
 ւորել ՚ի վերայ , եթէ միաբանեսցին ընդ
 իւր զաշխարհն Պարսից հանել ՚ի լծոյ
 ծառայութեան Մակեդոնացւոց , — Այս-
 օրէս սկսաւ թագաւորութիւն Արշակունեաց ,
 զոր սկսամութիւն աղգինն՝ Մլութ ու լ թօ-
 սյիՔ անուանէ , սյսինքն թագաւորութիւնք
 Ազգաց . համաձայն Պլինիոսի՝ որ դնէ
 զայն ՚ի տասն և ութն ճիւղս բաժանեալ ,
 Օսյսր ամենայնէ տղեաք են սկսամարանք
 Պարսից , և չունին ինչ յառաջ բերել
 զԱշքանեան հարստութենէն , եթէ սչ զլոկ
 ցուցակ անուանց թագաւորացն անցելոց ,
 Սրք են , Աշք կամ Աշքան , Ասատ ,

Շահփուր, Փիրուղ, Բարուժ, Հօրմուղ,
 Բուրսէ, Փալաշանկ, Բալասան, Խոս-
 րով, Փրէյդուէն, Արատան, Աշլան, Խոս-
 րով Բ, Բալաս, Աշլան Բ, կամ Վու-
 դարդ, Փիրուղ Բ, Մարդուի Վու-
 դարդ, Նարսի, և Արտաւան Բ :

Պարթեք ըստ Յուստինոսի Սկիւթացիք
 էին, զի սլարթեք 'ի լեզու նոցա զերի կամ
 դաղթ լիի : Ստրաբոն զընտկիչս եզերց
 Տիգրիսի Արդուկիս Համարի, բայց այս
 առաւել մերոցն սլաականի սլարթեպոզուէ
 թագաւորաց, ախրոդաց Արդուաց նահան-
 գի մերոյ, զի ըստ Յունաց, Պարթեաս-
 տան սկսանէր յեզերաց Ասսպիական ծովուն
 ընդ յարեւելս :

Ոչ ինչ զարմանամ, թէ ընդէ՞ր Պարսի-
 ացիք, ազգ սնտախապարծք և փտոամոյք՝
 զփառացի զայսր Հարստութեամբ Աշքա-
 նեանց զանց առնել Համարիցին : Այն
 զի Աշք Երկրորդ սասաիկս մարտուցեալ
 ընդ աղանդոյն Օրդեշդի, իսպառ երարծ
 'ի միջոյ, զմոգս Հալաճականս արար յիւր-
 մէ թագաւորութենէ, և եմոյճ 'ի Պարս-
 կաստան ոչ միայն զնոր իմն տեսակ կռա-
 սաշտութեան, այլ և զզիրն Յունաց :
 Այլայ լիցին վարկածոյս, ոչ միայն ան-

բաւ գրուցայն մտահանք գրեալ Հելլեն
 գպրութեամբ յաւուրս Արշակունեաց 'ի
 Պարս և 'ի Հայս, այլ և դրամբք նոցա,
 որք հասին 'ի ձեռս մեր: Իսկ Արտաշէր
 Բարեկան, որ դաւով սպան զԱրտաւան ըզ-
 վերջինն Արշակունեաց, որով կարէր սի-
 բելի Ազգին ձեանալ և զաթոռն հաստա-
 տել անսկանդ իշխանութեամբ, եթէ ոչ
 զօրէնս և զգիր նախնեաց 'ի ներքս մու-
 ծանելով. և զօտարալեզու և զՀելլենագիր
 զբաամութիւն անցից նոցա յեղծութիւն
 ասրականութեան դնելով: Որոց միանգամ
 իղծք իցեն զխտելոյ զանցս Արշակունի Հա-
 բատութեան, որ տիրեաց 'ի Վանգիսէ մին-
 չև ցԵփրատ, շնորհ արացցեն վերծանել
 զմերն Խորենացի, հրաշարանն 'ի վիսպա-
 սանս աշխարհի:

ԱՐԻԱՇԻՐ Բարեկան Ստահրացի,
 ըստ ոմանց սերունդ Բարեկայ, որդւոյ
 Սասանայ, որդւոյ Բահմանայ, որդւոյ Աս-
 սանդիարայ, և ըստ ոմանց՝ ոչ միայն յա-
 նաւագ տոհմէ, այլ և սրունկորդի ապա-
 շուք: Բայց յարբունս հասանել իւրում
 Փերէս իշխան Վարապիկերտի զհամբաւ ա-
 սեալ կորովութեան նորա 'ի բանս և յար-

դիւնս , առաքէ ածէ զնա առ ինքն . փութով սրտանայ ընդ նա , և զհոգս աշխարհին՝ զորս անձամբ անօրինել սչ կարէր , հաւատայ նմա : Եւ 'ի մահուն իւրում , յաջորդեցուցանէ զնա 'ի գահոյս իշխանութեան իւրոյ : Խորհուրդք ամբարտաւանութեան նորա յանդիման կացուցանեն երևակայութեան սորա երազս , ինքեանց համատիպս , զոր պատառաքազք նորա ձուլեցին նմա 'ի ձոյլ օսկի յաթոռն Պարսից : Արով բստ ամենայն պատմօբանից , միլեցաւ ձեռն արկանել 'ի թագն Արշակունեաց : Բարեկզճեան ետ օգնականութեան որդւոյ իւրում Արտաշի յառաջ տանել զիւր խորհուրդս : Սպան զմարզպան Պարս նահանգի , զկարգեալն յԱրտաւանայ . և փոխանակ կացոյց զՇահպուր զորդի իւր զոր և սիրէրն : Ի մեռանիլ Բարեկան յառնէ 'ի վերայ եղբօր իւրոյ Արդաշիր , կորդէ զաւերութիւն 'ի նմանէ , գայ 'ի վերայ Արմանայ , և Ասպահանայ , և ընդ իւրե նուաճէ զԱրաղաստան բովանդակ : Իսկ Արտաւան , որ ցայս վայր յանհոգս որոց պարասէր 'ի լեբինս Եկրատանայ մերձ 'ի Համադան , մարտիւ պատերազմի ելանէ ընդ յառաջ նորա , և ընդ թագին և զկեանս վճարէ Արտաշի :

Սասանեան յամի Տեառն 226 :

Հրատարակեալ զինքն թագաւոր Պարսից , նախ զմոզութիւն ազգին՝ զմեթեայն Մարշակունեաց՝ ՚ի կարգի դէտէ , ձեռնադրէ մոզս 80 , 000 թուով , հաստասէ զգլխորմէ Քառանից , և զերթն ՚ի նոցանէ ՚ի գլխաւորս նոցին կոցուցանէ , սչ զտրմանամ , թէ մերոյս Աղաբշտից հետեւըսլ ՚ի սրամութեանց տեղեկացեալ , Ազար խորհրդով նոցին հրովարտակա հանէ ընդ ամենայն սահմանս տէրութեան Պարսից , զայլ դէն մի սաշակ , բաց ՚ի քէշիցն Օբադեշի : Օսաճարս Պարթեաց և զգլխորմացեալս ՚ի թագաւորաց նոցա առաթուր կոխէ , բազմատուածութիւն բառնայ ՚ի միջոյ , և ըզձեռն չարչարանոց և հալածանացն ամբառնայ սչ միայն ՚ի վերայ Հրէից և Քրիստոնէից՝ այլև այլադէն ժողովրդեան Պարսից աշխարհի : Օ ամենայն դաւառս ազատամբից ՚ի հրութիւն նուաճէ , և զահ զինու և զօրութեան իւրոյ տարածանէ յեղերց Աբիբատայ մինչև ցեղերս Ինդոսի մեծի : ՚՝ Աքին , մեթեցին , անարգեցին , ասէ Ազարթանգեղոս , զտէրութիւն Պարթեաց , և Հաճեցան Հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւն Արտաշէս որդւոյ Սասանայ :

Ամբարձուածեալ Արտաշի պատմեալ
 յաջողութեամբք, մանաւանդ՝ յետ դա-
 ւանի Անակայ կորուսանելոյ զմերս Իսորով
 Առաջին՝ Մեծ, և ընդ բռամբ նուաճելոյ
 զաշխարհս Հայոց, խորհուրդ 'ի միտ առ,
 թէ Պարսիկք առ Ալեքսանդր մեծաւ իշ-
 խէին ոստիկանօք իւրեանց 'ի Պրոպոնդատէ
 ցիւղեանն՝ Օսով, և 'ի Արիայ ցէնիս, որ-
 պէս և բոլորին Եզիստոսի մինչև 'ի ծագս
 Եթովպէոյ, Իբուռնք յապաղեալք է-
 ին բազմամամանակեան բռնաբարութեամբ,
 այլ ոչ 'ի սարս վերջացեալք, Ասանորոյ
 ընտրեալ արս կորովիս և բարձրահասակօ
 'ի տէրութեան իւրում չորեք հարիւրս թը-
 ուով՝ հրեշտակախօս եղև նոքօք առ Ասյսրն
 Հասկմոյ Աղէքսանդրոս անուն, այսպէս,
 " Հրաման է ձեզ Մեծի Թագաւորին
 Պարսից, թողուլ լքանել զուսման Ասի-
 ացոց, զգաւաւ իշխանութեան նախահարց
 իւրոց, և շատ համարիլ ձեզ զանվրդով
 ժառանգութիւն Եւրոպայ, " Ապա՝ անսի
 Աղէքսանդրոս Սեբրոս, և աստի Արտաշիք
 Բարեկան սկսան զօր ժողովել: Բանակ
 Թագաւորիս մեծի կայանայր 'ի 120, 000
 հեծելոց վառելոց 'ի զէն և զբաճ, յեօճն
 հարիւրս փղաց սլաակերազմողաց, և 'ի 18000

գերանդազէն կառաց , Սովին կողմն թեամբ
 դճակտա յարդարեցին , փախստական եղև
 առաջի Աշէքսանդրի կայսեր թագաւորն
 մեծ , և աւար և յաղթութիւն միջագետաց
 սրակեաց զպարճանս Հռովմայ : Այլ ըստ
 Պիբոնի ոչ միայն անարժան հաւատոց իմոց
 համարիմ զայս ինքնաձոյլ չափազանցութիւն ,
 յոր միշտ բնկմին սատմիչք Հռովմայ :
 այլ և անաւօտ զրոյց գրեմ զայս յօ-
 զեալ առ 'ի ծածկոյթ մեծագոյն անարդու-
 թեանց : — Յերիս յառաջս բաժանեաց
 Աւերտո զգօրս իւր , զառաջինն բանակե-
 ցոյց 'ի ճախնուտս Քաբելովի , ուր խառ-
 նի Տիգրիսն յԵւփրատ , որ կորճանեցան
 'ի նեսիյ Պարսից : Երկրորդն գումարեալ
 'ի գաշնակից թագաւորաց անտի ժողովր-
 զեանն Հռովմայ , կացոյց 'ի սրախ աշխարհին
 Մարաց , որ տարաւ զյաղթութիւն 'ի վե-
 րայ հեծելագօրուն Պարսից , իսկ զերրորդն
 ընդ իւրև կացոյց , Այլ վերագարձ նորա
 'ի սրատերազմէն , և ձմբելին յԱնախոք
 խորհրդով Մօրն իւրոյ , մահաբեր իմն ե-
 ղև զւրացն Հռովմայեցւոյ , ինչպէս 'ի
 վերջոյ օդ ականա . եամբ մերոյ Աշխարհի
 որպէս և թուի , կալան նոքա զմիջագետս .
 և Արքայն մեծ Սասանեան , որ խրոխտայր

բառնալ 'ի նոցանէ գրովանդակն Ասիա՝ յա-
ւել 'ի դաւառս նոցա և զմասն ինչ իւրոց
տէրութեան :

ԱՌԱԾ էր Արտաշէրի թէ՛ “ Իբաւունք
թագաւորին սաշտսանին զօրօք , և զօրք
կեան հարկօք . և հարկք ծնանին 'ի հեր-
կոց : Բայց և հերկք ոչ իւիք ծաղկին ,
եթէ՛ ոչ չարաւորութեամբ : Ա՛ի մաւա-
նար , թէ իբրև թագաւոր , սարտիս սաշտ-
սան կալ օրինաց և հայրենեաց քոց :
Օ սեղան սաշտամանցն , և զաթոռ արքունի
անզանազան համարեան . որք միշտ զմխնանս
կազդուրին : Ինքնակալ անկրօն բռնա-
ւոր է , և ժողովուրդ զուրկ յերկոցունց մի-
անդամայն՝ հրէչ իմն է ազգի մարդկան :
Արօն հաստատուն կոյ առանց թագաւո-
րութեան . բայց թագաւորութիւն առանց
Արօնի ոչ բնաւ երբէք : Օ ի գործ Ար-
րօնից են անխախտ սահել զիրաւունս բա-
ղաբական ընկերութեան : ” Թագաւորեաց
սա զամս քառասուն :

ԱՊՈՒՆ օրդի և յաջորդ Արտաշէրի
մինչ սրատաղէր 'ի կողմանս Խորասանայ ՚ի
հնազանդութիւն նուաճել զապստամբու-
թիւն երկրին , Մանէզ , իշխան ոմն Արա-

բացի յազգէ Սատցուն, Մալիք Օ էրին
 կոչեցեալ ամբացոյց չորս չորս սլարսաօք
 դքազաք իւր զԽաթէր, կամ զԽազէր .
 և զՄիջագետս եհան ՚ի Պարսից, Որոյ ՚ի
 վերայ գիմեաց Շապուհ, և մասնու թեամբ
 դասեր Մանեզայ էառ զքաղաքն, Ար-
 նախուզ արար զՄանէզ իւրովքն հանդերձ,
 և զմասնու հին վարար՝ փոխան դրկանաց
 դահճաց մատուցեալ՝ անբեաց Սաղայիրայ .
 խաղաց և ՚ի վերայ Մծրնայ և էառ զայն .
 այլ կարէ դժուարութեամբ : Հարձակեցու-
 նակ ՚ի վերայ Հաովմէական զաւառացն
 Ասորեստանի, ձերբակալ արար զԱյսրե-
 Ապղենախանոս . ուր Ախւրխանաէս ոմն
 աննչան փախստականն յԱնախոքայ՝ եկաց
 Հաովմէական զօրուն փոխանակ Այսրե,
 և զրդսեաց զխոյեան իւր գիմէլ ՚ի վե-
 րայ Անախոքայ : Օոր էառ և յաւարե
 եհար : Ողինաթոս թաղաւոր Պաղմիրաց-
 ւոց, զորոյ զդաշն բարեկամութեան առ
 ոսն հարեալ էր Շապուհ, յինքն հաւա-
 քեալ զցրիւ զօրացն Հաովմայեցւոց, հա-
 բաժեաց նոքօք զզօրս Պարսից մինչև ՚ի
 դրունս Տխաբնի : Վարձ արարեալ աւա-
 բառ բազմաւ, սլսակեցաւ ՚ի Վաղիանոսէ
 իրբե աթոռակից իւր, — Շինեաց Շա-

պուհ զՍիւշապուրհ քաղաքն 'ի Լսորա-
 անն , զյառաջագոյն կառուցեալն 'ի Թա-
 համուրսոյ , և զկործանեալ եղծեալն Մա-
 դէքսանդրէ , Եւ զՇ ապուրն յանդիման
 Վաղիւսնի , լի փորուածովք և դրոշելովք ,
 Սա և ընդդէմ մերոյս Տրդատոյ , զլեռնա-
 յինս հիւսիսահանացն յարուցանէ , այլ
 կորովութիւն Վաջի բազկաց Մարշակուն-
 ւոյն 'ի նախասահնս սորա թաղէ զտրքայն
 Բասլաց զքաջ :

ՈՐՄԻՉԴ ԱՌԱՋԻՆ յաջորդէ սմա . առ
 որ դիմնն Բակուր մեծ իշխան Մղձնեաց ,
 և Սանատրուկ աստամբից թագաւոր Փայ-
 տակարանի : Սա յեռ տարւոյ միոյ յանձն-
 առնու զթագն որդւոյ իւրում Սահրա-
 մոյ , բարերարի և սիրելոյ յամենայն հը-
 ստատակաց : Սանի յաւուրս սորուն տարա-
 ձեալ զհերձիս իւր , հրամանաւ սորա չա-
 բամահ լինի : Իսկ յաւուրս թուրամորթին
 և անառակին Սաամոյ որդւոյ սորա , Աս-
 րսս ընդ Տիգրիս էանց , և զՏիւրսն տի-
 բասկեանաց : Ասամ Երրորդ որդի նորա
 զամիսս չորս : Արսէհ և զբայր նորա ընդ
 նորա , որ զՀայաստան դրամբ էած , և
 զԱյաբ Վաղիւրիս 'ի պարսութիւն մաս .

նեաց : 'Ի գալ ամին Երկրորդի : Հոգի-
 մայիցիք խառն ընդ Հայոց անցին ընդ լե-
 բինս Հայաստանի : 'ի վերայ Պարսից .
 Պարսից առին և զարևելեան մասն եզերց
 Տեղբիսի ընդ հարկաւ արկին : Արմիդդ Բ .
 ամս 7 : և զամիսս 6 : Ըստուհ Երկրորդ .
 որոյ աւուրս շրջարնակ աղինք . այսինքն .
 Հայք : Յայնք : Արարք : Թաթարք և
 Լեզկիք սոսկառակ սփռեցին յաշխարհն
 Պարսից : Անազան ուրեմն զարթուցեալ
 նորա իբրև զկորիւն առիւծու յարձակեցաւ
 'ի վերայ Արարացոց , և սրոյ ճարակ տը-
 ուեալ զաշխարհն՝ խաղաց յանապաս նոցա
 'ի Հիջասայ մինչև Ասորիս , և քերեալ
 զճովեղիբօքն Միջերկրականին՝ եհաս 'ի
 Բերիա կամ Հալապ , և կործանեալ ընդ
 սոխք իւրովք զորս և եզխոն , դարձաւ 'ի
 քաղաք իւր 'ի Տիսբոն , յամ պարսպոյ
 դանալ սորս զխառնակութիւն աշխարհին
 Յունաց՝ յետ մահու մեծին Ասասնի խա-
 նոսի , տիրեաց քաղաքաց բազմաց 'ի Միջա-
 դետս , զՄծբին պաշարեաց , և զԱրարա-
 սականս բովանդակ հան յանարի յաջոր-
 դաց Քաջին Տրդատայ . որով և շեջոյց
 դբազում ցասումն բարկութեան իւրոյ :
 Աննիցս ճակատ յարդարեաց ընդդէմ

Հումիւնական զօրաց, յորոց յերկոսին
 Կայսրն ինքնին զօրավարէր, այլ 'ի մարտին
 Սեջարայ խսպառ խորտակեցան Հումիւնյե-
 ցիք. բայց որդի նորուն ձերբակալ եղեալ
 սատակի 'ի Հումիւնյեցւոց անտի: Ալիւթա-
 ցիք յոսն կացին՝ յեզերս Ոքսոնի. Շա-
 պուհ ել 'ի վերայ նոցա: Հումիւնյեցիք
 վերստին առին զՄծբին: Նժկահաշեալ
 ապա դաշին եդելոյ՝ պաշարեցին Պար-
 սիկք զՏիգրանակերտ անընդհատ զաւուրս
 եօթանասուն և երեք, և կորստեամբ լա-
 ւագոյն մասին զօրաց իւրեանց, հազիւ կա-
 րացին տիրել այնմ: Յաջորդել Սրացողին
 Յուլիանոսի, Պարսիկք վերստին դժբեցին
 ուխտին հաշտութեան, և նա 60, 000
 կրթեալ զօրօք խաղաց 'ի Պարսկաստան ընդ
 Սարքասինն և Ամբուր մինչև 'ի դրունս
 Տիսրոնի: Պերոզսպուր և Ամբուր քա-
 ղաքք Մովսոզամաղքոց Ասորեստանի մի-
 այն ընդդէմ կացին արշաւանոց նորա, և
 չարաչար կործանեցան: Տիսրոն անմատոյց
 մնաց 'ի զօրոց նորա, և եզերք Տիգրիսի
 սահման եզան յաղթութեանց նորա: Մե-
 ծաւ անմտութեամբ խորտակեաց ապա զԿա-
 ւատորմիլ պաշարաց իւրոց, և իարդաւա-
 նեալ յանապատին անջրդւոյ՝ յիւրոցն ա-

ևաջնորդաց զբաւեցաւ 'ի սլաշարաց : Իսկ
 Պարսից , որ մինչ ցոյժմ դէտակն կալեալ
 նկատէին զԵրս գնացից նորա , յեղակար-
 ծուստ հորդան ետուն 'ի վերայ , զՅու-
 լիանոս սպանին սրով , և զգօրսն ցրուեցին :
 Ուստի հեգեքին զաւառք յայնկոյս Տիգ-
 րիսի անկան 'ի ձեռս Պարսից ըստ դա-
 շին եղևոյ 'ի Վարա , ընդ Մծբնաց ,
 Սնջարայ , և հարաւային մասինն Հայասա-
 նի : Թագաւորեալ զամս 71 . յաջորդի
 Մարտաշէ Երկրորդէ եղբօրէն իւրմէ : Օր
 աթոռանկ արարեալ Շապհոյ Երրորդի որդ-
 ւոյ Շապհոյ Օւլախատայ , ունի զտէրու-
 թիւն 'ի ձեռին : Այբ քաղցր էր սա և
 բարերար ամենեցուն , սլ մնաւ 'ի վրա-
 նի իւրում , սեան նորա 'ի գլուխ սորա ան-
 կանելով : Եղբայր նորա Աւհրամ Արման-
 շահ , կամ Արանէս Զորրորդ 'ի Յունաց
 կոչեցեալ փոխանորդէ նմին յաթոռն Պար-
 սից . որ 'ի խաղաղել անդ զխառովութիւն
 ինչ ծագեալ 'ի մէջ գօրացն իւրոց , նե-
 տահարեալ անկանի , և Յողկերդ կամ Եղ-
 դիջերդ Սաղաթիմ յաջորդէ նմա : Պատ-
 մարանք արևմտից համարին զսա այբ քաղ-
 ցրբ և բարեբարոյ , իսկ արևելեայք զընդէմն
 սնդեն , բարեբասութիւն աշխարհի գա-

տելով զմահ նորա աքացւով երկարին, յետ
16 ամաց թագաւորու թեան իւրոյ :

ՔԱՀՐԱՄ ԳՈՒՌ . սյսինքն Յիւ . յա-
ջորդեալ նմա . նախ զսաղազան իւր սրակէ
զիշխան ծովեղերացի Արարեական (Օրոյն .
'ի խնամս որոյ յանձն արարեալ էր իւր 'ի
հօրէն իւրմէ : Արով և զուազանի զբանն
խոճուկցուցանէ ընդդէմ իւր : Թողու թիւն
չնորհէ . ապա և վերնամարտիցն ամենե-
ցուն . որք խորհէին զրկել զնա 'ի թագէն
Պարսից : — Ապա խաղուց և սարուց բզ-
հեա ընթացեալ՝ համարձակեցուցանէ զիշ-
խանն Արեաց . յայնկոյս Աբասի արչաւել
'ի սահման տերութեան իւրոյ . և զԿորա-
սան զլիտովին յապականու թիւն եղծութեան
իջուցանել : Հանկարծ աներև յաչաց լինի
այս Յիւ . և մինչ զարհուրեալ աւագանւոյն
զհաշտութիւն խօսիլ ընդ թշնամոյն խոր-
հէին . ահա վերստին երևի զօրավարել
այբընտիր գնտի քաջամարտիկ զօրականաց .
որովք զանխուլ զզիշերայն յարձակեալ
'ի բանակ նոցա . զիշխան նոցա իւրով ձե-
ռամբ սպանանէ և զզօրս նոցա ցրուէ մինչ
'ի սպառ : Պատերազմն մեծ ընդ Սեծին
Թէոդոսի վճարեցաւ դաշամբ հարկւրա-

մեան հաշտութեան : Յետ թագաւորելոյ
 զամս ութուասան , կորեաւ ինքն և երի-
 վար իւր յորտալն իւրում զցիւս , յորմէ և
 զանունն ընկալաւ :

ՅԱԶԿԵՐՏ ՍԻՊԸՀԴՕՍՏ , կամ սպայա-
 սէր , հաշտողն անուանեալ . թագաւորէ
 զամս 18 : Այն մեծ հալածանք Եկեղեց-
 ւոյ Աստուծոյ , և այն մեծ նահատակու-
 թիւնք Ասրղանանց Սրբոց , որ յաւարս
 սորա կատարեցան , տես 'ի հրաշապատումն
 մեր Եղիշա , և 'ի Վաղար Փարսիցի : Որ-
 միզդ 'ի կենդանութեան հօր իւրում կար-
 գեցաւ յաջորդ . այլ Պերոզի անկեալ առ
 Խոան թաթարաց , օգնականութեամբ նորա
 զիմէ 'ի վերայ աշխարհին Պարսից , սպա-
 նէ զՈրմիզդ , և ինքն թագաւորէ վոխա-
 նակ նորա : Այլ թաթարք արշաւեն 'ի
 Պարս . Պերոզ 'ի մարտին անկանի , և Փա-
 լաշ կամ Վաղարշ եղբայր նորա թագաւորէ
 ընդ նորա զամս 6 : Այլա Քօրաա կամ
 Ատաա , հայրն Նուշիրվանայ . որոյ 'ի
 տասներորդ ամի թագաւորութեան տարա-
 ծեաց Մազզակ զհերձուած ամսարշաու-
 թեան իւրոյ , որոյ վասն յոսին կացին ա-
 ւագանի գրան նորա , հանին յաթոսց

զՎաւատ , և փոխանորդեցին զերզայր նորա
 զԹամասս կամ զՄամասս ընդ նորա :
 Փախստական լինի Վաւատ առ Թամարս ,
 և օգնականութեամբ նոցա դարձ արարեալ
 ակրէ ակթուոյ խրում : Օտան եօթն անընդ
 Հաս ստաներազմի ընդ զօրացն Հռովմայեցոյ :
 ակրէ Տիգրանակերտի , և զքնակիչս նորա
 սատակէ սրով : Ընաստաս Վայսրն շինէ
 զքաղաքն Պարս ընդ միջ Մամսուտայ
 և Մծբնայ 'ի սկասնէ շամբութեան ընդդէմ
 արշաւանացն Պարսից : Ընու Վաւատ և
 զՊանձակ և զՎարտաւ յաշխարհիս Հայոց
 և թագաւորեալ զամս 45 մեռանի :

ՔԵՍԵ կամ Խոսրով Նուշիրուան
 յաւուրս Յուստինոսի Ասյսեր , Հասաս-
 անալ յաթուս խրում , արմատախիլ առնէ
 նախ զմահարեր մոլորութիւն հերձուա-
 ծոցն Մաղղաքայ , զնա ինքն զհերձուա-
 ծապետ Համախոհիւք խրովք հանդերձ մա-
 հու մասնեալ , զկալուածս սրբոց և այլեաց ,
 զյափշտակեալսն 'ի նոցանէ՝ անդրէն գոր-
 ձուցանէ , զխաթարեալ կամուրջս աշխարհին
 վերստին պնդէ , զսլանդոկս բազումս կառու-
 ցանէ , զգ իւղ և զաւանաւերեալ ծաղկեցու-
 ցանէ , բանայ զսրբոցս 'ի անդիս անդիս , և այն-

քան քաջալերէ զգիտութիւն, մինչ խնայ-
 անք Հայոց և Յունաց խմբին 'ի դուռննա-
 րա, Փոխանակ անսարյ մի միայն նախա-
 րարի, կարգէ զչորեսին գահերէց նախա-
 րարութիւնս յաշխարհին Պարսից, որոց և
 զբովանդակ սահման տէրութեանն բաժանէ :
 Տալով առաջնոյն զսրոյսաղատութիւն Խորա-
 սանայ, Սաղաստանի և Սակրանայ, Երկրոր-
 դին զսահմանս Ասպահանայ, Արարատա-
 կանի, զՎիլանայ և զՀայոցն Սեծայ, Երրոր-
 դին՝ զՊարս և զԱհուաղ, Եւ չորրորդին՝
 զԻրաղ Պարսից և զԱրարացւոյն միանգա-
 մայն, Կարգէ կարգս և կանոնս շահեկանս :
 զԱրտաշինն կրկինն հրատարակէ օրէնքն
 Հանութիւրոյ տէրութեան, Բանայ զմեծ
 ոսումնարանն բժշկութեան 'ի Վոնդի շա-
 սուք քաղաքի առ երի Շուշանայ, որ զկնի
 ժամանակաց փոխադրեցաւ 'ի Հանդխարան
 քերթողութեան, Ճարտասանութեան և
 խնաստասիրութեան, Աղտաննձնութեամբ
 մեծաւ շնորհէ բժշկի ուրումն յունի զա-
 դատութիւն 5000 գերեաց, և խնասանոցն՝
 որք յաղթող գտան 'ի վիճինն քնդ Սրբիա-
 նոսի, զբովանդակ գանձս պարտելոյն :
 Պինդ կալաւ զօրէնս մեղութեան, և
 Հալածանս յարոյց քնդգէմ որոց հակա-

ապի՛ն գնայի՛ն այնմիկ : Հրամայէ թարգ-
 մանել 'ի լեզու Պարսկց զլաւն 'ի դրոց
 Յունաց և Հնդկաց : Եւ ետալ ասպա թէ
 բարոյական և քաղաքական Լուսկք Պիլ-
 սկեայ Բրահմանի սրահէր մեծաւ յար-
 գութեամբ 'ի գանձարանի Լքքունեացն
 Հնդկաստանի : առաքէ անոր զՊերոզ բը-
 ժիչի իւր : գտանել որով և որքանեաւ և
 կարէր : և յերզուլ զայն 'ի լեզուն Պարսկց :
 Օ որ 'ի ձեռս բերեալ նորս 'ի զբօսանա
 Հանասրսողորդենի մատուցանէ Լքքայի և
 Լուսկանոյն : Իմատուենքն Հնդկաց ցու-
 ցանել կամելով թէ զօրութիւնք թագա-
 ւորաց 'ի կարս Հարտակաց կայանային ,
 Հնարեալ էին զձխարչաւանայն խող , և զայս
 'ի Պարս փոխադրեաց Նուշիրվան :

ՍՈՐԻՆ ԼՈՒՆԾՔ ԾԴՏԱԿԱՐԲ

Օ ՉԼՓ անձին ճանաչողին՝ յինէն ող-
 ջոյն մատուցէք : Լքքանաւորաց՝ յիմց
 գանձուց բաժին աւելք : Օ անձնաւաճն
 յինէն 'ի բաց մերժեցէք : Օ անպատշա-
 ճից մի խօսիք : Օ անքննելին մի քննէք :
 Օ ամենայն առ չպիտու սմբարկանէք : Լքք-
 նայն գործոց նախքան զսկսուած՝ զկատարածն
 քննեցէք : Ի մանկութեան զանուն բարի

Օ

Հո չափեցէք : Օ փորձեալն մի ևս փորձէք :

Օ փորձեալն ընդ անփորձին մի փոխանակէք :

Քնդ անփորձ ախոյեանի մենամարտիք ոչ :

Յայլոյ տան տիրութիւն մի առնէք : Քնդ

անցեալն՝ մի ափսոսայք : Օ շնորհան յեա մի

պահանջէք : Քնդ չարաց մի բնակիք : Ի

դիճինս մի նստիք : Ի Հեղեղատու զտուն մի

չինէք : Քնդ գողաց ուխտ և դաշինս մի կը-

ռէք : Ի շխանաց դրացի մի կայք : Ի նո-

րոզ ճոխացերոց զփոխ մի առնոյք : Ի դրունս

տանց խանութ մի չինէք : Ի չար դրացեաց

Հեռացարուք : Քնդ անուղղայս ՚ի ճանա-

պարհ մի երթայք : Քնդ ծառայ արծաթա-

դին մի կառուիք : Ի խրատ անարգողաց Հեռի

կացէք : Ս անկանց խորհուրդ մի յայանէք :

Հրամանաւ կանանց չարիս ու մէք մի առ-

նէք : Օ Հաւատարիմ ծառայն առ սակա-

մնասուն է վայր մի ընկենուք : Օ կտու տանն

անդամ չափեալ , և սպա կարեալ : Օ կեանսդ

անդ խոտ թեամբ մի անցուցաներ :

Օ այլոց կախ ՚ի ձեր յանձն մի առնուք :

Սախ միջակ և Համբերութեամբ լիցի ձեզ :

Սախ զնորն անկեցէք , և սպա զհինն Հանջիք :

Յօտարին Հող ծառ մի անկէք : Օ օտար սպառն ՚ի

տուն մի առնուք : Սորստեան օտարին մի

ափսոսայք յաւէտ քան զտէր :

'Ի մէջ աւն և կնոջ ատելութիւն մի ձգեր :
 Օ կին 'ի մերձաւորաց սա : Ը նդ թագաւոր
 խոնարհ մի համարձակիք : Օ իշխանս սիրե-
 ցէք, թէսէտե սակաւ սիրեցիքն 'ի նոցանէ :
 Թագաւոր թէ և փանաքի իցէ, դու զնա մեծ
 ծանիր միշտ : Օ ահ և երկիւղ մեծաւորաց
 կալարսէք : Չիրք թագաւորին թէսէտ և
 սակաւ, դու մեծ համարեաց : Ը նդ այք
 հարուստ մի նախանձեր : Օ դեղն մինչ առ-
 ողջ՝ բնկեցէք : 'Ի սպայս թեան զծերու-
 թիւն 'ի միա առէք, Օ հոգս ծերութեան
 յիրիսասարդութեան տալայք Յառողջու-
 թեան՝ զհիւանդութիւն յաշ ածէք :
 'Ի թշնամութեան՝ սիրոյ աեղի պահեցէք :
 Ը նկերիդ խորհուրդ մի յայաներ : Յամե-
 նայն իրաց զչափաւորն սիրեցէք : Օ անդէտ
 սիրեւին մեծ թշնամի համարեան, Յիմաս-
 տուն թշնամոյ երկիւղ մի կրեր : Չեզէն 'ի
 ձեզ 'ի փորձութիւն մի անկանիք : Չեր գործն
 ձեռօք կասարեցէք : Ը յլոց ձեռօք օձ բն-
 բանեցէք : 'Ի բարկացողաց պատրաստ կա-
 ցէք : Ը նիմաստնօրէն յամենայն իրս ձեռն
 մի մտէք :

Օ այք դ խառն և զզրչի տեր թեթե մի
 տեսաներ : Ըր քան զքեզ աւելի գիտէ՝ առ-
 աւել պատուեան : 'Ի բանաստեղծէ զզոյշկաց,

այլ ըստ ժամանակին սէր և մօտաւորութիւնն ցոյց ։ Յամենայն մարդոց զբարի խօսսին՝ ընդունիր ։ Չար խօսից չար պատասխանի մի տայք ։ Ամենայն խօսից մի վատաշանայք ։ Դժբաժնից և յանարդաց զբարձր և զընտիրն մի խնդրէք ։ Միտլ տեսութեամբ ընդունմք մի փայտայիք ։ Ամենայն մարդոց շուտ մի հաւատայք ։ Օտար պարասական յերաշխաւոր մի ընդունիք ։ Այսօրեան ՚ի վաղիւ մի ձգէք ։ Օկերակուր և զըմպիլիս առանձնաբար մի ընթրէք ։ Առանց հրաւիրակի հիւր ուրեք մի լինիցիք ։ Բնդ բարեբաղանից մի հակառակիք ։ Դժամու գործոյն դժգոհի մի կայք ։ Յամենայն ժամ զպարագայն խորհեցարունք ։ Բնդ այլազգեաց անպատահս մի խօսէք ։ Յոխակալաց հեռացարունք ։ Հերեսս թշնամեաց դառնութեամբ մի հայիջիք ։ Յամենայն ՚ի զըյցս ձեր քաղցր և մեղմ եղերուք ։ Օօր մաշունն ՚ի միտ առէք ։ Յամենայն ՚ի գործս ձեր զԱստուած յիշեցէք ։ Անդրազ ազոթս արարէք ։ Պոհութիւնք ՚ի լեզուաց անպակաս լիցին ։ Յողորմութենէ ալքատաց ունայն մի լիցիք ։ Աղքատաց և կարօտելոց օգնական կայէք ։

Յարոց պատերազմ ընդ Այսսերն Յուստի-

անոսի : այլ յառ անին Հոգոց Հարկեալ ըն-
 հարաւ զՀաշառ թիւն Հասկմոց 22, 000 սկ-
 ւովք Հանդերձ : Աւստի դաշն եղ մշտնջե-
 նաւոր Հաշառ թեան , յամի ակունն 635 ,
 Պարա սրահեաց Պարսկաստանի , այնու դա-
 շամբ , զի մարդպան յարեկոց մի կացցէ
 անդրէն : Ամի ամի անայր Հարկս երեսուն
 Հողարաց սկւոց , ոչ այն զի կարօա էր նա-
 ցա , այլ զի զԱրեմանն Արցախութիւնն 'ի
 Հարկատու իւր կաշցի : Յուստին և Տի-
 րերսս վերստին յարեան , և ծերունինն
 'Ար շիրվան անձամբ դորսխարեալ բանա-
 կի իւրում , թէպէտ և երկիցս չարաչար
 Հարաւ յաջող բողկաց Քելխաարխանի , այլ
 'ի վերջոյ յազթող դանալ Հասկմահան ձա-
 հատուն , զՊարա անու և զԱսորխ կողող-
 ակ : Աշխարհն յայնկոյս Աքսանի մինչև 'ի
 Արկանս և ցԻնդոս զգերադաՀա թիւն
 սորուն մեծարէն Հարկօքն իւրեանց : Ար-
 մանդամ վրդովեաց զաշխարհն Պար-
 սից . և յերջանկութիւնն 'Ար շիրվանայ խառ-
 նեաց լեզի գտանութեան , էր աղտամբու-
 թիւն որդւոյ նորա 'Ար շիրվանայ : Քան
 զի սա ծնեալ 'ի մօրէ 'Քրխաանեայ' անու
 ընդ մայրենի դաստիարակութեամբ 'ի Ար-
 դապիտութիւնս Հաւանայն 'Քրխաանի . և

առ ունն եհար զօրէնս մտութեան զհօրն
 իւրոյ : Յետ ազգի ազգի ողոքանայ և սպառ-
 նալեաց չկարացեալ Նուշիրվանայ խախտել
 զնա կամ զմայրն 'ի հաւատոց , փակէ 'ի
 բանդի : Այլ 'ի ժամանակի այնմիկ , յո-
 բումսա 'ի Միջագետս սրատերազմէր , Նու-
 շիրվանայ համբաւ հասանէ զմահու նորա ,
 Աւստի աճապարեալ զերծանի 'ի բանդէ ,
 ընդ իւր և զքաղումս 'ի կապերոյն զերծու-
 ցանելով , գունդ կազմէ նոքօք , և բանա-
 նայ 'ի վերայ Պարս և Ահուաղն գաւա-
 ռաց : Գուժկան այսր ապտամբութեան
 հասեալ յահանջս Նուշիրվանայ սարտա-
 ւորէ զնա զմեծ հաղարայեա իւր զԱւամ
 Քուրդին ընդէմ առաքել նորա , Գալով
 գայ նա , ցրուէ զգունդն Նուշիրվանայ և
 զնա ինքն սպանեալ սրով , դառնայ և ողբոյ
 'ի վերայ Աբխաղովմայ Նորոյ :

ԱՌՂՈՎԱՐՈՒՆԻՍ Պարսից յաջորդէ Ուո-
 բովամ , այսինքն Որմիզդ Երկրորդ յամի
 Տեասն 579 : Տորչափ Նախարարութիւն
 աշխարհին 'ի ձեռին կայր Աբուղրիայ Միհ-
 րան , դայեկի նորուն , սրատկառանք երե-
 սաց նորա սանձք լինէ ին մանուկ արքայիս ,
 այլ յորժամ սարտաւորեալ 'ի ձերութե-

նէ Հասակին յերաս կեաց նա 'ի Հասարակաւարութեան պաշտամանէն, Արմիզդ ըսկատ այնուհետև Համարձակ անառակել,

Օ որ սրատե՛հ տեսեալ Հեռաւոր դաւառացն Հնդկաստանի և Արարիոյ, յերաս կացին 'ի նմանէ, և Հոսիմք և Ակիւթացիք յարձակեցան 'ի վերայ: Բահրամ կամ Ահա՛համ Վուբին սպարապետ Համօրէն զօրացն Պարսից Հալաճական արարեալ յաշխարհէ իւրմէ զԽաքանն թաթարաց ամբարձաւ 'ի զօրաց անախ յաթոռն թագաւորութեան, սպան զԱրմիզդ, և ինքն կարճագոյն ևս ժամանակաւ վարեալ զիւր իշխանութիւն, Հալաճական 'ի թաթարս գեղակուր եղև: Այն զի Խոսրով Պերվիզ, որդի Արմիզդի անկեալ առ Այսսին Մօրիկ, վերագառնայ զօրօք Հոսիմայեցոց և Պարսից, զԱհա՛համ 'ի թաթարս Հալաճէ, ուր կարճին գեղօք կեանք նորա, և ինքն ունի գաթոռ հօր իւրոյ յամի Տեառն 591: Սա Հաւատարմութեամբ մեծաւ ելից զուխա դաշինն իւրոյ ընդ Այսսեր, զոր 'ի Հայրագիր ընկալեալ էր իւր, զՎարա և զայլ ամուրս սահմանագլխին յանձն արար նմա, առատութեամբ վարձս Հասոյց՝ որոց թիկն արաս-

աոյ եղեալ էին իւր , և մշանջնեաւոր սի-
 բով կասեցաւ ընդ հայրազրին իւրում ,
 Իբրև սպանաւ Մօրիկ , սա խկոյն 'ի զէն
 վառեցաւ առ 'ի խնդ իւր վրէժու արեան նորա ,
 զՄամպուտ կամ զՄէրդին , զՏիւրանա-
 կերտ և զԵղիսիա մի զկնի միոյ էառ և
 քանդեաց , Եւ զյաղթութիւն Երուսա-
 ղէմի , զի վաղուց սկսեալն 'ի Նուշիրվա-
 նայ , և զանկատար թողեալն մինչ ցարդ
 ելից յանկարծ 'ի վերայ յարձակելով . ուր
 զգերասպայծառ Եկեղեցիան Հեղինեայ և
 Կոստանդիանոսի , հրով յաճիւն դատեցաւ :
 Օ մեծագանձ նուիրանի երկց հարիւր ա-
 մաց , զՊատրիարքն Օսթարխաս , և ըզ-
 խաչն Փրկչական դերի վարեաց 'ի մտում
 առ ուր սեղանակապատ թեան իւրում . Ապան
 և 'ի Քրիստանէից ոգիս իբրև ինն հազար
 վեցհարիւր Օկոխպոս հարկատու կացոյց ,
 և զՊերդիւսինն , զգուռն բովանդակ այնր աշ-
 խարհի առաթուր կօխեաց հեծերց իւրոց ,
 Բնդ զանազան վտակս Պերպոսայ և ընդ
 ձորն Ներդսի ասպատակ սվառեաց ընդ հա-
 մօրէն Եթովպիա , և քաղաքին Մշէքսանդ-
 բու թէպէտև մարթ էր սրաշապանել զինքն
 ծովային զօրութեամբ , այլ արքեպիսկո-
 սոս միանգամայն և բղեալն նորա իւր-

օնալ 'ի Ախարոս կղզի թող զփաղաքն բովան-
 գակ 'ի խնամս Ախարսից : որք մտնալ 'ի
 ներքս յերզնութիւն եզին զամենայն ինչ
 որ սրատուական էր 'ի նմին : Անց անտի 'ի
 Թրիպոլիս , և զհետ լեալ օրինակի յաղ-
 թողին ակեզերաց Աղէքսանդրի Մակե-
 դոնացւոյ , ճանապարհ արտք յանապատս
 Լիբէոյ : 'ի միւս կողմանէ երկրորդ ճա-
 կատ զօրաց նորա յառաջ խաղաց ըտ Եփ-
 բատ 'ի Առափօրն Թրակիոյ , Քաղկե-
 դոնի յանձնատուր եղև , և քաղաքն Արս-
 սանդիայ զամս տասն զահի հարաւ յերե-
 սաց նորա : Հարկեցին նմա ծովեզերեայք
 Պոնդացւոյ , և Անկիւրիս բովանդակ :
 Եթէ լեալ էր Խոտրովու և ծովային զօ-
 բութիւն , Եւրոպա ողջոյն զփորձ առնոյք
 ամբարհաւաճութեան մտաց նորա : Որ այն-
 ինչ նախարարք նորա զայսպիսի մեծա-
 մեծ յաղթութիւնս կատարէին 'ի սահ-
 մանս Հռովմայեցւոյ ակրութեան , մեղ-
 կանայր ինքնին 'ի դբօսանս փափուկ հրճ-
 ուանաց : մինչև ժամ սրտեհ տալ Հե-
 բակիւոյ Արյսեր զխնլ յաշխարհն Աար-
 սից , և անբաւ աւերածս ածել 'ի վերայ ,
 և հալածական վարել զինքն առաջնու
 մինչև 'ի Պասասկերս անդր , ուր թէպէտև

դթութիւն յաղթողին մատոյց նմա զգաչն
 Հաշտութեան և զութան խաղաղութեան ,
 այլ ամբարձաւ՝ զողութիւն նորա
 յանձնն ոչ էառ : Հպասակք յետս կացին
 'ի նմանէ , և որդի նորա Շիրուհ կամ Շե-
 քոյ կաւատ , կալեալ զնա եզ 'ի բանդի և
 ասլա սպան ևս : Փառք Սասանեանց սասա-
 նեցան 'ի մահուն խոսրովու , զի Շիրուհ
 յետ ութն ամսոց 'ի կենացն դաւեցաւ , և
 մահեցան այն թողաւորութիւն Պարսից
 յութն մատուես պատառեցաւ , Մանուկ
 ոմն Շիրուհեաց , և երկու 'ի դատերաց
 խոսրովու Փիրանդուխտ Նուրանի , և Աշ-
 դերման Աբրահա հեազհեաէ կալան զա-
 թոն Պարսից , ցամիսս վերջատան . մինչև
 'ի վերջոյ Յազկերտ երբորդ որդի Շահբե-
 արայ սերունդ խոսրովու համարեալ , որ
 կեանս առանձնութեան վարէր 'ի Սահբ-
 քաղաքի Պարսոյ , ամբարձաւ յաթոնն
 դատարկ , Պատերազմ Աբարացոց առ ժա-
 մանակաւն Փիրանդխտոյ ոչ ինչ աւարակ
 կարաց . բայց առ Յազկերտան Երբորդա-
 անկաւ 'ի մարտին զօրավար Պարսից , և
 զօրք խոյս ետուն 'ի Մաղայուն , որ է Տիդ-
 բոն : Սուրանօր հրեշտակախօս եղև Օջրա-
 սեան Աբարացոց կամ ընդունել զգեն

Մահմետի, կամ Հարկերէ զՀարկն անհա-
ւատից, Իսկ Յաղկերս սչ ընկալաւ, այլ
ժողովեալ զսրեար իբրև 100,000 զգլմի
Հարաւ նորա, և կորոյս զամենեւին սրպէս
և զվստն Աստաներան 'ի Ապոէսեայ, Փա-
խեաւ ապա 'ի Հայկան, և անախ 'ի Հոռի,
Առաջ մի 'ի զօրացն Աբաբացոց աւե-
րեաց զքաղաքն Ապոէսիա, Ուր մեծ բա-
նակն նոցա յարձակեցաւ և աւերեաց զՏիզ-
րոն, զԱհուազ, և 'ի Իսուվա դատարեցաւ
առ ժամանակ մի:

ՅԱԶԿԵՐՏ զօրաժողով լինի վերստին 'ի
Խորասանայ, 'ի Հոռայ, և 'ի Համազանայ,
իբրև Հարիւր յիսուն Հաղար արանց, և բանա-
կի 'ի մէջ խորին խրամոց Ասահանդեանդաշ-
տավայրի յանդիման բանակին Աբաբացոց,
Յամիսս երկու բովանդակ՝ զօրէն գայլոց
քաղցելոց յիբեարս Հային, և սչ ոք 'ի
կողմանցն Համարձակի նախագրաւ Հանդի-
սանալ, Բայց 'ի վերջոյ խոստումն սրա-
կին մարտիրոսաց, վայելուչ դրկանք ա-
չաղեղ Հուրեացն Աղինայ, վիճակելոցն
ասեմ՝ եօթանց առ մի նահատակ, ամենա-
համ քաղցրութիւնք ստորոց, ոսկերածակ
գլխին, և ջուր Ամպնայ, շարժեցին զե-

և անդին նորահաւատ Արարացւոց 'ի դործ մա-
 շտոյ : Աւր 'ի խմբիլ ճակատուն երեսուն
 Հազարք 'ի Պարսից անկան սրալ , և ութսուն
 Հազարք ջրամայն հեղձան 'ի խոխոմս խրա-
 մոց : Անկաւ Իրան ընդ տէրութեամբ Պ.նն-
 պետաց , Յաղկերտ 'ի Սաղաստան գնաց
 փահաստայ , և անախ 'ի Խորասան , և 'ի
 Մէրզէ : ուր 'ի դիւղականէ ուրուք , առ-
 որ և աղասան կայր , 'ի կենացն զբաւե-
 ցաւ նենգութեամբ : Փիրուղ Յաղկերտի
 որդի կարդեցաւ Օրաւար Արքային
 Շենաց , և ընդ դաղթականացն Պարսից
 Հատաստուն սահեաց իւր օրէնս մոզու-
 թեան : Թոռն սորա զանուն թագաւորի
 ընկալաւ : այլ յերանհօղում փորձառու-
 թեանն յաշխարհին Պարսից , վերստինն չո-
 դաւ 'ի Շենս , և մեռաւ 'ի Սիդան : Ա-
 րական սեռ Սասանեանց այսօրինակ վեր-
 ջացաւ . իսկ իդականն 'ի Հարճ և 'ի կա-
 նայս մտեալ Արարաց , աղնուացոյց զա-
 բինն դենպետաց նոցա : Երկու 'ի դատե-
 րաց Յաղկերտի առեալ 'ի կնութունն Հա-
 սանայ Ալուոյ , և Մահմախ որդւոյ Ա-
 բուբեքիրայ ճնան խմից այնցիկ սերունդ
 արքունի , Եղիգ սերեցաւ յարենէ Խոս-
 րովու Արքայի Պարսից , իսկ այլք՝ յայլոց

բաջարանց , որպէս 'ի Այսերայն Հոռու-
մայ 'ի Խաղանից Թաթարաց , և 'ի մերոյն
Իշխանադանց :

ԺԱՄ է մի նախքան դձերուն մխել 'ի
պատմութիւն Մահմետական հարստու-
թեանց՝ որք 'ի Սասանեանց և այս մի
զմիտլ բռնացեալ աիրեցին , և աիրեն աշ-
խարհաց բազմաց՝ հար և անցիկ ծանօթու-
թեամբ բացատրել ընթերցասիրաց՝ զայլ և
այլ առմունս հեղինակաց , և դանուանց
անուանց սկայից տարբերութիւնսն , Թէ-
պէտև ճանտարհորդի միճակեալ բազախ-
քան պատմագրի , ծայրաբաղ հաւաքեցաք
զոր միանգամ հաւաքեցաքն՝ իբրև զմասն
ամբողջարար և զարդ ընդարձակ () ըսողութեանս
մերոյ զաշխարհէն Պարսից , սակայն
դեռևս դուղնաքէիւքս այսքիմք հա-
մարձակեալ՝ պատճառս տամք խմասանոց
լուսագունիցն ձերնարկութեան :

Արդ Ալումարս , որ ըստ զբոց Պարսի-
տանի երեի լեալ առաջին 'ի թագաւորս
Պարսից , և 'ի լեզուն Սանսկրիտ՝ ցուցա-
նէ “ Մարմին հողեղէն . ” ուստի և մա-
կանուն ստանայ Պիլլահ համ թագաւոր
երկրի՝ 'ի Օրդեշտական Արօնից հեաւ-

ւողաց՝ համարի Առաջին արարածոց : Իսկ
 'ի Սահմանականաց անտի (որք զհետ դը-
 նան հրեական ժամանակագրութեան՝ զար-
 մեալ ասի 'ի Նոյոց և առաջին թագաւոր
 Պարսից) : Բայց այնդի , որպէս աշխարհ
 ամենայն , նոյն և Իրան առաթուր հարաւ
 'ի խուժագուժ Արարաց , որք ոչ ինչ դիրս
 քան զՊուրան ընդունելին , յասլականու-
 թիւն եղծութեան գնացին ամենայն յիշա-
 տակագրութիւնք նախնեաց նոցա : Արոց և
 ասատաճային Պիր վիպէ մատենագրեայս
 և եղեալս 'ի դիւանին արքունեաց : Օ կնի
 400 ամաց Հիջրայի , իշխան ոմն 'ի Սա-
 մանեան տանէ , որ 'ի Բահրամայ Պուրինայ
 պարժէր ունիլ զսերունդ , մանրտիրկիա
 խաղարկութեամբ որոնեաց 'ի հնութիւնս
 աշխարհին , և հաւաքեալ նշխարս յիշա-
 տակագրութեանց թագաւորացն առաջնոց .
 ճբարեալս թագասեամբ 'ի մոզուցն պարս-
 կազենից , (որ ցարդ Վաբբիք անուանին ,)
 ևս ցքերթոյն Վաբբիքի , զի յեղուցու գա-
 մենայն 'ի դիւցադնականն խր , 'ի Ահու-
 մարսայ մինչև ցՅազկերտ վերջին , Բայց
 Վաբբիքեայ զհազար և եթ աւարտեալ
 տունս հրաշակիրտին՝ հասանի վասճանին
 կենաց : Այլ երանի Աշխարհին՝ ուր Վա-

Քիբեայ յաջորդէ Յրդովսի ոմն, և Մաւ-
մուդ Ղիկնաւի, որ առեալ զաստղձ և
գնիւթս շաղաղեալս 'ի նախորդէն՝ հրաշա-
կերս յօրինեայ յայն շինութիւն զարմա-
նազան, որ առաւել քան զամբարտակն
Հսկայից 'ի Քարելուն տեւոյլ՝ մշննջենա-
ւորեայ առ յասոյ զփառս հնութեանց
Պարսկաստանի, անուանեալ նոցա Շահնա-
մա, կամ Ղիբք թագաւորաց :

Շահնամա յառաջ գալով յայսպիսի սե-
թևեթեալ սերճութեանց՝ ծծեայ յինքն
զիմաստ նշխարացն հնութեանց, ուստի և
անպիտանացեալ նոցա յայնմհետէ կամ
կորեան անհոգութեամբ, և կամ եթէ սա-
հեալ ևս 'ի դիւանին արքունեայ Ղիզ-
նայ, ընդ փլուլք կործանմանցն թաղեցան .
յորժամ Քզուանք 'ի Ղուրայ գրոհ ետուն
անդանօր :

Քերթոյն իբաւամբ սարծի անարատ
գրել զՊարսից լեզուն 'ի նորամոյծ բա-
ռիցն Քրօբացւոց, որով զարգիս շփոթեն
մօլլոյք նոցա, և զստուգութիւն առմանցն
'ի նշխարաց անտի հնութեանց յայտ առ-
նեն բազմութիւնք Պալհաւիկ բառից իւրոց,
որ անհասկանալի ընծային արգի գրագիտաց
Քզգին՝ եթէ չիցէ բառարանն առ ընթեր :

Մեր և Յունաց պատմութանք ոչ ըզ-
 Մովսէրտականն, և ոչ Փիլիզդաբեան յիշատակին
 Հարստութիւնս : Ան Ֆրդալայ Ալյու մար-
 սեան թագաւ որութիւնս զաշխարհն քաղաքա-
 կանացեալ տեսանելք : Ան Հուշանկաւ կրօնն
 սրայծառացեալ և զկրակ գտեալ և սլաշտեալ :
 Ան որդւոյ նորա Թաւաճաւուրսաւ սրտե-
 րազմ մեծ ընդ դիւաց կամ մողուց : Ան
 Սմշիկաւ եղբորորդւոյն Թաւաճաւուրայ՝
 մեծ փոփոխութիւն եղև աշխարհին, Ազգն 'ի
 չորեակ կարգս բաժանեցաւ : (Թէպէտև Ֆա-
 նի Մաւաբադայ ընծայէ զայս :) 'ի Քանու-
 զեան, Քաւանայութիւն. 'ի Նեսարեան, Օրն
 ւորութիւն. 'ի Նեսուդի՝ մշակութիւն. և յԱ-
 նախօշի՝ Արուեստաւորութիւն : Ամբստ
 այլոց յԱսորիան. Արիթիզդարան. Աս-
 տեքջուշան. և Հօտոխան : Իսկ ըստ այլոց
 (Մուղուդի, Նուիրական. զի 'ի լերինս և
 յանասաւաս բնակելով ալօթից պարասէին :
 Նեսարի, զի 'ի զինւորութիւն կարգեցան :
 Նասուդի, զի զերկիր մշակեցին. և Անախօշի,
 զի յարուեստս պարասէին : Սա շինեաց
 քաղաքս բազումս, եղիտ զէնս, կառոյց նա-
 ւըս, յորդորեաց զժողովուրդն 'ի դործ հերկոց
 և հնձոց, նարդեաց զտօմարն, և ուսոյց մարդ-
 կան զգիտութիւն աստեղաց : Սանախ ըստ-

եղծ զգ ինի, անկեաց զչեբամ՝ և եզ իտ զնուա-
 գահարու թիւն : Օ ինքն Աստուած քարո-
 զեաց : զբօշեաց արձանս անձին իւրոյ, և մա-
 ճու սպաւնացաւ՝ որոցնչ անկեալ երկրպագա-
 նիցեննոցա : Այս ամբարշտու թիւն պատճառ
 եղև կործանման անձին և աշխարհին . զի Օ ու-
 ճակ ոմն խուժ արշաւեաց յաշխարհն Պար-
 սից և եղծ : Այս Օ ուճակ սերբունդ էր ՚ի
 Շէղատայ, որ իշխեաց Ասորեստանի զհազար
 ամ : (Արդեօք Բենհազանդ սուրբ Պարոյ, որ
 ըստ Հրէից և բարբարոսաց զանձն տատուած
 քարոզեաց . և եկեալ տիրեաց Պարսից
 զամս երկերբիւր :) Արդ եթէ թագաւորու-
 թիւն Օ ուճակայ ՚ի Պարս առցուք փոխանակ
 ժամանակին իշխելոյ Ասորոց ՚ի վերայ Պար-
 սից . ուրեմն Ֆրէյդունն նոցա համարի լեալ
 Վարբակես Խորենացւոյն : Չիք ինչ այն-
 քան երկելի առ պատմաբանս Հնութեանց
 Պարսից, քան զասրտամբու թիւն Ատանայ
 զարբնի . և հաստատու թիւն Ֆրէյդունի յա-
 թոսն նախնեաց : Պարոյնոց նորա ընդելու-
 զեալ ակամբք պատուականօք եկաց մնաց
 վստ ազգին, մինչև անկաւ ՚ի ձեռս Ամի-
 րասեանն Օմարայ :

Յաւուրս որդւոց Ֆրէյդունի Սեւմայ,

Թուրայ , և Իրիջայ տկարացաւ տէրութիւն
 և Սկիւթքն յարձակեցան , Օ ի Ասրաւիաց
 կալաւ զաշխարհն զամս 12 , զոր հայածեաց
 Առստամ իշխան Սագաստանի կամ Ախմ-
 բուղայ : Յետ մահուն Սանուչարայ կամ
 Սանդանեայ , մինչև ՚ի թագաւորութիւն
 Աէյ Վօրադայ կամ Պիովկայ ոչ բք ՚ի վերա-
 կացուաց աշխարհին ժառանգեաց զթագ և
 զանուն թագաւորի , այլ նահապետաբարձա-
 բէին զտանուտէրութիւնն :

Էբսդոտոս զբէ , թէ Պիովկ ընդբեցաւ
 ՚ի թագաւոր : Օ ի ժողով աւագանոյ ա-
 բարեալ ասէ “ Այս վիճակ անասնելի է մեզ ,
 ընդբեցուք զոք ՚ի թագաւոր և կայսրք
 զկարգ ուղիղ կառավարութեան աշխարհի ,
 և կացցուք իւրաքանչիւրք յիւրում բար-
 ձու ատահով առանց երկիրդի և վտանգի
 նեղութեան : ” Աստի և ինքնին ընդբեալ
 ՚ի թագաւոր կառոյց զարքունիս իւր , և շքե-
 րութեամբ ահաւոր բազմաց եղև : Իսկ Ֆը-
 դովսի յամբառնալ իւրում զԱէյ Վօրաթ ,
 ասէ , թէ այլ ոմն իշխան Սագաստանի , որ զօ-
 բավարն էր Պարսից և հայրն Առստամայ
 եկաց ՚ի ժողովս աւագանոյ և սասց . “ Վնջ
 նիզակակիցք ուսեալ ՚ի փոշոնց աշխարհի

ժողովեցի զինև զգօրս զայս մեծ, և ջա-
նացայ ահաւորս առնել զսոսա, այլ սիրաք
ամենեցուն լքան, զի չէր իշխան՝ որ սաշէր
զմիարանութիւննոցա: Իրաւունք ազգի ա-
ւանց ուղղչի կան, զօրք աւանց զօրագլխի
Ճակատին 'ի սլատերագմ', ան սրքան դառն
էր մեզ յորժամ: Օ ու լնոյր զսթոռն նախնի
քաջարանց մե բոց, Օնհասլն ընտրեսցուք զոք
յարենէ նոցա 'ի թագաւոր մեզ, զի սա-
շէսցէ զկարդ: Տէրութիւն անդլուխ ոչ կայ,
Մոդք խորհին արժանի բարձու սաշտու
մանս այսորիկ՝ զոք 'ի սերնդոց անտի Ֆրէյ-
գունի, զայր ընտիր մեծահոգութեամբ իւ-
րով, և զարդարակորով, " Եւ յետ այնք
Կէյքբադ թագաւորեաց:

Տես որքան զուղ ածայինն Արեմտեան և
Արեւելեան սրատիչք: Անուանն աարբերու-
թիւնն սչ ինչ է, զի յամենայն ազինս և 'ի
սուրբ Գիրս իսկ՝ միոյ անհասի կամ անուան
փոփոխութիւն, և կամ բազում անուանք
ընծային:

Ասի ևս թէ Արփաքսադ 'ի զիրս Յու-
դիդայ իցէ Գլտովի. զի նա շինեաց զքա-
ղաքն Եկրադան կամ Համատան, 'ի սաու-
գարանութիւն անուանդ հայերով արդարև
Արփաքսադ է Գլտովի. զի Արփա կամ

Արփրա է փրաւորաւս , և Վասադ , կամ
Օ ադ , ծնուդ . որ է ասել Արփադադ կամ
փրաւորաւսյ ծնունդ : Ֆրդովսի կոչէ ըզ-
Այ Վորադ զարմ Ֆրէյդուենի . որ 'ի Պալ-
հաւիկն գրի՝ Ֆրիդուեն , իսկ 'ի Ղիւրին՝
Աֆրիդուեն . Ուստի Այ Վորադն՝ Արփաք
սադ գրոյն Յուդիդսյ ինիի : Մուջմաու թու-
ուարիդ կոչէ զնա Արչ . և Ատեսխաս՝ Արսե-
կէս . կամ Արասչէս , որ մի և նոյն է :

Հերոդոտոսս յաջորդ Ղիւովկայ զնէ ըզ-
փրուարաւս , որ յաղթեաց Պարսից : Ֆր-
դովսի ոչ յիշէ զսա , այլ Ղիւովկայ ըն-
ծայէ թագաւորել զգար մի : Սակայն
Մուջմաու թուարիդ յիշէ զԵրկրորդն
փրուարաւս , յասելն . “ Պատմարանք
տիրաբար կացուցանեն զԱյ Վաւուդ որ-
դի Արփայ , և թոռն Այ Վորադայ , բայց
ինձ երևի որդի զոլ վերջնոյն : ” Իսկ
Միրիսունդ ասէ , ոմանք 'ի պատմչաց ասա-
ցին Այ Վորադայ թոռն զոլ Այ քաւուդայ ,
և ոչ թէ որդի : Եւ այս յոյանի անտուտ
երևի , զի զոր ընթեռնումք առ Ֆրդովսի
յաղագս Այ Վաւուդայ վերաբերին առ
Ախաքսար և Աչգահակ միանդամայն :

Հերոդոտոսս զԱխաքսարայ զրէ թէ մը-
ղեալ և Ղիւդէացոց ընդարձակեաց զսահ-

ման իշխանութեան իւրոյ ընդ արեւմուտս մինչև ցԱլիս գետ, որ գոյ 'ի լեւրանցն Հայոց, (Թ)է առ սողին պատերազմաւ՝ Արեգական բոլորովիմբ խաւարեցաւ, ըստ գուշակութեան (Թ)աղէսի Մելիտացւոյ : Աստ յարձակեցաւ 'ի Վինուէ՝ վրէժխնդիր սպանութեան Հօր իւրոյ . սյլ Հարկեցաւ դառնալ անտի և փրկել զաշխարհ իւր յերեսաց արշաւանացն Սկիւթացւոց :

Օ Աշտահակայ ոչ ինչ գրեն պատմիչք Յունաց, միայն թէ՝ 'ի կնութիւնն էսա իւր զԱրունիշ կամ զԱնոյշ զգուտար Արիաթայ Արքայի Վիզիացւոց . բայց Խորենացին մեր ճոխարար ևս, տես անդ : (Թ)է սէտե Ֆրդովսի առասպիլապատում լինի աստանօր, սակայն և յիշատակէ նա զյարձակումն Կէյ Քանուզայ 'ի Մազանդարան, ուր 'ի պատերազմի ուրեք զօրք նորա կարան՝ ասէ, կուրութեամբ կամ խաւարաւ . որ յառաջագոյն գուշակեալ էր 'ի մոգէ ումմէնէ : Տարածեաց ասէ զտէրութիւնն յարեւմուտս, յարձակեցաւ 'ի Համաւեր . (որ նշանակէ զգնալ նորա 'ի վերայ Վինուէի .) բայց զարձաւ ասէ՝, զդէմ ու իլ զօրացն Սկիւթացւոց կամ (Թ)ուրանայ : Իսկ ասնուլ 'ի կնութիւնն Աշտահակայ զգուտար Արիաթայ :

անկարիէ Ֆրգովսեայ կնացուցանել նմա
 զգուստր արքային Հանիւարայ : Խորենա-
 ցին զանուն Աշդահակայ 'ի վիշապ թարգ-
 մանէ , և Օանդավիտայն զվիշապն անուն
 դնէ Հարստութեան , յորմէ Աշդահակն
 զարմեցաւ :

Իսկ յաղագս Աիւրոսի բազմապիսի են ա-
 աածքն : Ասի թէ Աամբիւսէս զգուստր Աշ-
 դահակայ 'ի կնութիւնէն էառ . այլ Աշդահակ
 երազ տեսեալ զարհուրեցաւ , և յանձն ա-
 բար զԱիւրոս Հարբակայ՝ զի մնացի , Հաւա-
 տացաւ Հովութի . և յեա ժամանակաց 'ի յայտ
 եկեալ՝ շոքաւ 'ի Պարս . Հարբակիս դաւ գոր-
 ծեաց ընկենուլ զարքայ , և զթոռն նորա զԱիւ-
 րոս կացուցանել փոխանակ նորա : Աքստամ-
 բեցոյց և պաշարեաց զԵկբատանս : Օօրագը-
 լութի կարգեցաւ Հարբակիս , և յանկեալ
 'ի կողմն Աիւրոսի , յաղթեաց և տիրեաց
 Մարաց իշխանութեան :

Ատեսիտա զԱշտահակ Ասպադան կրչէ . և
 զԱիւրոս սչ թոռն՝ այլ փեսայ կարդայ նորա ,
 տուեալ զԱմիւղիս 'ի կնութիւն , յեա ըն-
 կենոյց զնա յաթոռոյն Մարաց : Ասրս առա-
 քենն զներքքենի մի 'ի Նարկանիայածել զԱշ-
 դահակ 'ի Պարս , այլ յանցանել նորա ընդ աշ-
 խարհն՝ յանտառի ուրնք խորամանկութեամբ

ներքերնւոյն սովամահ կորնչի Մարն :

Օ կենսոհոն զԱիւրոս որդի սակ Արամբիւսեայ Պարսկի . որ զՄանգանէ գրուսոր Աշգահայ 'ի կնութիւն առ . յորմէ ծնեալ Աիւրոսի դորու Պարսկոյ յօգնութիւն զայ Աիւաքսայ Երկրորդի քեռւոյ իւրոյ ընդդէմ արքային Ասորեստանեայց : Վաչէ . բայց Սուրբ Վիրբ զնեն զԱիւրոս յաջորդ Վարեհի Մարի, (Աշգահին համարեալ կամ Աուաքս Երկրորդ,) որումն ասն զկործանումնն Բարեյանի, և զարձակումն Հրէից, Մարգարէն Վանիէլ զուշակեաց Բաղտասարոյ որդւոյ Նարբագոնասարոյ զայս յաջողուած Աիւրոսի . և ինքնին եկաց նախարար մեծ ասանն Վարեհի Մարի և Աիւրոսի միանգամայն . որում ազգ իւր երախտագէտք հանդիսացան զարձիւ գերութեան և շինութեամբարին : Աէյ Խոսորով Արեւելաց՝ բազմօք համաձայնի գրուածոցն Հերոդոտոսի . զի ասնն Սիւլուշորդի էր Աէյ Քաւուզայ որ սնաւ ձեռամբ քաջն Սոսամայ . և 'ի նենդութենէ աւաղանւոյ սրտաւորեցաւ խոյստալ առ արքայն Քուշանաց : Ասրալխապ առ 'ի կնութիւն գժտութեամբ նախանձողաց ըզգուսորնորա, և սասակեալ 'ի նմանէ մեռաւ : Սիւլուշն աստանօր զԱրամբիւսէս նշանակէ

զԱռաջին, որ որդի էր Առաստաճայ, որոյ
 անձն և ծնունդ զուզածայն գնան անցից Աստ-
 քիւսեայ որդւոյ Աքիմինեայ, զոր Օտին
 խմանամ գող, Արկին աւեալ զԱրմուրդ (որ
 ըստ Յունաց զԱրծուին նշանակէ) այլ ըստ
 ստուգաբանութեան Պարսիկ բարդութեան
 Սի, երեսուն. և Մուրդ, Հաւ. Երեսնա-
 Հաւիկ, Բայց ինձ յարմար թուի թարգմանել
 Դ Սի, Ինքն. և ՚ի Մուրդ, ՀԱՆ բառից. և
 մեկնել՝ ինքնահաւ, այսինքն Հաւ, որ ինք-
 նին Տնանի և մեռանի, և յարմարել զայն
 Մարման կամ ՚ի Փիւնիկ Հաւ, թողեալ
 զԱյլ Խոսքով, զոր երկնեաց Աստուծոս
 սպանանել. զի մի գնա վրէժանդ իր արեան
 Հօրն սնուցէ ՚ի տան իւրում, Փիրան Ախ-
 սասպրեցոյց զմանուկն ՚ի մահուանէ, յանձն
 արար ՚ի խնամս Հովուի ուրուք, և զար-
 գացոյց խնաստութեամբ, Խոաղիկ եղեալ
 Աստուծոսայ ամենայն անցից թոռինն իւ-
 բոյ՝ ինդրեաց զկեանս նորա, և նա որսէս
 խեղացինդ մտրեալ սպրեցաւ, և փոխեաւ
 առ Հաւ իւր Այլ Բաւուզ, և ՚ի կենդանու-
 թեան նորա ամբարձաւ յաժողո՞ն Պարսից,
 Յարձակեցաւ ՚ի վերայ Հաւունն իւրոյ ՚ի
 կողմանէ մօրն. որոյ զօրացն սպարա-
 պեաւեր Փիրան Ախսա փրկիչ իւր, Որ ՚ի

կողմն դառնալով Աէ, Լսոօրոյու կալաւ զԱսորայիտոյ և սօլան, ապա հրաժարեալ յաշխարհէ յանասպատ ստանձնացաւ, և կալեալ զհա միրկոց բարձին 'ի միջոյ: Յարգովսի անտեղեակ աշխարհազբու թեան՝ ոչինչ այլ երկիր դիտաց, քան զԻրան իւր և զԹուրան, ուստի դանց արարեալ զթագաւորութեամբն Բարելոյնի, Սարաց, Հայոց և Էգիպտոսոց, 'ի Սկիւթս երևացուցանէ զհանգէս նախնի մեծափառութեան Լազարի: Իսկ ըստ Հերոդոտոսի, թսն Տնանի արքայի, ուստի կասկած կրելով խորհի սպանանել զմօնուկն, այլ ապրեալ 'ի գահճէ դարգանոց, յերևան գայ արքայի, շնորհ ընդունի վերստին զկեանս իւր, և յետոյ սրտերօղմի ընդ հաւուն: Օ զօրավարն (Հարբակոս՝ իմն դու զՎիրանակիտ, յիւր կողմն յանկուցանէ, յաղթէ արքային, և տիրէ աշխարհին, Էւթէպէտ Յարգովսի տայ նմա սպանանել զհա իւր 'ի վրէժ հօրն արեան, բայց ոյս յաւէտ Պարսիկ արդարութեան և առանին սովորութեան է սարագայ:

Ս՝ անքուշ գոճտամըղ փուրի Քաւուղրան,

Քի դու շման քունի Ոստամու թուղրա:

Մի սպաներ սասցի քեզ՝ զորդի մեծին Քաւուղայ

Չի ոչ կարես՝ կալ վրիժուց՝ Ոստամայ և թուղայ:

Ը

Աիւրոս նշանակէ զարեղակն 'ի Պարսից
 բարբառ , Իւօս Աբերդակն է 'ի Պալհաւիկն .
 բառ Պաղմիրոսի առ Ստրաբոնի ասի թէ Աիւ-
 բոս յառաջ քան զԹագաւորելն՝ կոչէր Ագ-
 բադատ , և Պաղումնոս ասէ թէ Աուրդեստ Հայ-
 ոց որ ընդ Արաստան վտղէ , և խառնի յԵ-
 բասխ՝ յառաջագոյն Ագբադատ լսէր . որ ըզ-
 խուրդական նշանակէ , այսինքն տուրք Աբե-
 դական , Որ և անուն իմն է Հրեշտակի նախնի
 Պարսից կրօնից , զոր յառաջ բերէ և Օրա-
 դեշտ 'ի Օանդախտայն , Օնոյն նշանակէ և
 Միհրդադդ անուն , և Իւօդադատ և այլն ,
 Ասան Լոհրասպայ դրէ Ֆրդովսի , թէ աւա-
 դանի Պարսից չէին հաճ ընդ նա , այլ նա խո-
 հակրանու թեամբնու աճեալ զամենեւին հնա-
 դանդեաց իւրեւ , թագաւորեաց քանի մի հարիւ-
 բբս ամաց , և ասրս Վշտասպայ կամ Աշտասպայ
 որդւոյ իւրում յանձնարարեալ զսրայազատու-
 թիւն՝ անցանէ 'ի Բահլ , ուր ընդ համա-
 խոհիցն Օրադեշտի մեռանի յաւուրս կո-
 տորածին , թագաւորութիւն Լոհրասպայ
 Ֆրդովսայ յիւրում սրբունակէ զմիջոց ժա-
 մանակին Աամբխեայ , յարձակումն յԱգիսպ-
 տաս , և եղանակ մահու նորա՝ յերես ածէ
 զկոտորած մոզուցն , որ յաւուրս սորա
 վրդովեցոյց գրեթէ զաշխարհ համօրէնա ,

Որդի Լ սհրասայոյ ասեն զՊշտասպլ, և եթէ
 սա իցէ Պարեհն անուանեալ Վշտասպեան
 որպէս և համարին իսկ, ուրեմն զբու թիւնք
 Հերթոգոտոսի բաղմօք համոճայնին աւան-
 դից Պարսից, Լքեկեիանք տալով սմաղթա-
 գաւորութիւն 60 ամաց՝ ՚ի մի ձուլին զարարս
 Պարեհի Վշտասպայ և Քսերքսեսի որդւոյ
 նորա, Ուստի և յարձակայն ՚ի վերայ Յու-
 նաստանի համարի լեալ ականաւոր որդին
 Վշտասպայ Սպանդիարն, որ միշտ առաջ-
 նողեաց զօրաց հօր իւրոյ, և ՚ի միջ մեծա-
 բարութեանց իւրոց՝ յարձակեցաւ ըստ Պր-
 դովսի նաև ՚ի Ուում, կամ միքի մուղբար,
 այսինքն է յարեմուտս ՚ի Փոքրն Լսիա,
 Օրմէ Պարսիկք առասպել լսկցկցեն, և Յոյնք
 զչափազանցութիւն թուոյ զօրացն, բանդի
 Վշտասպեայ թագաւորել տան ամս 56,
 և Քսերքսեսի՝ 21, իսկ Պարսիկք Պշտաս-
 պայ երեք և եթ ամօք տարբեր բնծայեն,
 Ըստ Յունաց Լքտաշէս Երկայնաձեռն որ-
 դի էր Քսերքսեսայ, որ յերա մահու հօրն
 իւրոյ ամբարձաւ յաթոռ նորա, Պարսիկք
 ասեն, թէ յերա մահուն Վշտասպայ սչ յա-
 ջորդեաց նմա որդի նորին Սպանդիար, այլ
 ՚ի Քահմանոյ՝ որ կրկին կրէր յինքեան զԼք-
 դաշիրն Պարսկաստ, կամ Լքտաշէս երկայ-

նաձեռն , Բստ Յուճնաց Վսերբսէս սպա-
 նաւ յԱրտաւանայ , և Արտաշէս ամբարձաւ ,
 Ունէր Արտաւան բազում երկիրս ընդ
 իշխանութեամբ . և սրդիք նորա քաջագոյնք
 'ի մրցմունս սպաերազմաց , Յորմէ կասկա-
 ծեալ Արկայնաձեռնն կենախուղ լինի նմա .
 որդիք նորա 'ի սպաերազմ խմբեցան , և բա-
 զումք 'ի քաջ արանց զի թառալ անկան
 յերկիր , այլ իշխանին ելք իրացն յաջողեցան ,
 սարառումն ազգատոհմին Արտաւանայ , Արդ
 անդու և զՍուտամ Պարսից սրտմութեան ,
 որ իշխանն էր Սաղաստանի , և մերձաւոր
 արեան արքային Պարսից . որ այր զօրաւոր
 էր սէ միայն մարմնոյ ուժով և մտացն
 կորովութեամբ՝ այլ և յոյժ ընդ արձակու-
 թեամբ սահմանաց իւրոց . որոյ որդիք էին
 քաջ սպաերազմողք և անուանիք 'ի ժամա-
 նակին , Սաստամ զՍղանդխար կորոյս , այլ
 սնոյց զսրդի նորա զԱրտաշէս . և ամբարձ յա-
 թոռն Պարսից , Բայց Արտաշխսի նախան-
 ձեալ արար Սաստամայ՝ զի սէ միայն սղան
 դաւով , այլ և գատեաց զերկիրն սրով , և
 եբարձ զգարմ'նորա : Սովին Սղանդխար ընդ
 Վսերսիսի նոյնանայ ,

Արտաշէս ըստ արեւելեաց՝ էր այր բարի .
 որ յաղթեաց Սաղաստանի , և արշաւեաց

դօրու թեամբ յաշխարհն արևմտից : Իսկ ըստ
 արևմտականացն սրտուհասեաց նա զազգ
 Արտաւանայ , և կալաւ զաշխարհ ժառան-
 գութեաննոցա : Յարձակեցաւ ՚ի Բաղարիա ,
 և ազգի ազգի բարեկարգութեամբ սրայծա-
 ռացոյց զտէրութիւն իւր : Պարսիկք տան
 նմա 112 ամաց թագաւորութիւն , իսկ
 Յնկք՝ քառասուն և մի : Ոմանք զսա-
 ասնն լեալ այր Լսութեայ . բայց ինձ յա-
 շէտ և ս հաւական թուի թոռն սորա Ռբոս
 կամ Արտաշէսն կոչեցեալ Ուշեղ , որ ետ ա-
 զատութիւն Հրէից , կախեաց Համան զփայտէ ,
 ամբարձ զՄուրթքէ յաստիճան , և ախ-
 րեաց ՚ի Հեղկաց մինչև ցԽօթովսլաւ հա-
 րիւր և քսան քաղաքաց : Քանզի Պարսիցան-
 ծանօթք են անուանք և անցք Քսերքսիսի
 Երկրորդի և Սկղիանոսի . որք միահաղոյն
 թագաւորեցին զամիսս ութն , մինչև ցՀօմայի
 որ էր դուստր Արտաշիսի , որ ՚ի հօրէն յը-
 զանալով զորդին , առ ամօթոյն ոչ միայն
 զճնունդն ծածկեաց , այլ և հրամայեաց
 կորուսանել զկեանս մանկանն : Բայց նորա
 դարգացեալ ՚ի տխն կոչեցաւ Պարապ կամ
 Պարա , և ծանօթս տուեալ մօրն՝ ընկալաւ
 ՚ի նմանէ զթագն Պարսից : Միոք ընդ այս եր-
 կուացի , քանզի աղծմնէութիւն ՚ի Պարս-

կատան օտար իմն չէր յայնժամ, մանաւանդ թէ՛ և առ յապայս: Յաղկերս Սասանեան առ Եղիշայի մերում, իբրև սրտուխրան Օրադեշտական սրբութեանց դնէ: Հարանց ՚ի դատերաց մի կրանել, և սրգուց կրանել յանկողինս հարց և հաւուց իսկ իբրեանց, Փարիզատ Յունաց, որ զճնուեղ ՚ի Պարսկացն յայտ առնէ, և՛ քոյր և՛ կին Ղարեհի Նոթանի, զոյդ վարէր զիշխանութիւնն ընդ առն՝ յայտ ածէ մեզ զՀոմայի: Յաղագս Ղարեհի Պարսիկք և Յոյնք համաձայնին, թէ լեալ իցէ ՚ի խառնակ աղծափէութեանց, քան զի և Նոթան՝ բիջ է: Բայց աստանօր թողուլ արժան է միանդամոյն զժամանակ Փարիզադայ, որ սչ այլ ինչ ցուցանէ՝ եթէ սչ դատաստել խառնակութեան Արտաշիսի Ուշեղի ընդ Ատուսայ դատեր իւրում, Պարսիկ Արտաշիս տան 112 տարի, և մեր սրտամաքանք Արտաշիսի, Ղարեհի, Նոթանի, և Արտաշիսի Ուշեղի՝ երեցունց միանդամայն՝ Հարթր և վեցամ, Եւ եթէ Ոքոս լեալ իցէ Ղարեհն Երկրորդ՝ չունիմ տարակոյս: Իսկ յաղագս Ղարեհի Աղոմանոսի Աղէքսանդրեան յաղթութիւնք մկային, ՚ի զբելոց աստի սարղ երևի, զի սրտամութիւն Պարսից

'ի չորրեակ միջոցս արոհի , Յառասպելաբանականս' 'ի Սահարադեանն և Փիլիզատեան հարստութիւնն , 'ի Քերթմոպականս' Արցախականացն կամ Պարթևական պետութիւն , իսկ 'ի Քանականս' Սասանեան :

ՕՐԲ. Պենսպետաց յառաջ միլիցին զարշաւանա իւրեանց Աշխրատայ մինչև Ենիքոս գետ , աւերելով զորս առաջի դատնէ ին ամուրս , հրաշալիս , և սուրբս , Սեծ մասն յաղթելոց չկարացելալ ժուժալ հարուածոցն և մահունց , բնկալան զհաւաստ հոտորչաց իւրեանց , իսկ որոց ոչն կամեցան քակել զցանկ հայրենի' ինքնահալած մեկնեցան յաշխարհս հեռաւորս : Վաղթականք յարեակէղ անասրատիցն Արարիոյ' եկին բնակեցան 'ի բարեբեր մարմանդս Խորասանայ և Քալհայ , Սերունդք նոցա , թէ և կորուսին մինչ ցարդ զլրդու նախահարց իւրեանց , սակայն անխախտ սրահնն դեռ զծէս և զարարս նոցա : Ոստիկանս կարգեալ 'ի տեղիս տեղիս , դարձուցին զՊարսկաստան 'ի գաւառ ինչ ինքնակալութեան Պենսպետաց իւրեանց : Այսուհետև ոչ ինչ սյլ զործք արժանիք յիշատակաց լսին թէ

գործեցան 'ի Պարսկաստան՝ ընդ դարս երկուս , եթէ ոչ աստ և անդ ընդ աղօտ իմն ճգունք բնութեան և խանդքն ազատութեան . որք երբեմն զսա , և երբեմն զնա յաստամբութիւն յարուցին . թէ և իրօք ոչ ինչ կատարել ետուն :

ՅԵՄԻ ՏԵՐԱՆ 877 . Երազր Պ խասայ որդի , 'ի խորին զբոյ անտի և 'ի խոնարհ անուոյ բրտի հօր իւրում առ 'ի վերկոյս հոլովեալ , ել 'ի պատիւ մարդպանութեան՝ հուղկահարութեամբ իւրով և աւերածութեամբ աշխարհին : Ար 'ի մահուն իւրում եթող գողջիր զհամօրէն Պարսկաստան 'ի ժաանդութիւն եղբօր իւրում Ամիրայ : Այլ Իսմայէլ Սամանի թաթար իշխան յայնկոյս Աբսոնի երկրին , սերունդ Վահրամայ Չուպինայ , այր արի յոյժ , առատ , հայրենասէր և արդար . 'ի պարտութիւն մատնեալ զնա՝ առաքէ առ Պենսպեան 'ի Բաղդատ : Յայնմանէ ընդունիլ զպատիժ պատուհասին . առ որ և մեղուն չարաչար ապտամբութեամբ իւրով :

ՅԵՆԱՄԵՆԷ : ասնուտիրական հարստութեանն Պ խասանց ցՄահմուդ Խրան Պ իզնացի՝ Պարսկաստան 'ի Սամանիս և 'ի Վի-

բանեանս բաժանեալ եկաց : Սամանեանք
 իշխեցին Խորասանոյ, Սաղաստանի, Բայճայ
 և յայնկոյս Սքսոնի երկրին, զոր մեքն Բու-
 շան կոչին, և մերթ մասինն Արաղայ՝ անկախ
 'ի Վենսպետացն Արաբացւոց : Իսկ Վերա-
 նեանք՝ Պարսոյ, Արմանայ, Խուժաստանի,
 Արխատանի, և այլոց : Որք թէպէտե
 'ի վերին երեսս ակն աճէին Վենսպետաց,
 այլ միշտ ինքնիշխանաբար վարէին 'ի սա-
 տերազմունս և 'ի Հաշտութիւնս իւրեանց :
 Կործանուին Բաղդատոյ 'ի Տուղրիլոյ :

ՕՒՅՍՈՒ ժամանակաւ Աբուքտաղին,
 մի 'ի գլխաւոր սոյազատաց Բուխարայ նըժ-
 կահեալ գաշին Սամանեանց՝ ամրանայ իւրովք
 Հանդերձ 'ի Վիզնի, յաւան աննշան 'ի ժա-
 մանակին, 'ի մեռանիլ Խսաղայ որդւոյ
 սորա առ կենդանութեամբ սորուն, Սբուկ-
 տաղին, գերի ոմն Թուրք ազգաւ, սա-
 լար թիկնասլահաց նորա, Հաւանութեամբ
 աւագանւոյն յաջորդէ նմին : Անդ խոհմ
 կառավարութեամբ սորա աննշան աւանն
 Վիզնի ծայրացաւ երջանկութեամբ, և
 եղև արքայանիտ մայրաքաղաք Հարսաու-
 թեան Վիզնավեանց, որք թէպէտե կար-
 ճազոյն ժամանակաւ վարեցին զմիահեծան

գայն իշխանութիւն, այլ ոչ ինչ պակաս
 գտան փառօք քան զճոխս յինքնակրացն
 Ասիայ : Սա հիմն դնէ համբաւոյ իւրում
 մելելով զսրատերազմն հաւատոյ ընդդէմ Հնդ-
 կացն կապալաշարից, որով և՛ զպատգամ Մար-
 գարէին կատարէ, և՛ զազգ իւր ճոխու-
 թեամբ փարթամութեան լցուցանէ : Աւս-
 տի՛ նախ ՚ի վերայ յարձակեալ ՚ի պար-
 տութիւն մտանէ զՊայտալ զիշխան Հի-
 սիային Հնդկաստանի, առնու զՔարուլ,
 և ասպատակ սփռէ յերկիր Փանջաբայ, ՚ի
 հինգ վտակեանն, վտանդի հինգ գետք մե-
 ծամեծք ծածանին յերեսս նորա : Սու-
 լէջ, կամ Հիզոզրոս : Բխաս, կամ Հիփա-
 սիս : Ասալի, կամ Հիւրայովտ : Չունար,
 կամ Ալեամաս, և Բհադ կամ Հիւասպիս :
 ուր այժմ Սիկք տիրեն ազգ պատերազմողք :
 Յերկրորդ յարձակման իւրում յաղթեաց
 միասկեալին Հնդկաստանեայց և զՊայ-
 տալ հարկատու կացոյց ինքեան : Այլ դեռ
 ոչ մեկնեալ անտուստ, և ահա ուխտա-
 գրութ Հնդկին կոտորեալ զիշխանս կար-
 դեալս ՚ի սմանէ ՚ի մարդպանութիւն երկրին,
 զնշան ասպատակութեան բարձրացուցանէ,
 և զօրածոյով լինի յամենայն կողմանց՝ զհեռ
 եկելոցն պատու հասից՝ քով զգիծի հարկանել :

Այլ բողոք Սբուհտազինայ կրկին բարձրանայ, յորժամ զնա 'ի սխարտութիւն մատնեալ, զառ աւար կուտակէ բողոքմ, և ըզՓիշաւար առ Խնդոսիւց Խղնան 'ի հնազանդութիւննու աճէ իւրոյ տէրութեան, Յօգնութիւնն խաղայ և Ամիր Նուայ Սամանոյ, 'ի պատճել զսպտամբս տէրութեաննորա, և պարզեի մատամբ ընդունի զգաւառն Խորասանայ, և մեռանի յամի Տեառն 997,

Ի վերջիս առուրս կենաց սորա երէց յորդուոց սորուն Սահմուդ՝ իշխէր Խորասանայ 'ի Նիւշապուր քաղաքի, Իսկ Խամայէլ եղբայր նորա կրսեր համուդէր զհայր իւր զինքն կարգել 'ի ժառանգ իշխանութեան՝ ցգալ եղբօր իւրոյ երիցու, Յերա մահու նորա ամբարձեալ 'ի գահ արքունի՝ բանայ զգանձ աշխարհին, և շոտյլ ձեռօք վանեէ զայն ազատաց և անազատաց տէրութեան իւրոյ, որոց յերա անաշխատ զանձինս ճոխացուցանելոյ, զմտառ ածեալ թէ յերկիւղէ եղբօրն առնէր՝ զոր առնէրն, ընդ ահամբ հայեցան 'ի նա, Հասեալ դուժկանի մահու հօրն և յաջորդութեան եղբօրն՝ յահանջս Սահմուդոյ, մղեաց զնա զբել առ Խամայէլ հրովարտակ օրինակ զայս, " Յերա

մահու արքայի հօր խնոյ, չիք յաշխարհի սրտուական ինձ բան զեղբայր, Վահգ Խամայէլ. բայց այն զի՛ կառավարութիւն այսպիսի մեծի տէրութեան կատարելութեան հասակի և հմտութեան պէտս ունի, զորոց թերի գտանիս դու առ այժմ՝, տեղի տուր ինձ գալ և աւնուլ զիրաւունս ժառանգութեան, և ես տայ քեզ զիսխարքայութիւն Բահլայ և Խորասանայ,՝՝ Այլ նորա զականջս խցեալ ընդդէմ բանիցս այսոցիկ, առիթ սրտեհ տայ Սահմուդայ սրտերազմաւ ելանել և գալ ՚ի Ղլիզնի:

Օ՛ննի սա երկցագոյն որդւոց Աբուկտագինայ ՚ի Օտբուլեայ անկնօջէ, և հայր նորա ետես յերազի, զի ծառ ելանէր բարձրանայր յերանայ իւրոց, և ձգէր զհոլանիւն յաշխարհ ամենայն, Ղատու տսնն ՚ի Սազառասն և ձոյլ ինչ ոսկւոյ ծառանման բողբոջեալ երկց կանգնոց երկայնութեամբ, որ ամբողջ սրահեցաւ ցՍուալուդ, և կորեաւ այնուհետև ՚ի գեանաշարժէն եղելոյ առ նովինն ժամանակօք:

Սա յետ տիրելոյն Ղլիզնեայ և ՚ի կարգի դնելոյ զայն, հրեշտակախօս լինի առ Սանսուր Սիահեծան Բուխարայ՝ հանել ՚ի

Խորասանայ զՔուկաուսին զկարգեալն յիւր-
մէ նախարար կողմանցն, և յանդուգն ըն-
կալեալ զպատասխանին, « Թէ շատ լիցին
քեզ նահապետութիւնք Ղլիկայ, Թուր-
մուղայ և Հերատայ, և Քուկաուսին ան-
դարձ ունիցի զիւր սրայազատութիւնն, 'ի
մէնջ շտորհեալ, » Մահմուդ վերստին
հրեշտակասօս լինի առ Մանսուր 'ի ձեռն
Հասան Եամանիայ՝ և առէ, « Ահանակիա
աղբիւր սիրոյ և խաղաղութեան յառջ
բղխեալ առ հարբք մերովք՝ մի սղտորես-
ցի փոշիօք բարկութեան մերոյ, և մի սարա-
ւորիցիմ մտարանջնէլ յայնր հպատակութենէ՝
զոր մինչ ցարդ կամակար մտօք մատուցի
Թաղաւորական տանն Սամանեանց, » Իսկ
Մանսուրոյ հաճեալ յառէ ա ընդ ճարտա-
րութիւն բանից Հասանայ քան զառաքչին,
այնմա զպատիւ հրամանատարութեան երկ-
րին. իսկ Մահմուդոյ պատասխանէ և ոչ
ինչ, Սանսուրոյ չուէ սա զօրօք 'ի Ալիշա-
պուր, հալածական առնէ զՔուկաուսին,
և տիրէ երկրին, Քնդդէմ ելանէ նմա ար-
քայն Սամանեանց, և Թէպէտե չկարէր կըշ-
տել զնիղաղն ընդ դէմ քաջին Մահմուդայ,
ուսկայն սա յերախտիա տանն Սամանայ ա-
մօթ համարեցաւ իւր՝ զգիմի հարկանել նմա,

ուստի թողեալ զՆիւշապուր եկն 'իՄ'ուր-
զար :

ԻՍԿ Բուկտուսին դաշն եղեալ ընդ
Փայեկայ ապստամբեցուցանէ յարքայէ զբա-
նակ զօրոց . և յաչոց զբկեալ զնա , թա-
դաւորեցուցանէ 'ի վերայ Բուխարայ զերդ-
բայր նորա զԱբդուլ , և 'ի վրէժխնդ-
բութենէ զարհուրեալ ' խոյս տայ 'ի կողմանս
արեւելից : Մահմուդ հետամուտ լինի
ապերսասից բանակին , ջրուէ զզօրս նոցա ,
և կանգնէ անդ զնշան յաւերժական պար-
ծանաց : Փայեակ առնու զարքայն նորա-
հաս և վասչի 'ի Բուխարայ . իսկ Բուկ-
տուսին թաղուցեալ յանխար ամուրսն
Մերվեայ՝ զանխուլ առ դործակից չարեացն
աճաստրէ առ Փայեակ : Որ զկնի աւուրց
ինչ չորաչար հիւանդութեամբ իջեալ 'ի
գերեզման՝ տեղիտայ Ալիկան ՕզբէկԱբքայի
խաղալ 'ի Աաչկարայ բաղմութեամբ զօ-
րաց 'ի սահմանս Բուխարայ , և ձերբա-
կալ արարեալ զԱբդուլ և զհամախոհս
նորա՝ բնաջինջ առնել . որով և դուլ տայ
իշխանութեան Սամանեանց :

ՅԱՅՆԺԱՄ 'ի կարգի դնէ Մահմուդ
զերկիւր Բալհայ և Խորասանայ այնպիսի իմն

Հանճարաւ որ անօրէնութեամբ, մինչ Վերն-
պետն Քաղղատայ Ալլադիբ Աբասեանց՝
առաքէ նմա արքունական ծիրանիս, զոր-
պիսին չէր ումեք առեալ ցոյնիտը, և
կարդայ զնա “ Աջ և Պաշտպան Հաւատոյ,
Պանծապետ բաղախ, և այլն: ” Ելանէ ա-
պա 'ի Քալհայ դէպ 'ի Հերթի և Սա-
գաստան, ուր յաղթեալ Իլիջայ իշխանին
կողմանց յայնկոյս Սքսնի՝ աճառ զգուսար
նորա 'ի կնութիւն իւր:

ՊԱՐԶՈՒՑԵԱԼ, ապա զգէնս իւր 'ի վե-
րայ կռապարիշտ Հնդկաց, բանակ եհար 'ի
Փանջար. իսկ Պայտալ արքայ Հնդկաց,
որ նստէր 'ի Լահոր ընդ յառաջ կղև նո-
րա երեսուն Հազար Հեռակառք և երկոտա-
սան Հազար Հեծելովք: Օվնց Հազարս 'ի
զօրաց նորա 'ի սուր սուսերի մաշեաց, և
զնա ինքն զՊայտալ Հնդկաստան աւագ
նախարարօքն Հանդերձ ձերբակալ արարեալ,
ասարտակ սիսեաց յաշխարհ նորա բովան-
դակ, և անհուն գանձ ժողովեաց. զի բաց
'ի մեծամեծ կողոպուտից գանկոց 'ի զանա-
զան տեղիս, եզրս և 'ի պարսնոցին Պայ-
տալայ վեշաստան շարս ախանց պատուակա-
նաց, յորոց մին և եթ արժէր ասնն 180,000

Սուտփիս Հնդկաց , Պաշարեաց և զգլխակի
 Պեղաթի կոչեցեալ , և առեալ փրկանս կե-
 նաց արքայի և աւագանւոյն՝ դառնայ 'ի
 Ղ խնի՝ Յամի Տեառն 1001, և Հիջրայի 591:
 Եւ զի սովորութիւն էր Հնդկաց զթագա-
 ւոր կրկնակի սրտեալ , մանաւանդ յան-
 չաւատից , անարգ և անարժան համարել
 իւրումն թագաւորութեան , և 'ի գիցն ցա-
 սուցեալ , վասն որոյ և ջայտալ յանձն
 արարեալ որդւոյ իւրում՝ Անանդալայ զե-
 բասանակ տէրութեան , ելանէ 'ի խարոյկ
 դագաղաց իւրոց , ողջակիզաւ անարի անձին
 իւրոյ՝ հաշտել զգլխ հայրենեաց :

Յամի Տեառն 1005 , և Հիջրայի 595 .
 Խաղայ Սահմուդ 'ի Սագաստան , և 'ի ծո-
 վեղեբայս աշխարհին Պարսից ընդ մէջ Արմա-
 նայ և Ինդոսի , ձերբակալ արարեալ զԽը-
 լիի զսպականիչ տէրութեան իւրոյ՝ գերի
 վարէ 'ի Ղ խնի :

Յամի Տեառն 1005 և Հիջրայի 595 .
 Հնդիկք խորհրդով Բախիրայ վտարանջեալ 'ի
 նմանէ զլսնան զհարկ աշխարհին , առ որս
 դարձուցեալ Սահմուդայ զճակատ զօրացն
 իւրոց՝ իջանէ 'ի Պաթիա , և քերեալ զՍու-
 թանաւ , հասանէ 'ի Թահիրայ քաղաք սա-
 բրսպաւոր , շուրջանակի ունելով խրամանս :

գնդայինս : Քախիրայ իշխան տեղւոյն մե-
 ծամտեալ 'ի վառս անբաւ ճոխութեան իւ-
 բում, որպէս և 'ի խաբուսիկ դբութիւնն զօ-
 բութեան Հնդկաց, աճապարեաց կալաւ
 զկիրճ լերի՛նն՝ ընդ որանցանելոց էին Պար-
 սիկք : Օ աւուրս երիտ անընդհատ սլաուե-
 րազմեաց 'ի վերուստ անտի, բազում կս-
 տորածս արար 'ի զօրս Պ իղնեայ, և այնքան
 'ի նեղ արկ զՄ ահմուդ, մինչ կամ զմահն
 խնդրել իւր, և կամ զյաղթութիւնն : Իսկ
 յաւուրն երորդի զօրացան նոր իմն սքանչե-
 լեօք ոգիք Իսլամաց, ցրուեցին զզօրս թըշ-
 նամեաց, և զնա ինքն զՔախիր հարաձա-
 կան վարեցին առաջեօք իւրեանց՝ մինչ և 'ի
 քաղաքն Թաահիրայ : որոյ զխրամս խնուլ
 հրամայեաց : Եւ Քախիրայ անձարացեալ թո-
 դու 'ի սլահպանութիւնն նորա զգունդ մի զօ-
 րաց, և ինքն խոյս տայ յանտառախիտ մայրս
 եղերց Ինդասի : Մ ահմուդ զհեռ սինդէ՛նո-
 րա : և նա՛ որ նախ 'ի գանձուց, և ապա
 'ի սիրելեաց հեռեապէս զբիեցեալ, իբ-
 րև ետես թէ չիք այլ ևս հնար զերձանելոյ՝
 մտեալ զաւր իւր 'ի սիրտ, չողաւ զխրո-
 վինն : Իսկ յաղթողին մտեալ 'ի քաղաքն
 Թաահիրայ՝ եզխտ անդ փիղս հարիւր և քը-
 սանն, և զամենաճոխ զառ ապուր նորա՛ ան-

Թիւ բաղմուծեամբ գերեաց, և զմնացորդս
նորա ճնշեալ ընդ լծով իւրով, գաննայ
յաղթանակաւ 'ի Ղ, իղնի :

Օ ԱՅՍՈՒ ժամանակաւ Յամի Տեառն
1006, և Հիջրայի 596, եւ Մուլթան 'ի
Հնազանդութենէ Ղ, իղնեաց, Աբ յաւուրց
հեաէ Ամիդ Լուղեայ մտեալ էր 'ի դաշ-
նակցութիւն Մահմուդայ : Այսանդի Ղա-
ւութ թոռն նորա, ժամ պատեհ առեալ
իւր գտաաներազմն թահիրայ, միաբանեցաւ
ընդ Անանդալայ, նժկահեաց դաշնն Ղ, իղ-
նացուց, զօրաժողով եղեն, և կալան Ա-
նանդալա՝ զանցս Փիշուրայ, և Ղաւութ
զկիրճան Պրեթէնդայ, ընդ որս միայն կարէ-
ին անցանել տօք մահմետականաց : 'Ի բա-
նիլ դարնան խաղայ Մահմուդ ի վերայ Փի-
շուիրայ, և անհարկն կատրած եղեալ 'ի
զօրս Անանդալայ, յառաջէ անտուտ 'ի
վերայ Ղաւութի, որ ունէր զկիրճան Պրե-
թէնդայ : Յարչաւանաց սորա զարհուրեալ
Ղաւութի և զտարտութիւն զդաշնակցին իւ-
րոյ տեսեալ, ոչ համարձակի պատերազմաւ
զգթի հարկանել նմա, այլ փախուցեալ ամ-
բացեալ յանառիկ դղեակն իւր, աղերս ար-
կանէ սուաջի նորա, թողուլ ինքեան զվաստ

ապստամբութեան , խոստանալով զանձ բա-
 զում , և զապագայ հարկ աշխարհին անթե-
 ռի վճարել նմա : Սիրով ընդունի զպայման
 ուխտին , և այնինչ պատրաստէր գտնալ
 խաղաղութեամբ 'ի Պ իղնի , ահա հասանն
 անդանօր հրեշտակք Արսիղղայ մարզպանին
 Հերաթայ՝ հող զգլխով արկեալ , զօձիս
 պատառեալ , և զուժկան 'ի բերան , թէ Լյ-
 իիկ () զբէկ արքայ Աաշկարայ անհամար
 զօրօք յարձակեալ 'ի սահման Պ իղնեայ
 յաւեր և յապականութիւն դարձուցանէ
 զօրս առաջի իւր : Ուստի աճապարեալ նո-
 րա 'ի կարգի դնէ զաշխարհն Հնդկաց , և
 յանձն արարեալ զայն Շողպալայ Հնդիկ
 Իշխանին , որ 'ի ձեռն Արու Ալեայ բը-
 դեշխի Փիշաւիրայ դարձեալ յօրէնս Մահ-
 մաի , և անուանէր Օարսէիս , փութայ
 'ի Պ իղնի :

ԱՌԻԻՆ ընդ Իլեջայ կամ Լյլիկայ , սար
 տութիւն նորա , զգուսարն 'ի կնութիւն
 տալ Մահմուդայ , և կռել 'ի միջի ըզ-
 դան մշտենջննաւոր հաշտութեան՝ պատմե-
 ցաք 'ի վերագոյնդ : Իսոյց արանց ոմանց
 քսուաց և նենդժուտաց դարձուցին զանա-
 պական բաժակն սիրոյ 'ի մըուր թշնամու-

Թեան : Ասանորոյ զսլատաղմունս նորա 'ի
 Հնդկաստան սրտեհ իմն գտեալ Իլիջայ
 ինքեան՝ հրամայէ Սարխատաղինոյ Ազա-
 րապետի համօրէն զօրաց իւրոց , խաղալ
 գնալ յաշխարհն Խորասանոյ , և զՊա-
 ֆար Թալա կացուցանէ իշխան Բալհայ ,
 Իսկ Արսիլղայ Աղուան իշխան Հերաթոյ
 եկեալ զօրօք իւրովք 'ի սլաշտպանութիւն
 քաղաքին Ղիզնոյ՝ հրեշտակախօս եղև
 անտուտ առ Մահմուդ : Այնուհետև լը-
 քեալ և անտերունջ մնացեալ բնակչաց գա-
 ւառացն այնոցիկ , անձնատուր լինին ուխ-
 տաղանցին Իլիջայ , Իսկ Մահմուդոյ հոր-
 դան տուեալ զօրօք 'ի Բահլ , զԹալա
 զիշխանն Իլիջայ հալածէ անտուտ , և
 զԱրսիլղա առաքէ վանել 'ի Խորասանոյ
 զՍարխատաղին , որոյ չկարացեալ զդէմու-
 նիլ հզօրին , մտապուր անկանի յայնկոյս
 Աբսոնի գետոյն յերկիր Քուշանաց :

Ի ներդանեկեալ այնուհետև Թաղաու-
 րին Վաշխարայ , 'ի Թիկունս օգնականու-
 թեան կոչէ իւր զՔովքար Արքայ Խու-
 թանոյ՝ յաշխարհին Թաթարաստանի , առե-
 լի Շինայ , յիտուն հաղարօք զօրաց : Ընդ
 որոյ միտրանեալ սորա և զիւրն անցանէ

ընդ գետն ջրին կամ Ափսոս , և չինդ
 փարսասօք յանդիման (Նահլայ՝ բանակ հար-
 կանէ : Իսկ Մահմուդ զիւրսն 'ի կարգի
 եղեալ՝ զգունդ միջնասպահայն յանձնէ՝ Նա-
 սիրայ եղբօր իւրում , և նիզակակից նմին
 տայ զքաջն Աբուհասիբ զիշխան Զօլա-
 նայ , և զԱբդօլայ զայր ահեղ 'ի մրցմունս
 սրտերազմի : Օթնե աջեկան զօրուն հա-
 ւատայ Աբտաշաղայ՝ չինաւուրց զօրաւա-
 բին , զահեկանն՝ Աբսիդայ Աղուանի , և
 զգունդն առաջնասպահ ինքնին զօրաւարեալ
 ամրասահեսա սարափակեաց զթշնամին շուր-
 ջանակի՝ չինդ հարիւր փօք սրտերազմա-
 կանօք , և անջրպետեաց զնոսա կարն անձուկ
 խարոցօք . զի թէ դէս լիցն , մի խառ-
 նեսցին 'ի սոսա գունդք փախտակցն : Այս-
 պիսի կողմութեամբ յերեարս յարձակեալ՝
 կոտորած անհնարին ածին 'ի վերայ յեր-
 կոցունց կողմանց . Իլիջ 'ի մասնաւորի՝ ա-
 հեղապէս ճակատեաց , և Մահմուդ յոյժ
 փղացն ապատան՝ կանգնեաց փերջին զիւր
 յաղթանակ 'ի մարտին . և հալածական ա-
 բար զաներ իւր և թշնամի յանխար ա-
 մուրս լերանց . երկուց աւուրց ճանապար-
 հաւ : Զմեռն սաստիկ էր , յամայութեան
 անասրափն անջրդւոյ , և սկսան ձիւներ

երկինք բազում յորդու թեամբ , մինչև
 յոգիս աստատան առնել զզօրս նորա , **Մ**առ-
 մուդ հրամայեաց խարոյկ հրոյ լուցանել շուր-
 ջանակաւ զզօրօքն ամենեցուն , և ասել
 ց' **Գ**եղիս իւր հաւատարիմ , թէ : " գնա , ա-
 սն ձմեռան ճարճատել յորոշտ միայն զիւր
 Տեօսս , զի մեք ահա առ ոչ ինչ գրեմք
 զնորուն խստութիւն , " **Գ**եղիս ընդ բանիս
 ել արտաքս , և վաղվաղակի գարձ արար
 և ասէ ց' **Ա**րքայ , " **Ա**սացի ձմեռան զբան
Արքայի , և պատասխանեաց . թէ : ես ընդ
 արքայի և ընդ պաշտօնեից նորա չունիմ ինչ .
 բայց 'ի վերայ զօրաց նորա այնքան ստա-
 տիկս խստացայց , մինչ հարկիցն արքայ ինք-
 նին սարել զիւր նժոյգ 'ի վաղիւ անդր , "
Իւ ահա եզիտ ըստ բանի ներա զբազումս
 'ի զօրականաց իւրոց և անասնոցն յարձան
 մարմնեղէն ձուլեալ 'ի աստկութենէ ցլը-
 տոյն , և համբաւ և ս առեալ թէ : **Օ** ար-
 սէիս կրկնուրաց իշխանն Հնդիկ խորտա-
 կեալ զլուծ հնազանդութեան , և զիշխան
 կարգեալ յարքայէ 'ի վերակացութիւն կող-
 մանցն հալածական արարեալ էր՝ զխմաց 'ի
 վերայ նորա : **Ա**յլ զճանապարհայն հատըն-
 տիր արարեալ զգուտդ մի զօրաց յառա-
 ջընթաց առաքէ : **Ա**րց յեզակարծուստ ան-

ակնկալ գրոհ տուեալ 'ի վերայ՝ ջրուեն
 զզօրս նորա . և Օտրսէիս ձերբակալ ա-
 բարեալ ածեն շղթայիւք զառաջեալ նորա ,
 Յորմէ տուծեալ գանձ անբաւ փոխանակ
 կենաց նորա՝ զնէ 'ի բանդի . և ինքն գա-
 նայ և ձմերէ 'ի Ղլիզնի :

'Ի գալ Հասանել ամին երկրորդի՝ Ա-
 նանդալ միահեծան Ահոտայ սաստակ
 սխալ խառնեցոյց զխաղաղութիւն աշխար-
 ճին Մուլթանայ . Սուսի Աբբայն Ղլիզ-
 նայ ել ընդդէմ նորա ահեղ ահեղ սրա-
 բասաութեամբք . և Անանդալ Հրեշտակ
 եհան առ ամենայն թագաւորս Հնդկաս-
 տանի , և գումարեաց զնոսա 'ի թիկունս
 իւր . այսինքն զարբայ Աջնայ՝ աշխարհին
 Մալվայ , որ 'ի սերնդոց անախթաջին Ղլիզ-
 բամ Վիսայ . զարբայ Վուալերայ . Ալպիլ-
 նագարայ . զարբայ Ղլինոջայ . Վիլլեայ .
 զարբայ Աջմիրայ . ևս և զՍիդիբեան նահա-
 պետութիւնս , և զայլ անհամար մարդիկ ,
 բառնալ 'ի միջոյ զանուն Խսլամոց , Սովին
 ահագին սրտորասաութեամբ , զորոյ զնմանս
 դեռ չէր տեսեալ աշխարհին . եկին բանա-
 կեցան յափունս Ինդոսի 'ի Փիլշալիբ գա-
 ւառի՝ յանդիման զգրացն Ղլիզնայ . զա-

ւուրս քառասուն լուեալ դադարեցին : Մահ-
 մուդ զհազարս արեղնաւորաց իւրոց նա-
 խազբաւս հան ընդդէմ Հնդկաց : Այլ
 նահապետ Ս իդիրեան ցեղին խոյացեալ յե-
 բեսս նոցա յապականութիւնն իջուցանէ ըզ-
 նոսա : Ապա խմբին կողմանքն , և 5000-ք
 յասլամաց անկանին սրով 'ի նմին աւուր ,
 Իսկ փղին Անանդալայ խրատեցեալ 'ի ճոյթ-
 մանէ թնդանօթացն , ճեղքէ զստուարու-
 թիւն մեծի ճակատուն՝ յետս ընդ կրունկն
 վաղ առեալ , և զօրաց Հնդկաց փախու-
 ցեալ զարքայ 'ի խռանէն վարկաներով ,
 թիկունս դարձուցանեն թշնամեաց՝ զկնի հե-
 տոց նորա արագ արագ խուճապելով : Արոց
 զհետ մտեալ Աբդոլլա վեց հազարաւ , և
 Աբսիդա տասամբ , զերիս ախւս և զերիս
 գիշերս , կոտորեցին 'ի փախստէից անտի՛
 ոգիս իբրև քսան հազար , և դարձան առ-
 արքայ երեսուն փղովք և մեծագանձ ա-
 ւարօք :

Ժ՛ մաի եղեալ այնուհետև տարածել
 զազանդն դեննի իւրոյ՝ խաղայ զօրօք 'ի
 Նագբակոթ , զկուռս նոցա խորտակէ , ըզ-
 տաճարս կործանէ , զքաղաքս հրկիզէ , և
 ընու զերկիր դիակամք մարդկան , Պաշա-

րէ սարս և զչղեակն կառուցեալ անմատ-
չելի 'ի դյուխ ժայռին 'ի Մագրակաթմ դա-
ւառի, ցրուեալքն Հեղկաց արսժամանք
'ի գաշապանութիւնն, և որց 'ի ներքս՝
գուլ յաղգէ Քրահմանաց, հրաժարեալք 'ի
Հեղճանէ արեանց ըստ օրինաց և քահա-
նայական սրբութեանցն, անձեատուրելին
Յարմուեալ Մահմուդ և դանալ զանհա-
ւատալի հարսութիւնն ոսկւոյ, և արծաթոյ
և տկանց սլատուտեանաց, դարձաւ 'ի Պլիշ-
նի, արար Հանդէս յաղմանակի 'ի գաշա-
անդ, և մեծարուչն առաստութեամբ վար-
ձաւորեալ զքաջան 'ի զօրաց իւրոց, արձա-
կեաց խաղաղութեամբ:

Յամի Տեառն 1011. և Հիջրոյի 401.
խաղայ 'ի Պուր. ուր իշխան նորա Մա-
համէտ 'ի Սուր ցեղէ Աղուանից, անբա-
ցեալ յանառիկ ամուրս երկրին՝ արար կո-
տորած սասակի զօրացն Պլիշեայ, Մահ-
մուդ 'ի փախուստ կեղծէ, որով Հանեալ
գնոսա յամուր որջցն իւրեանց ընդ կը-
բունին դառնայ, կոտորէ զզօրս նոցա, և
չիշխանն զբռամբ ածեալ գեղակուր մա-
հու քանցէ 'ի կենաց:

Ստորանջէ Մուլթան. այլ Մահմու-
դայ 'ի վերայ յարձակեալ սպանէ զամենայն

երևելիս աշխարհին . և զԳաւութ զգլուխ
 աստամբիցն կալեալ՝ դնէ ՚ի բանդի : Բայց
 լուեալ թէ Տանաւար քաղաք՝ ՚ի Հեղիկա,
 էր՝ որպէս Մաքքայն յԱրարիս . և Բը-
 բաճմանապեա անդւոյն Սուկուսմ համբա-
 ւեալ՝ զոյ յառաջ քան զլեւիին աշխարհի,
 խաղաց անդանօր մահացու ձեռամբ շոշա-
 փել զզօրութիւն Մանահին : Գրէ առ
 Մանդակալ արքայ Լահուայ՝ առ դաշնա-
 կից իւր . առաքել զգունդ մի զօրաց ՚ի
 պահպանութիւն գաւառայն . ընդ որս ան-
 ցանկոց էին զօրք իւր : " Օ ի թէպէտ
 ինձ չեն կամք մետակ իւրք երկրիդ . այլ
 գուցէ զօրք մեր չարիս ինչ զօրծեացեն
 ՚ի նմա : " Մանդակալ կատարէ զհրաման
 Արքայի և զեղբայր իւր ընդ յառաջ առա-
 քէ նորս մասուցանել նմա դոյս զեպա-
 նութիւն . " Ծառաց քոյ և զերի . ՚ի բէն
 կորդեալ թաղաւոր Հեղիկաց՝ Մանդակալ .
 Տեառն խնամ Մահուդայ՝ սղջին : Տա-
 նաւար երեւի տաճար է զկոյն անմահից . և
 պաշտեալ ՚ի բնակչաց Հանապոզօրեայ իւ-
 դովք և ճարպովք : Արդ եթէ առաքինու-
 թիւնք զերիյ Արքայի կցեն կործանել
 զհաւասարաց . որպէն իսկ երկոց արքայ
 զիւր պարսիս ՚ի կործանել իւրում զմե-

Հեան Վարդապետայ : Ասանորայ եթէ խը-
 նայեացէ արքայ 'ի Տանասար , և ընկալցի
 զասրեկան հարկ աշխարհին 'ի վճար զօ-
 րաց իւրոց , յաւելից և ես յինէն կողմա-
 նէ՝ զիւր յիսուն և զականս սրտաւականս :"
 Աս որ սրտաստանի տուեալ Մահմուդայ ,
 " թէ որքան շատ հարցէ որք զկատարաշտ ,
 այնքան և շատ գանձին նմա վարձք յեր-
 կինս " յառաջ խաղայ զօրութեամբ , առ-
 նու զՏանասար և յաւար հարկանէ , կոր-
 ծանէ զհուսան և զՊուկուսմ զյառաջքան
 զաշխարհն էակ , անարգանօք սպանանէ :
 Հօգուսմահմիւր Պանասարցի գրէ . թէ
 գաին 'ի Տանասար արծաթի գանձեկան մի ,
 որ կշռէր երկերիւք դրամ . այլ Պելով ան-
 կարելի համարի : Ասա նա և զԱնուկուս-
 րաս . որ այն ինքնէ զՊելլի , և հարկատու
 կացոյց ինքեան : Արսիլըս իշխան Հերա-
 թայ զՎերդեստանն էա , և զՆասիր կա-
 սանօք ած 'ի Պելլի : Վրեաց Մահմուդ
 և ա Այ Պասար գեներալ և ընկալա 'ի նմա-
 նէ զմնացորդս աշխարհին Խորասանայ :

Յամի Տնան 1015 և Հիջրայի 404 .
 մուա Անանգարայ , և յաջրդեաց նոցա
 Պերսու չալ որդի նորս : Իսկ Մահմու-
 դայ դրոժ տուեալ Հին առուրց գաշինն

խաղաղութեան, զիմէ՛ ՚ի վերայ զղեկին
 Նինգուեայ, որ ՚ի յեանտիպմանս Բեղիա-
 դայ. Արքայն Հեղիաց խուսէ՛ ՚ի Վաչ-
 միր, իսկ Պ իգնացւոյն յայժեալ զղեկին,
 զհեա մտանէ՛ նորա, և անտի ևս Հայածա-
 կան արարեալ զՊեարուչոյալ, յաւար Հար-
 կանէ, և զքնակիչս նորա բանութեամբ ա-
 ծէ՛ ՚ի Հաւասոս Մահմաթի,

Խաղայ ասրս ՚ի վերայ անաւել բերթին
 Լուկիութեայ, զամանն ողջն պատերազ-
 մեալ ոչինչ վճարէ, և ՚ի դալ ձմբանն
 դանալ կամելով ՚ի Պ իգնի, մայրեալ
 զճանտարհայն ՚ի Ճահիճս անկանի, ուր
 և կորուսանէ զմեծ մասն զօրաց իւրոց,
 Հասեալ ՚ի Պ իգնի արքայապայեւ չքով
 առաքէ զքոյր իւր ՚ի կեութիւն Բրթարա-
 սոյ արքային Խորազմոյ, զոր յամին 407.
 կայեալ ելուզակաց՝ սպանին, Մահմուդ
 քնդ Բահլ ՚ի Խորիզ Բաճապուրէ, այլ լը-
 ճանտարհայն զՄահմա Տոյի յառաջ քն-
 թացուցանէ, զոր ողջն բանակաւն կորոյս
 Հիմարտաչ զօրապետն Խորիզմոյ, Առա-
 քէ զկնի նոցա և զգանդն Հեծերապօրուն,
 զոր ՚ի պարտութիւն մտանեալ Խորազմոց-
 ւոյն՝ ածէ զգրուն նոցա առ արքայ իւր,
 իսկ Մահմուդայ ՚ի Հաղարասոյն եկեալ

դաւառ , յեղակարծուստ անկանի 'ի վերայ
 զօրաց թշնամեաց և 'ի սուր սուսերի մաշէ
 զնոսա . զԱրուկատղին զօրավար մահու ըս-
 պանանէ , և զսպանող Արթասանայ 'ի կոճեղա
 պնդէ . զԱրունջ բնդ Պ իզնայ միացու ցանէ ,
 զերէց սրդին իւր Սոււաւուդ իշխան Հե-
 րաթայ կարդէ , և զկրտերն զՄահամիդ
 իշխան Պ սւրայ և ինքն 'ի քաղաքին ձը-
 մերէ 'ի Քահլ :

Յամի Տեառն 1019 և Հիջրայի 409 .
 Հարխը Հաղար Հեծերոյք և երեսուն Հա-
 զար Հեանսիօք , զխմաց Մահմուդ 'ի
 Պ ինջ . յոր ի Գարեհէ Հխասաւեանց
 մինչև ցսա ինքն ցՄահմուդ , ոչ Համահձա-
 կեցան կոխել ուր օտարազանց : Իսկ թու-
 բամբթ թագաւոր նորա Անա , սպաժա-
 ման դաւեալ զօր Հաւաքելոյ , և զքաղաքն
 ամբարցուցանելոյ , վսխչի յերեսաց նորա :
 Բայց ուր , եթէ ոչ 'ի զթու թիւն յազմու-
 զին , Մահմուդ կեդէքէ զքաղաքն բովան-
 դակ , և զԱնա կարդեալ վերսան յիւր
 իշխանութիւն , չուէ զնայ 'ի Մերթթ ,
 Արքայն Հերզասա խոյս ապ յանառիկ աե-
 դիւ : Մահմուդ արեւ քաղաքին , յախչ
 աակէ զամենայն գանձ 'ի նմա , և ի Հար-
 կի կացուցեալ , զխմէ 'ի Մալին քաղաք

և չուրջ պաշարէ զամբոց նորա , Ար 'ի վե-
 րոյ Ս ֆնոյ գետոյն , Ասյաչնդր ելանէ
 ընդ յառաջ նորա , այլ աղմուկ 'ի զօրս ծա-
 գեալ կոտորէ այր զընկեր իւր , զայս տե-
 սեալ ապայոյս իշխանի նոցա , սուր եղալ
 կոտորէ նախ զկանայս և զաւակունս իւր ,
 և ապա զինքն չարաչար անգթութեամբ ,
 Իսկ Մ ահմուդայ յիտ աիբել գոյղեկին և
 կողոպտելոյն , լսէ թէ փոքր մի հեռի յիւր-
 մէ բանակէն անկանէր մեծ ահարուստ քաղա-
 քն Մ աթուրայ , Քրիչնայ գից նուիրեալ ,
 Իսպոյ անդր , և անաշխատ մտեալ ՚ի ներ-
 քսս խորտակէ զամենայն կուսս՝ որ 'ի նմա .
 այլ զտաճարանին վասն սքանչելոյարմար
 դրիցն և գեղեցիկ շինուածոյն , ոչ քան-
 դեաց , Չուրեաց զբազինս կսոյն արծա-
 թեղինաց և ոսկեղինաց , ցկշեռ հարիւր
 բեռնաչափուց ուղտու , և զաչս նոցա փո-
 բեալ՝ եհան ականս պատուական գոհարաց ,
 յորոց մին , շափիլայ ընտիր , կչսէր ասնն
 դրամս 400 : — Յարձակեցաւ ապա 'ի
 վերայ Մ ունջն կոչեցեալ գղեկին , և զա-
 ռուրս 25 , քաջաքաջ պատերազմեալ՝ էտա
 զայն և կողոպտեաց , Վիմեաց 'ի վերայ
 ամբոցին Չանդ սպարայ , որոյ իշխան համա-
 նուն յառաջագոյն դատարկեալ զայն 'ի

գանձուց, լքանե և փախչի, Խաղայ 'ի վերայ Չնթրոյ, և Հալածական առնե զնա, բայց լուեալ թէ փիղ սորա մի միայն էր 'ի Համօրէն Հնդկաստան, սկսողամ առաքէ առ նա վան փղին այնորիկ. այլ նա և ունկե խկ ոչ մատուցանե, մինչև յաւուր մուսմ մեծագոյն սքանչելեօք (գոլու թեան արդեօք,) սորեալ յարգարեալ գասնե զնա 'ի բանակի իւրում, Յօր հեծեալ գառնայ 'ի Ղիզնի :

Աւրանօր ձեռն 'ի գործ արկ կառուցանել զմեծ մղկիթն մարմարոնեայ և ոսկեպատ, զոր և անուանե " Հարսարան Երկնից . " կառուցանե և զՀամալսարանդիտութեանց, կորդէ 'ի նմա ուսուցիչս առասուծիօք և ժողովէ մանկունս անհամար յամենայն կողմանց, Այա ձեռնարկանե կառուցանել և զաստարան արքունի, և բնակչաց քաղաքին օրինակին հեանելով յուն զնա պայծառ և պաճու ձեալ շինուածովք :

Յամի Տեառն 1022 և Հիջրոյի 412 . զկարավան ուխտաւորաց Խալամաց բազմաձեռն գնաու զօրաց 'ի Մաքքա ուղևորէ, Վուժկան առնու, թէ Վունդա Խազաւօր Սալինգերայ զօրածպով եղեալ 'ի վերայ Աիւայ արքային Ղինաջոյ՝ ըս-

պան զնա յես և զվերահայտս աշխարհին ըզ-
 կարգեալս ի բմէ : Աւստի բուն զօրութեամբ
 աճապարեայ անդանօր բանակ հարկանէ
 յայտիրյս՝ Սնայ զեաշյ յանդխանն բանա-
 նակին՝ Նուեղայ . որ ՚ի վրս կոչմանէ զե-
 աշյն : Իսկ զգիշերայն արքեօթն ՚ի զօ-
 բապետաց Պարսկց զանխուլ ընդ զեանն ՚ի
 յաղ անցանեալ՝ յանկալծ ՚ի վերայ ան-
 կանինն բանակինն Հեղկաց , և շփփակն զբա-
 վանդակ կարգ նայա : Արալ զիբեարս հար-
 աւածեալ անխնայ կատարեն , և զմնացեալ-
 սին հայաճական առնեն : Նուեղայ սչինչ
 զբեալ զայս մեծ իւր անյաջողութիւն , կըր-
 կին զօր ժողովէ , և ճակատ յարդարէ :
 բայց ՚ի խառլիւ անդ զօրացն բոս առաջին
 եղանակին , թողեալ նորս գամենայն կահ
 և կաշասին խոյս ապ յանասաւս մոյրեաց ,
 որոյ զհեա առաքեալ Մահմադայ խնդրակա
 յարանց կրթովեաց , զիմէ ինքինն ՚ի կող-
 պուս բանակին : Աւր բաց ՚ի մեծահարուստ
 գանձուց , գասնէ և փելըս սրասերագլի 500 :
 Իսկ եղծեալ ապականէ զբեթէ զամենայն
 վայելչութիւնս վայրաց այնացիկ :

Իսկ սասանօր թէ բնակիչք Նարզին և
 Քիբերաթ գաւառաց , թողեալ զօրէնս
 Մահմեախ զնորոգ ընկալեալս , գարձանն ՚ի

պաշտօն կառայ, և բաղին կանգնեալ Առիւ-
ծու երկրպագին նմա իբրև ամենակալ
Օգրութեան, Արշուէ 'ի վերայ նոցա,
զեշնան Քիբրեթայ անձնատուր անէ,
և զՄարդին համակ կործանէ: զասճարս կը-
ռոյն բանայ, զերէ զանհաճար ողխա, ևս
և զբաղին մի, որչ թուական ձուրացմանն
անցանէր ցքաասուն հազար ամ, Շինէ
անդ ամբոյ, և եղեալ 'ի նա զիւր Ստա-
րապետ 'ի պահարանս թիւն երկրին և զե-
նին, ինքն չուէ 'ի Վահոս, Փախչի Պիա-
րուբանդ, և սորա մահալ 'ի բաղաք ան-
տէր, և բարձեալ զամենայն ճշտութիւնս
նորա, գանայ 'ի Վիդի:

Յամի Տեան 1024 և Հիջրայի 114. զարձ-
արար սա 'ի Վահոս բնդէմ Մունդայ Ար-
քային Սայինդերայ, շուրջ պաշտեաց ըզ-
բերթն Վուարերայ, և կաշառ բազում
առեալ, եթող գոյն և պաշտեաց զՍա-
լինդեր: Մունդայ 'ի հաշառ թիւն խօսե-
ցաւ, յանձնարարեալ վճարել նմա զհարկաշ-
խարհին և զերխ հարիւր փիլոս. բայց ըզ-
քաջութիւն փորձել կամիլ զօրայն Պար-
սից, զինէ հարէ զգադանան և արձակէ 'ի
բանակ նոցա: Անդ էր ակասնել մարդկայ-
ին կատարութեան զանցանել զգադանայ

նովք . որ կորովի բաղիօք 'ի վերայ յար-
ձակեալ՝ սպանին զմանա 'ի նոցանէ , և ըզ-
մնացեալսն հալածական արարեալ յազթա-
նակ կանդնեցին մարտին : Օչոս անեալ
Նունդոյ ասաքէ զներքող դովեասի քա-
ջութեան Մահմուդայ անա , չախարե-
րութեամբ 'ի Հեղիկ լեզու . ընդ որ կարի
հաւանելով արքայի , կացուցանէ զնա իշ-
խան քառասուն ամբոցոց , և դաննայ :

Հանդէս արարեալ ասլա դօրաց ի բոց ,
խաղայ նոքօք յերկիր՝ յայնկոյս զեաշի
Որսանի , 'ի վերայ Տալեոյ բանացելոյն
յոյն սահման : Իբր'ն անցանէ ընդ գեան
Լճիթ , դան իչ'սարք սրատարադօք սրշ-
աեւ զերեսս նորա , եկն անդ և Քուդիր
արքայ Տաճկաստանի , կամ Կոսթանոյ . և
մինչ սօքա 'ի մեծարել զիրեարս սրատա-
ղին , սրբապ զաւեալ բանացելոյն աճա-
սրբեաց 'ի փսխասս . իսկ արքայ դօր ըզ-
հեա սնդեալ , ձերբակալ աննէ զնա և 'ի
բանդի դնէ :

Իբր 'ի դատասին Պաւջրաթոյ , մերձ առ
նաւաճանդուսի Պիլիբիոյ հաչակաւոր աաճար
կոոց Սոմնաթոյ , յոր յաճախէին օր ըսա
օրէ բաղմութիւնք ոխաաւորաց 'ի սրաշան
անմուռնչ կուրցն , զբր համարկին Շահայ

ոգւոց անջատելոց 'ի մարմնոց, և փոխադ-
 րիչ նոցս լսա գործոյն յառաջագոյն գոր-
 ծելոց մարմնոց 'ի մարմնա գաղանաց սրբոց
 և անսրբոց միանգամայն, Ամենակալ զօ-
 բութիւն առեալ շտառոյն՝ պարծէին թէ
 առ 'ի մկր բնակչաց Պիլիւսայ և Պինո-
 ջայ ցառուցեալ մասնեաց զ'տոս 'ի ձեռս
 ազգաց օտարոց, ապա թէ ոչ կարող էր 'ի
 թարթել ախոն յընդունայնա թիւն ածել
 զզօրս Արարացոց և Պարսից, Մահմուդ
 զարացեալ 'ի վերոյ Քրամատիկ երազրցս,
 զխմեաց 'ի Մուլթան, և ընդ ահսելի ա-
 նապասն անցեալ յԱզմիր բաղւամ նեղու-
 թեամբ, և հրձիգ և աւեր արկեալ յեր-
 կիրն սլոյն, զխմեաց 'ի Նարքալա, և ան-
 ախ մանալ 'ի միւս մեծ անջրգին ըստ ա-
 ռաջին օրինակին, եկն բանակեցաւ շտրջ
 զՊոմնաթաց ասճարաւ, Անհամար բաղ-
 մութիւնք Հեգերոց 'ի անդւոջն գումա-
 րեալք որպէս առ Ալեպեսխանասաւն Հրեայք
 յԵրուսաղէմ, հրեշտակախօս ընկա առ
 Մահմուդ ինայել յանձն և 'ի զօրս իւր,
 զի Աստուած մեր՝ սսնն, մեծն Սոմնաթ,
 կուրացոյց զձեզ, և ամ զձեզ այսր իբրև
 օրջս առաջի կարչի, անխնայ կորսել 'ի
 վրէժ սրնան սստուածոց մերոց, Օ ճա-

զու. եկեալ Մաճմուզայ զունայնութեամբք
 նոցա, սրտերսզմաւ սրտասխանեաց սպառ-
 նալեաց չաստօժոյն, և ահա անկան զօրք
 կռասպաշտից, և լալողի՛ն աչօք գխմեցին
 առ Սմնաթ խրեանց, Մյս ալօթք նոցա
 ժամ սրտապոյ կա Պտրոխայ անխաօլ ձեռօք
 անտուղս գնել և ղելուլ ՚ի քաղաք անդր,
 և արեան ճապաղեօք լնուլ զ՛սա ծայրա-
 ծայր, Օ այրողնեալ կրօնասիրաց յերկո-
 ցունց կողմանց զաւուրս երկուս քաջաքաջ
 յաւաջ տարան զմարան հասաոյ, խկ յա-
 շուրն երորդի այն ինչ կրկին ճակաս յար-
 դարէր, երկու յիշնանաց անախ Հեղկաց
 Քաճրամէ և Ղատխակիս՝ տարտամբեալ
 խաննեցան ՚ի բանակն Ղխնացոց, և նո-
 քօք հանդերձ մարա եղեալ լնդ հայրե-
 նեաց կասրեցին սղխ հինգ հողար, և ըղ-
 մնացեալս ցան և ցիր արարին, զամանս ծո-
 վանոյն կորուսեալ, և զամանս մինչև ՚ի Սի-
 բէնդիպ կղզի (որ է Սէլան) հայածա-
 կան արարեալ, մտին ՚ի քաղաք անդր և
 գխմեցին ՚ի վերոյ տաճարին Սմնաթայ,
 Քաղին գեյն կայր ՚ի կեղրոնի տաճարիս
 Հնդից կանգնեց բարձրութեամբ, զոր Մաճ-
 մուզ հրամայեաց կործանել, խկ Քրամու-
 նաց մտեալ առ աւագորեար յաղթողին,

և աղաչեցին միջնորդել առ արքայ, զի առ-
ցէ տասն միլիոնս Հնդիկ դահեկանաց, և
խնայեսցէ 'ի կուռսն: Մահմուդ ամենե-
ինն ոչ զիջաւ, " Եւ ինձ ասէ. անուն ըզ-
կործանչի բազնեաց ժառանգել, քան զայդ
մեծ հարստութիւն, " և հրամայեաց կոր-
ծանել զայն: Իբրև բացին զփոր վիթխարի
բազնին, դտին 'ի նմա լիականս սրատուականս
հազարապատիկ առաւել արժողութեամբք
քան զոր խոստացան Քրահմանք: Այսլ
յայանի երևեցաւ, զի ջերմանդութիւն
Քրահմանաց ոչ էր առ հողակոշտ աստուած
իւրեանց, այլ առ գանձն պարունակեալ
'ի նմին:

'Ի գառնալ նորա ընդ անապատն յա-
թոռ տէրութեան իւրոյ, նենգութեամբ
առաջնորդին կարեաւ մեծ մասն զօրաց նո-
րա, և 'ի պատուհասել նորա զառաջնոր-
դին մոլորեցուցիչ, յայանի խոստովանե-
ցաւ, թէ առ 'ի վրէժ կործանման կուոյն
Սումնաթայ արար: Սկուն արար պատե-
րազմաւ և զՍասս, որք էին ազգ իմն
Հնդկաց, և վարէին զոլորպետութիւն
Փանջարայ և Մուլթանայ: 'Ի նմին ամի
կատարեաց և զմեծ յաղթութիւն իւր 'ի
վերայ Սելջուկեան թարաթաց, որք յար-

ձակիալ էին յաշխարհն Պարսից և 'ի ներք
արհեալ զմարդպանս իւր : Ընդ ձեռամբ
նուաճեաց ապա զհամօրէն Արաղաստան ,
զոր ընդ Հռէայ և այլոց նահանգաց կա-
ցոյց 'ի սահման իւր և յանձնարար որդ-
ւոյ իւրում Մասուդայ . ժառանգ աթոռոյ
քարողեալ զմիւս որդի իւր զՄահուամէդ :
Յամին երկրորդի փոքու իմն յառաջ քան
զմահ իւր : Հանդէս արար զօրաց իւրոց ,
զանձուց և մեծութեանց , և զցաւադին
մնաս բարեաւն տուեալ աշխարհի՝ զբաւե-
ցաւ 'ի կենաց :

Ընդ արձակ տէրութիւն սորա , որ ձգէր
'ի Արաց մինչև 'ի Բաղդատ , և 'ի Բուխարայ
մինչև 'ի Վաշխար , և 'ի Բանկալա Պա-
քանաւ Հանդերձ , որպէս փյթ կանգնեալ ,
փութով և կործանեցաւ . զի որդիք նորա
մարտուցեալ ընդ միմեանս վասն աթոռոյ ,
մերթ 'ի գահոյս և մերթ 'ի բանդի վճարե-
ցին զկեանս իւրեանց : Յաւուրս Մահ-
մուդայ թոռին նորա Պարսկաստան ել յիշ-
խանութենէ Պիղնայ , և յօրէ աստի յայ-
մանէ մինչև 'ի միջն երկոտասաներորդ դա-
րուն , ոչ ինչ այլ սրտամին , եթէ ոչ առ
անին սրտերազմունք , սրտամբութիւնք ,
սպանութիւնք՝ և որոց ի կարգին : Յաւուրս

Թաւրոսի, որ երկուսասաներորդ էր 'ի
 թագաւորացն Ղ իղնացւոց՝ առաւ քաղաքն
 սքանչելի, Մզուանից Ղ ուրայ, և լցաւ
 արեան ճապաղեօք : Սոքա 'ի Օնակայ
 անտի սերեալս պարծին, որ զքաջին ըզ-
 դէմ կայան Փրէյդունայ, և յաւերածս
 Ղ իղնայ և Հնդկաց՝ դրօշ ամբարձին, Ասլ
 անորդի մեասներով մեծին Մահմուդայ
 յաղթողին Խոսրով Մալիքայ՝ թող զերկուս
 միահեծան թագաւորութիւնս 'ի ժառան-
 գութիւն գերեաց ոմանց սներոց ընդ ձե-
 աամբ իւրով :

Սելջուկեան թագաւորք, այսպէս կո-
 չեցան յանուանէ Սելջուկայ զօրավարի իւ-
 բեանց : Ընդ քաջավարութեամբ Տուղթ-
 րոյ յաջորդի նորուն, յաղթեալ Խոսրո-
 վու, Հաստատեցին զաթոռ իւբեանց 'ի
 Նիւշապուր քաղաքի : Եւ տարածեցին
 անտի զբազուկ յաղթութեան իւբեանց միե-
 շե 'ի Մուսուլ : Յետ տիրելոյ Տուղթ-
 րոյ զԲաղդատ, և ձերբակալ առնոյ զգնե-
 պիան, յարգութեամբ վարեցաւ ընդ նմա,
 և ընկալաւ 'ի նմանէ զՀաստատութիւն և
 զիրաւունս իւրոց յաղթութեանց : Յաղ-
 թեաց Հովմայեցւոց 'ի սահմանս աշխար-

Հին Հայոց և Արաց, և ՚ի 17 ամի իշխանութեան իւրոյ. էառ իւր կին ՚ի դատերաց անտի մեծի տանն Արասեանց, և յետ քանի միամսոց մեռաւ. թողեալ զտէրութիւն Պարսից եղբօր, կամ ըսա իտաչատուր Արդասեանի՝ եղբօրորդւոյ իւրում Ալփասլանայ, յամի Տեանն 1063 :

Սա քաջութիւն ընդ վեհանձնութեան կցորդեալ՝ եկաց պաշտպան գիտութեան, Եւ եթէ ՚ի բաց անցութեան գաղէտալի Հալաճանն, զորս յարոյց ընդդէմ Քրիստոնէից Հայոց ասեմ և Արաց՝ մանաւանդ յանուէր Արքայանիստ մտրաքաղաքիս մերոյ Անոյ, որ ՚ի Շիրակն Արարատեան աշխարհի. իրաւամբ վերագոյն հանդիսանայ քան զբաղումս ՚ի թագաւորայն Պարսից :

Յաջողութեամբ բաղարն և դժեղակութիւն բարոյից նորա յառաջ շարժեցին ըզզորս Պարսից մինչև ՚ի Փոխուղիս, այն ինչ ՚ի նորոյ ընդ յառաջ ելանել խորհեցաւ նմա Ստամանոս Վիտփէն, այր Եւդոքսիայ Այսրուհւոյ, և Հալաճական արա դնա մինչև ՚ի սահմանս Արարատեան աշխարհի : Ալփասլան հրեշտակախօս ՚ի Հաչաութիւն առաքէ առ նա, այլ Ստամանոս արհամարհանօք յետս դարձուցանէ զնոսա :

Օ՛րի սա անկասկած Համարէր զյաղթութիւնն 'ի թեւս իւր , և նա զանձն զնէր 'ի վերայ : Ա՛սանդի պատմի , թէ Ա՛րփասլան յետ սովորական աղօթից իւրոց , կապեալ ինքնին զձեռ երթալարի իւրոյ , և Հանդերձ սպիտակ զգեցեալ զիւրեաւ առ 'ի նըշան պատանաց , մատեաւ 'ի Հանդէս , Օ՛րք Ա՛սմանտի բաղխեցին զձական յաջողակ ձեռամբ , և ընդ կարի 'ի յառաջ մղել նորա զմարտն , և 'ի բաց կալ միջ 'ի զօրապետաց նորա գնտաւն Հանդերձ՝ մեծապէս մնասեցաւ , և ձերբակալ եղեալ ամառաւջի Ա՛րփասլանայ : Ար եհարց ասին ցընա , “ եթէ իմ եղեալ էր 'ի բո տեղւոջ , զինչ անէիր ընդիս , ” Արում անխեմութեամբ պատասխանեաց՝ թէ զան բաղում Հարկանէի : Ա՛յլ Ա՛րփասլան օր սիրով վարին Հաճեցաւ ընդ նմա , կրկին եհարց . թէ այժմ զինչ արարից քեզ : Պատասխանեաց Ա՛սմանտս , “ սպան , եթէ խուժ օր իցես , Հանչիթսյիւք 'ի յաղթանակ՝ եթէ անափառ , և ազատեա՛ն՝ եթէ վեհանձն : ” Ա՛ռեալ ապա փրկանս ընդ անձին սորա ոսկիս երկու միլիոն , և տարեկան երեսուն Հողար 'ի Հարկ աշխարհին , և զմուսլիմ գերիս ուրու թեան նորա , արձակեաց զնա : Հասեալ

Ռումանոսի 'ի սահման իւրոյ տէրութեան , լսէ թէ աւագանի և աշխարհ իւր բովանդակ առ ոտն հարեալ էին ուխտին հնազանդութեան : Աստի հաղիւ հազ կարացեալ ժողովել զգումար երկերիւր հազար ոսկեաց առաքէ առ Ալփասլան հանդերձ գուժիւ երկրի իւրոյ . որ այն ինչ զմտաւ ածէր հասանել 'ի թիկունս օգնականութեան նորա , սպանաւ յիւրոցն Ռումանոս :

Իսկ Ալփասլան կոչաւ զմեծ մասն խորիզմոյ , շինեաց 'ի վերայ Խնդոսի կամուրջ , բայց 'ի գալ իւրում՝ յանդիման ամբոցին Քերչեմոյ , հրամայեաց ածել առաջի իւր զբերժակալ նորա՝ զայրն անվերհեր , և յրսս դտանել իւրում զնա , ցատուցեալ յաներկեան սլատասխանիս նորա՝ հրամայեաց չարամահ կորուսանել : Խորագին մերկեալ 'ի սլատենից զիւրն սուր դիմէ 'ի վերայ , թիկնապահ քունին զառաջս նորա , իսկ Ալփասլան վրտահ յանխար ներտած գութինն իւր , արգելու զնոսս , և ինքնին զազերն առեալ սինդ քարշէ , այլ 'ի վերպիլ նեախն , յարձակեալ Խորագինն միւէ զսուր իւր 'ի կուրծս նորա , և ինքնին սասակի 'ի զօրաց Ալփասլանոյ : Յաղի 'ի Մէրվէ Խորասանոյ և տապան գնի 'ի վե-

բայ նորա այսու գրութեամբ, « օվ դու որ
տեսեր զփառս Արփասայանայ յերկինս ամ-
բարձեալ, էջ 'ի Մերովէ, և տեսցես զնա
յանարդ 'ի հող մածուցեալ: »

ՄԷԼԻԻՔՇԱՀ յաջորդեալ 'ի տեղի հօր
խրոյ, յանձին ցուցանէր զառաքինու-
թիւն զԹուրքի և զԽսլամի: Առասա-
ձեռն էր սա և քաջ. և եթէ օչ գրդուեալ 'ի
դրդմանէ դեռին իւրոյ, զուն ուրեք էր
դժնդակ, խնամածու միշտ 'ի վերայ Քրիս-
տոնէից, մանաւանդ թէ և աշխարհիս Հայ-
ոց: Ժողով զումարեաց իմաստնոց Արեւ-
լից, և նոքօք 'ի կարգի եղ զառմար տա-
րեկան շրջանի Արեգական, զի ցայնվայր
Մահմետականք ակնածութեամբ պատգա-
մաց Վուրանի իւրեանց, տարականն ըն-
թացիւք լուսնի չափէին զտարին. այլ առ
Պարսիկս յաւուրց անտի Օրադեշաի շր-
ջան Արեգականն ճանաչէր տարի: Ար 'ի
բառնիլ Մոզազան իշխանութեան բարձաւ
և այս կանոն տարեհաշուի նոցա, և նա-
հանջք կամ յաւելուածք: Աստորոյ գայ-
ստիկ կոտորակս ժամուց և վայրկենից յա-
ւուրս պատկելով սոցուն, զգարուն 'ի խոյ
կենդանակերպէն 'ի Չուկն փոխեցին, և

զամենայն զբխական անցելոց և սպասանեաց
ուղղելով, գերագոյն դՊալալեան թուա-
կանն ընծայեցին Յուլիական թուականին,
և ըստ ճշդութեան, գողջիւ հաւատար-
Պրիգորեան Տումարին:

Այնինչ Աբրուսոս 'ի խորս խաւարին ան-
գիտութեան մեռօրինակ գանդաչէր. Ասիա
դժխոյօրէն ճոխանայր բաջալերու թեամբ
խմաստատէր թագաւորաց և իշխանաց: Աբ-
դարև ընդ խնամակալութեամբ սօրին, և
Աւագ նախարարին Պարսից Հասանայ, որ
ըստ պատուոյ պաշտամանն անուանեալ կո-
չէր Խօջայ Քալուրի կամ Նիզամուլմուլք,
արդարութիւն բարձր 'ի գլուխ ամբառ-
նայր, գիտութիւն ծաղիկէր, գպրոցք հա-
սաստէին, և մզկիթք շինէին, որով բարե-
բաղտէր Պարսկաստան, զի անկաւ ընդ աւ-
րութեամբ Սելջուկեանց:

Հազարապետք Սէլիքշահայ նուաճեցին
ընդ իշխանութեամբ նորա զբովանդակ Ա-
սորեստան, զՀայաստան, և Օկոգիստոս
'ի միոյ կողմանէ, խսկ 'ի միւս կողմանէ բա-
րեբազտագոյն և ս գտաւ սաքան զՀայր իւր
զԱլֆասլան. զի ոչ միայն ընդ բռամբ նը-
ուաճեաց իւր զՍամարղանդ, զՔուխարա,
և զԿորիզմ, այլ և ընկալաւ գերիբարագու-

Թիւն և՛ զժողովրդեան յայնկոյս Մթար-
 Թեան , Անուն նորա 'ի դրամս գրոշմեցին ,
 և յաղօթս բարձրացուցին բնակիչք 'ի սաւ-
 մանաց Ղերեստանի մինչև յեզերս Միջ-
 երկրական ծովուն , յԵրիզտոսէ մինչև 'ի
 ծագս Եթովպիոյ , և անտուստ մինչև 'ի
 սաանամանիս լերին Աովկասու :

Այսօքիկ ամենայն , և առաւել քան ըզ-
 սոսին շորհ ունէին երախտեաց մեծինա-
 խարարին այնորիկ , որ յաւուրց անտի Ալ-
 փոսլանոյ ցլերջին ամ թագաւորութեան
 սորին , գերապանծ իմաստութեամբ կառա-
 վարեաց զհամօրէն Պարսկաստան , իւրց
 այնդի երախտիք զրին 'ի սլաղի՝ մօռացօն
 եզնարքայի մեծամեծ հաւատարմութիւնք
 առն : Հարստութիւն սորա 'ի զժրանս գար-
 ձան նմա , և անխարդախ ծառայութիւնքն
 'ի չարիս վերնամարտութեան համարեցան ,
 Որ յետ կառավարելոյ զաշխարհն զամս ՅԱ ,
 դաւանօք թուրք իսթուանոյ թագու-
 շույն , (որ կասկածէր 'ի նմանէ , թէ ընդ-
 քէմ կայցէ ամբառնալոյ Մահմուդայ որդ
 լոյ իւրում յաթոռն Պարսից .) լուծաւ
 'ի սրաշամանց իւրոց՝ 'ի հասակի իննսուն
 և երեք ամաց . և սպանու 'ի Հասանեանց ,
 Արջին բանք՝ Արլամայ յայտարարին զան-

Տեղաբնիկն իւր . Մէլիքշահայ կարճացան
աւուրք կենաց ընդ փառաց :

Խաղայ այնուհետև 'ի Բաղդատ մայրա-
քաղաք իսլամաց , խլիլ անտի զԽալիֆայն ,
և անկել զինքն 'ի տեղի նորա , Անարի
յաջորդն Մահմեթի խնդրէ զաւուրս տան ,
և նախքան զկատարած պայմանին բառնի
մահու Մէլիքշահ , և աթոռն 'ի վիճի
կայ . ընդ մէջ եղբօր նորա և չորից որդւոց
իւրոց : Որք ծուսանալ զմիահեծան զոյն
Թագաւորութիւն բաժանեցին 'ի մէջ ու-
րեանց . երկցագոյն յորդւոց նորա յինքն
գրաւեաց զաշխարհն Պարսից , իսկ երե-
քին կրտսրք զԱսորեստան : Յորոց առա-
ջինն իշխեաց 'ի վերայ մեծի բայց և ան-
ծանօթ Թագաւորութեան յեղերացն Ինդո-
սի , երկրորդն հալածելով զարաբացիս 'ի
Հալապայ 'ի Վամասկոսէ , տիրեաց այնոցիկ
կողմանց : Իսկ երրորդն յարձակեցաւ 'ի
փոքրն Ասիա , 'ի վերայ բաժնին Համամոյ-
եցւոց , և կալաւ զոյն :

Սնջար երրորդ որդւոց նորա ունի ընդ
իւր և զպայազատութիւն աշխարհին Խո-
րասանայ , և տարածանէ զբազուկ իշխանու-
թեան իւրոյ յեղերաց անտի Ոքսոնի գե-
տոյն մինչև ցԱքսարթիս , Բահրամշահ ար-

քայ 1 ահօռոյ , և Ալլաուուրդին աւերիչ
 Վիզնայ՝ մի զինի միւր մասին ընդ հարկաւ
 սորա , Միահեծան տէրութիւն Խորիզմայ
 տուաւ զիննեպաշաի սորուն իբրև պարգև
 ինչ . ուր մահ եղբարց իւրոց , և յալթու-
 թիւն որդւոց նոցա , յաւերինն ՚ի ժառան-
 գութիւն սորա զՊարս և Շիրազ , Յետ
 այսալիսի յաջողուածոց և փառաց , պահեալ
 էր Սնջարոյ օրինակ լինիլ նանրութեան
 մարդկային յուսոյ և վաղանցիկ լծուցաց
 փառաց նորա և սիրճանութեանց . վանդի
 խաղացեալ ՚ի վերայ ինքնակալին Վարա-
 խաթայի կարոյս ընդ համօրէն զօրաց իւրոց
 զինքն և զօրդիս իւր , գանձք ՚ի գերութիւն
 վարեցան , և ինքն մաղապուր զերծեալ ան-
 կաւ ՚ի Խորասան , ուսաի զօրաժողով լեալ
 վերստին խաղաց ՚ի վերայ Վուզն կոչեցեալ
 Թաթարաց . որք զլանային վճարել նմա ըզ-
 հարկ քառասուն հազար ոչխարաց . ուր կըր-
 հինն ՚ի պարտութիւն մատնեալ կալանաւո-
 բեցաւ , և զամս չորս ՚ի բանդի տրորեցաւ ,
 բայց երկիրն կառավարէր ընդ վերատես-
 չութեամբ Թազուհւոյ նորա , զորոյ զգուժ-
 կան մահուն առեալ , աճապարէ զերծանիլ
 և գալ ՚ի Խորասան , այլ զերկիրն բովան-
 դակ ամայացեալ տեսանելով հիւժի տրխ .

բուժեամբ և երթայ 'ի դերեղման , Յեռ
որչ զամս քառասուն ծփաց Պարսկաստան
յալիս յառանին և արտաքին սրտերազմաց
միանգամայն , մինչև 'ի վերջոյ Տուղբիլ եր-
բորք , վերջին 'ի Սելջուկեանց զքամբ ա-
ծելով զբազումս 'ի դիմազրաւիցն իւրոց ,
պարանոցաթաղ խրի 'ի ակիմ ամենայն ա-
նաակու թեանց , և վճարեալ զկեանս իւր
արքային Խորիզմոյ յամի անուն 1195 ,
կնիք դնէ թագաւորութեան ազգին , որ
սկսեալ 'ի Տուղբիլայ առջնոյ անեաց յամս
158 :

'Ի խոնարհիլ Սելջուկեան Հարստու-
թեան վաղվաղակի յետ մահուն Մէլիք-
չահայ , բազումք յիշխանաց բնայեալ 'ի
անդիս անդիս , ինքնագլուխ վարեցին զիշ-
խանութիւն , Յորոց ԱԹԱԲԵԿԵԱՆԵՐ մետա-
սան իշխանօք յաշխարհին Պարսայ զամս
158 : ՂԱԲԵԲԵԿԵԱՆԵՐ 'ի Բրման , զամս
111 : ՉԱՆԵԲԵԱՆԵՐ 'ի Խորիզմ' եթ'նիշխա-
նօք զամս 128 : ԻՍՄԱԵԼԵԱՆԵՐ 'ի Ղազ-
բին՝ ութն իշխանօք , զամս 158 : Յորոց ՀԱ-
ՍԱՆ ՍՄԻՐԱՆ՝ "Սահապետ ցեղին Հասանի կո-
չեցելոյ , աշակերտակից Հասանայ՝ Արղամ ուլ-
մուլքայ , ընդ որում գաշնահից եղեալ էր
'ի մանկութեան բաժանորդ լինիլ փառացն

և անարդանաց , յամբառնալ նորա և 'ի նա-
 խարարութիւն աշխարհին Պարսից , բարձ-
 րանայ և սա զինեւաշա լինիլ Ափասլանայ
 մեծի . բայց ամբարտաւանութիւն մտայն
 սչ շատացեալ սովիմբ , որոգայթ լարէ կե-
 նաց բարեբարին և պաշտպանի , և 'ի չյաջո-
 զիլ գործոց նենդութեան , փախստական լի-
 նի 'ի Հաէ . և անախ յԱսորեստան : Աւր
 ի ծառայութիւն մտեալ իշխանի ուրումն
 Խամայեւայւոյ , ուսանի զպանդ նորա , որ
 էր խառնուրդ իմն Սովիութեան ընդ պատ-
 դամաց Ղուբանին : Ապա զաղա մտեալ
 յաշխարհն Պարսից , և յինքն զբաւեալ
 զամբոցն Ալաւամուտայ 'ի լեբինս Ղազ-
 բինայ , որ 'ի մեղ բուն արծուոյ թարգմանի ,
 սկսաւ Համարձակ հուզկահարիլ 'ի շրջա-
 կայ սահմանս նորա : Օրք Սէլեքշահայ
 պաշարեցին զայս ամբոց . այլ նա ուժգինս
 յարձակեալ 'ի նոսա խաւիկոյց զամենեւին
 և 'ի փախուստ փութացոյց : Յապաղս վեր-
 ջին քինու իւրոյ ընդ խնասանոյն Աիզամ
 մուրմուրոց , առաքէ արս ծարեւայս և սը-
 բիկոյս և 'ի կենաց բառնայ զճերտնի բա-
 բերար : Նորասքանչ օրինակ ընդ բռամբ
 Հաւաքելոյ նորա զմիտս կրօնասէր խուժա-
 ժանին , յայտնի իմն երեւեցաւ առաջի դեա-

պաննաց առաքելոց առ սա 'ի Մէլիբշահայ,
որոց առաջի կացեալ իշխանինն առաջակաց,
ամա՛ զսուր 'ի կուրծն միտել հրամայեաց .
և նմա՛ 'ի բարձուէ անկանիլ 'ի վայր . զոր 'ի
Թարթել ականն կատարելով, տեղի ետուն
Հասանայ առել ցնոսա, “ գնացէք պատ-
մեցէք արքայի ձերում, զոր տեսիք աչօք
իսկ ձերովք, ”

Ստասպաշարումն կրօնի միայն կարէ զար
Թուցանել զայսպիսի կշիւ ջերմեռանդու-
թիւնն խուժանինն առ առաջնորդն ապիկար .
Սովիական վարդապետութեամբ մելորեալ
Հասանայ, ուսուցանէր հեռեւորաց յննուլ
զլիտովնն 'ի կամս առաջնորդին, (Թէ և՛ ըզ-
բակլայնն խարշեալ ցանիցէ,) զանձինս ու-
րանալ և կրանս ժուժկալս վարել, զորոց
զմազաչսի զանցառութիւննն մահուչսի
պատժէր, մինչ զի և զերկուս յորդւոց իւ-
րոց չարաչարս ստատակէր, վասն ստունդա-
նելոյ նոցա պատուիրանաց աշխնոյն :

Օգնի Մէլիբշահայ Սուլթան Մեջար
խաղաց պատերազմաւ 'ի վերայ սորա . այլ
'ի մերձակայս Ալթահամուդայ յարուցեալ
'ի միում առաւօտու՝ գտանէ զսուր ցցեալ
'ի սնար, հանդերձ գրով 'ի նմա, որ ըզ-
գուչացուցանէր զինքն հոգ տանել անձինն :

Օ՛ւանի՛ն անբերալ յայսմանէ յետս եկաց 'ի յառաջն խաղալոյ : Ա՛յնու՛ն ան սկսաւ Հասան տիրել և այլոց լեւնային ամբոցաց , յորոց մի և Ա՛ռուդբար երի Պ՛աղբինայ երկրորդ 'ի զօրութեան անսուխ ամբոցին Ա՛լլահամուգայ : Սա կեանս վարեալ Համեմատ վարդապետութեան իւրում , զանուն ժառանգեաց միայն զիշխանի լերին , Հեխուլ Պ՛լբէլ . թէպէտ ոմանք թիւրութեամբ թարգմանեցին զայն 'ի ծերունի լերին :

Ախահի Բզուրի (Օմիդ , այն է Ախահ մեծայոյս , յաջորդեաց Հօր իւրում 'ի գահս լերանց , և յալթեաց զօրաց Ա՛րքային . (թուի թէ Մ՛ահամուգայ ,) զորս առաքեալ էր պաշարել զԱ՛ռուդբար : Եւ սպա 'ի հաշտութիւն խօսեցաւ ընդ նմա լատ հաճոյիցն իւրոց , Վերսպան սորա կորի սկսուով ընկալեալ եղև 'ի դրանէն Ա՛սպահանայ , ուր նստէր յայնժամ արքայն Պարսից , այլ Մօլլայք քաղաքին առաւել չար համարելով զվարդապետութիւն Հասանեանց , քան զերկուն անձանց իւրեանց , մտին 'ի տուն թշուառին և մասնամասն յօշոտեցին զնա , 'ի նանիր առաքեաց առ Ախահ արքայն կանացի , անմեղադիր լինիլ ինքեան վասն մահու դեսպանին , զի սահանջէր 'ի

նմանէ զյանցաւորսն , և 'ի շտանուլ նորա
 յանձն , ծպտեաց յիւրոց զգունդ մի՝ և ա-
 աքեալ 'ի Վ տղբին սպան նոքօք զմի յիշ-
 խանաց տեղւոյն հանգերձ 400՝ քաղաքացեօք ,
 և զառ և զաւար բազում առեալ ճսխացոյց
 նոքօք զիւր հարստութիւն , Մյս եղև պատ-
 ճառ այնր ընդ երկար սրտերազմին , որ տե-
 ւեաց ցմահ Մահմադայ , որոց ոչ միայն
 ընդդէմ քաջացաւ Ախահ , այլև զՎիլյան և
 զԾովերերեոյս Ասաղից բովանդակ տիրա-
 պետեաց , և զմարդպան աշխարհին կալեալ
 կարճեաց 'ի կենաց , Մեռանիսա 'ի Առդ-
 բար , և որդի նորա Մահումմէդ 'ի տեղիկա-
 ցեալ նորա՝ զհոգևորական գլխաւորութիւն
 տայ կամաւ Յուսէյնի Խըն՝ Ասսիրայ իշխա-
 նին Խամայեթացոց , (Ր ըսա առբ յա-
 ճատէին սպանութիւնք 'ի ձեռաց նոցա .
 և որ միանգամ ընդ ահամբ հայեր , մահու
 մեռանէր , Օ մի 'ի դենպետաց Կարլասայ
 Մուրթաջիդ սրով սպանին 'ի քաղաքի
 անդ իւրում , և զմիւսն՝ Ասչիդբերա , որ
 զվերէժ սպանեայր զմահու նախորդի իւ-
 բում , յանկողնոց հիւանդութեան 'ի գե-
 բեզման Ճեպիցին , Օ ի յաւեա քան յի-
 սուն հազար սյր 'ի սրիկայից աշխարհին
 պարծանս անձանց գրեցին յանգամակցու-

Թիւն մտանել զաղանի և զիւական աղան-
 զոյ նոցին : Ի զուր վաստակեցաւ ասեան
 Մօլլայից վասել զազգն Համօրէն 'ի վրէժ
 նոցա . վասնդի Սուլթան Սաջար միանգամ
 զփօրձ առեալ գոլով զինու զօրութեան նո-
 ցա , շատ իմն Համարեցաւ զեսպանութեամբ
 մտանել 'ի խնդիր զխոց աղանդոյ նոցին :

Յուսէյն Իբն Ասսիր յիւրոց անախ սա-
 տակեալ վասն անառակ վարուց , Ալլահու-
 դին Մահումմէդ յաջորդէ նմին : Արոյ զամս
 46 , կալեալ զտիրապետութիւն լերանց ,
 մեռանի . և Սալալուդին որդի նորա քաղց
 բարբորոյն Համբաւեալ , ունի զտեղի Հօրն
 սչ ընդ ում ք միէ զպատերազմ , եթէ սչ ընդ
 իշխանին Արաղաստանի . զոր կալեալ և ըս-
 պանանէ :

Օպսու ժամանակաւ 1155 , յառնէ Շէն-
 կիզ խան , ժանտախան ապականարար մարդ-
 կային սողի : Ար 'ի մեռանիլ Յեսուկայ
 Հօրն իւրոյ , և 'ի զօրանալ թշնամեաց իւ-
 րոյ , ապաստան անկաւ յարքայն Վերա-
 թեաց . զորոյ զգուստր առեալ ապա 'ի կը-
 նութիւն իւր , և մեծամեծ յազմութիւնս
 յառաջ մղեալ 'ի պատիւ արքայի , կարգի
 'ի զլուխ զօրաց նորա . երթալ տիրել Հայ-
 բնեաց իւրոց : Գառաճանութեամբ աւա-

գանւոյն՝ որդի արքայի զհետ մասնէ նորա
 տանն հաղարաւ , և 'ի պարտութիւնն մաս-
 նեալ յերեսաց նորա , անդի տայ նմա տի-
 բեւ հայրենեաց , յաղթել շրջակայ թաթա-
 րաց Արիանայ , Քոթնորայ , Հիւթայի ,
 և Թաւրքանայ , Բնկենու զարքայն Քե-
 րաթեաց , 1202 ամի , որով առաւել քան
 զառաւելի զօրացեալ միահեծան իշխանու-
 թեամբ , զիմէ 'ի վերայ Խորիզմոյ և Խո-
 րասանոյ 1218 , սպանանէ զարքայն Պարսից
 զՄահմուդ . և զորդի նորա հալածական
 աննէ 'ի կղզի ինչ Պարսկային ծոցոյ : Ը-
 սպա զհետ սնդեալ Չալարուդին իշխանին
 իբրանց , ընդ սրում յետ մեծամեծ յաղ-
 թութեանց զդաշն հաշտութեան եղեալ՝
 բաժանէ զթագաւորութիւնն իւր 'ի միջ չո-
 բից որդւոց իւրոց , և մեռանի : Շաղաթա
 միապետէ զարեւելեան ծովեղերս Ասադի-
 ահան ծովուն , մինչև ցեղերան Աբսանի :
 Թաւշի՝ 'ի վերայ Արեւելոյ և Հիւսիսային
 Թաթարաց մինչև 'ի Ալազան , զԽորազմ
 և Քերթաթիս ժառանգէ Ալիսաթի , իսկ
 զՊարս՝ Թաւրի :

Ի մեռանից Չալարուդինոյ որդի նորա
 անանուն ամայ տանից ժառանգեաց զամ-
 բոյն Ալահամուդայ , զամն 40 . և յեանու-

բա Արհիւրչահ, որ անկառ առաջի սրոյն
Հոլակու Խանի և ընդ նմին երկուսասան հա-
զար ար.ք յԽամայելացւոց :

1226 : Թագաւորեալ Թուրի Խանի 'ի
վերայ Համօրէն Պարսկաստանի զամբ երկու,
Թողու զսմանն 'ի ժառանգութիւնն որդւոյ
իւրում Հուլակու Խանի, որ զառաջինն
բաձնալ կամելով զիշխանութիան Խամայել-
ինանց խաղայ զօրու ծանու 'ի վերայ նոցա,
ձերբակալ արարեալ զիշխանն նոցա զԱրհիւր
Խան սատակէ, և բնաջինջ արարեալ զՀա-
մսխանն նորա, դարձուցանէ զզէնս իւր 'ի
Քարդաա, ու բանօր ապերջանիկ Պենսիւեա
նոցա Մուստասիմ, զաւամձանու թեամբ նա-
խարարի իւրոյ ըսգարմացեալ 'ի մահա-
բերն յանհոգութիւն, յուսացու յանա-
թեմայն ապիկար՝ կասեցուցանել յարչաւա-
նաց իւրոց զսցբն կորովի, որում միօրինակ
նալկասայի լինէր ինքն և զենն իւր, Ասին
զքաղաքն, զմեծ մասն բնակչաց նորա սրով
ճախեցին, և զՄուստասիմ միամայր զաւա-
կաւ իւրով Հանդերձ՝ զՀասարակացն վասն-
զեալ վասնո՞ 'ի կենաց բարձին, որով իշ-
խանութիւն Աբասեանց էանց 'ի սուն ճէն
կիւղայ : Ադա մնացորդք աշխարհինն Պար-
սից : Հոյոց և Ասորւոց 'ի Հնադանդու

թիւն նուաճեալ՝ հաստատէ զաթոսն 'ի
 Մարաղա, և անցուցանէ անդ զվերջին յա-
 ւուրց իւրոց թագաւորական շքով և խնաս-
 աստիրական մեծ վայելչութեամբ, Իմաս-
 տասէրք յամենայն դաւաւաց տէրութեան
 անդք հաւաքին, և ընդ խնամարկութեամբ
 Վասիրայ նախարարի սորուն մեծի, ծայ-
 կեցուցանեն զամենայն ազգս զխառութեանց,
 Սգլուխ բլրակին, որ յանդ խման կայ Մա-
 րաղայ՝ հաւասարեալ, շինեցին 'ի նմա ըզ-
 զխառանց աստեղաց, որոյ աւերածոյք մինչև
 ցայսօր ժամանակի անուանեալ կոչին Թաղ-
 ար Իլխանի, կամ Վաղիւտակ Հուլակուխանի,
 1264 Մեռաւ սա 'ի Մարաղա, և որդի
 նորին Վրաղախան նստաւ փոխանակ նորա,
 Իշխան արդարակորով գոլով սորա՝ յանձինն
 իւրում փայլեցոյց ընդ քաջութեան՝ զխնաս-
 տութիւն, ժուժկալութիւն, զարդարութիւն
 և զմեծ ողորմութիւն, Սա էաւ 'ի կնո-
 թիւն իւր զՄարխամ Պեւսպինա զգուտօր
 Միքայելի Պապէօլոզ կոչեցելոյ կայսեր Հնո-
 նաց, որ խօսեցեալ Հուլակու, և անազան
 ուրեմն հասեալ 'ի Մարաղա, եղև կին
 որդւոյ նորա, Վսխ խնամութիւն 'ի մեջ
 տանն Ղենկիղաց և տանն Հնոնաց, կար-
 ծիս և տրաղմաց թէ Վարաղա մկրտեցաւ 'ի

Հաւատս Քրիստոսի , բայց և Հեռքն վար-
կածոյդ սչ երևին յանցս թաթարաց , Ա-
բար խաղաղութիւն մեծ աշխարհին Պար-
սից , կորդ և կանսնս մուծանելով 'ի զօրս
իւր , որ յառաջ քան զինքն բազմօք նե-
ղէին զինակիչս այնր աշխարհի , Արկիցս
խաղիցաւ անդորրաւեա թագաւորով թիւն
Ապաղայ , կատարարար 'ի վերայ յարձակելով
Թաթարաց , մին զօրավարեալ 'ի Քարքա-
խանէ , որ յառաջ խաղացեալ յանապատէն
Վասչահայ եկն բանակիցաւ յաշխարհին
Վրաց , այլ մահու վճարեալ յեղերս Վար-
զեայ , զբուեցան զօրք նորս ասանց ինչ
կատարելոյ , Իսկ միւսն զօրավարեալ 'ի Քա-
րակ Օլլան խանէ , որ 'ի սերնդոցն Չաղա-
թեայ , եմուտ 'ի Կորասան , և 'ի սարաու-
թիւն մասնեցաւ յերեսաց Ապաղայի 'ի
մերձակայս Հերթիայ :

1281 , Կեխուդար , կամ Կիկոլոս ծը-
նեալն 'ի Վերսպինայ , և միրտեալն 'ի Հա-
ւատս Քրիստոսի , իսկ և իսկ յամբառնալ
իւրում յաթոս հօր իւրոյ , ուրացաւ ըզ-
Հաւատն Քրիստոսի , և Աճմէղխանէ կոչե-
ցեալ յարոյց Հալածանս ընդդէմ զՔրիս-
տոս Աստուած դաւանողայն առ Հասարակ ,
սչ շատացեալ սորա կողոպտելով զամենայն

Եկեղեցիս յաշխարհի իւրում, աքսորեաց
 'ի սահմանաց իւրոց և զամենայն Վրիստո-
 նեայս, Իշխանք նորա՝ որք չարաչար ան-
 գոսնէին զհաւասն Մահմաթի, և ընդ ա-
 կամբ հայէին յարարս արքայի իւրեանց,
 գանգատ յարուցին զնմանէ յատեան մեծի
 ինքնակալին Ռաթարաց Վաւրլա խան կո-
 չեցելոյ, որ էր թոռն Շէնկիղայ յերկրա-
 գոյն որդւոյ նորա, և նահապետ համարեալ
 ընդ հանուր Ազգին, Աւստի օգնական լիալ
 նորա Արղունխանի որդւոյ Ապաղայ՝ երարձ
 զնա 'ի կենաց, և զնա ինքն հրատարակեաց
 միապետ Պարսից, Արարացւոց, և Ասոր-
 ւոց միանգամոյն, Եւստարար նորա Սադ-
 ուղուլա յազգէ Հրէից եկաց պաշտպան
 Վրիստոնէից, և զՄահմետականս ամե-
 նայն հալածեաց յաշխարհէ անտի, և ասի,
 թէ այնքան սասակացոյց զցժառութիւն իւր
 'ի վերայ նոցա, մինչ ոչ տալ թոյլ որոց
 զայն պաշտէին հաւաս՝ երևիլ յատեան աշ-
 խարհին:

Աէյ Խոսրով կղտայր նորա. 1294 ոչ ինչ
 արժանի յիշատակաց փայլեցոյց 'ի թագա-
 ւորութեան իւրում, քան զայն որ առ կար
 ճերոյ զտառապանս իւր յառաջ եկեալս 'ի
 շապլութենէ նախորդին իւրում, հաստա-

տեսց զկիրառութիւն զբամաթղթոյն ուսեալ
 'ի Ն'ենաց . առ որս հասարակեալ էր զբեան
 թէ 60 ամօք յառաջ քան զայս : Այլ հե-
 ղինակութիւն նորա տեսց մինչև զաւուրս
 երխ , զի ժողովուրդք զբոհ տուեալ 'ի փո-
 ղերանոց անդր՝ զգործադիր նորութեան սրա
 խողով արարին , և զթագաւորն ինքնին ա-
 նարդեալ յիւրոցն նախարարաց՝ ամօք ինչ
 զինի ընկեցեալ յաթոռոյ՝ սպանին մահ-
 ուամբ : Բարուխան թոռն Հուլակու ամբար-
 ձաւ 'ի գահ նորա , զոր յեա ամաց ինչ
 ձերբակալ արարեալ սպան Պազան Խան
 սրդի Արղունայ : Սոյն այս իշխան մեծա-
 փառ , ոչ ամբարձաւ նստաւ յաթոռն Պար-
 սից , մինչև ըստ օրինաց աշխարհին , զընտ-
 բութիւնն ոչ ընկալաւ յաւագ որերոյ զբանն :
 Յառուրց անախ Հուլակու Խանի երասա-
 նակ տերութեան զբեան թէ լեալ էր 'ի ձեռս
 մեծամեծ իշխանացն բռնացելոց 'ի տեղիս
 տեղիս : Իսկ Պազան Խանն ոչ միայն նորո-
 զեալ 'ի կարգի եդ զսահմանագրութիւնս
 մեծին Ն'ենկիլոյ , այլ և նորանոր կարգ և
 կանոնս յիւրմէ յաւելեալ՝ որ վասն սար-
 տութեան և սրաշարանութեան , հաւասար բա-
 ժանորդութեան նահանգաց և զօրացն Պարս-
 կաստանի , և գրամոց , և չափուց և կշռո-

ցրն միանդամայն, Հաստատեաց օրէն ընդ
Հանուր և մշտնջենաւոր, Ասի թէ յառաջ
քան զթագաւորել իւրում, խոստովանէր
սա զհաւասն Քրիստոսի, բայց զկնի՝ ու-
րացաւ զայն, և ժողովեալ ողիս իբրև հա-
րիւր բիւր, առաջի նոցա հրասպարակու ըն-
կալաւ զհանգանակ Պուրանին, որում ըզ-
հեռ գնաց և ամենայն բաղմութիւն: Ե-
բարձ այնուհեան նաև զանուանս Խաղա-
նիցն թաթարաց ՚ի դրամոց անտի Պարսից .
որով և զաստամբութիւն իւր ՚ի նոցանէ
յայտարարեալ՝ առիթ եւ նոցա յարձակիլ ՚ի
Խորասան, որոց ՚ի դիմի հարեալ Հալա-
ճականս արկ յերկիր Պարթեաց, Ասլա
միւրաց զբաղմութիւն զօրաց իւրոց ընդդէմ
Սուլթանին Եղիսպոսսի, որ ՚ի ժամանակին
Համարէր սաշտարան գեներն իւրոյ ընդդէմ
միաբանեալ զօրացն Քրիստոսնէից, Քա-
ղաքականութիւն ընդդէմ նորոգ ընկալեալ
գաւանութեան պարտաւորեաց զնա ՚ի խն
զիր ելանել խնամոց և օգնականութեան Եւ-
րոպական ակրութեանց, Բանիվաս Սլթն ե-
րորդ Պասն Հոովմոյ սա ՚ի ցոյց բարե-
կամութեան իւրոյ առ գահն Պարսից, Չա-
նայր յարուցանել զիշխանս Քրիստոսնէից
՚ի նոր խն Խաչակրութիւն, Ասանոյստ-

բիկ եկին խմբեցան երկրքին կողմանք յաշխարհին Ասորւոց, ու բանօր թէպէտե զառաջինն յալթոյ հանդիսացաւ Պաղանն Պարսից, ոյլ 'ի վերջոյ յալթաճարեալ և նրու աճեալ մինչ 'ի սպառ' արամու թեամբ էջ 'ի դժոխս յամին 1505. 'ի քաղաքիանդ այնմիկ, զոր ինքն շինեաց յանդիման Պալթութու 'ի վերայ Շօր գետոյ, և անուն կարգաց նմա Շամղազան:

Ալէթուխան եղբայր նորա, որ այնինքն է Սուլթան Մահմէդ Խուդարանդահ, ծառայ Ասաուծոյ և իշխան արդար, յաջորդեաց նմա: Իւս առաջին գտաւ 'ի թագաւորս Պարսից, որ քարոզեցաւ հեռեոյ Ալուոյ, և հրամայեաց զանուանս երկուստան Խամանց տրպել 'ի դրամն: Սա շինեաց զքաղաքն Սուլթանիս, զոր արար Շահաստան մեծ ընդ համօրէն Պարսկաստան: Սրբի նորա ամաց երկուստանից Աբուսէիդ Ահադուր, նստաւ նրմին փոխանակ, ոչ ինչ արժանի յիշատակաց արար սա, զի յանկաւարութիւն հասակին վստահացեալ մեծամեծաց բանացան յոր և կամեցան, և եղծին աղարակցին զսահման տէրութեան: Մեռաւ 'ի Շիրվան, 'ի հարածել իւրում (արդեօք դի) ակթարն Ասազակայ, շունիմ ինչ ասել.) և կնքեաց իւ-

րև զթագաւ որու թիւն տանն Հուլիոս . 1555 :
 Օ ի որք զինի յաջորդեցան աննշան ոմանք
 էին , և թափուր յարքայական մեծարանայ
 և զօրութեանց : Յուսէյն Քաղուրկ 'ի սերն-
 դոցն Արղունայ կալաւ զՔաղաւառ : և հաս-
 տատեաց անդ զառանձին իմն իշխանութիւն .
 տեւալ մինչև 'ի թոսն իւր յԱհմադ , որ
 փախեաւ յերեսաց թաւառայ Լէնկի . և ըզ-
 կնի սպանաւ յիշխանէ ու մննէ թաւառաց :
 Մուբարիզուդին Մահումէզ յաւուրս Խոս-
 դարանդայ կալաւ զՊարսն նահանգ , որ տե-
 եաց զամս 80 , և վերջացաւ ընդ Սուլթան
 Մնսուրայ , որ անկաւ առաջի յալթողին թա-
 թարացւոյ :

1556 . Ամիր թաւառայ լանկ կոչեցեալ ,
 որ է կալ , ծնաւ 'ի Շահբխաբդ , Հոյբ
 նորա՝ նահապետ Բորլաս ցեղին թաւառ-
 աց զաշնող իր եղեալ ընդ Խաղանից հա-
 մօրէն Աղդին՝ մեռանի , Յետ խոռոխի կար-
 գի աշխարհին 'ի սերնդոց Չաղաթայ Խա-
 նի , Տուղուղ լիսնուրխան , իշխան Բու-
 դուղան և Վաշկար աշխարհին 'ի ժողանդու-
 թիւն անձին համարելով զաշխարհն յայն-
 կոյս Ոքսոնի , յաղագս լինելոյն իւրոյ յաղ-
 գէ Տէնկիզայ՝ բաղմութեամբ զօրաց մտանէ
 անդր : Հաճի Բորլաս Հօրեղբայր թաւառ-

բայ և իշխան Աէշ գաւառի փախստական լի-
նի յերեսաց նորա , իսկ Թամուր ապաւի-
նեալ ՚ի խնամս յաղթողին՝ դնայ անկանի առ-
նա , և կարգի ՚ի նմանէ իշխան աշխարհի հայ-
րենեաց իւրոց , Վժկահեալ ապա գաշին հը-
նազանդութեան մաղապուր փախչի յամուրս
լերանց , և զամս բաղումս անհնարին տա-
ռապանօք անցուցանէ զկեսնա իւր զարհու-
րեալ և դողացեալ յամենեցունց , Յետ մա-
հուն Տուղուղայ ժողովեալ սորա արս զօ-
րաւորս ցեղին իւրոյ , զգիմի հարկանէ որդ-
ւոյ նորա , յաղթէ և քաջին Ամիր Յուսէյ-
նի ախոյեանին իւրում մեծի , և զօրացեալ
անդք քան զակնկալութիւն իւր , զաշխար-
հին բովանդակ յայնկոյս Աբսանի ընդ իւրե-
ունի , 1599 1580 , Օ ամս մետասան աշխա-
քինի ՚ի կարգի դնել զթագաւորութիւն իւր
զբռամբ ածել զԱշկար և զԱսրիզմ , Յար-
ձակեալ ապա ՚ի վերայ Ասորասանայ անաշխատ
տիրապետէ , այլ հարկ այնքան սաստիկս հար-
կանէ նոցա , մինչ ՚ի վերջին անանկութիւն
իջանել ընտկչաց նորուն , — Ղ անդահար
ի ծունր իջանէ սրսյն ծարաւոյ , և Քարուլ
սարկանոյ հաճոյից բռնակալութեան նորա ,
Սաղաստան զհիմն յարև դարձուցանէ ա-
ռաջի նորա , և Մաղանդարան մղի ՚ի փառաց

և պերճու թեանց իւրոց :

1584 Անցանէ թատուր ընդ Սքսոն գետ
անթիւ բազմութեամբ զօրաց , և զբաժանեալ
յանձն իւր զտուն և զթագաւորութիւն Հու-
լակու ապականեալ միանգամայն , առնու ըղ-
Պութեանիս , անցուցանէ ապա զզօրս իւր
ընդ Երասխ , զաշխարհն Հայոց 'ի սուր սու-
սերի մաշէ , զԱլիքս և զԱլուանս Հարկատուս
առնէ : Պատմութե Իւրբաճիմ Իսան իշխանն Շիր-
վանայ մատոյց առաջի նորս զպատարազ յա-
մենայն բերոց աշխարհին իւրոյ՝ ինն ինն յիւ-
րաքանչիւրոց , այլ 'ի գերեաց միայն զու-
թըն : Ուր է մին , եհարց թատուր . ես ինքն՝
պատասխանեաց Իւրբաճիմ , և եմուտ 'ի կար-
գըս գերեաց , Սրտլ շահեցաւ անձին զվերա-
կարգութիւն իւր յիշխանութիւն իւր , Ա-
պա դարձոյց զգէն իւր 'ի վերոյ մնացորդաց
տանս թորդովոյ , և զԱլան պաշարեալ էառ
և յաւարի եհար : Օպսու ժամանակաւ
մի 'ի զօրապետաց սորս 'ի պարտութիւն վա-
րեաց զիշխանն Արխատանոյ , որ կողոպտե-
լով զկարավան ուխտաւորացն 'ի Մաքքա ,
զտանլու թիւն ազգին ժողովէր յանձինն :

Յարձակեցաւ անախ 'ի վերոյ Ասպաճա-
նայ , պատժել զանհնազանդութիւն Օւէյն
Արդինայ , որ սկսեալ 'ի Տովեղերաց Պարս-

կային ծոցոյ ակրէր յԱստուածանայ մինչև 'ի
 ծագս Արաղաստանի, Սանդի Շահ Սու-
 շա Հայրնորա դաշնագիր եղեալ ընդ Թա-
 մուրայ 'ի մեռանիլ իւրում յանձնարար զոր-
 դին խնամոց նորա, խկ նորա նժկահեալ
 ոխտին, սրտաճառս տայ նմա զեղուլ Թա-
 թարօք 'ի սահմանս իւր, և մտանել յԱս-
 տուածան առանց գոծոց սրտերազմի, Այ-
 նուլարդին մողասպուրժ վախտոցեալ ապրի
 'ի ձեռաց նորա, այլ երեք Հաղարք զօրաց
 Թամուրայ որք մնացին յԱստուածան այնքան
 կեղեքեցին ծանր հարկատուան ջուժեմամբ
 զբնակիչս քաղաքին, մինչ յոգիս ապաս-
 տան եղեալ նոցա անկանին 'ի վերայ զօրա-
 ցն և կոտորեն զամենեսին, Անդ չափ սահ-
 մանի անցանէ կատաղութիւն բարկութեան
 բռնաւորին 'ի լուր դուժխ այսորիկ, զի-
 մէ գայ 'ի վերայ իրեւ զամդ մրբիեալ, և
 ընդ իրեւ խորտակեալ զամենայն խոչընդակ
 քաղաքացւոց զօրութեան, անհարին սը-
 բաժութեամբ 'ի ներքս մտանէ, և կանգ-
 նէ զբուրգն բարձրաբերձ՝ եօթանասուն Հա-
 դար գլխովք անկերց նորա, խաղայ 'ի Շի-
 բաղ և զբովանդակ Այարս ընդ իրեւ նուտ-
 ձէ, զոր ակռեալ իչնանայ Այդայի 'ի Քըր-
 մանայ՝ սրտարագօք հաճեցուցանեն զերեսս

նորա 'ի հաշտութիւն :

Իշխան Աստղակայ արշաւէ 'ի սահման թագաւորութեան Թամուրայ , ուստի և նա աճապարեալ անդր դիմէ , զթշնամին հալածական առնէ , և զամս Հինդ անդադար 'ի պատերազմունս պատողի յընդարձակել ըզսահմանս Հայրենեաց իւրոց 'ի խորին Թաթարաստանին , Բաջ մի զօրաց նորա եմուտ յաշխարհն Ղինաց , առաջ մի ևս ձգեաց զաւեր և զասպականութիւնս նորա ցեղերս Իրթիշայ 'ի Միբիրիա , խկ երրորդն չուեաց խաղաց 'ի Աղլա , Օ 'ի Թամուրայ զՏուդտամուշ հաստատեալ յիշխանութեան Հիւսիսային Թաթարաց , շտտանայր հարկօք աշխարհին այնմիկ , այլ 'ի զբաւիլ նորա 'ի կենաց յեա զամս տան թագաւորի լոյն , յաջորդ նորա և Համանուն , եժկահեալ դաշին Հնազանդութեան իննսուն հազար հեծելով մտանէ 'ի Պարսկաստան ընդ դուռն Ղորայ , անցանէ ընդ Միհոն գետ , հրկէզ առնէ զասպարանն Թամուրայ , և միէ գնա կառել ընդ կենաց և ընդ Սամարղանդայ , Յետ յաղթելոյ գնա և վաարելոյ յաշխարհէ իւրմէ , անհամար բազմութեամբ զօրաց զհետ անդէ նորա , զամիսս Հինդ անընդհատ ճանապարհ առնելով 'ի վերայ սառնամանեաց , մին-

չև հանդիպեալ զօրաց ճակատու , Տուղտու-
մուչ փախչի առ Պառքսն Լուծիանկոյ ,
և Թամուր աիբէ ընդարձակ թագաւորու-
թեան նորա :

1592 Պարձեալ յարձակեցաւ Թամուր
ընդ Սաղանդարան յաշխարհն Պարսկոյ ,
մեծամեծք երկրին պատարագօք ելին ընդ
յսոաջ նորա : Իսկ նա յետ զերկիրն բո-
վանդակ քան գելոյ վտարեաց անտի զգունդ
սրիկայիցն Ֆիդավեանց , որք սպականեալ
եղծանեին զամենայն կարգ և կանոնս աշ-
խարհին : Այսպէս ընդ գալ ամին երկ-
րորդի արձակեաց Թամուր զգունդ մի 'ի զօ-
րաց իւրոց ընդ Ճանապարհ Ատրպատականի
և Քուրդաստանայ խաղալ 'ի վերայ Քաղ-
զատայ , և ինքն մնացորդօքն հանդերձ չը-
ուեաց գնաց 'ի վերայ Արաղաստանի 'ի քա-
ղաքսն Խուամարատ և Շուշթար : Ու-
րանօր զամբոցն Ղալխաւխա կամ սղխաակ
բերթ համարեալն անառիկ 'ի բնակչաց աշ-
խարհին առեալ աւերեաց , և խաղաց 'ի
վերայ Շիրազ քաղաքի : Օայսու ժամա-
նակաւ քաջն շահ Սանսուր փոխանորդեալ
ի տեղի հօրն , յաղթեաց ամենայն ժառան-
գաւորաց աէրութեան իւրոյ , և զարդխա
խոյեան հանդիսանայր յաղթողին աիեզե-

բաց 'ի հովիտս Շիրազայ : Այլքնախիբ ա-
 բարեալ զայբուձիւրյ ոգիս իբրև չորս հազար
 երկկես ճեղքեալ ստատուէ զստուարութիւն
 քանակի նորա : Հասանէ 'ի նա ինքն 'ի Թա-
 մուր , և 'ի ջուցանէ 'ի վերայ սաղաւարտա-
 պատ գլխոյ նորա զսուսեր իւր ծանր , Թա-
 մուր անշարժ 'ի տեղւոջն արձանանայ , մին-
 չև հասեալ իւրայոց ցրուեն զհեծեալս նո-
 րա և ձերբակալ զՄանսուր արարեալ , հա-
 տանեն զգլուխ նորա . զոր տեսեալ ընձուց
 Պարսից փոխեցան գող ջիբ յեղնիկս երկեղու-
 լիս : Թաթարք մտին 'ի Շիրազ , և զամենայն
 ազդատոհմ՝ Մուղափրեանց բարձին սրով
 սուսերի : Աստ էր 'ի ժամանակին մեծա-
 նուն Քերթոյն Պարսից Հովիշ , զոր ՚ի պա-
 տիւ և 'ի մեծարանտ իւր ընկալաւ Թամուր ,
 ցուցեալ թէ անմեղ գիտութիւն առաւել
 պատուական էր քան զմեղուցեալն արքայ-
 ութիւն :

Ասպոց սյնուհեան 'ի վերայ Քաղտա-
 դայ , որ էր ընդ իշխանութեամբ Սուլթան
 Ահմադայ Աշխանոյ 'ի սերնդոց Հուլա-
 կու . որ փոխեաւ յառաջոյ նորուն , Քնդ
 բամբ դքալաքն նուաճեալ զմեծ , յար-
 ձակեցաւ ապա 'ի վերայ ամրոյնի Թուղբի-
 լոյ կամ հնոյն Պերթեայ , որ ընդ մէջ Քա-

բերովնի և Նինուէի . անդի ամուր աստատանի Սւաղակապեհին Հասանայ , որ 'ի սակրս եղծութեանցն եղելոց 'ի վերայ շրջակոյ սահմանացն , արարեալ էր զինքն ատելի և ահաւոր ամենեցուն , Պարխալք հրօրք էին բերթին . այլ եօթանասուն երկու հազար ոգիք 'ի զօրացն Յամսւբոյ աշխատ եղին ական հասանել զնովաւ , և զհողմն սրբասլին 'ի վայր տասպալեալ , ընդ որ և 'ի ներքս մտեալ 'ի սուր սուսերի մաշեցին զՀասան իւրովքն հանդերձ :

Յեա այսորիկ բաժանեցան զօրք նորա . և 'ի բազում գունդս գրոհ տուեալ 'ի Միջագետս , 'ի Քուրդստան , 'ի Փոքրն Սսիա , և 'ի Հայաստան , զամենեւին 'ի հնազանդութիւն Հօրին նուաճեցին , Յամին 1595 , խաղաց Սամուր 'ի Սթարաստան , ունիլ զառաջս արշաւանայ Սոխթամուշ Խանին Վասչակոյ 'ի Շիրվան , Օոր յեա 'ի սրբոտութիւն և մահ միանգամայն մտանելոյ , և զՎասչակ ընդ իւրե գրուելոյ եմուտ 'ի սահման իշխանութեան նահապետին Ռուսայ , էա զՄոսկով Յամի Տեաւըն 1596 , և հողոպտեաց , Յամին երկրորդի կործանեաց և զքաղաքն Սչտարխան , և ոսնակոխ արար զՎրաստան և զՉարքա-

զատան, ընդ իւրև գրաւելով զամուրս լե-
րանց աշխարհին : Եւ դարձաւ 'ի Սամար-
ղանդ նորանոր պատերազմաց զհետ լինիլ
պատրաստութեան :

1598 Օգրասկեաք թամուրայ կալեալ
էին զայսու ժամանակաւ զբովանդակ Աղուա-
նաստան և զՄուլթան, այն ինչ ինքնին
ել 'ի վերայ Հնդկաց իննսուն և երկու հա-
զար հեծելազօրօք : Պերի վարեաց հա-
րիւր հազար ողիս յամենայն սահմանաց ընդ
որս անցին ռաք նորա յառաջ քան զհասա-
նել նորա 'ի Վիլլի մայրաքաղաք, զորս յի-
տին խժութեամբ կոտորել հրամայեաց, է-
առ զքաղաքն, և 'ի միում գիշերի 'ի սուր
եհան ողիս իբրև երեք հարիւր հազար, և
աւար հարեալ զքաղաքն ճոխացաւ անբաւ
գանձուց առատութեամբ : Քարձակեցաւ
ապա 'ի վերայ Մերութ քաղաքի, և առեալ
զայն մոլթեղերձ արար զամենայն արուս կը-
ռապաշտից, և զերեաց զորդիս և զկանայս
նոցս : Ահա քեզ ձրի շնորհք մտրգասիրու-
թեան պատգամաց Մահմետական Վուրա-
նին, Խաղաց անտի և յակունսն գանդե-
սի, և 'ի բուն հաւաքեալ իւր զամենայն
նախարարութիւնս լերանց աշխարհին, դարձ
արար 'ի Սամարղանդ :

Մինչ սա 'ի Հնդիկս տարածէր զաւար
 և զապականութիւն իւր , իշխանք Պարս-
 կաստանի , Հայոց և Արաց , ժամ սրտեհ
 վարկան ինքեանց վերակարգել զանձինս
 յիշխանութեան այնմիկ , յորոց զրկեալ է-
 ին տիեզերակալութեամբն թաամուրայ : Սա-
 տի և բազմօք աշխատ արաջին զնա , մին-
 չև վերստին ընդ ձեռամբ զբաւել նորա ,
 Բաղդադ զփորձ արկնուուչս վրիժուցն առ
 նորա , և զօրացոյց զնա ընդդէմ Տաճկաց աւ-
 բութեան : Օր թաամուր Հաւասարի ոչ
 ժուժայր , և Բայազիդ իւր վերագոյն ոչ
 գիտէր : — Բանակ հարին երկօքին կող-
 մանք , ձակատ յարդարեցին , և զմարան մա-
 հարեր յառաջ շարժեցին , յորում Բայա-
 գիտ ընդ կենացն կորոյս և զիւր ազատու-
 թիւն , և ամենայն քաղաք և զիւղ , որ ըզ-
 դէմ կարան արշաւանաց Քմբարշաին , զա-
 բիւն բնակչացն ծծեցին յաճիւնս իւրեանց :
 Ա՛ւճառաշահ քաղաքն Օմուռնիա զՀա-
 սարակաց վտանգն վտանկեալ՝ եղծաւ 'ի մի-
 ջոցի Հնդեաստան առուրց և եթ , այն՝ որ
 զամս եօթն ընդդէմ եկաց զօրութեան Բայ-
 ազիտայ Իրդրիմ կոչեցելոյ , կամ Շանթ :
 Օհայսպ Հարկատու կացոյց , զՎամաս-
 կոս հրկէզ արար , և ձգեաց զբազուկ բարբա-

բօսութեան իւրոյ յեղերաց Իրթիչ և Վոյ-
 գոյ զհոռոյ ցեղերս Պարսկային Օսոցոյն, և
 Միջերկրականն մինչև 'ի Գանդէս, Եւ ոչ
 այսչափ միայն, այլ և Վայսրն Յունաց հար-
 կըս հարկեաց Թաղաւորին տիեզերաց, Սուլ-
 թանն Եղիսպատի զանուն նորա 'ի դրամս
 զբոշմեաց, և զէրեսս նորա պատարագօք
 Ափրիկէոյ հաշտեցոյց, Արշաթոռն 'ի Սամար-
 զանդ ամբարձեալ ասեանն ունկնդրութեան
 հաստատեաց Պետականացն Եղիսպատի Հնդ-
 կաց, Թաթարաց, Առսխոյ և Սարսնիոյ,
 Վայսերական մեծափաճութեամբ շքեղ իմն
 հանդիսացոյց զհարսանիս վեցից 'ի թոռանց
 իւրոց, Եւ 'ի պսակ ամենայն յաղթու-
 թեանց իւրոց, 'ի հասակի եւթանասուն ամ-
 փոց, ոչ ճերութեան ակնածելով, և ոչ սաստ-
 կութեան ձմրան, խաղաց 'ի վերայ Աթրաք
 կամ Պարաք քաղաքի աշխարհին յԱք-
 սարթեայ, ուր պատահեցաւ այնր մեծի ա-
 խոցեանին, որում ոչ յաղթել կարաց, և
 ոչ յանձնէ իսկ 'ի բաց վտարել, այն էր Մահ
 'ի սերնդոց անտի Մեղաց, որդւոյ " Իշ-
 խանին աշխարհիս այսմիկ, "

Փիւր Մահամմադ Տահանգիր ժառանգ ա-
 թուոյ կարդացեալ 'ի Թամուրայ, էր 'ի
 սահմանս Պանդահարայ 'ի մահու հաւուն

իւրում : Աւստի Աստիւլ Առլթան միւս 'ի
 թուանց նորա , որ ընդ զօրաց էր , օգնակա-
 նութեամբ մեծամեծ նախարարաց տմանց ,
 յանիրաւի բռնանայ 'ի վերայ իշխանութեան :
 Աւստի յառնէ քաղաքական ոյն պաան-
 բազմ , յորում Փիր Մահամմադ գաւանօք
 նախարարի իւրում զըկեալ 'ի կենաց , թու-
 դու զմիահեծան իշխանութիւն իւր բռնա-
 ցելոյն Աստիւլայ : Բայց և սա չժառանգեաց
 ընդ երկար , վանդի ժառանգ յաղթողին
 ակեղերաց , գերի անօրդ և դեալ նաժշաի ու-
 բուք , պատարագեաց գեղոյնորա և հաճոյից
 զանբաւութիւն գանձուց կիսոյ մասին աշխար-
 հի : Այսանձ մեծատոհմ կանանուոյ հա-
 բամին յարոյց զաւագանի դրանն 'ի վը-
 բէժ արդեկեալ սիրոյն : Աւստի զԱստիւլ կու-
 պեալ 'ի Ապշկար առաքին մաշիլ 'ի բան-
 դի , և զգեպեցիկն Շադ ուլմուլք , Աւրախու-
 թիւն աշխարհի , 'ի շղթայս կաշկանդեալ և
 յէշ հեծուցեալ փոլոցաց 'ի փոլոցս շրջե-
 ցուցանեն 'ի Սամարղանդ քաղաքի : Սուլ-
 թան Շահ Ասոհ չորբորդ յորդուց Թամու-
 բայ , որ Մարգարանն էր Ասորասանաց փու-
 թացաւ 'ի Սամարղանդ , և կալաւ զիշխա-
 նութիւն , զոր կամակար մասք յանձն ա-
 բար նմա Աստիւլ , միայն թէ գացէ զսիրա-
 ժ. Գ.

հար իւր զՇ ադուլմուլք . հանդերձ մարդ-
պանու թեամբն Խորասանայ՝ յապրուսա խա-
ղաղաւէա և երջանիկ կենաց իւրոց , ' Ի մե-
ռանիլ Խալիլայ եհար Շ ադուլմուլք զսուր
'ի սիրա իւր , և չոզան երկրքին 'ի միա-
սին թերես 'ի գրգիւ նախանձու բրդել
դհուրիս դրախախն Սահմեաի անարսիկեչա
ցոփու թեամբք իւրեանց :

Իս շահ Ասո՛ն այս գոլով քաղցր և աշ-
խարհաշէն յոյժ . ջանացաւ զապահանու թիւն
զհօր իւրոյ նորոգել , քան ընդարձակել
զսահման աւրու թեան իւրոյ : Ա երսախն
կառոյց զպարխապս Հերաթ և Մերվի քա-
ղասցք , և խալապու թեամբ և անդորրու-
թեամբ ելից զաշխարհ աւրու թեան իւրոյ :
Աթոռ արքունեաց նորա աւելի ապաստանի
հանդիսանայր արանց կատարելոց յամենայն
ժամանակս , և խաղաղ հրեշտակախօսութեանց
Թազուտրին Շենաց հեզահամբոյր լա-
րան , Մի միայն պատերազմ միկեաց ընդ Տաճ-
կաց , որք յարձակեալ և զբռամբ ածեալ է-
ին զաշխարհն Արսպատականի : Մեռաւ
ի հասակի եօթանասուն և մի ամաց , յես
զամս երեսուն և ութն թագաւորութեան .
և որդի նորա Ալուղբէզ , այր հեզ և հօր
համանման , նասաւ վրխանակ նորա : Սա

մողսլ արար ամենայն աստեղաբաշխից 'ի
 քաղաք իւր , և Աղիւսակք՝ որ յանուն սու-
 բուն յայանի քարոզեն զնոցուն աշխատու-
 թիւն : Աբուլլատիք յարեաւ ընդդէմ հօր
 իւրոյ , ապերախս սրատեբազմաւ կալաւ և
 սպան զնա , և ինքնին սպանեալ յեա վից
 ամսոց 'ի զօրաց իւրոց , սրաաճառս եւս առ-
 անին սրատեբազմաց , և բաժանման միահե-
 ծան թագաւորութեան 'ի բազում մասունս ,
 և 'ի վերջոյ ամենեցուն միահազոյն նաւաճ-
 ման ընդ բռամբ Օղբէկաց և Թուրքմա-
 նաց : Բարբ թոռն Ռուշահոց գրաւեաց զաշ-
 խարհն Խորասանոց , և 'ի մեռանիլ նորա ,
 յաջորդեաց Աբուսէյիդ հայր Մահամմադ
 Բարբրոց Այսսերն Հնդկաստանի : Ար 'ի
 մարտին ընդ Թորդոմանս անկեալ՝ Սուլ-
 թան Յուսէյն Միրզա , 'ի սերնդոց Թամու-
 բայ , սաշտպան անուանի վիպագրին Պարսից
 Խօնդամիրայ , յինքն յանկոյց զմեծ զայն իշ-
 նութիւն , և յալթութեամբն , զոր յառաջ
 մկեաց ընդդէմ դիմադրաւ իցն իւրոց և մե-
 արանեալ զօրաց նոցա , զանուն ընկալաւ
 Վազի , որ այն է յալթոյ : Այլ 'ի վեր-
 ջոյ տկարացեալ զօրութեան տրա , նկուն և-
 դե առաջի Շէքանի Խան Օղբէկի , իսկ
 որդի նորուն , վերջին 'ի Թամուբեան թա-

զաւորաց փախուցեալ յերեսաց արշաւանաց
 և աւերածութեանց իւրոց թշնամեաց՝ մազա-
 պուր անկաւ առ Շահ Իսմայէլ Առաջին
 'ի Սեփաղեան Հարսաութեանց : Ար կար-
 գեաց զնա իշխան Ատրպատականի , և յառ-
 նուէլ Սուլթան Սէլիմայ զայն քաղաք , գե-
 րի վարեալ սպանաւ :

ՕՆՅՍՈՒ ժամանակօք զօրայնային յոյժ
 յոյժ երկսքին՝ Ահապետք Թաւրքմանաց
 Պարաղօյինէլուք և Աղղօյինէլուք , զի մին վա-
 րէր 'ի վառին զմորթեաւ ոչխարի , և միւսն ըզ-
 մորթ սպիտակի : Աղղուն , կամ երկար Հասան
 զԱբուսէիզ սպիտակ ոչխարականաց 'ի պարսու-
 թիւն մասնեաց և Հասատանաց զմեծ նահապե-
 տական իշխանութիւն իւր 'ի Տիգրանակերտ :
 Իսկ առաւել զօրաւորագոյնն յերկուց սեաւ
 ոչխարականացն ցեղ՝ Հասատանաց զնահա-
 պետական իշխանութիւն իւր յԱտրպատա-
 կան ոչխարէի , յորմէ աւերածեալ ձգեաց
 զբազուկ յապթութեան իւրոյ 'ի Հայս , 'ի
 Աիրս , 'ի Պարս և 'ի Արման , Արպէս 'ի
 գոյն ոչխարաց , նայնպէս յողիս ոչխարա-
 կանացս այսոցիկ թագաւորէր զժառութիւն
 թշնամութեան , որ սկիզբն արարեալ արխ-
 նահեղ սպաներազմին աւարանցաւ 'ի պար-

տութիւնն Յիւնան Շահի՛ն Վահագեալիս սպի-
տակացն , և 'ի բնաջինջ բարձունն յաշ-
խարհէ ամենայն տան և աղգատունի նորա ,
Խսկ Հասան Երկար յաղթող գտեալ յին-
քն գրաւեաց զբովանդակ Պարսկաստան ,
այլ 'ի վերջոյ 'ի պարտութիւն մասնեցաւ
յերեսաց Մահամադայ Երկրորդի մեծազօր
թագաւորին Օսմանեաց : Հասարակապե-
տութիւնն Ալէնէակոյ դեսպան առաքեալ
առ Հասան Երկար խնդրեցին զօգնականու-
թիւնն նորա ընդդէմ Օսմանեանց , զի ունէր
ասեն , իբրև յիսուն հազար հեծեալս զօ-
րաց : Յետ գամս երկուտասան թագաւորե-
լոյ՝ մեռանի , 'ի հասակի եօթանասունն ա-
մաց : Խսկ որդիք նորա , թոռունք , և որ-
դիք եզրօր նորա ընդ միմեանս հարկանելով
և փշրելով , ճանապարհ այն բացին նորոյ ի-
միք հարստութեան , որ բազմօք տարբեր էր
յառաջնոց անտի :

Շահ Խամայիլ , նորոգիչ համարեալ Պարս-
կական ինքնակալութեան , թոռն էր 'ի
մօրէ Աւզուն Հասանայ : Հայր նորա 'ի սերն-
դոց Մուսսայ Եթեքոսրդին յԱմամաց շա-
ռաւիղիւ պարծենայր , և տունն նոցա 'ի վա-
ղուց հեռէ զհամբաւի հարկանէր ժառան-
գական սրբութեամբ : Սախահայր հարստու-

թեան այսորիկ համարէր Շեխ Միքիտային)
 կամ սրբու թիւն հաւատոյ , յորմէ Միքիտային
 անուն ընկալաւ այս հարստութիւն , Պատ-
 մի . թէ համբաւ սրբութեան շեխն այս-
 րիկ , միշտայ զԹամուր , (սրբէս երբեմն
 Քիտայինէս զմեծն Մակեդոնացի) դալ կալ
 առաջի այրին , յորում ճգնէր խոտամբեր
 ժուժկալու թեամբ , և ասել ցնա , “ զինչ
 կամիս , զի արարից քեզ : ” Արում սրտա-
 խանեաց ասեն , “ թէ արձակեալ ինձ զգերիս
 Տաճկաց ” , Արով երախաապէս եղեալ զե-
 րեաց , սչ ևս մեկնեցան ՚ի նմանէ , և ոչ որ-
 դիք յորդւոցնորս : Բայց զխանլ արժան է
 և զոյս , զի այս ազգ ճգնաւորաց , կամ ա-
 րանց սրբոց թէ ՚ի մէջ Հրէից , թէ Քրիս-
 տանէից , և թէ Մահմետականաց և Հնդ-
 կաց , զգե՛նուին քուրճ իմն բազմակարկաւ
 կամ Խորխ , և Խորխա , զոր ՚ի մեռանիլ
 իւրեանց իբրև ժառանգութիւն թողուին
 որդւոց իւրեանց կամ աշակերաց , որք որ-
 չափ և հնանային , ոյնքան և ՚ի սաշան և
 մեծարանս դրեին բանդադու շեալ աամիին :
 Օրոյն խորխ և Միքիտայինք անցուցանեին
 ՚ի ժառանգս իւրեանց :

ՊՇԼԳ. նախահաւ. Եւս Իսմայելայ

յետ զիւրեաւ արկաններոյ զխորիս Հայրենի :
 այնքան բազում աշակերտս արար : մինչ
 Շահ Ջիհան նահապետ սև ոչխարկանացն
 տկնածեալ 'ի նմանէ , արտորեաց Մարա-
 ւելայ : Պնացեալ սորա 'ի Տիգրանակերտ
 շնորհս գտանէ առաջի Ազդուն Հասանայ . և
 դքսոյ նորա առնու 'ի կնուծիւն իւր : Այլ
 'ի կամել իւրում հիմնադիր լինիլ նորոյ իշ-
 խանութեան իւրոյ 'ի Շիրվան , անկանի 'ի
 մարտին :

ԱՌՆԻԹԱՆ ՀԷՑԴԱՐ որդի նորա , Քե-
 ոորդի և փեսայ Ազուն Հասանայ , որ 'ի
 կամիլն վրէժխնդիր լինիլ մահու հօր իւ-
 րում , սպանաւ 'ի մորզպանէն Շիրվանայ :
 Մարմին նորա զգուշութեամբ հաւաքեալ
 ամփոփեցաւ 'ի տապանի , և եղև ուխտա-
 անդի մեծ հեանողացն իւրոյ : Յետ մահուն
 Ազուն Հասանայ , որդիք Հեյգարոյ 'ի
 բանդ մասնեցան կանկածանօք իշխանին ,
 այլ 'ի վերջոյ փախուցեալ անկան Մարա-
 ւել , ուր յառաջքան զօրս ժողովել՝ սպա-
 նաւ Ալի , երկցադոյն յորդուոց նորա . խկ
 երկուքին մաղապարծ աճապարեալ՝ անկան
 'ի Պիլան , ուր մուսա երեցն , և մնաց մի-
 այն իսամայել :

Ամաց չորեքտասանից էր սա, յորժամ
 զօրածուլով եղեալ յիւրոյ ջերմեռանդն ա-
 շակերտաց սրբութեան, չուեաց իբրև զնոր
 ոմն Փապ, երկնաւոր և երկրաւոր զօրու-
 թեամբ, 'ի վերայ իշխանին Շիրվանայ, և
 'ի սարաութիւն մատնեաց, 'ի Հարկէ զարիւն
 արեամբ լուանալով, Յաղթեաց և նաՀա-
 պետին սպիտակ ոչխարաց, որ դայր առա-
 թուր Հարկանել զմանուկ Հսկայն, Խա-
 զաց 'ի վերայ Արաղայ, և 'ի մեծ պատե-
 բազմին առ երի Համադանայ՝ յաղթանակ
 կանգնեաց 'ի վերայ Սուլթան Մահմուդայ
 Թորգոմեան նաՀապետի, և զամս չորս ան-
 դադար սրատերազմեալ՝ ամբարձ զանձն 'ի
 միահեծան տէրութիւն արեմտեան Պարս-
 կաստանի Յարձակեցաւ նա և տիրեաց Քաղ-
 դատայ, և միաւորեաց ընդ իւրոյ տէրու-
 թեան Պարսից, Յաջորդեալ ամին՝ խաղաց
 'ի վերայ Օղբեկացն Խորասանայ, սպան
 ղիշխան նորա զՇահիբէգ Խան, և ընդ իւ-
 բև գրաւեաց զգեղեցիկ զայն գաւառ, Ան-
 աի գիւմեաց 'ի վերայ Քալհայ, և ընդ իւ-
 բև նուաճեալ՝ դարձաւ 'ի Ղում, ուստի
 պէտքս սրատերազմօք զգիւմի Հարաւ նորա-
 նոր արչաւանաց Օղբեկաց, և Հալաճեաց
 զնոսա 'ի սահմանաց իւրոյ, Բայց այսոքիկ

ամենայն , պահեալ էին Սուլթան Սալի-
մայ , Սիւննի գլխաւորին Իսլամայ , որ ան-
համար զօրօք ել 'ի Կոստանդնուպօլսոյ
չու ել զալ խրատել և սատարել զգլուխ հե-
րետիկոսացն Շիայից : Յամին 1514 , զմի-
մեամբք հարան ճակասք զօրացն Օսմա-
նեանց և Պարսից 'ի սահմանս Լարսառակա-
նի : Շահ Իսմայէլ կորոյս զմեծ մասն զօ-
րաց , և ընդ նոսա Միր Սէյիդ Շէրիֆ Սալթ-
ուլ Սուբ , զենագետ համօրէն երկրին , Իս-
մայէլ վարկանէր , բոցց Սէլիմ վճարեաց ըզ-
յաղթութիւն ՚ի կողմն Յիւնեաց , որ այն-
քան 'ի խոր խոցեաց զՊարսիցն Մելքիսե-
ղեկ , մինչ այնուհետեւ սչ ու մեք նշմարել
ծիծալ յերեսս նորա , ԼՅԼ որպէս ամենայն
կենթալուսնէիցս վիճակ , նայեպէս և սոյն փո-
խանակեցաւ յայլ իմն տարաղ . զի մեռաւ
Սալիմ , և սորա քաջայերբութիւն գտեալ
անց ընդ Երասխ գետ , և զՍիրս ընդ հեա-
զանդութեամբ իւրով նաւաճեալ , զարձա-
րար Մարտախ , և մեռաւ յամին 1519 :

ՇԱՀ ԹԱՄԱՍԱՅ ամաց տասնից էր . յոր-
ժամ նստաւ յաթոնն Պարսից , և թագաւորեաց զամս 55 , Նախկին ամք մանուկ
թագաւորութեան նորա խաղիչցան պատն-

բաղմոք նահապետաց ընդ նահապետս , և
 արչաւանօք () զբեկաց և () սամնցւոց : Պա-
 տերազմն () սամնեանց ձեկցաւ ընդ բաղում
 ժամանակս , երբեմն յաջող , երբեմն ձախող
 պատկերով զգործն , բայց խառնութիւնք աշ-
 խարհին ՚ի վերջին ամս թագաւորութեան
 Սուլթան Սուլէյմանայ , ապաճողեցին զՊարս
 Յօսամնեան արչաւոբաց , և շնորհուկս ա-
 բարին զեղիութեան և թուլութեան թա-
 մասարայ , որոյ հաստատեալ զաթոռն ՚ի
 Ղազրին , թող խալսոս զերասանակ տերու-
 թեան և զօրաց իւրոց ՚ի ձեռս զօրապետաց ,
 Մի միայն արժանի յիշատակաց արարք ա-
 ռքն եղին մեծարանքն , զօրս մատոյց մե-
 ծի թագաւորին Հնդկաց Հմայունայ , փա-
 խասեամբ ապաստան դիմելոյ յաշխարհն Պարս-
 սից , Լճնայն բաղմութիւն երկրին ընդ յա-
 ռաջ ելին նորս , և զնահատակութիւն բար-
 ւոք նահատակեցան յամբառնալ զնա յա-
 թոս Հայրենեաց իւրոց , Մեռաւ սա , կար-
 դելով զՀէյզար Մեթա Հինդերորդ որ-
 դւոց իւրոց՝ յաջորդ իւր յաթոռն Պարսից ,
 այլ Իսմայիլ Չորրորդ որդւոցն թա-
 մասարայ՝ գաւանօք զբաւեալ զնա ՚ի կենաց ան-
 տի , ձեռն արկ կոտորել զամենայն տրիւն
 արքունի ՚ի Ղազրին , Հրաման հՀան բը-

Նաջինջ առնել և զՄահմուդ Միրզա . զէրէցն եղբարց իւրոց Հանդերձ սրղւովք նորա , ընդ որս էր և մեծն Շահ Աբաս մանուկ սանդխաց . բայց զանխուլ յիւրցն մեռանելով՝ ասնի ընդ իւր 'ի գերեզման՝ զազգակասարն խժութիւն :

Թագաւորեաց Մահմուդ Խուդարանդա կոչեցեալ , այր անարի և թոյլ . այլ 'ի շնորհս գերագոյն խոհմութեան և քաջարութեանց մեծի նախարարին իւրոյ Միրզայ Սուլէմանայ , երկցս յեաս նահանջեաց զյարձակմունս մեծամեծ թշնամեաց յաշխարհն Պարսից , զ(Ս)մանեացն , զ(Ղ)ղբեկացն , և ըզթաթարացն Ասպշակայ : Ընդ բռամբ նրու ածեալ և մահու գառապարտեաց նաև գերկուս 'ի խաբերայից անարի , որ կեղծելով ուրուական սք զԽամոյիլ , ապականէին զխագաղութիւն աշխարհին : Այլ 'ի վերջոյ անկաւ երևելին 'ի մարտին ընդդէմ Խորասանցոց , որք զժամեալ ընդ թուլութիւն արքայի , զԱբբաս խնդրէին զՄեծն՝ թագաւորեցուցանել 'ի վերայ Համօրէն Պարսից : Արդի նորին Համդա Միրզայ իւրով անպարտելի քաջութեամբ կանդուն պահեաց զփառս մեծի արքայութեան հօր իւրոյ առ ժամանակ մի , այլ զապանի Հարուածովք սրկիայի ու-

բութ փշեալ զվերջին շունչ իւր , կնիք եզ
մահուն իւրով՝ ամենայն Հայրենի մեծափա-
ռութեանց : Վազին՝ այն ինչխապաց սա՛ ի
Շիրազ շիջուցանել անդանօր զհրդեհ՝ ու-
սկասամբութեան ժողովրդոց , յսն եկաց
Մուրշիզ Ղուլի Խան , սյր գոռոզ և սեզ ,
և զԱբբասն վարկուցեալ վերանորոգիչ իւ-
րումն իշխանութեան , առ զնա և չուեաց
զնաց եմուտ ի Ղաղբին՝ առանց մեծի ինչ
աշխատանաց , և քարոզեաց զմանուկ Սո-
վին Թագաւոր Պարսից : Անուն միայնէր
Աբբասայ , իսկ արդիւնք ՚ի ձեռս լինէին
Մուրշիզ Ղուլի Խանի , որ ինքնիշխա-
նարար անօրինէր զիրս աշխարհին : Ասրս-
ժոյժ եղեալ Աբբասայ զսասերք միայն ու-
նիլ զփառաց , սպան զիւր սաշապան , և ա-
ռանձին սայազատեաց զՊարսկաստան Յու-
մի Տեառն 1585 :

Ղաղվաղակի յետ ամբառնայոյ սորա յա-
թոնն Պարսից , երկու եզրաքք Անդղիացիք
Սր Անտնի և Սր Ռաբբրդ Շերիանք ,
եկին անձնատուր եզին ՚ի ծառայութիւն
արքայի , և ընդ զինւորական կարգաց , մու-
ձին և զկիրաւութիւն հրազենուց ՚ի Պարս-
կաստան : Ո՛րբբրդ Տնաց ընդ երկար ժա-
մանտկաւ , իսկ Անտնի զեւարանութեամբ

Առաքելալ յարքայէ 'ի դուսն Ս. Ասատու-
նի, կալաւ և եղաւ 'ի բանտի, և տարս ա-
զատեալ զնաց զբեւթէ առ ամենայն տե-
րութիւնս Եւրոպոյ հրախրել զնոսա՝ 'ի
նիզակցութիւն արքայի ընդգէմ՝ ամենազօր
աւրութեանն Օսմանցոց :

Յամին 1602 . սկսաւ տալ մտրս պատե-
րագմի, Մարաս ընդ Հունքարին Օսմանց-
ոց, առ որ ընդ երկար ժամանակաւ տե-
սանէր զպատրաստութիւն: Կործանեալ ըզ-
Նաճաւանդ, և զՀրջակոյս նորա բովանդակ
հիմն յարեզակն տասպալեալ՝ անցանէ 'ի վե-
րայ Վալբրիժայ, ուր զզօրապետ Օսմանեան
զօրացն յաղթարեալ՝ տիրէ համօրէն Մ-
տրպատականաց, Մարս ընդ Երասխ գետանցեալ
զամենայն երկիրն 'ի հնազանդութիւն նը-
ուածէ անպարտելին իշխանութեան, Մս-
տանօր մանրապատում նկարէ Մաաքել Ա ար-
զապետ Վալբրիժեցի, զհարուածոց, զոչու-
քալութեանց և զգերեվարութեանց արքայիս
մեծի, ցուցեալ զնա՝ 'ի նկարս զժտութեան
իւրոյ՝ իւրև զմի 'ի ծայրադոյն բարբարոսաց
աշխարհի, Բայց եթէ արգարապէս զիրան
կշտել կամիցուք, 'ի նորին իսկ Մաաքելի
զբուածոց, զայնալիսի ինչ վարս համբոյրս
զտանեմք 'ի նա, մինչ կարի սակաւք 'ի թա-

դաւորաց աշխարհի յանձին բերել կարա-
 ցին : Այլ զի՛ հանդամանք դործոյս չնե-
 րեն ինձ երկարել , վանորոյ համառօտակի
 անցանեմ : Ի դալ ամին միւսոյ՝ Օսմանեանք
 զօր ժողովեցին իբրև հարիւր հազար արանց
 պատերազմողաց , և կռու վառեալ զնոսա
 հոազինուք և այլովք մահառիժ դործեօք
 ՚ի ճակատ յարգարեցին զնոսա : Իսկ ար-
 քայ յաղթանակ տարեալ ՚ի վերայ խւրովքն
 սակաւաւորօք , ձերբակալ արար զհնգեսին
 մեծամեծ փաշայս , և կոտորեաց աւելի քան
 դքսան հազար ոգիս : Պէ՛մ եղեալ սպա ՚ի
 վերայ մնացորդաց նոցա , մաքրեաց զհա-
 մօրէն ծովեղերայս Ատարից , զԱտրպատա-
 կանս , զԱրատան , և զաշխարհն Կորդ-
 տաց ց՛աղղատ , ց՛ուսուլ և ց՛Տիզրա-
 նակերտ : Յետ սյտորիկ ամենայնի , եթէ
 Ասաքելի մեբում միտ զիցոք , սչ միան-
 դամ , երկիցս , և երկցս , այլ բազում ան-
 դամ անհարին զժնդակութեամբ գերի վա-
 րեաց ՚ի Հայոց տունս իբրև տասնև երկու հա-
 զար , և տարեալ յԱսպահան զգիւղականն ՚ի
 գիւղօրէս սիսեաց Վարաղանայ , և Չարմհա-
 րայ և Փերիոյ . իսկ զքաղաքացիան բնակեցոյց
 ՚ի քաղաքին Ասպահանայ . զի մասն ինչ նոր
 Չուղայ յաւուրս Շահարասայ Երկօրդի

շինեցաւ , յորժամ հալածանքն 'ի վերայ դե-
 նէ գործացն եղան . և Պաշտեցիք , հանդերձ
 սոյլովք խառնիճապանձ գաղթականօք հա-
 նեալ 'ի քաղաքամիջէն . Ասպահանայ , բը-
 նակեցուցան 'ի հարառոյ նոր Պուղայ ,
 Յոր յարեցին զՊաշտ , և որպէս ինձ թուի ,
 նաև զՄահլաթն յայնկոյս գետոյն . Օան-
 դարութայ յասորոտս Սովի լիբին , ուր ա-
 մենայն երկրացի շինեաց իւր թաղ առան-
 ձինն , և զանուն բնիկ աշխարհին կարգաց
 'ի վերայ : Օոր օրինակ Երեւանեցիք բը-
 թաղն իւրեանց՝ Երեւան անուանեցին : Պաշ-
 տեցիք՝ Պաշտ , և այսպէս : Այլ յամենեսին
 'ի նոսա երեւելի և մեծահարուստք գոյով
 Պուղայեցւոց , զամենայն միահողոյն նոր
 Պուղա անուանեցին : Կարող էր Շահ
 Աբրաս , հանգոյն խժուժեան իւրոց նա-
 խորդաց , կստորել զամենեսեան , կամ դար-
 ձացանել յօրէնս իւր . կամ եթէ մարդ-
 կօրէն ևս վարել կամենայր , գնոց վաճա-
 րէր զամենեսին և ցանուցիր կացուցանէր .
 այլ ոչ այնպէս արար , զի այր աշխարհաչէն
 գոյով նորա , և արհեստին վաճառականու-
 թեան ծաղկեցուցիչ 'ի Պարսկաստան , զո-
 ոք 'ի շրջակայ խժից անախ բնաբել կարէր
 յայն , եթէ ոչ զՀոյս , հարս արդարև բա-

կղբնական առից և արից : Օ՛ր նախանձ
 մեծ նախանձելի նորա ընդ Սուսաստան ,
 ընդ Վասիտանիս , և յՆուգլիս , գալ ընդ
 ձեռամբք հաւաքել զամենայն վաճառս Մ-
 սիացւոց աշխարհի , մանաւանդ զՆուգլիս-
 տանին . և ինքն դրացի գոլով թափուր մը-
 նալ յայնոցիկ : Սանտրոյ ընարեաց զՆուգլիս
 Հայոց , և ըստ ամենայնի սիրով և քաղց-
 բութեամբ վարելով ընդ նոսա՝ բնակեցոյց
 զնոսա՝ ի քաղաքի անդ իւրում : Սկսյ քեզ
 քաղցրութեան և շնորհաց Մրքայի՝ այն մե-
 ծամեծ ապօրանք և երկնաբերձ եկեղե-
 ցիք , զորս հետ զհետէ կառուցին զալթա-
 կանք մեր անդանօր . և լցին զաշխարհն պայ-
 ծառութեամբ , առաւել և սչքնագակերտ
 զՍուղա քան զՄսպաշան կառուցեալ :

Մշակցութեամբ Մեկերութեան Մրեւելեան
 Հնդկաստանի , յարեաւ և ՚ի վերայ կըզ-
 դեաց Պարսկային՝ Օրոցոյ , սրանօր Սրմիզ-
 դին մարգարտաբեր , իրիւ գարու միով
 լեալ վաճառատեղի Վասիտանացւոց տե-
 բութեան , անկաւ ՚ի ձեռս նորա . և կա-
 սուտ կողսպուտ տեղւոյն ճօխացոյց զգան-
 ձարանն արքունի : Իսթեպէտ շահավաճա-
 ռութիւն Հնդկաց վառէր զանձուկ սրտի
 նորա , հաստասել դաշն վաճառականութեան

ընդ Հնդկաստան և Պարսկաստան, սակայն
 նենդու թիւն նախարարացնորա կնքեաց ըզ-
 Կոմբերուն յանուն Աբքոյի՝ Բանդաւ Ա-
 բաս կարգացեալ, եւ յետս նահանջեաց զնա
 'ի մեծամեծ արտունութեանց անախ:

Սա զԱսպահան արար շահաստան, և ըս-
 քանչեւի ճարտարապետութեամբ շինուա-
 ծոցն սոյժառացոյց: Կառոյց անդ մզկիթս
 մեծամեծս և ոսկեգմբեթեայս, զապարանն
 'ի վերայ քառանկից սեանց, ընկերութուն
 կոչեցեալ. զՉարբաղ, և զՀաշաբըհեղ, զՀրապարակն արքունի՝ Շահմէյտան, զերե-
 սուն կամարեան կամուրջն 'ի վերայ: Օ ան-
 դարութայ և զայլ երևելի մեծածախ և հա-
 սարակօգուտ կերտուածս: Օ Մաշաղ, զե-
 րևելի ուխտատեղին Շիայից 'ի Խորասան,
 ամենայն սոյժառութեամբ գեր 'ի վերայ
 հանդիսացոյց. և զպատիւ մաշաղեաց հա-
 ւասար իմն հաճեաց կշտելով իմաստուն
 խորհրդով իմն խրախուսեաց առ այն զուխ-
 արս իւրոց ջերմեռանդից. որով և զանբաւ
 հարստութիւն աշխարհին, վախանակ յԱ-
 բարացինն վատնելոյ. 'ի հպատակս սահեաց
 և յաշխարհի իւրում: Օ արդարեաց ար-
 քունի ասպարանօք զԱշրապ, և զՓերահա-
 սլատ քաղաքսն 'ի Մազանդարան, քայց

այսոքիկ ամենայն զուգնաքեայք էին մեծա-
 գործութեանցն՝ զորս յառաջ տարաւ 'ի
 Մազանդարան : Չգեայ մեծագան՝ ծա-
 խուք ճանապարհ սալայատակ 'ի Կաշկա-
 րայ 'ի հարաւոյ արեմտից Կասպիականին
 մինչև 'ի քաղաքն Մաստրաբատ . զճահիճս
 վայրացն կամրջօք և սլաննչիւք ամբառնալով
 'ի հաւասարութիւն մասանց ընդ միմեանց .
 որով և զերկիրն անմատոյց , արշաւարան կա-
 ցոյց զօրաց իւրոց , կարավանաց և անցոր-
 դաց միանգամայն : Աոր Մուղա իւրով
 սքանչելի դրութեամբ և մեծամեծ շինուա-
 ծովք , գերազանցեալ քան զարդի Շահաս-
 տան Պարսից , խոստովան լիցի թող մեծա-
 բարութեանց մեծ իս 'ի բռնաւորս Պարսից , որ
 առ 'ի սէր իւրոց գերեաց և գերազաց՝ ջանա-
 ցաւ ած Մարբատեան յաշխարհէ՝ ոչ միայն
 սրբութիւնս սլաննչանեալս հաւասոյնացուն ,
 զիւրոյ գեներն գերելիչս , այլ նաև զքա-
 ռինս Աջմիածնի : Կաթուղիկէ հանդոյն նը-
 մին կառուցանել կամելով , թերես մոռա-
 ցուցանել տացէ՝ նոցա երկրորդաւ՝ զառաջինն .
 և զգլուխ հոգև որ մատակարարութեան անդ
 ընտկիցուցանելով ճոխացուսցէ՝ զիւր Շա-
 հաստան եկելովք յարելովք Աղղիւն , և մե-
 զուաջան աշխատութեամբք առից և արից նո-

ցուն : Սանացաւ սա և զՄաղանդարան
 զիւր սիրելի գաւառն մեծացուցանել այս-
 պիտի գողթականօք , զի ընդ կաստիս ա-
 սեալ սսէր , “ երկիր , այնքան սասա զի-
 նուովք և խողիւք , դրախտ իմն Հանդիսա-
 նայր Մսեհեաց ” : Բայց վաստառողշա-
 թիւն օգոյն , և հեաագայ ձախող Հանդա-
 մանք վայրենամիտ բնակչաց նորա , փոթով
 միաբանեցան արմատախիլ առնել անտի զա-
 մենայն եկամուտ տնկոց բանական սեռիս :

Չիք զբոյց զարմանալի վիպասանեալ 'ի
 Պարսկաստան , շինուած հրաշակերս , պան-
 դոկ հոյակապ , կամուրջ կամարեան , և կարգ
 և կանոն , որք սչ 'ի լուր ածեն և յերե-
 ան ճանապարհորդաց՝ զանուն մեծին Շահ-
 Աբասայ :

Երեց չորից որդւոցն Աբասայ սպանաւ
 հրամանաւ հօր իւրոյ , և քանի թողաւ ս-
 րաց զերեսանի սչ սեացոյց կասկածն անո-
 զորմ : Երկրորդն մեռաւ իւրով բնական մա-
 հու , իսկ երկրորին կրսերագոյնք 'ի լուսոյ
 աչաց զրկեցան : Աւտի Շահ Սովի կամ
 Սամ Միրզա , թոռննորա ժառանգեաց զա-
 թոռն Պարսից , և վարվալակի ձեռն արկ կո-
 սորիլ և կուրացուցանել զամենայն արիւն
 արքունի , զամենայն այր զօրու թեան , և զա-

մենայն նախարարս Հաւուն իւրոյ : Սա սպան
 զմայր իւր , որ խրատէր խաղաղասէր կեանս
 վարել ընդ աւագանի աշխարհին , և զախ-
 կին զիւր սիրելի 'ի շուայտութեան գինւոջ
 ցնդեալ՝ սպան . զսուր 'ի կուրծս մխելով
 նորա : 'Ի թագաւորութեան սորա Բաղդատ
 առաւ յՕսմանցւոց , և Պանդահար նրժ-
 կահեալ Պարսից յարեցաւ յինքնակալն
 Հնդկաց : Չորեքսասան ամ թագաւորեալ
 մեռաւ 'ի Քաշան . յամի Տեառն , 1641 :

ԵՐԵՎԱՆ Երկրորդ տանաման յաջոր-
 դեաց նախն , և խորհրդով Պուրանափառ
 նախարարաց յարոյց թէպէտև Հալաճանս և
 տուժանս 'ի վերայ ամենայն գինեգործաց ,
 այլ ինքնինն ոչ յետս կացեալ յանառակ
 արբեցութենէ նորուն , 'ի ներս ած երջա-
 նիկ թագաւորութեան իւրոյ թշուառութիւնս
 ազգի ազգիս : Սա էր խիստ առ բռունս , և
 Հեղ առ աղքատս , բաղցրութեամբ ակա-
 նէր առ ամենայն Հաւատս , և սէր և խը-
 նամ զնախահաւուն ցուցանէր առ Քրիստո-
 նեայս , զորոյ ընդ աթոռոյ և զանունն ժա-
 ոանդէր : Ոչ ոք խուէր 'ի Հաւատոյ , կամ
 'ի քամահանս Համարէր , " Ըստուծոյ է , "
 ասէր , ոչ իմ . դատել զխիղճ մտաց ամե-

նայն մարդկան , ինձ չէ պարտ ձեռներէց
 իննիլ յասեան դատողութեան Աբարչի և
 Տեառն արեղերաց ' : Յառախարազուէս
 տէրութեան սորա Պանդաւար 'ի Պարս-
 կաստան յաւերաւ , և երկու 'ի փախստական
 նաճապիտայն () դրեկաց մեծամեծ շնորհաց
 մարդասիրութեան արքայի դտան արժանիք ,
 Պառն շունքարին 'ի մշանջնեա որ շաշ-
 տութեան եկաց , և դեսպանք դրեաթէ յա-
 մենայն թագաւորութեանց Աւրոսայ 'ի շնդ-
 կաց և 'ի շեաւոր ծագաց անախի խարին
 թագաւորաստանի շքեղ բնծայեցուցին զմե-
 ծափառութիւն արքունական Պառնին :
 Սա ոչ միայն ռեքրիմ ախոյեան իւր դիշխա-
 նին Արաց , 'ի դերութեանէ տղատեաց ամե-
 նայն ներողութեամբ , այլ և մեծամեծ բար-
 ձու և սրատուով սրակեաց գնա , Ալ զթոսն
 նորա , որ կայր պատանդ 'ի ձեռս Սուսայ
 Նրեշտակախօսութեամբն իւրով արձակեալ
 շնորհեաց նմին : Ալ յամին 1666 , անկա-
 շարաչար արբեցութեամբ , և մեռաւ : 'ի
 սորա աւուրս շինեցաւ մասն ինչնոր Չու-
 դայ և Ամենափրկչի վանքն՝ շանդերձ առաջին
 Տպարանաւ ընդ խաչատուր Առաջնորդաւ ,
 որք քարոզ կենդանի աննախանձ և բարեհաճ-
 րայր բնութեան նորա :

Սովորդի Միրզա, կամ Շահ Սուլէյ-
ման ինքնին անարի և թոյլ, 'ի ձեռն զօրա-
վարաց իւրոց ահարկու հանդիսանայր յաչս
օտարաց, ուստի և շուք թագաւորութեան
'նորա ոչ իւրք 'նուաղէր քան զքաջացն ա-
ռաջնոց: **Ը**յլ յարուցեալ Օղբեկաց յա-
ւուրս իշխանութեան սորա աւերիցին զբո-
վանդակ Խորասան: Թաթարք Ասպշակայ
զժողիզերեայս Ասսպից, և Պանիք ընդ բը-
ռամբ զբաւեցին զԽէշմ, կղզի մեծ 'ի Օոցն
Պարսից: Օ ի ոչ արքայն թուրասիրտ, և
ոչ ժողովուրդն կարճամիտ հնարս ինչ հնա-
րել մարթացան առ 'ի զառաջս ունելոյ աշ-
խարհաւեր արչաւանացս այսոցիկ: Սուլ-
թան Յուսէյն յաջորդ թագաւորութեան
և թուրսրութեան հօրն, զամաքսան ան-
ցոյց 'ի խորին խաղաղութեան այնմիկ, որում
միշտ գհեազան մըրիկք սասաիկք: Աերքինիք
'ի գահոյս աւագութեան բաղմեցան, և Մուլ-
լայք 'նոցա յատեանս դատաստանաց ամե-
'նայն ժողովրդեան: Սովիք սնանկացան մինչ
'ի սպառ, և խորհրդականքն 'նանրացան յի-
րաւունս զուրանագէտ զհնպեանց: Սորան
սազգչխոյից դժխոյն, որ խրատէր զգաստա-
'նալ: Եւ վասն զագաւ մի սպանելոյն

Հրամայեաց ողորմութիւն բազում տունել
 աղքատաց : Օտյսու ժամանակաւ Մէլի-
 խս դեսպանութեամբ եկեալ Մսպահան . և
 տեսեալ զոյս ամենայն դառնաց 'ի Ղան-
 դահար , զՎօրդին վրացի մարդսանն սա-
 տակէ , ինքն զօրածողով եղեալ աիրէ բա-
 զում քաղաքաց և մեռանի . յանձն արա-
 բեալ զյառաջատուութիւն գործոյն որդւոյ
 իւրում Մահմուդաց : Այլ զարմանք ար-
 դարն , զի անարի բարք թագաւորիս և ա-
 ւել լորդապաշտոնն բանարարութիւննորս , ոչ
 զրգւեաց զգիւրաշարժն 'ի չարիս՝ զսիրտս
 ժողովրդեանն 'ի վրէժ անարգանաց և յա-
 ստամբութիւն միանդամայն : Այլ ոչ ընդ
 երկար լսեաց այս անլուով խաղաղութիւն
 սպարզմտութեան . զի Սուննիք բնակեալ 'ի
 մասն աշխարհին Մարաց , փոթորկեալ ան-
 ճիարին կատաղութեամբ յարձակեցան 'ի
 Պարսկաստան , և զհաստարուն նիզակ յաղ-
 թութեան իւրեանց վարսեցին մինչև 'ի սա-
 բիսպս քաղաքին Ասպահանայ , Արաքացիք
 Մաշկաթայ աիրեցին կզգեաց Պարսկային
 Օրոցոյն : Աղուանք Հերաթայ և Ղան-
 դահարայ միարանեալք ընդ Օզրեկաց , զա-
 նաղան զլիսովք յարձակեցան յարևելեան
 զաւառսն Խորասանայ և Արմանայ : 'Ի վե-

բայ այսօրիկ ամենայնի, յարեաւ և երկրա-
չարժ սաստիկ յոյժ, որով Պատրիարք կործա-
նեցաւ գլխովին, և կորոյս ՚ի վրածոյս իւր
ողիս իրբև ութսուն հազար, Խաւարեցաւ
արեգակն անընդհատ զաւուրս տասն, և
վերնորոտ աշխարհին ՚ի գոյն արեան երան-
գեցաւ զամիսս երկու :

Ի 1722 ամի Տեառն զօրք ինչ Աղուանից,
որոց թիւ ոչ անցանէր անդր քան զքսան հա-
զար, առանց հրազինուց և վառօդոց, մի-
այն յաղեղունս և ՚ի սուսերս իւրեանց ա-
սրատան՝ յարձակեցան յաշխարհն Պար-
սից, և հալածական արարեալ զգօրս նոցա,
որոց բոց ՚ի բաղձաթիւ հրացանաց անտի-
օգնական լինելին և քսան և չորք ՚ի շանթա-
ռաք գործեացն Քնդանոթաց, փակեցին
ընդ պարսպօք Քաղաքին Ասպահանայ, շուրջ
զորով պատնէշ յարուցեալ պաշարեցին, Ի-
իրբև անսին թէ ոչ ինչ ամանել կարէին
բերթին, յաւեր և յապտկանութիւն դար-
ձուցին զբովանդակ շրջակայ սահմանս նորա,
Այլ Մարգար Աղուորեանց Սուղայեցի,
այր քաջ և խոհական եւ ընդ յառաջ Մահ-
մուդայ և շիջոյց զնա ՚ի վերայ Ազգիս Հայոց,
Պար մի ողջոյն ոչ կարաց վերստին կանգ-
նել, զորս Աղուանք ամսօրեայ ժամանակաւ

յիդու թիւն աւերածութեանն իջուցին ,
 Սրանցքն կուրացուցեալք , կամուրջք կոր-
 ծանեալք , և քաղաքք և գետք հիմն յա-
 բնն տապալեալք յայանի քարոզե՛ն մինչ
 ցարդ զեանդն քարբարսութեան նոցա ,
 Սոյին աղաղաւ սաստկացաւ սոյն կորստա-
 կան , դէշ ձիոյ սատակելոյ վաճառք հա-
 զար դահեկանի արծաթոյ . շուն , կատու
 և զայլ խառնու բնութոր զեռունս և սողունս
 անխտիր ուտէին մարդիկ . և իբրև այսո-
 քիկ պակասէին , զտեղին լնոյր շողիլ դի-
 ախանց մարդկանս Սասն զե՛սկասնէին այնու-
 հետև սյր զընկեր իւր կոտորել , և մարք յա-
 բնն զաւակաց շողախել զձեռս զաճանու-
 թեան . և մահաբեր կերակրովն զանձինս 'ի
 մահուանէն խուսափեցուցանել , Օյ որ 'ի
 ներքս մնայր սովալուէ մեռանէր , և որ ար-
 տաքս ելանէր՝ սրով Ազուանից անկեալ սա-
 տակէր : Սկսեալ 'ի Մարտ ամսոյ մինչև 'ի
 քսան երկու երրորդ օր ամենան Հոկտեմբերի
 ձգեցան աղէտք պաշարմանցն յորում խոնար-
 հեցաւ վերջին Սովաւեանց , և տուեալ զող-
 ջջն հրաժարանաց 'ի տխուր հանդիսի ա-
 հաբեկ հարատակացն իւրոց , թող զթագն
 արձակագրով Մահմուդայ զօրովարին Ադ-
 ուանից , և ճերեւց առաջն նորա ամենայն

նախարօքն իւրովք , իբրև առաջի միահե-
 ծան ինքնակալին Պարսկաստանի : Եւ ճւր
 արդեօք ներքինիք , թէև վասն արքայ-
 ութեան Աստուծոյ զանձինս արարեալ իցեն
 այնպիսիս , եթէ ատորժիս . ձեռն մխեցին
 յիրս արքունի , և ոչ ապականեցին : Թո-
 դում զսրբասուն առաջնորդս Հաւատոյ , յո-
 րրս սնախառութիւն է հանձար , և գժաու-
 թիւն՝ արդարութիւն :

X ՍԵՄՈՒԻ ՀԱՏ Աղուան վաղվաղա-
 կի յեա 'ի ձեռս գրաւելոյ զգահն Պարսից՝
 Հնարս Հնարեցաւ կարճել զթշնամիս իւր :
 'Ի վերին երեսս կեղծաւորեալ զփրկու-
 թիւն ժողովրդոց 'ի սովուն սաստկութե-
 նէ . հրամայէ անդադար համբարս կերակ-
 րոց կրել 'ի քաղաք անդր՝ յամենայն 'ի հե-
 ոստոր և 'ի մերձաւոր գիւղօրէից աշխար-
 հին , 'Ի շնորհ ընդունի զամենայն իշխանս ,
 որք հաւատարմութեամբ լիալ էին թագա-
 ւորին իւրեանց , իսկ զանհաւատարիմս նո-
 րա , և զգրուժս 'ինոցանէ կամ աքսորեաց ,
 կամ սպան : Աօրացոյց զտուրեառ Եւ-
 րոպայւոց , և ազատութիւն արար յայանի
 աստուածպաշտութեան ամենայն Քրիս-
 տոնէից , այլ այն զի՝ եղիտ զինքն 'ի մեծա-

գոյն վտանգի յաղագս մշանջերնաւորելոյ
 ինքեան զպայտաղատութիւն տյնր մեծի ինք-
 նակալութեանն, զոր քանդեաց. ըսկաւ
 կնաբարոյ փոքրողութեամբ ՚ի գործ դը-
 նել զզժնդակութիւն իւրոյ մարդախանձ
 հատողութեան, Սւտի՛ նախ առեալ կո-
 տորեաց սրով զերիս Հարիւրս ՚ի մեծամեծ
 իշխանաց քաղաքին, հանդերձ ամենայն ա-
 բու դաւակօք նոցա, Բնաջինջ արար և զե-
 րիս հազարս զօրաց, զորս կարգեալ էր թիկ-
 նապահս ինքեան, ճաւաքալ արար զամենայն
 զքաղաքն ՚ի Պարսից անախ՝ որք յառա-
 ջագոյն կարգեալք էին ՚ի գործ պաշտա-
 մանն արքունի, Յախշոակեաց զառ և զվա-
 ճառ ամենայն Եւրոպացւոց, և յարքու-
 նիս դրաւեաց զկահ և կարասիս երեսնից և
 ըննից ոստանիկ մարդկան ՚ի Սովախան սե-
 րնոց, Եւ զհարդ ախորժիցիս, թէ պատ-
 մեցից քեզ և զանտաների հարուածս զկապ-
 տումն և զկերղեքումն վտարանդեաց Ազ-
 դի մերում ՚ի Պարսկաստան, Անացից ար-
 դեօք, թէ որպէս հինն՝ առաջի Շահ Ա-
 քասայ, նոյնպէս և նորս առաջի Սահմու-
 դայ քանդեցաւ Սուդա, Այն և առա-
 ւել քան զայն, Օ ի համբաւ մեծադանձ
 հարստութեան Սուղայեցւոց, հրդեհեալ

զընչաքաղց մտլու թիւն ազաճու թեան և վայրենաբարս կատաղու թեան Մաճմուղայ, շարժեաց զնա յաղէտային կոտորած անհասարակ ամենայն երևելեաց մեքոց, որ անդ, Յորս երևելի բարեպաշտու թեամբ և մարմնաւոր փարթամուք ճոնաչէին Տերունին Խաչիկ պայազատ Սահրատ Խաչէարեանց, և Մանուկն Սամուրեան, և Առաջնորդ Տէր Մովսէս, Էթթ դու ՚ի Պուլիս, ՚ի զինն կոյք քանդակաց զերեզմանաց և շիրմաց որ ՚ի գաւիթս Էկեղեցեաց և ՚ի դիրս հանդստեան, և նշմարես տակաւին ՚ի մաշուածս դրօշերոց զեթեաներսին աստ շղթայեալ, չորեսին անդ զլխաստեալ, թիւ մի՛ աստ կաղախանեալ, և թիւ մի՛ անդ խոշտանգեալ և հարուածեալ, Հարց ՚ի Վերունեաց մնացորդացն, և տասացեն թէ՛ « Աղուանք արարին զայս ամենայն » : Դ սոցա խաւարային աւուրս՝ անշքացեալ Պուլիս՝ որ մահուամբ, որ փախտեամբ, չկարոց այլ ևս յոսն կանգնել մինչ ցայտօր ժամանակի :

Յետ սցսոցիկ առանին աղէտայից հարուածոց զօրածոյով եղեալ Մաճմուղայ ՚ի Քրդաց և Աղուանից յարձակեցաւ ՚ի վերայ Շիրազայ, և պաշարեալ շուրջ զնովազամիսս ութն, սովու և սրով առեալ կոր-

Տանկաց 1724 :

Դամ պատեհ գտեալ Օսմանցւոց յաւեր
 և 'ի խռովութիւնս աշխարհին Պարսից , տի-
 րեցին համօրէն աշխարհին Մարաց , և Ատր-
 պատականի : Ազեղին Անայ քսանհ և ինգ-
 հազար զօրօք յարձակեցաւ 'ի վերայ Պապ-
 րիժու , որ 'ի շարժէ խարխալեալ էր դըլ-
 խովին , այլ քաջասիրտ և արի բնակչաց
 նորս պատնշապատ արարեալ զփողոցս քա-
 դաքին , քաջութեամբ զգիմի հարան , ըզ-
 քսան հազար ոգիս 'ի զօրացն Օսմանցւոց
 դի թաւալ տապառս յերկիր կործանեցին ,
 և 'ի զօրաց իւրեանց կորուսին ոգիս իրրե
 երեսուն հազար : Այլ 'ի վերջոյ առաւել
 'ի սովոյն երկուցեալ քան 'ի սրոյն Օս-
 մանցւոց , յանձնեցին նոցա զքաղաքն , այ-
 նու գաչամբ , զի ներեացի ինքեանց ելա-
 նել ամենայն ազխութ , և չուել գնալ ըը-
 նակիլ յԱրսաւիլ քաղաքի :

Սուսք ընդ զօրտարութեամբ Մեծին
 Պետրոսի , յարձակեցան 'ի սահմանս ծո-
 վեղերաց Սասպիականին , և առին զՊար-
 բանդ , զԱաքու , և զմեծ մասն Վիլանայ :

Օայսու ժամանակաւ յարեաւ աղմուկ
 խռովութեան և 'ի մեջ զօրացն Մահմու-
 դայ , յաղագս կոր 'ի գլուխ գառնալոյն իւ-

բեանց 'ի պաշարմանէն Եղգայ : Ահա տեսաւ
 Մահմուդայ յայտոցիկ յառանին և արտա-
 քին արհաւրաց , 'ի բաց ընկէց դբաժակ ա-
 բեանցն՝ որով միշտ շամբշեալ , և զիւրեաւ
 սիածեալ զամսթալին ասպաշաւ , եմուտ յայր
 մի , և 'ի կարգ եմուտ այնր սնտաի աստու-
 ուածազգեցութեան , որով կեղծեալ թէ հո-
 գի մարդւոյն վերացեալ յամենայն ենթա-
 լուսնեայց յաստուածութիւն սուղանէր ,
 նախապաշարեցին զմիտս Սնասեաց Հնդ-
 կայ , Սովեոյն Պարսից , և Ֆարդերայն Մզ-
 ուանից : Օտուրս Հնդեասան անսուղ
 մնալով յայրի անդ առանձնութեան , յայն
 խելածէտութիւն ցնորանաց ցնդեցաւ : զոր
 օչ Մոլլայք , օչ Բահանայք բանալ կա-
 բացին աղօթիւք իւրեանց . այլք ասեն թէ
 Աշրաֆ հեղձամղձուկ արար զնա ,

X Աշրաւ կղբօրորդի նորանստի փոխանակ
 1725 . և սկսանի նոյնհետայն կտորել զո-
 մանս 'ի քաջ զօրասկեաց Մզուանից , զո-
 բոց առաւել կասկածէր քան զամենայն նա-
 խարարաց աշխարհին Պարսից : Կոտորէ և
 զմնացորդս իշխանաց Պարսից , պաածա-
 մահու զոյս եղեալ 'ի վերայ նոցա , եթէ
 'ի ծածուկ զաշնազիր եղեալ էին ընդ Թահ-
 մասաց օրդւոյ Սուլթան Յուսէյնի , որ 'ի

ստաշարման անդ քաղաքին Աստուհանայ ,
 զերծեալ 'ի դառն կոտորածէն Աղուանից ,
 փախուցեալ էր : Եւ անձեռնհաս գտեալ
 յօգնութիւնն հօրն ժամանել , հաստատէր
 զայսու ժամանակօք զախրապետական իշխա-
 նութիւնն իմն 'ի Մաղանդարան , և գուն
 գործէր յինքն կորզել զթագ հայրենեաց :
 Բազում անգամ հրեշտակախօս լինէր 'ի
 դառն Օսմանցուց և Ռուսաց , մինչև 'ի
 վերջոյ սրայման ուխտի հաստատեաց ընդ
 Ռուսաց . զի եթէ օղնական լիցին ինքեան
 զօրք նոցա յամբռնեալ յաթոռն Պարսից ,
 թողուցու նոցա զգաւառս Աստուխան ծո-
 վերզերաց : Այլ 'ի դաշին սահմանահատու-
 թեան , կռելոյ 'ի Աստանդեուսօլիս ընդ
 մէջ Ռուբբաց և Ռուսաց՝ 1725 տմին ,
 այնքան բարձի թողի արարին զերաւամբքն
 Ռահմասայ , մինչ եթէ սչ խելոյն 'ի ձեռս
 տայր Ռուսաց զայնոսիկ գաւառս , զայլօք
 փոխանակ իւր դնէին յաթոռն Պարսից ,
 Բայց հնարագիտութիւնք Մահմուդայ ընդ
 չափ անցին ամենայն ջանից , յորժամ առա-
 քեաց յանդիման կացոյց զլիաւորաց Պարանն
 Օսմանցուց զանխրաւութիւնն սլատերաղմին .
 որով ջանային նոքա հանել յաթոռոց զուզ-
 զափառն զՊուննի , և հաստատել փոխանակ

ղհերձուածող ոք Սովի : զոր և Հաւատարմասոյց զինու զօրութեան իւրոյ . 'ի բազմադիմի քաղխմունս ճակատուց խորտակելով զզօրս նոցա , և զգերիս սլարդևօք յետս դարձուցանելով : Սովին սլարաւորեցաւ 'ի Հաշտութիւն զիջանիլ ()աման , և ընդունիլ զիրաւունս նորա յաթոսն Պարսից : Բայց այն ինչ դեռ նոր խոյճէին երեխայրիք փասաց և սերձութեան նորա , Համբաւ Շահ Թահմասայ մխարանելոյ ընդ 'Սաղ իրլուլեայ՝ թոյն թուեցոյց նմա զիւր երջանկութիւն : Աստուա Պաւիթ Ասաջնորդ զկերկեցի վանիցն զարդարէ վայելապէս :

1729 'ՍԱԻԲ 'ի լեզուն Թաթարաց նշանակէ Սքանչելի . և զուլ , ծառայ . այս մականունն ընկալաւ նա 'ի զօրանալ իւրում ընդդէմ մասնաւոր ցեղից Թաթարաց . զի բնիկ անուն նորա էր Պուլ , և անուն հօր նորա , Իմամղուլի : Բայց իբրև ընդ Հնադանդութեամբ եմուտ Թահմասայ , կոչեցաւ Թահմաս Պուլի Խան . և 'ի թագաւորել իւրում 'ի վերայ Պարսից թօթափեալ զորս աւերող՝ պահեաց իւր միայն զՍաղրդ Շահ : Յետ ընդ ձեռամբ զբաւելոյ սորա զբովանդակ Խորասան Հանդերձ Մաշադան և Հերաթաւ , միացաւ

ընդ թաճմասայ համօրէն զօրօքն իւրովք ,
 և սրտերազմ սաստիկ տուեալ ընդ Աշխ-
 վայ 'ի դաշտի անդ Ղամիղանայ՝ խորտակեաց
 զզօրս նորա : Սկնի ամսոյ և կիսոյ կրկին
 ճակատ յարդարեցին երկօքին կողմանք 'ի
 դաշտին Պօրգարոյ 'ի Հիւսիսոյ Ասպահա-
 նայ , յայնկոյս սահմանացն Մուրչախառայ
 դէպ յԱսպահան . յորմ չօրս հազարք ան-
 կան 'ի քաջացն Աղուանից : Իսկ Աշխվայ
 տեսեալ թէ այլ ևս ոչ կարէր պահել զքաղաք
 իւր ընդդէմ արշաւանաց Նաղրոյ , զձեռն
 յարիւն շողախեալ տարաբաղաին Շահ Յու-
 սէյնի , որ կայր տակաւին Հեծել զիւր մըր-
 մունջ , փախեալ 'ի Շիթաղ . ընդ իւր տանե-
 լով զկանանի արքունեաց Պարսից : Սոյ-
 սու ժամանակաւ մեանի Տէր Ղառիթ և
 յաջորդէ նմա Աստուածատուր Աղաւնի ,
 այր սուրբ և սուտքինի . Ամպարտաւանու-
 թիւն և մարդահաճութիւն 'ի վարս նորա
 տեղի գտանել ոչ կարացին , առ ի Կաշատուր
 Սարգսպետ : Թաճմաս ծափածոյն ցըն-
 ծութեամբ ժողովրդոց եմուտ 'ի քաղաք
 անդր , և փոխանակ ուրախութեան սուգ ըզ-
 գեցաւ 'ի վերայ աւերածոյ վայելչակերտա-
 պարանից նախահարց իւրոյ : Ի մտանել
 սորուն 'ի սրահ կանանոցին արքունեաց

պատառ ոմն բազմամեան թեատարած փա-
 րեալ զպարանոցաւ նորա, արտասուօք լը-
 ուաց զերես կաթոզնին: թա՛հմասայ իրա-
 զեկ լեալ էր. թէ Մշրալ գերի վարեաց
 զհանանին ՚ի Շիրազ. այլ յապուշ կրթե-
 ցաւ գտանել. զի մայր իւր անխորձ եկաց
 և մնաց ՚ի գառն տառապանաց անտի գե-
 րութեան Մղուանից: Օ ՚ի յորմէ հետէ մը-
 տեալ էին Մղուանք Մսպահան, ծպտեալ
 նորա ՚ի կերպարանս գերուոյ, կամակար մտօք
 յանձնառեալ կրէր զամենայն անարգանս
 պատշաճեալս այնր խոնարհ վիճակի. լա-
 իմն զայս համարելով, քան դժխոյարար յաղ-
 թանակ վարել ՚ի խժիցն Մղուանից: Մմ-
 բարձեալ Նադիրայ զթա՛հմաս յաթոռն Մս-
 պահանայ, և հարկս ութ հազար թումանաց
 հարկեալ ՚ի Սուղայեցւոց, զհետ այնդէ
 փախստէիցն Մղուանից. և ՚ի պարտութիւն
 մատնէ զգօրս նոցա ՚ի դաշտին Պերսուպօ-
 լեայ, ընդ որ Քենդամիր գետ անցանէ,
 Իշխանք Մղուանից ՚ի նեղ անկեալ. կամե-
 ին զՄշրալ մատնել նմա՝ փոխանակ անձանց,
 յորժամ երկերիւր արամբք և եթ ճեղքեալ
 զբանակ նոցա փրձանէր ՚ի միջոյ, հասանել
 ՚ի սահման հայրենեաց իւրոց՝ ընդ ճանա-
 պարհ Սադաստանի, Մյլ Քիլուչեաց կա-

լեալ զառաջս նորա յամենայն ուրեք, յետ
զժամանակս բազումս վտարանդի առնելոյ
զնա տեղեաց 'ի տեղիս, Հատին 'ի վերջոյ
զգլուխ նորա, և առաքեցին առ թաւաճաս
'ի քաղաքն Ասպահան, Յերա ամաց ինչ
անցելոց 'ի վերայ՝ եղբօր որդի սորուն Աշ-
րափայ, որ մարդսանն էր Արայ, տեսաւ
Զրկիր 'ի Մասկաթ, Եւ այսպէս

Յաջողութիւնք կոյր բաղտին

Անոյ նման հոլովին .

Եւ մեծութիւնք մարդկային ,

Քան ըզճաղիկ՝ թարշամին ,

ՍԻՆՉԻԵՒ ԶՕՐԱՍԿԵՏՔ ԹԱՎԱՅԱՍՅԱՅ 'ի
Հնազանդութիւն խոնարհեցուցանելին զա-
ստամբան յԱղուանից 'ի Խորասան, սա
կորոյս զՀամօրէն զօրս իւր 'ի մարտին ընդ
(Սամանցիս և զամենայն դաւառս գրաւեալս
'ի Նաղիրայ՝ Հանդերձ Հնդեսին մեծամեծ
վիճակօք նահանգին Արմանշահայ, Պուժ-
կան զայսր ամենայնի առեալ Նաղիրայ մու-
նեաիկ Հանէ 'ի բանակին քարոզ կարդալ .
Թէ այն սրայման ուխտին Հակառակ էր Հա-
ճայից երկնից, և վաղվաղակի դեսպան ար-
ձակեալ 'ի մեծն Պօլիս, առ Սուլթան Ահ-
մէտ, սովին և եթ լակոնացի պատգամաւ .

“ Կամ դարձն՝ զդաւառող, կամ պատրաստեաց
 'ի պատերազմ, ” խաղաց խօհոյն 'ի քաղա-
 քնն Մսգաւանն. յանդիմանեաց զարքայ վասն
 դաշիննն խայտառակութեանն. և 'ի վերջոյ
 պատրուական հաշտութեամբ պարաւանդեալ
 զնա, առաքեաց կալանաւոր 'ի Խորասանն :
 Օ որդի նորա տղայ ութնամեանն՝ կացոյց փո-
 խանակ նորա, անուանեալ Մբբաս Երրորդ :
 յինքն առեալ զքնդհանուր կառավարու-
 թիւն աշխարհին, Եւ վարվաղակի ձեռն 'ի
 գործ գնէր քինաւան լինիլ զտէրութենէ
 Օսմանցւոց. յարձակելով նախ 'ի վերայ
 Բաղդատայ, ուր 'ի պարտութիւն մտանեալ
 յերեսաց նոցա՝ մազապուր անկաւ 'ի սաճ-
 մանս Համադանայ : Եւ փոխանակ յանդի-
 մանելոյ, կամ պատիժ պատուհասի ածելոյ
 'ի վերայ զօրաց իւրոց դասալեաց, սկսաւ
 գովել զնոսա և պարգևօք և տրօք յինքն
 յանկուցանել զսիրտս նոցա : Իբրև ոչ երեք
 ամիսք, ահա վերստին խաղաց Նադր 'ի
 Բաղդատ, և ահեղ հարուածովք ահաբեկ
 արարեալ զբոլորն նորա, դաշնակաւու եղև,
 որպէս և հաճեցաւն : Իննց ասլա յաղթու-
 թեամբ մեծաւ ընդ գեանն Երասխ, և զաշ-
 խարհս տիրապետեալ 'ի Տաճկաց կորդեաց
 զնոսա 'ի ձեռաց նոցա : Ղաշն եղեալ ընդ

գրանն՝ դարձաւ . և ահա մահ մանկանն Աբրահամայ մատոյց նմա զգահն դատարկ : Աւստի 'ի կատարել նորա աշխարհախումբ բազմութեամբ զհանդէս տարեմալն 1736 , 'ի գաշտի անդ Մուղանայ , ուր ներկայ գրատաւ և մերս Աբրահամ Կաթուղիկոս երեւելեօք Հայոց , ամենայն մեծամեծք նորա աղաչեցին զնա լնուլ զգահն դատարկ , զոր ոչ յանձն էա , մինչև ոչ խոստացան նրմա թողլուլ զհերձուածն Շխայլց , և դառնալ յուղղախառութիւն Սունեաց : Սովին , ոչ եթէ վոյթինչ էր Սադրայ զհաւատոց ժողովրդեանն , այլ յաւէա՝ զի բարձրէ 'ի նոցանէ զարմատացեալ նախաարշարմունս նոցա առ Սովակիան հարստութիւն , և 'ի մի հանգոյց հաւատոցն կապանլցէ ըզՊարսիկ և զթաթար զօրս իւր : Վոյսադարձ հաւանութեամբ ընկալան Սադր և նախարարք իւր , զհրաւերն շահարեր , և յետ ժամանակ ինչ Ասպահան պատողելոյ , և անագորոյն դժնդակութեամբ կեղեքելոյ զկեանս հասարակաց , մանաւանդ Աղգիս մերոյ , և գերիուս 'ի զխաւորաց նոցա զԷմեխաղ Խօջայ Սինասեանց և զՅարութիւն Շահրիմանեանց կենդանւոյն այրելոյ՝ բազայս 'ի վերայ դնելով որպէս թէ գը-

'նեալ իցին զսար ինչ ձիոյ Հօսեյի Սեֆ-
 ւոյ, խաղաց 'ի վերայ Բաղախարաց, որ
 ցայս վայր դրօշ ապստամբութեան ամբար-
 ձեալ յանմատոյց ամուրս լերանց, ելու-
 զահութեամբ և աստատակութեամբ ապա-
 կանէին զառ և վաճառ աշխարհին, Կալու-
 զնահապեա աղբին զԹաղի Խան' և սպան,
 և զբաղումս 'ի նոցանէ խաւնեալ 'ի զօրս
 իւր, խաղաց 'ի վերայ Ղանդահարայ,
 Մինչ սա 'ի պաշարմանն պատաղէր Ղան-
 դահարայ, էրէց որդւոց նորա Սիզաղուլի
 'ի պարաութիւն մտանեալ զինքնակալն Բու-
 խարայ, էառ զքաղաք նորա և անցեալ
 ընդ Ռքսն' խաղաց 'ի վերայ Օզբէկ Թա-
 թարաց, Իսկ Նադրայ զՂանդահար և
 զԲարուլ նուաճեալ ընդ իւրով իշխա-
 նութեամբ, խաղաց 'ի վերայ Գիլլի մայ-
 բաբաղաքի համօրէն Հնդկաստանեայց, յա-
 մնայն յիշխանաց և 'ի սկրտաց գաւառաց
 ընդ որս և անցանէր, յուժի հպատակու-
 թիւնս և պատարագս ընդունելով, Լ'նդ 'ի
 դաշտին Կանալայ յաջմէ գետոյն Ս. Ֆնոյի
 ընդ յառաջ ել նմա պատերազմաւ մեղկա-
 սիրտ ինքնակալն Մողոլաց Մահումէդ Շահ
 'ի սերնդոց Թամուրայ Լանկի. այլ յետ
 ժամս երկու և եթ կուտելոյ, և 'ի զօրաց

գ. քսան հազար կոտորելոյ և նոյնաչափ գե-
 րելոյ, եթող զկահ և կարասի բանակի և
 խուճասկեաց 'ի փախուստ : Այլ յամէն
 ուստեք կուսէ անճարացեալ, զիմէ վերատին
 'ի դուծ յաղծողին, և ընդունի 'ի նմանէ
 զվերանորոգութիւն միահեծան տէրութեան,
 'ի 1759, մտանէ Վաղբ յաղծանակաւ 'ի
 Ղախլի, խստիւ սրատուէր եղեալ 'ի վե-
 րոյ զօրաց և զօրասկեաց իւրոց մի զոքնե-
 ղել 'ի բնակչաց քաղաքին, Համբաւ իմն
 սուտ զմահուանէ Վաղբոյ յարուցանէ ըզ-
 զօրս Հնդկաց զգիշերայն 'ի վերայ Պարսից,
 և անխնայ կոտորեցուցանէ զցան և զցիր ե-
 ղեալս նոցա : Ինքնին յարուցեալ Վաղիբ
 շիջուցանել զհրդեհն խռովութեան, հրա-
 ցանաւ ընդդէմ զինի 'ի նոցանէ, յայնժամ
 զոյրացեալ յանհնարին սրամտութիւն բար-
 կութեան, հրամայէ իւրոց հնձել 'ի կենաց
 զամենայն Հնդիկ, ուծ հազարք 'ի կիտին
 անկանին, և մնացեալքն ահարե կեալ 'ի
 խորչ և յանկիւնս քաղաքին ծակամուտ աս-
 րին : Այլ սրպէս եհարն, նոյնպէս և բը-
 ժչկեաց Վաղբ զսիրտս ժողովրդոց, զեր-
 կամիս մի բովանդակ զհանդէս հարսանեաց
 որդւոյ իւրոց երկրորդի ընդ դասերն Մահ-
 մուդոյ կատարելով, և այնքան 'ի խոր զը-

բոշմնաց յիշատակ երախտեաց իւրոց 'ի միտրս նոցա, մինչ արտասուօք յուղարկել զնոսա Հնդկաց 'ի դարձն առ Պարսկաստան, Անցեալ ընդ Ինդոս, խաղացուցանէ զզօրս իւր ընդ աւազուտս Սեդայ, 'ի վերայ աստամբ իշխանին Սրեայ, յԱւար հարկանէ զքաղաք նորա, և զնա ինքին հարկատու իւր կացուցեալ, անցանէ 'ի Հերաթ, կատարէ անդ զհանդէս յաղթանակի, անցանէ ընդ Ուքսոն, 'ի հնազանդութիւն նուաճէ իւր զինքնակալն Բուխարայ, և զՈւքսոն կացուցեալ սահմանազլուխ ընդ իւր և ընդ նա, դարձուցանէ զզէնս իւր ընդդէմ Խորիզմայ, սլարտէ ամենայն զօրաց, սպանանէ զարքայ, և զտէրութիւն աշխարհին յանձն արեարալ եղբօր որդւոյ թագաւորին Բուխարայ, դառնայ 'ի Խորասան, Ուր 'ի Մաշադ, 'ի նիստ իւրոյ իշխանութեան մնայ զամիսս երկս, Ասլա խաղայ 'ի Մաղանդարան նհանջել զարշաւանս Երզնայ յայն սահման, և այր դարանակալ շանթարձակ եղեալ 'ի նա հրացանաւ, վերաւորեաց զաջ նորա և սպան զձին, Ասակաճ նորա զչարեացն՝ միտեցաւ 'ի Ռիզաղուլի յերկցագոյնն որդւոց իւրոց, և զբրկեաց զնա յաչաց, “ Զարիք քո ”, ասաց

Հայրն ասկերջանիկ , մզկն զիս յոյս անկո-
 սրար պատուհաս , “ Ա՛չ զիմ , հայր . այլ
 զաչս Պարսկաստանի կուրացուցեր . ” ասաց
 սարաբաղտ որդին . որ այնքան ճմլեաց ըզ-
 խիզճ մտաց հայրենի , մինչ յօրէ անտի
 յայնմանէ . ո՛չ ինքնին գիտել զերջանկու-
 թիւն , և ո՛չ այլոց ներել 'ի նրոյն : Յայս
 վայր վարէր իբրև զԹագաւոր , և այն գը-
 թութեամբ և արդարութեամբ քան զբա-
 զումս յիւրոց նախորդաց . բայց յոյսմօրէ
 'ի խոնարհ այնքան դժնգակութեամբ գըծ-
 նէացան վարք նորա , սղէախք որդւոյն
 կուրացելոյ , մինչ հրէշ այլակերպարան ան-
 սանել զիս աշխարհին Պարսից , 'ի մահ և
 յապականութիւն իւր առաքեալ յերկ-
 նուստ : Սա նախ սրով կործանեաց գյու-
 սուն յաւագ նախարարացն իւրոց , որոց ներ-
 կայ գոլով կուրացուման Ախլաղուլոյ ,
 ո՛չ մատուցին զանձինս իւրեանց 'ի վըր-
 կանս աչաց այնորիկ , որ փառքն էր աշ-
 խարհին Պարսից : Իւր որք զհետ հեռեւե-
 ցան , գործք էին սանդարամետական բըս-
 նուորի , ազահ ուրուք զօշաքաղի , և որ-
 գեսպան և յուսահատ թշուառի : Բանակ
 եհար 'ի Սուղան , և կուրացոյց զՀայաս-
 ան , Իսաղաց 'ի Սաղաստան , և սղան զա-

մենայն Պարսիկ 'ի զօրուն իւրում, Պաշա-
րեաց զքաղաքս, և 'ի սուր սուսերի մա-
շեաց զքնակիչսն 'ի նոսա, մինչև 'ի վերջոյ
տաղտկացեալ իշխանաց նորա, և ստոյգ ևս
'ի վերայ հասեալ, թէ անուանք իւրեանց
'ի համար մուծեալք էին ցուցակի մահա-
դարտից՝ մանուանդ զի հրամայեալ էր կոտո-
րել զՊարսիկս 'ի զօրուն իւրում, վաննորոյ
և սպանաւ 'ի նոցանէ առաջնորդութեամբ
Սալէհ բեգի, Հաղաբասպեալի թիկնապահ
զօրաց, և Մահմադայ Ալշարի. յամի 1747,
'ի հասակի վաթսուն և մի ամաց, զկնի եր-
կոտասան ամ թագաւորութեան իւրոյ :

Պատմի թէ յետ դառնալոյ Նաղբայ 'ի
Հնդկաստան աշխարհէ, հրամայեաց Միր-
զայ Մէհդեայ ջանալ յեղուլ 'ի լեզու
Պարսից զԱւետարան Տերան Յիսուսի :
Եւ նա յանձնարար զայն երևելի Արդա-
պետայն Հայոց և Հռովմայեցւոց 'ի նոր
Չուղայ . որք ըստ տանելոյ ժամանակին
կատարելով մատուցին նմա, և արժանացան
պարգևաց բռնաւորին : Շարժեաց սա և
զՀրէայս և զՄահմետականս բանալ ուր-
ւոյն զպաղանիս հաւատաց իւրեանց . սյլ ոչ
ամին և ոչ նմին հաւանելով մտախորհ ին-
նէր սպականեալ և խանդարեալ երևակայ-

ու թեամբ իւրով, զսղատը ծնունդս մտաց
 իւրոց՝ դերագոյն կրօնից կացուցանել ա-
 մենայն մարդկան, || Ասաչատուր Ա արդա-
 պեա յիշելով զանցս թարգմանութեան սուրբ
 գրոց, յաւելու թէ մերզայ Մէհրի ընդու-
 նելով զհաւատն Քրիստոսի մկրտեցաւ 'ի
 Վեօրգայ Առաջնորդէ, զանխլարաբ յազ-
 դաց իւրոց :

Ճողովեալ Աւագանւոյն, որք սպանին
 զՍաղիբ միտքան հաւանութեամբ կացու-
 ցանեն զեղբօր սրբի նորա զԱլի փոխանակ
 նորա, || Բնախ մունեւտիկ հանէ քարոզել
 թէ մահ Սաղբայ իւրով աննարկութեամբ
 եղև վասն ընդհանուր խաղաղութեան աշ-
 խարհին և անդորրութեան բնակչաց նո-
 բուն, զոր և անկեղծ մտք հաւատար-
 մացուցանելն կամելով շնորհեաց նոցա զար-
 քունի հարկ տարւոյն այնորիկ, Այլա ձեռ-
 նարկ գազանային անդժութեամբ սրտա-
 ռել բառնալ 'ի կենաց զկուրացեայն Ախ-
 զաղուլի, և զերեքտասան տյր յորդուոց
 և 'ի թոռանց նախորդին, Հահուռն մա-
 նուկ չորեքտասանամեայ միայն ապրեցաւ
 'ի հարուածոց նորա՝ դաղտագուլի փախս-
 տեամբ, Այնուհետև առեալ զիւրեւաւ ըղ-
 փառացիդ մականուն Ադլշահ, որ տյնինքն

է, Թագաւոր Արղար, սկսաւ գնոց գնել զհայճոյս ժողովրդեան, և շատյլ ձեռօք վատնեաց զմեծագանձ զայն հարստութիւն, զոր զէնք՝ Նաւրայ գանձեցին բազմամեան տարժանողութեամբք: Այլ սարժանք Վաղվաղակի Թօթափեցան ՚ի նմանէ, յորժամ Իբրահիմ Խտան եղբայր նորա ՚ի սարսու-թիւն մատնեալ զբովանդակ զօրս նորա, կալաւ զնա և կուրացոյց: Այլ ինքնին ևս սպանեալ ՚ի զօրաց իւրոց, տեղի եւ Շահ-առհայ ընուլ զաթոռն դադարի, Օսա ևս փութով զրկեալ յաթոռոյ հանին ՚ի լուսոյ աչաց, այլ քաջ սպարապետ իւր վերստին կարգեաց զնա ՚ի տէրութիւն աշխարհին, Արկին զրկեաց զնա Թագաւորն Աղուանից, Շահ Սուլէյման և կացոյց իշխան նահանգին Խորասանայ: Օսյսու ժամանակաւ ցմիջոցս ամաց տասանց գրեթէ ամենայն մարդսնք աշխարհին ինքնագլուխ Թագաւորեցին յաշխարհին Պարսից: Ազատ Խտան Աղուան կալաւ զԱսորպատականըս, և Թագաւորական շքով վարեաց զիւր իշխանութիւն մինչև ՚ի սահմանս աշխարհին Վրաց: Մահամմադ Յուսէյն Խտան Պաճար կալաւ զԱստարաբադ և զՄագանդարանն ամենայն: Պիլան անկախ եկաց, և

այսպէս ամենայն գաւառք մարդպանութեանց աշխարհին 'ի փոքրիկ թագաւորութիւնս փշրտեցան, մինչև յարեաւ Քարիմ Խան Օանդ, կամ Վանդիկ միապետել վերստին զհամօրէն Պարսկաստան,

Սոյն սա, իշխան արդարակորով, թէպէտև ծնեալ 'ի խոնարհ իմն վիճակի, իւրով աչալուրջ և հանրակշիւ խորհրդով խոհականութեան, առանց եղեռնագործութեան իրիք 'ի ձեռս բերեալ վարեաց զիւր իշխանութիւն արդարութեամբ և իրաւամբք, վայելչական ձրիւք բնական քաղցրութեան բարոյից իւրոց, Սանահապետ ճանաչէր Օանդիկ անուանեալ ցեղին, որ թէ և սակաւաւոր, այլ սպասուաւոր համարէր 'ի մէջ ամենայն իրանականաց աշխարհին, Որ ընդ գրոշակաւ մտեալ Մլիմարդան Խանի Քախախարոյ ստորապետի զօրացն Մսրահանայ, որ խոստացաւ նմա զՆոր Սուլթան ժառանգութեամբ, և զՇահ Խամայէլ զեղբորդին Սուլթան Յուսէյնի սամարձեալ 'ի գահ արքունի, զօրացաւ ընդ հովանեաւ նորանոր քան զակլնկալութիւն իւր: Մսրայս յորժամ Մլիմարդան յիւրոց զօրացն անկեալ զբաւեցաւ 'ի կենաց, Քրիմ Խան կառոյց 'ի փլածոյս նորա՝ զիւր բարձրաբեր-

ձրն աշտարակ , ' Կ պարտութիւն մասնեաց
 զԱզատխան զբռնակալ Ատրպատական աշ-
 խարհի , ապա և զմեծ ակոյեան իւր զիշ-
 խան Սաղանդարանայ՝ զՍահամմազ Զու-
 սէյն Իսան , և յինքն յանկոյց զբոլանդակ
 զարեմտեանն Պարսկաստան , Այնուհետեւ
 թէպէտեւ կալաւ և ՚ի բանդի եդ զԽամայէլ
 զթագաւորեցուցեալն յԱլիմարդանայ , սա-
 կայն և այնպէս ինքեան շատ համարեցաւ
 պահել զանունդ վէքիլ . որ այնինքն է՝
 փոխանորդ , կամ տեղակալ կառավարի տե-
 բութեան , Արով հաստատեալ յաներկեան
 իշխանութեան , սկսաւ մեղմով և քաղցրու-
 թեամբ վարել զայն , և խաղաղութիւն ա-
 ռատութեամբ հանդիպէր յաշխարհին Պար-
 սից , Վուն գործեաց ամենայն ոգւով , և
 ծաղկեցոյց զհերկ և զվաճառ աշխարհին . զի
 թէպէտեւ ինքնին տգէտ էր գրոց , սակայն
 մեծապէս խնամ տանէր գիանոց , և յամե-
 նայն կողմանց և ՚ի գաւառաց ժողովեալ
 պահէր առ իւր . խորհրդովք նոցա բարե-
 քել զընթացս կառաւարութեան տեբութեան
 իւրոյ , Սա վերստին պայծառացոյց զա-
 սրան երկուց մեծամեծ Քերթոպցն Պարսից
 զՍաղեայ և զհաւիզայ , Արոց ետ և կալ-
 աւածս երկրի , յապրուստ սպասաւորաց նո

ցուն , Մեծապէս խնամ տանէր սա և՛
 Աղգիս Հայոց բնակելոց 'ի Պարսկաստան ,
 Պայծառացոյց զքաղաքն Շիրազ , յայն
 գերազարդ վայելչութիւն , ընդ որ զար-
 մացան նա և ճանապարհորդք Եւրոպացւոց .
 և մեռաւ 'ի հասակի ութսուն ամաց , սրբա-
 ցեալ 'ի համօրէն բնակչաց աշխարհին :

Թէև արտաքոյ հարեանցիկ դուրսի
 դարձոյն՝ սակայն արժան համարիմ՝ արդա-
 բացի զարմանօք յիշեցուցանել աստանօրթէ
 Օանդ սքայսքան հեղձ կարծէր արդեօք :
 Մեծամիտ էր , այլ մեծամտութիւն նորա
 անխառն 'ի կրկց , յաւէտ զտեղի վերհանձ-
 նութեան լնոյր , իշխանավայելուչն ասեմ
 և մեծին առաքինութեան : Անլրդով պար-
 դութեամբ ճաճանչէր բան 'ի նմա , թէ 'ի
 ժամանակի բարկութեան իւրում , և թէ 'ի
 խաղաղութեան : Իստաց խիստ էր սա .
 բայց և խոնարհացն զիջանէր մինչև 'ի փա-
 խուստ մահու : Օորս խստութեամբ խը-
 բատել կամէր , ընտրէր և սռաքէր առ
 նոսա զարս խիստս և դաժանարարոյս , յո-
 բոց մի ճանաչէր և եզրայր իւր Օէքի
 Խան . յահ և սոսկումն ապստամբից , և զորս
 'ի գթութիւն ընդունէր , ինքնին լինէր
 զործաղիւր սոյնց մեծամեծ շնորհաց : Չէր

որ որ դիմէր առ սա խոնարհեալ անձաօր
 և բեկեալ սրտիւ , և ոչ գտանէր շնորհս
 ներողութեան 'ի նմանէ : () Ընկալի վասն :
 Ազատ Խոն իշխան Ատրպատականի և Ֆա-
 թալի Խոն , որք ընդ երկար սրտերագ-
 մաւ զՃակոս հարեալ նորա , յերա յաղ-
 թութեան սպաստան դիմեալք առ նա՝ կար-
 գեցան 'ի մեծամեծ աւագութիւնս : Օ է-
 քի Խոն յայտնապէս աստուամբեալ 'ի նը-
 մանէ , ընդ կենաց և զառաջին սրտիւ գահ
 իրիցութեան ընկալաւ 'ի նմանէ : Պատմի
 թէ յաւուս շինութեան բերթին Շիրազայ ,
 մշակ ոմն Պարսիկ Վէրիմ անուն , տեսեալ
 զնա 'ի գլուխ սարսափն հայեցաւ յերկինս և
 սաէ : " Ի՛յ Խօզա , թոքերիմ , լուքերիմ վէ-
 ման քէրիմ : " Աստուած իմ , դու ողորմած ,
 նա ողորմած , և ես ողորմած . զի Վէրիմ
 զողորմութիւն նշանակէ . և 'ի սակս այսո-
 բիկ մեծաց սարդեաց իշխանին գտաւ ար-
 ժանի : Արի էր սա առանց յանդուզն ձեռն-
 էրիցութեան . բարեպաշտ էր զենին , այլ
 առանց կեղծաւորութեան . գիտէր վայելել
 զբարիս աշխարհի , և ցանկայր զի և այլք
 վայելեցեն : Այլ վայելչութիւնք նորա
 չափաւորք , և վարքն ժուժկալ , նոր ոմն
 Տեգրան 'ի Պարսկաստան երեսեալ , Եկաց

երջանիկ , և մնաւ երջանիկ . իբրև Հայր
 Խանդավառ վերացեալ 'ի կաթողին զաւակաց :
 ' Ի մնասիկ Քարիմ Խանի , յափշտա-
 կեաց զիշխանութիւն նորա եղբայր նորուն
 Օւէքի Խան , այր ժանա և անազօրոյն , Ար-
 աւ 'ի քօղարկանել նախասանացն զՀեա ե-
 կելց ընտակալութեան իւրոյ , հրատարա-
 կեաց զերկրորդ օրդւոց եզբօր իւրոյ ժա-
 ոանգակից իշխանութեան , (Քանզի երի-
 ցազոյն օրդւոց նորա զրկեալ էր յաչաց .
 չորրորդն մնաեալ , և հինգերորդն ներքինա-
 ցուցեալ յԱլպարոյ հօրեղբօրօրդւոյ իւ-
 րեանց :) Օւէքի Խան սպանաւ յԱղղի-
 խաստ 'ի զօրաց իւրոց , Արուբէատ Խան
 ժառանգակից իշխանութեան քարոզեցաւ
 միահեծան Հայրենի իշխանութեան , եմուտ
 'ի Շիրազ ցնծութեամբ ժողովրդոց , այլ
 Սաղղ Խան միւս հօրեղբայր նորա զրկեալ
 զնա յաչաց և յաթոսոյ միանգամայն , բռն-
 նացաւ իշխանութեան , Հարեաւ 'ի վերայ
 սորա Ալի Մուրադ Խան , ընկէց յաթո-
 սոյ և 'ի կենաց . և թագաւորեաց խաղու-
 թեամբ զամս չորս : ' Ի զխնկ իւրում 'ի
 վերայ Չափարայ օրդւոյ Սաղղ Խանի ,
 ախտացեալ յախտ ակեղի և ջերման , հիւ-
 ծաւ 'ի մահ՝ ապաժաման վրիժուց : Չափար

Խան պայտազաակ ընդ նորա , և յերա երկց
ամաց դեղակուր եղեալ Հնարիւք իշխա-
նաց բանդարկելոյ՝ մեռանի , և որդի նորա
Լուծիվալի Խան պատանի քաջակորով , թա-
գաւորէ ընդ նորա : Ըստ սովաւ մեծ նախա-
բարն Պարսկոյ Հաջի Իբրահիմ , այր կատա-
րեալ և քաջակորհուրդ 'ի մէջ Համօրէն
աղղին , յերա մեծամեծ երախտեացն՝ զոր ա-
բար Լուծիվալեայ անարգեալ և անպատ-
ուեալ 'ի նմանէ , առ անձնացաւ 'ի տան իւ-
րում յողիտ ապաստան :

Օսյառ ժամանակաւ ձեռներկցուեք իշ-
խանաց դուռն ամբարձին վասն թագին Պարս-
կաստանի . այլ երեւելին 'ի նոսա քաջադոյն
Հանդխացաւ Ըդա Սահամադ Խան Պա-
ճար , որդի Սահամադ Յուսէյն Խանի իշ-
խանին Սաղանդարանայ . որ վասն նախա-
գահութեան կուռէր ընդ նորին իսկ Քարիմ
Խանի : Սա թէպէտե ներքինացուցեալ
պահէր յանկեան ուրեք կանանոցին Շի-
բաղոյ , արածել զհաճոյս երամակին Հա-
բանոյ : Օնդկոց , սակոյն ողի նորա անհան-
դիտ և կիրքն սանձակառօք , Համարձա-
կեցուցին զնա ճողօսքի 'ի սրբասաց քաղա-
քին , և Հասանել յերկիր իշխանութեան նա-
խահարց իւրոյ : Արլովմուեք տանն : Օնդ-

կոց պարտաւ եւս նմա , ինքնակալել 'ի Մա-
զանդարան . և ընդ իւրն գրաւել զ(Թ)էհրան
և զԱսպահան միանգամայն :

Ի ութմլալի Իսան , որ յեա զՀաջի Իբ-
րահիմ 'ի պատուոյ արկանելոյ , ծփայր սր-
պէս նաւ անդէկավար 'ի ծովս խառնու-
թեանց , աեսեալ թէ Ադա Մամադ Իսան
հասանէր գոյր ցլիբջին կործանումն իշխա-
նութեան Օանդկային հարստութեան , հա-
ւատաց զվերակացութիւն քաղաքին 'ի ձե-
ռքս երկուց սասանիկ իշխանաց իւրոց . և
ինքն խաղաց զառաջս ունիլ զարշաւանաց
ներքինոյն :

Իսկ Հաջի Իբրահիմոյ աեսեալ թէ 'ի
միտս ժողովրդոց չկայր հակամիտութիւն ինչ
սա սա կամ առ նա սեպհականաբար , միայն
թէ աշխարհն Պարսից ազատ կոյցէ յառ-
անին պատերազմայն և յաւերմանց , օգնա-
կանութեամբ քաղաքացւոց կալաւ զերկու-
սին իշխանս զկարդեալս 'ի վերակացութիւն
նմին և վահեաց արդել 'ի միջնաբերթին , տի-
րոցեալ Շիրազոյ առանց հեղման արեանց
անպարտից , Համբաւ գործոյս այսորիկ դար-
ձոյց զԱ ութմլալի 'ի Շիրազ , սակաւաձեռն
գորօք , վասն զի մեծ մասն բանակին թի-
կունս դարձոյց նմա , Եւ եկեալ էջ յանդի-

ման սրբութեան : Այն 'ի միջնաբերթի անդ
 և կանայք զօրացն , որ ընդ Առթիւնի Արա-
 նին . և Հաջի Արբաշիմ սրբազամ առաքեաց
 առ նոսա , թէ որ միանգամ սիրիցէ զկանայս
 իւր և զաւակունս , 'ի բաց կացցէ 'ի Առթի-
 վալիաց : Ասլա թէ ս'չ' մահու վաղճանեցի'ն
 առէ . առանց միւսանգամ ցուցանելոյ ձեզ
 զերեսս իւրեանց : Հեշտալուր գտան զօրքն ,
 և զօրավար նոցա փախստեամբ և եթ ապրե-
 ցաւ : 'Ի գալ ամին միւսոյ զօրաժողով ե-
 զեալ Առթիւնաց կրկին սրաշարեաց զՇ ի-
 բազ , և անհարին քաջութեամբ մարտ ե-
 զեալ կռուեցաւ ընդ այն՝ զամիսս բազումս :
 Այս առնոյր և զքաղաքն . եթէ չէր պաշ-
 պանեալ զայն նախահողին Հաջի Արբաշի-
 մայ : Ասանզի գտեալ նորա , թէ մերձ տան-
 և երկու հազար ոգիք 'ի քաջ սրատերազմո-
 դաց անտի լեռնաբնակ ազգաց՝ պանծանօք
 իմն թիկն տային հաստատութեան : Օ անդ-
 կական հարստութեան , ժողովեաց իւր յա-
 տուկ գունդ յարհեստաւոր մարդկանէ : Հը-
 բամայեաց զգուշութեամբ ունիլ զանցս պո-
 զոտայի ասպարանից իւրոց , որ հանէր 'ի
 գունն քաղաքին . և ասլա քարոզ կարգաց
 հրատարակաւ 'ի մէջ ամենայն լեռնական զօ-
 բաց , գալ հարիւր 'ի մի նուագ , և ընդու-

նիլ պարգևս 'ի ձեռաց իւրոց : Կարև եր-
մուտ Հարիւրն սուաջին , շրջապատեցան ըզ-
'նս. քօ. ք Հողար. քն Կարահիմայ . և ստիպեցին
զնոսա թօթափել անդ զզէնս իւրեանց , և
զնալ արձակ : Բաժանեալ զզէնան առ քա-
ղաքացիս , յորս սպաստան լինել կարէր նա-
խարարն , Հրամայեաց վարել զզինաթափ զին-
ւորսն գէս 'ի գուռն քաղաքին , և այսպէս
Հարիւր առ Հարիւր՝ Հնարիւք զբերալ 'ի
զինուց իւրեանց , բովանդակեցան անդ 'ի
Հանդիպոյ զարբասին մեծի . յորմէ 'ի բաց
վտարեցան . կամ զնալ խառնիլ 'ի զօրս
Մութվալեայ , և կամ իւրաքանչիւր 'ի տու-
նըս և 'ի բնակութիւնս իւրեանց : Յերա-
ղոց գողջիր զարթուցեալ նոցա՝ անազան ու-
րեմն , Հիացան ընդ արարս իշխանին . զի
Հարիւրն , որ արտաքոյ՝ անսեղեակ էր ցայն
վոյր , որ ինչ անցք անցանէին ընդ Հարիւ-
րոյն ի ներքոյ . ի սրտաճառս բարձրաբերձ որ-
մոց սպարանիցն անջրպետողաց ընդ մէջ սո-
ցուն և նոցուն :

Թէ այսպէս , և թէ այնպէս . յամառեալ
տակաւին Օնդկին ՚ի խորհուրդս յաղթու-
թեան , յառաջ տանէր զգործ պաշարման իւ-
րոյ : Այլա Սամադ Կրան սուաքէր գունդ
մի զօրաց յօգնականութիւն քաղաքին , ալ

նորա իրազեկ եղեալ կանխաւ , ընդ յառաջ
 ել և սրբաբեաց : Առաքեաց զայլ դունդ ,
 իսկ սա յարթեաց և նմա , մինչև հարկե-
 ցաւ համօրէն բանակաւ իւրով զալ 'ի վե-
 րայ , և նկուե առնել զկամակորու թիւն նա-
 րա : Այլ Առ թվալի իսան՝ թէ և հաղի-
 ունէր զօրս մի առ հարիւրն համեմատեալ
 բազմութեան թշնամեաց դնտին , սակայն և
 այնպէս զիւր վերջին ճիգն թափելով 'ի վե-
 րայ թագին հոյրնեաց , յարձակեցաւ 'ի
 վերայ առաջնապահ զօրաց ներքինւոյն . 'ի
 սուր սուսերի մաշեաց , և հարածական վա-
 րեալ յառաջոյ զփախստեայս 'ի նոցանէ ,
 ած 'ի մեծ բանակ անդր , և քաջութեամբ
 յառաջ մղեաց սրտերբազմա հարիւրաւորօք
 և եթ , ընդդէմ երեսուն հազարաց նոցա : Ար-
 թութեան գիշերոյն 'ի վերայ հասեալ կրկնա-
 պատկեաց զահաւորութիւն Օանդիկ իշխա-
 նին . զօրք ներքինւոյն ցրուեցան . և այն-
 ինչ կամէր մտանել իսիրոյն 'ի բանակ անդր ,
 և աւար հարկանել , մի ոմն 'ի զօրականաց իւ-
 րոց հաւատարմացոյց նմա , թէ Աղա Մահա-
 մադ իսան ընդ փախսակիցն չողաւ : Պատ-
 րեալ այսու համբաւով , հրամայեաց զօրա-
 ցնն դադարել , զի ինքնին առցէ զզանձս
 նորա : Աւսի զօրք նորա զիմեցին այսր և ան-

դրբ 'ի կապոււտ և 'ի կոյսպուտ իւրեանց .
 և ինքն 'ի տեղեոջն հանգեաւ ցլոյս տաա-
 ւօտուն կանխելոյ : Յորում . սլ մեծ ի զար-
 մանաց . լսէ և ահա հասարակաց մունեակի .
 կարդայր յաղթութիւնս զբազմութիւն բա-
 նակին , Աստուծոյ Մահամուտ խան տե-
 սեալ զսակաւութիւն գնախ թշնամուոյն , և
 զյեզակարծ ահափետութիւն իւրոյն ամե-
 նեցուն քաջալերեաց զարս ընտիրս 'ի զօ-
 բայն՝ մնալ շուրջ զիւրեաւ 'ի բանակին , և
 անսրբով արիութեամբ հոգւոյ իւրոյ , հրա-
 մայեաց մունեակին քարողել նոյս զժամ
 աղօթից . ցուցեալ իւրոց և թշնամեաց մի-
 անգամայն , թէ առ սչինչ գրէր՝ որ ինչ և
 պատահեցաւն : Այնուհետեւ 'ի նեղ անկա-
 նէր Ստեփանի , յոյս յաղթութեան դե-
 բեէր նմա , և փախստեամբ միայն զանձն
 ապրեցուցանէր , իսկ Մահամուտ խան սրայ-
 սղատէր ընդ իւրե զհամօրէն Պարսկաստա-
 նեայս , այսինքն Օարազաստան , զՊարս ,
 զԱրմանս , զԱտարաբաս , զԿիլիան և ըզ-
 Մազանգարան , իսկ հոգի Ստեփանեաց
 ցոյս վայր աննուածելին 'ի զանաղան ձա-
 խորդութեանց անախ իւրոց , անցեալ 'ի Ար-
 մանայ 'ի Ասորասան , և ընդ յաջող և ընդ
 ձախող դէպս բազախն տարուրերեալ անգա-

դար , հաւաքեաց ընդ իւրե զբաւական ինն
 բաղմութիւն զօրաց , որով հզօրացեալ 'ի վե-
 րաց Արմանայ , միանգամ ևս բուռն եհար զմի-
 ահեծան տէրութեամբ , Իսկ Աղա Սահամազ
 Խան , որ թուէր նորանոր առուզութեամբ
 յառնել 'ի պէսպէս զլորմանց իւրոց՝ ժողո-
 վեալ զօր բաղում , եկն և պաշարեաց ըզ-
 Արման անընդհատ զամիսս չորս : Ի ռթվա-
 լի Խան քաջապէս զգիմի հարաւ նմին . այլ
 տեսեալ զինքն ամէն ուստեք կուսէ պաշա-
 րեալ 'ի թշնամեաց , ել զանխուլ զգիշե-
 րեայն և փախեաւ : Ի լուսանալ առաւօ-
 տեան տեսեալ Աղա Սահամազ Խանի թէ
 Առիւծն խորասկեաց զիւր գառագիլ և զեր-
 ծաւ : Թափեաց զթոյն դառնութեան սրտին
 'ի վերայ անպարտ բնակչոցն քաղաքին :
 Իսթութիւն անլուր . ընդ որ խառլին միաք
 մարդկան յանդիման կացուցանել : Ապան սը-
 րով զամենայն արու քաղաքին , կամ յաչաց
 եհան , Գահահիճք նորա 'ի հարուածելոյն
 հաշեալ մաշեցան . իսկ կիրք ներքինւոյդ ան-
 զգայ կացին մնացին . մինչև թիւ կուրա-
 ցելոց անց ընդ թիւ եօթն հազարաց , և
 սպանելոցն առաւել քան զայն : Քսան հա-
 զար 'ի կանանց և 'ի մանկտեացն զերելոց
 բաշխեցան զօրաց նորա , իբրև յաղթանակք

մտրախ, և յ աթլալի խան, սարժանքն
 և նրակ Օ անդիկ հարսաութեան կալանաւորեալ
 մասնեցաւ 'ի ձեռս նորա . զոր յեա
 չարաչար սողտանելոյ և յաչայն զբկելոյ՝
 առաքեաց շղթայակապ 'ի Թեհրան, և ա-
 սլա սպան : Այլ այսօքիկ ամենայն տակա-
 կաւինն ոչ զեջուցին զհրդեհ զազանային
 բարկութեան ժանտիս սյսորիկ . հրամայեաց
 պեղել զգերեզմանս, և հանել անտի զտակե-
 ըրա Քարիմ խանի, և գոյգ ընդ ոսկերաց Նա-
 տրչահի ամփոփել 'ի մուտս սեմոց ապարա-
 նիցն . զի միշտ կսխտելով անցանիցէ 'ի վե-
 րայ երկուց ահաւորագոյն ակոյցննիցն Պա-
 ճարեան հարսաութեան :

1795, Յետ այսօրինակ մտապետելոյ սորա
 զհամօրէն Պարսկաստանեայս՝ խաղաց գնաց 'ի
 վերայ աշխարհին Արաց . զքաղաքն Տրփ-
 դիս և զչրջակայ դաւառս նորա 'ի սուր 'ի
 հուր և 'ի գերութիւն մասնեալ եղծանէ :
 Անյիշելի վայրենաբարյութեամբ ազարտէ
 զկարգ սրբազան սարկեշտութեան . և ապա-
 կանագործ զազրութեամբ կանգնէ զբողին
 ազատեղի յիշատակի իւրում յոգիս մնացոր-
 դաց աշխարհին . և դառնայ աւարաւ և գե-
 րութեամբ բազմաւ յաշխարհ իւր 'ի Պարս :
 Իսողումք 'ի գերեաց ասախ ներքինացեալ

կանանոցի Պարսից , կղերն արք անուանիք ,
 յորոց Մանուչար Խան Լչնակոլովիանց ,
 Խոսրով Խան Տէր Սամուէլեան Պայթ-
 մազեանց . Մերղա Վորդին , և այլք . կղերն
 արք երևելիք յոյժ 'ի դրան Պարսից մինչև
 ցոյսօր ժամանակի :

'Ի գալ ժամանել ամին երկրորդի , խա-
 դաց այս ժանտախտ մարդկային կենաց յաշ-
 խարհն Խորասանայ . 'ի վերին երեսս կեղ-
 ծաւորելով զուխտ իւր առ նշխարս Հէյ-
 դարայ , որ 'ի Մաշադ . և զսաստ աղստամ-
 բիցն Թաթարաց . այլ ներքին խորհուրդք
 նորա էին , Հաստատել զիշխանութիւն իւր
 'ի վերայ երկրին , և կեղեքել զմնացորդս
 անբաւութեան դանձուց Վարդայ 'ի սերն-
 դոց անտի նորա : Սովին զօշաբողութեան
 խորհրդով . այնինչ Հասանէ 'ի սահման աշ-
 խարհին Խորասանայ , կուրացեայն Շահառ-
 ընդ յառաջ ելանէ նմա , և առեալ ածէ ըղ-
 նա մեծահանդէս շքով 'ի շիրիմ Կամալին
 այնորիկ : Ուր յետ կատարելոյ զուխան ամ-
 բարչտայ , սկսանի ներքինին խղճմանօք ,
 պահանջել 'ի Շահառնայ զականս պատուակա-
 նչս և գոհարս մեծագինս , զոր համբաւ Հրա-
 չակէր նշմարել 'ի դարսին . թէ և արքայն
 զաչացոյ զանխուլ սրահէր և յորդուց իւրոց ,

'Ի զուր աշխատ լինէր թողաւորն ապեր-
ջանիկ չարաչար երգամբ ուրանալ զոյն-
պիսեացն ժառանգութիւն , զի հարուած ք
անհնարինք , խոշտանդումն և տանջանք ազ-
դի աղղիք , հետ զհետէ յերևան ածին ըզ-
ծած կեալան 'ի մեծագին և 'ի սրտուական
գոհարացն , որոց 'ի խնդիր էր ներքինիս
անագորոյն : Յաւել 'ի վերջոյ նա և դնել
'ի գլուխ նորա օղամանեակ բոլորչի , և հե-
ղուլ ընդ սյն կասրտք ջեռուցեալ . որով 'ի
վերջին կէտ կենացն եղեալ ապաստան , յայտ-
նեաց և մասնեաց 'ի ձեռս նորա և զյակին-
թըն սրտուական , որ երբնմն սոյժառափայլ
արփխանայր 'ի ճակատ թագին Ալբանդդէ-
բոյ , և ապա դուլ դանեալ խոշտանդանացն
իւրոց , հրամայեցաւ խրովք հանդերձ գը-
նալ բնակիլ 'ի Մաղանդարան , Բայց 'ի
սրտաճառս այսքան չարաչար հարուածոց և
խոշտանդանաց մնաւ Շահաուհ զճանա-
պարհայն , և զիջոյց դառեացձեալ ճրտղ Ալշա-
բեան իշխանութեան 'ի տանէն Սաղբոյ ,
'ի հասակի վաթսուէն և չորս ամաց :

Հանդերձէր երանել և 'ի վերոյ Բուխա-
բոյ , յորժամ զուժկան եհաս նմա , թէ ա-
հա Ասուք արշաւեցին 'ի սահման տէրու-
թեան Արարից : Այսպիսով յետ ընդ

կրու՛նկն աճապարեալ ամե՛նայն զօրօք խա-
ղայ 'ի վերայ Ատրպատական աշխարհի . Աւու-
տի թէպէտև մեկնեալ էին զօրք Առասայ
'ի սաճառս մահու Ասյսերու հւոյն Աստա-
րինեայ , սակայն տակաւին յառաջ մղելով
սորա՝ հասանէ մինչև 'ի Շուշի , 'ի քա-
րաբերթ քաղաք յԱրցախ աշխարհի . և անգ
սպանանի սրով 'ի խորանի իւրում , 'ի ձե-
ռին երկուց 'ի ստորին ծառայից իւրոց . զորոց
հատեալ էր ինքնին զվճիռ մահու :

Սա 'ի հասակի տղայութեան կալեալ ներ-
քինացաւ հրամանաւ Ադլ Շահի . և հա-
սեալ յարբունս հառակի իւրոյ կարգեցաւ
մարդպետական իշխան կանանոցին Շահաս-
տանի , Այնքուն վտիտ և նիհար էր հասա-
կաւ , մինչ 'ի հեռուսա երեկը իբրև մա-
նուկ հնգեասանամեայ . խկ դէմք նորա
անմօրութ և կնճաեալ , ոչ յայլ ինչ քան
'ի սառաւ բաղմամեան ձեացուցանէին զնա
աչաց հայեցկաց : Արքան դժնեայ և անտա-
նելի էին դէմք արտաքին կերպարանոցն ,
այնքան և դժնդակք էին ներքինք խոր-
հրդոց նորա , սրտըաստք 'ի գիւտս հնա-
րից , աշխոյժք 'ի ճարակ չարեաց . և իմտո-
տունք յաւեր՝ յաւար՝ և յորոգայթ : Իբան
սրղովստի էր նորա գողջիր , որ ուսաւ տա-

նիլ այնքան զժուարընտել աշխատանաց ,
 մեկնեալ յամենայն հեշտութեանց , և 'ի
 վապիտութեանց կենաց : Որսոց և սրտերազ-
 մի զհետ զակատեալ զոլով , կեայր գրեան
 թէ զմեծ մասն ժամանակին 'ի վերայ ձի-
 ցոյ : Ուր ինչ հասանէր , անխօսիբ ուտէր . ոչ
 ընտրելով իւր դիտախուկս 'ի կերակրոց : Յա-
 ւուր միտմ' զկենի սաստիկս արշաւերոյ 'ի
 խնդիր որսոց սրտահի խմբի ուրուք հասա-
 րակ զօրականաց , որք նստեալ ուտելն ըզ-
 մածուն և հաց : Իջեալ խկոյն յերկվարէն
 հաղորդեցաւ սեղանոյնոցս , զինւորական իմն
 ախորժանօք : Օնոյն արար ասեն և խոր-
 հրդական նորս , գալարածոյս թղթոց 'ի գօ-
 տի իւրում , որպէս թէ օրինակին հետեւե-
 լով արքայի . ընդ որ խոժոռեալ արդել ասե-
 լով , “ կերդու զեղինձ և զքաղբաւենիս , որ-
 չափ և կամիս . այլ մի տար ինձ տեսանել
 զհեշտասէր ոք գրաղիր , իբրև զքեզ . ձե-
 ալն մխել 'ի կերակուր խնց արի զօրակա-
 նաց : ” Չանաղիր եղև դտանել զիշխանու-
 թիւն , և մշանջկենաւորեաց զայն 'ի ժառան-
 գլս իւր , թէպէտև միշտ աներաւ միջոցօք :

ՖԵԹԱԼԻ , կամ Բարա Իրան եղբորորդի
 նորս եկաց թագաւոր Պարսից , յամի Տիառն
 1798 , Եւ Հաջի Իբրահիմ երարձ 'ի ձանապար-

Հաց նորա զամենայն որոգայթ , զորս լարեալ էին նմա ժառանգակիցք իշխանու թեանն , հորդեաց յարդարեաց 'ի խաղաղութեան ըզշաւիլս նորա , և պատրաստեաց սեղան անարին առաջինորա , զմեծն 'ի փառս մարդկան :

'Ի զօրանալ Օ անդին Վերիմայ 'ի վերայ ամենայն աշխարհին Պարսից , Քարախան Յաթալի Շահ սղայ Հնգամեան պատանդ առաքեցաւ յստեան Շիրազայ , Միանգամ և երկիցս ակնարկեալ զթութեամբ առ սա խնամտոին Վերիմայ : խանդաղատեցաւ ասեռն 'ի վերայ մանկանն , և ասաց ,
 “ Օ Իէ , զի բերիք այսբէն զսանդի քաղցրիկ , զլուխ դորա արարաւ սչ վանն հարկի , այլ վանն թագի . տարայք զլա առ մայր իւր :”

Օ այս կանխատեսութեամբ իմն դուշակելով , խիլայէ զնա , և մեծամեծ պատարագօք յետս դարձուցանէ : Արով յաւէտ 'ի գիրգ մայրենի փափկասուն կեանս վարելով , յայն կանացին բնաւորի մեղկութիւն , որ գոզիր հասարակ է ամենայն ընդվայրասուն սրտաներոց 'ի գիրգս մարց զարգացելոց , Մտարի որպէս և էր , բնաւորապէս 'ի վերայ բերէր նմին և զչարաչար հետեւանսն , զկասկած ասեմ , և զնախանձ ընդ փառս սլոց : Արով զմեծ մասն տէրութեան իւրոյ , զ՝ ըացտուն

և զԱղուանս ցծովն Վասսկից կորոյս 'ի ձեռս
 Ռուսաց Վսյսերու թեան : Խորասան 'ի վե-
 րին երեսս և եթ ակնածէր զգահերկցութեամբք
 սորուն . և փոխանակ տարեկան ընդհանուր
 հարկին , աթի ամի առաքէր առ նա միայն ըն-
 ծայս ինչ առ 'ի ճարակ ազահութեանն :
 Օ որ և բազմիցս զլանալով աշխատ շատ առ-
 նէր զնա քաղաքային պատերազմօք անընդ-
 հատ ընդ ամս բազումս :

Ազահութիւն սորա զչափ ոչ գիտէր , և
 եթէ հնար լինէր աստուածոց հեթանոսաց
 զիջանիլ 'ի հայցուածս աղերսարկուացն Խս-
 լամաց , սոյն սա երկրորդ լինէր Միգասայ ,
 սովամահ 'ի շեղջս սոկուոյ :

Աղերսարկութիւն միշտ զհետ զայ ազա-
 հութեան . Արպէս ստուեր իսկութեան ,
 Վանզի եղեալ թէ քաղաքական հանգամա-
 նօք պարտաւորեալ սպան սա զԱսղլ Խան
 զհօր եղբայրն կորովի , անաղորոյն խժդժու-
 թիւն սորա ընդդէմ Հաճի Խբրահիմայ բա-
 բերարի իւրում և պաշտպանի , չունի գո-
 նեայ նշմարանս արդարութեան : Մախատես
 լինէր այսմ ամենայնի նախարարն իմաստուն ,
 և կարէր մի կամ միւս եղանակաւ զազա-
 տութիւն անձին հնարազործել , եթէ կամե-
 ցեալ ինչ էր : Այլ առաւել հայրենասէր

գորով նորա քան անձնատէր, ամենայն վնասուց իւրոց դիւցադնարար համբերեալ տարաւ . զի մի զաշխարհ ոլորիցէ յարեան ճակատիս : Վհրաժարական ողջունի իւրում, ասաց զայս ՚ի թեհեհեհեհ, թէ՛ թագաւորն և աւագանի նորա ՚ի խնդիր էին չարութեան զկենաց իմոց . այլ դիպուածն յամեցոյց զկատարածն առ ժամանակ մի և եթ, Հնար է ինձ ապրեցուցանել զանձն . այլ Պարսկաստան կրկին յարին ոլորի, Վստումն մտաց իմոց էր շնորհել հայրենեաց իմոց ըզթագաւոր ոք . և փոյթ բնաւ իմ չէր . եթէ Օանդ ոք, թէ՛ Վաճար . միայն թէ առ տընին խառնութիւնք դադարեցին, և ծաղկեցի խաղաղութիւն, Օւղեոն արկնհեղութեան շատ անսի, և ահա կայ ինձ ձեռս լուանալ ՚ի նոցանէ, Հաշտեցուցեալ զՍասունաձ բնդ հոգւոյն, ակնունիմ խաղաղական օրհասիս ՚ի դերեզման իջանել, ”

Օ առաջեաւ կոչեցաւ ասերախա թագաւորին ծերունիս երախտաւոր, անհնարին նախատանօք սկծեցաւ, և ՚ի լուսոյ աչացն զրկեցաւ . նա որ զՊարս համօրէն լուսաւորեաց երջանկութեամբ ՚ի լոյս հանձարոյ և իմաստութեան, Իբրև սկսանէր լեզուն վրսեմախա քարոզել յատենի անդ զանմեղու-

Թիւն և զերաստիս իւր ընդդէմ անիրա-
ւութեան և ասլերաստութեան Արքայի, հրա-
մայեաց Պատմալի Շահ հասանել զայն 'ի
քնէն . որով զկնիքն էառ կենաց, և յաւե-
լաւ 'ի փառս համբաւոյ հայրենեաց իւրոց,
Պահիճս եհան Արքայ, և յամենայն 'ի
կողմանց և 'ի դաւառաց ճառքաղ արար զա-
մենայն արու զտան նորա, և զինչս և զկա-
նացս նոցա յարքունիս էառ :

Յետ անարժան դաշինն հաստատելոյ ընդ
դրանն Ռուսաց, 'ի Վիլնատան, յամին
1813 . ապահով եղեալ յամենայն կողմանց
ճոխացուցանէ զթիւ կանանց և հարձից իւ-
րոց անդք քան զհազար . յորոց ծնեալ ուս-
տերս և դստերս անհամար, զնահանգ՝ ըզ-
դաւառ և զգիւղօրէս անգամ աշխարհին Պար-
սից՝ որդւոց իւրոց բաժանէ . իսկ զտունս նա-
խարարաց և իշխանաց՝ ընդ դստերօք իւրովք,
եղեալ նոր ոմն Շարայ, թուովք ծննդոցն
բարգաւաճ : Ար ըստ ասելոյ իսկ իւրում,

Փոխեաց զաշխարհ Պարսկաստանի,

Եւ զապարանքն Արքունի,

'ի կեանս իւրում 'ի կանանոց,

Եւ 'ի մահուն յսպանդանոց :

Յարեաւ ընդ այս ժամանակ Նապոլիոն Բո-
նապարտ, և ընդարձակեալ զյաղթութիւնս

'ի վերայ ամենայն Էւրոպացւոց աէրու թեան ,
 խորհէր 'ի միաս , թէ որպիսի հնարիւք կա-
 ռիցէ անուր 'ի սլարանոցս արկանել Լ'րջոյն
 Ուուսաց և Լ'ուիւծոյն Պարսից , զի 'ի մի լուծ
 ձգեացին զյաղթական կառս իւր յամենա-
 բեր մարմանդս աշխարհին Հնդկաց , Լ'հա-
 ւորագոյն գաղանիք համակործան խորհրդոց
 սյսոցիկ , որպէս և 'ի միւս կողմանէ Հրեշ-
 տակախօսութիւնք Թ'խիու Սուլթանին Հնդ-
 կաց , ոխերիմ ախոյհնին Լ'նդդիացւոց աէրու-
 թեան , ածասրարեցոյց զնոսա գեսարան առա-
 քել առ արքայն Ֆրանսի : յորմէ ոչինչ
 օգնութիւն գտեալ կողմանցն հակառակողաց ,
 մարտուցեալ ընդ միմեանս , 'ի սլարաութիւն
 մատնեցաւ Թ'խիու , և Լ'նդդիացիք կալան
 զաշխարհ նորա : Բայց 'ի յանել Օւ-
 ման Շահի Լ'ղուանից , և 'ի սասանեցուցա-
 նելն զհամօրէն Հնդկաստան , վերստին հը-
 բեշտակախօսեցին Լ'նդդիացիք առ Շահն
 Պարսից , և զնեցին մեծագնի զչնորհս բա-
 բեկամութեան նորա , հաստատեալ զգաշն
 վճարելոյ նմա առ օրին թումանս հազար ,
 Սուտի ել նա բազմութեամբ զօրոց իւրոց 'ի
 Խորասան , զոր լուեալ Օւման Շահի գար-
 ձառ 'ի Հնդկաց սաշտպանել զաշխարհն յե-
 բնաց նոցա : Յաւելին խնդրել Լ'նդդիա-

ցիք , զի վանեացէ զամենայն այր Վաղղիացի
 'ի սահմանաց իւրոց , 'ի 1806 , արքայն Պարսից
 դեսպան առաքեաց 'ի Պարսիս , և շարունակեաց
 զայն ցամն 16 երրորդ . յորում մեծանուն իշխան
 Հայկազուն Վաւիթ Մէլիք Շահնազարեան ,
 այր Վաղղիարէնագէտ և
 Հմուտ իրողութեանց Եւրոպայ՝ առաքեցաւ
 'ի դիմաց թագաւորին նստիլ դեսպանութեամբ
 'ի Պարսիս , Որ զճանապարհայն եկեալ
 Ալեքսանտրին , ունկն մատոյց Հեղութեամբ
 միում 'ի ճառից իմոց՝ յատենի
 Հայրապետին Եփրեմայ . և խնդրեաց
 'ի նմանէ արձակել զիս , զի տարցէ ընդ իւր
 'ի Վաղղիս յուսմունս պէսպէս զիտութեանց
 աշակերտակցութեամբ Խաչատրոյ քերտորդւոյն
 իւրոյ : Այլ չեղև Հնար , Իսկ Անդղիացոց
 անխնայ շտայլեալ զճարակ անյագութիւն
 ազատութեան արքայի , Հատին զնա մինչ
 'ի սպառ 'ի Համարտտախանութենէ
 Վաղղիոյ , և ինքեանք սակաւ առ սակաւ
 սկսն Հատանելով մտին յամուրս խորհրդոց
 նորա . և շրջէին զնա յոր կողմն և Հաճէինն ,
 1818 , Պատերազմ ընդ Արբաս Միրզայի
 ևս ընդ Օսմանցիս , որպէս զՔարձր Հայք
 զխտովն անմարդացոյց , նոյնպէս և դառաւ
 զթութիւն Տեաան Եփրեմայ Ստամբուլիսին

բարձրացոյց 'ի վերայ փախստէից և գերի վարելոց Ազգիս : Աշխարհատարած Համբու պարտուց Աթոռամօր Հայաստանի . որպէս և ոմանց՝ աջ , և ոմանց՝ ձախ կարծիք զայնցանցանէ , յառաջ եկին 'ի գերեհան զթութենէ Հասարակախնամ Հօր Ազգի մերում : Որ ոչ միայն գնեաց զբազումս 'ի գերեաց՝ այլ և սեղան հանապազորդեան կազմաց նոցա 'ի սովու : Օ որոց յայլուր երկարօրէն : 'Ի հասանիլ բազմութեան որդւոց Ֆաթալիայի չափ կատարելութեմ հասակաց իւրեանց , կարգեալ զամենեսին 'ի մարզպանութիւն կողմանց և դաւառաց աշխարհին , և թողեալ զեցազոյն 'ի նոցանէ զՄահմադայի մարզպանն Քրմանշահայ , սասանիչ փաշայութեանն Աղղատայ , ակնարկութեամբ Աղէքսանդրի առաջնոյ Այսլեր Ուուսաց կարգայ ժառանգ արքայութեան զԱրբաս Միրզա : Ըզկրսեր նորա՝ զիշխանն Ատրպատականի : Ասանզի՝ թէև Մահմադայի էր այր հզօր և քաջ 'ի մրցմունս պատերազմաց , այլ ըստ առաջնոց ինքնակալաց յառաջ վարէր զերակութիւն պատերազմին : Իսկ Արբաս նորանոր կարգաց և կանոնաց զհետ եղեալ , Արտալական հրահանգօք կրթէր զզօրս իւր . և աշխարհին շինութեան մեծապէս խնամ

տանէր :

Ան կուսակալութեամբ Արդօլայ Խանի որդւոյ Մամադ Մողանայ Սալթին 1824 յարեաւ Հաջի Հաշէմ Խան | օռ 'ի | ուժ բուն : որոյ տուեալ գրոյն 'ի կնութիւն Արդօլայ Խանի զեւրեաւ բոլորեաց զ | օռ լերանց , և արձակերասան խժութեամբ ած հարուածս ազգի ազգիս 'ի վերայ բնակչաց քաղաքին և շիջակայից նորս , Այս հուր դժոխային ճարակ գտեալ իւր զողորմելութիւն ազգին պաշտպանութեամբ քեռանն , այնքան զոյրացաւ 'ի զազիրս իւր , մինչ զաթոռով Պարսից շաղասլատել խիզախել , Անտել և խոհական քաղցրութեան բարուց Տեանն Կարսպետի Առաջնորդին բնծայի փրկութիւն 'Ար Սուրայ 'ի սպառ սպառ կործանմանէ սորուն , Քանզի այր արբեցող էր Հաջին , և 'ի ստաճառս շուայտ գինեճանութեան իւրոյ միշտ պատիւ դնէր Առաջնորդին . յորժամ զսրատուով ամենակալին օտնհար լինէր : Յաւուր միում այն ինչ բատ օրինակի Բարերյունեան Բաղդասարայ բազմեալ 'ի սեղան Անից Ամենափրկչի անառակէր արբեցութեամբ և կաքառք կանանւոյն , արինսհատակ փառաց Ամենակալին Պարոն Սիմոն Հայրապետեան Քա-

լանդար գաւառին Փէրիոյ և այլոց՝ անվե-
 ճեր արխու-թեամբ յառաջ մատուցեալ՝ կըշ-
 տամբեսոց զանաբինն՝ ի սակս սարապիելի սըբ-
 բապղժոթեանց իւրոց : Հաճինն ՚ի գինւոջ
 շուայտեալ և յառաջագոյն իսկ ոխացեալ
 ընդ նմա : Ամբաշար եղև ՚ի կտրծ նորա՝
 և սպան : Արքայ յականէ ճանաչէր զՍխմն
 Հայրապետեան : Վասնորոյ իբրև գուժկան
 մահուն առնու ՚ի 1825 ամի : մանաւանդ թէ
 և ծածուկ գործոց վերնամարտութեան նո-
 րա՝ աճապարէ գայ յԱսպահան զանխուլ
 յիւրոցն պահելով զներքին խորհրդոց իւ-
 թոց : Առաջուորէ նմա ընդ բազմութեան ա-
 լազանոյ քողաքին և Հաճի Հաչէմ : իսկ
 արքայ ՚ի զարմանս ամենեցուն խիլայէ զնա,
 համարձակութիւն արարեալ ելից և մաից
 յանդիման իւր յամենայն ժամ : Իբրև բար-
 ւոք ՚ի կոսկիւսանացն դաէ : և ամենայն որո-
 գայթից նորա քաջ հասու լինի : յանկարծ
 հրամայէ ունիլ զնա ՚ի կապխան և չարա-
 չար խոշտանդել : մինչև բանայ զստորերկ-
 րեայ ականս ՚ի տան իւրում : և յանձնէ
 թագաւորին զանհնութիւն գանձուց : և զե-
 նուց : և ամենայն կահուց և կարասեաց վեր-
 նամարտութեան : Այլա ՚ի վրէժ արեան Աե-
 մանի Հայրապետեան զրկեալ զնա ՚ի լուսոյ

աչաց և ականջաց իւրոց՝ աքսորէ 'ի Վալ-
բայի, որ առ երի Քաղզատայ :

Յիսա վերջին պատերազմի և հաշտութեան
ընդ Սուսաց՝ 1827, մահուն Մարտա Միրզայ
ժառանգին արքայութեան, խուժանին թեւհ-
րանայ 'ի վերայ յարձակելոյ դեսպանին
Սուսաց և սպանելոյ զնա, և Մահմադ Միր-
զայի որդւոյ Մարտայ 'ի ժառանգ քարո-
ղելոյ, ոչ ինչ այլ մնայ առնել թագաւորիս
մեծի, քան հեշտութեան և պարսպոյ ծա-
խել զաւուրս իւր : Իսկ որդիք նորա, որ
մարդսանք նահանգաց կարդեալ և սխաք
գուռաց, սակառաւ սակառ հարստացեալ
և՛ 'ի ծնողութիւն և՛ 'ի ծերութիւն Հօր
իւրեանց վստահացեալ՝ ոչ միայն զլանային
առաքել զհարկ արքունի : այլ և 'ի ծա-
ծուկ զաշնակուս ընդ խուժողութ ազինա
լերանց եղեալ՝ նաքօք զանցս ճանապարհաց
ունելին, զհամբարս զիւղից և աւանից առ-
հասարակ կապաւին, և զվաճառս աշխար-
հին հինարար յափշտակելին. ընկեր աւա-
զակաց և բաժանորդք յափշտակութեանց ե-
ղեալ : Յորս Յուսէյնայի Միրզա հրամանա-
տար Պարսոյ, այր ազան և վատ, 'ի քա-
նի ամաց հետե սնտախ պատճառանօք դերե-
կը զհարկ արքունի : Եսև լեռնաբնակ ա-

զինք. 1. ու. ք. Բախտիարք, և Մամասանիք
 թիկն տուեալ պաշտօնանութեան կուսակա-
 յաց և անհոգութեան օրքայի իւրեանց՝ աս-
 պատակ սփռելն համարձակ, զլաճառս 'ի
 գլուխս ճանապարհաց, և զարդասիս երկրի
 յաւանս և յազարակս առհասարակ կապ-
 տելն: Որով զմեծագանձ զայն առևտուռ
 Հնդկաստանի, զպարճանս նախնեոյն Տիւրո-
 սի յաղարտ հանելն, և զերկիր 'ի քաջաբեր
 արդասեացն յունայն դնելն, Եւ այս այն-
 քան, մինչ զի և հարկ Մսպահանայ, որ 'ի
 Թեհրան առաքէր, զճանապարհայն յա-
 փշտակեալ տարան Բախտիարք, Եւ յա-
 ճէ հոցա Պաշտոյն Պարսից Թաջուղուլայ,
 մայր մարզպանին Մսպահանայ, որ կարա-
 պեաէր Ման իւրում 'ի Թեհրանայ այսր
 բազմութեամբ այրուծիոյ, զկայ էառ 'ի
 Վօրութ, գլուղ փոքրիկ երկւ. ք օթիւ. ք հե-
 ոի 'ի նմանէ, մինչև 'ի թիկունս օգնութեան
 նորա հասանիլ քաջ սպարապետին Հայկազ-
 նեոյ Պատեթայ Սակինեանց, չորս թնդանօ-
 թօք և երեք հազար զօրօք, որում ակա՛
 նամեսս 'ի տեղւոջն պատահեցաք յ() գոս-
 տոսի 6 . 1854 . Հայաց աշխարհաւեր սղի-
 տից՝ հուսկ ուրեմն շարժեալ Մրքայ՝ 7 86
 ամի կենաց իւրոց՝ պարտաւորի գալ Մսպա-

Հան երեսուն հազար զօրօք, և իջևանել յարքունական ապարանն 'ի Սէֆիարատ, որ այժմ ազաւալութեամբ Սաֆարատ ասի, 'ի հարաւոյ քաղաքին՝ առտին Օանգարուտոյ, յարևելսնոր Չուղայ:

Սուլթան Սահմադ Միրզա Սէֆիդուլի մականունն, պատանի գթած առ ամենայն մադրիկ, երկչոտ, կնաբարոյ, և անփորձ, որոյ մի միայն ծնունդ՝ քան թէ արժանիք, հաս զնա 'ի գերակայ յայն իշխանութիւն, զօրէն թուրակաց և զերկն իշխանաց Ղրևելեայց, հարստեալ զթիւ մանկանց գերեցկաց և աչպեղ աղջկանց սարեցկաց՝ զօրհանապազ քնարէր ինքնին նոցա զերկանոց ներգաշնակութիւնս, և զմայլէր 'ի կաքաւս ոտից նոցա, յանպարկեշտ ծեփծեփմունս իրանաց և 'ի ժպիտս գոլորականս: Առ էին նմա ժամէական խնջոյք մատաղատունկ մանկամարդից, քան հոգ կառաւարութեան բոլոր աշխարհին: Աստի արքաննչանք 'ի թուլութիւն սորա վստահացեալ՝ գտին, որով ճանապարհաւ և կարացին, միջոցս ամբասնալոյ զանձինս 'ի գերակայ ճոխութիւն: Օրկեցին զաղքատս, անիրաւեցին տերութեան և չէր որ փոյթ տանէր այսմ ամենայնի, Սեծամեծաց քաղաքին և Ղենպետաց տե-

սաներ լոյլ զտորա անհողութիւն և անբաւակա-
 նութիւն 'ի կառավարութեան , մի զմիտով
 ելանէին , և անձնիւր 'նոր իշխանութիւն , նոր
 ուժ , և նոր ժողովուրդ ինքեան սեփակա-
 ներ լոյլ՝ հարստէր զիւր կողմն : Օ՞րք և զօ-
 բապետք , սպաշարանք օրինաւոր իշխանութեան
 և կազմութիւնք 'նորա՝ անթողակ և անոռձիկ
 աստ և անդ դանդաչէին : Իսկ մանկտին ա-
 սպագործ 'ի խնկերչանս իւրեանց՝ զմեծ հա-
 բտութիւն անձանց շահէին : Սա , որ 'ի
 սրտաճառս շուսյլ ծախուց իւրոց , չէր տա-
 կաւին լրացուցեալ զվճար արքունի հար-
 կաց , և տերի չգտեալ զնորոզ հարստահա-
 բութեան հստակաց իւրոց , ձուլէ զամե-
 նայն ոսկի և արծաթի սպաս զարդուց և
 կարասեաց 'ի դրամս . ցտանն բիւրս թու-
 մանաց , և վճարէ Հօր իւրում : Իսկ նա-
 խարար 'նորա Մամադալի Իսան յիւրոց գան-
 ձուց հատուցանէ զչորս բիւրս թումանաց
 զընծայ քաղաքին՝ թագաւորին դալստեան ,
 թող զօրական երեսուն կենդինարս սարենից ,
 Ընծայարեր լինէին և վաճառականք , Ըր-
 չեստաւորք , թաղաղլուխք , և պետք գա-
 լառաց : Այնպէս գային զերզուին 'ի կող-
 մանց բազմաց՝ որդիք 'նորա զօրու իւրեանց
 և դրօշու , որով գնայր և առաւելոյր թիւ

ժարդկան և անասնոց ծախել զբաւել զա-
 մենայն պարէն : Պայ նոյնպէս և Հրամանա-
 տար Շիրազայ . սչ բերելով ընդ իւր զվճար
 արքունի հարկաց : Ասանորոյ Արքայի ցա-
 սուցեալ 'ի նա չհանէ յերես , մինչ և միջ-
 նորդութեամբ այլոց օրդոց իւրոց՝ խնայեալ
 'ի կեանս նորա , և զՀասան Պուլի Իսան
 զիւր հաւատարիմ հարկահան կարգեալ 'ի
 վերայ՝ դարձուցանէ 'ի Շիրազ , բերել ըզ-
 հարկ աշխարհին : Այն ինչ դեռ սոքա ըզ-
 ճանապարհայն 'ի Մայար տակաւէին . և
 արքայն այսօրինակ ձօխացուցանէր զիւրն
 դանձ , զմի միայն նպատակ գալստեան իւ-
 ըոյ , յետ երկուսասան աւուրց 'ի ժամանե-
 լոյն այսր , թեթե իմն հիւանդութեամբ վը-
 ճարէ զկեանս ՚ի 9 Հոկտեմբերի . թագաւո-
 րեալ ընդ ամենայն ամս երեսուն և եօթն ,
 յամի 1854 : Ասի զսամանէ ազօթիւք խնդ-
 րեալ յԱստուծոյ զմահ իւր յայնմ եղա-
 նակի տարւոյն , յօր արմտիք և հունձք ըշ-
 տեմարանեալ իցեն 'ի համբարս իւրեանց .
 զի մի ժողովուրդն ասէ սովամահ լիցին :
 Եւ որպէս խնդրեացն կատարեցաւ : Իսկ
 սրբիք նորա խորհրդով իմն անյայտ արարին
 զլիպուածն ցաւուրս երկուս . մինչև կացու-
 ցանել զԱլիաղի Մերզա զՏէր Վաղրիաց

հրամանատար բանակի և գանձուցն արքունի :

Գուժկան օրհասի զհօրն մահու առեալ
 Սուլթան Մահմադ Միրզայի մարզպանի
 Ասպահանայ. փոխանակ զարուժիւն քաջու-
 թեան և զհանձար խոհականութեան յանձին
 բերելոյ 'ի խնամել զիւր քաղաք և ժողո-
 վուրդ , կանացի երկչոտութեամբ յըշտապ
 տարակուսի շփոթէ զինքն : և աճապարեալ
 զգիշերայն երկու և եթ արամբք' և Մու-
 շուլի Միրզայիւ եղբարբ իւրով 'ի դաւա-
 կին , փախստական անկանի յԱրոջան գիւղ
 'ի Չարմհալ գաւառի . ուրանօր բանակեալ
 էր սպարապետ համօրէն զօրաց իւրոց քա-
 ջնն Գաւիթ Իսան Սակինեանց , հաւաքել
 զհաս արգասեաց 'ի համբարս արքունի .
 և սաստել ապստամբ Լոսայ :

Իսկ Ալինաղլի Միրզա գիտազարդեալ զհայր
 իւր , և սուրհանդակ գուժատար յԱտրպա-
 կանս առաքեալ առ Աթոռաժառանգն Պար-
 սից . և եկաց իշխանաց հրաման սուրեալ
 վարել զգունդս զօրաց յիւրաքանչիւր եր-
 կիր իւրեանց , ինքն մնացորդօքն հանդերձ
 բարձեալ զգին տանի ամփոփել 'ի Ղուժ,
 քաղաք փոքրիկ ընդ մէջ Բաշանայ և Կեհ-
 րանայ . որ 'ի սլաոճասս Մասուժայ քեռ
 Բրզայի , անդ 'ի հոյակապ և յակէզմբե-

թեան 'ի մղկթի ամփոփելոյ , Համարի առ
 Պարսիկս , ոչ միայն ապաստանի հզօր կեն-
 դանեաց , այլ և վայր սրբարար մեռելոց ,
 Այլ ես զարմանամ արդարեւ , զի 'ի բազ-
 մութենէ անտի թոշակաւոր Պենակետաց և
 և Մոլլայից Ասպահանայ չգտաւ որ կար-
 դայր զՊլաթա , կամ զՀամբարականն 'ի վե-
 բայ սորին , Հասարակեալ այնուհետեւ
 գումկանին մահու , գլրգեցոյց զքաղաքն
 բովանդակ . արհաւիրք անհնարինք պաշա-
 բեցին զամենեքումք , սօսիւն սօսափիւն կա-
 լաւ զսիրտ ամենեցուն , և սուր և խռովու-
 թիւն տեղի տուեալ խաղաղութեան , խր-
 աովեցոյց զաշխարհ զլխովին , Այր զարամբ
 ելանէր 'ի դէն և 'ի զօր , և ձեռն եղբօր
 կողոպտէր զոր գտանէր առ եղբօր , Ազգ
 խտտապարանոց , և ազգ դառնացող . բառ
 արդար իբաւանցն Աստուծոյ չե զերծեալ
 'ի պատուհասից անտի աստուածաւաք սօ-
 վուն և սղութեան , անկան յաւար , սուր
 և 'ի հուր միանգամայն , Սի սրիկայից ոմանց
 յայտնի անառակելոց ընդդէմ օրինաց , մա-
 նաւանդ Շիշունեաց ընդ զլխաւորութեամբ
 Աբօլղասիմայ Բուլանդի , և Ռասուլունայ
 Բաքաղուղոյ գրոհ տուեալ նախ 'ի բա-
 նակ անդր կասրօեցին կողոպտեցին զկահ և

զկարասի նորա : Ի շտապ տաղնասլի զամենայն եկա ՚ի զօրաց , որ ՚ի ժամանակինն ո՛չ զկարգ ճանաչէին , ո՛չ զիշխան իւրեանց . այլ միայն զանձինս մաղապուր առնել ջանային յանհնարին կատաղութեանց անտի բնակչացն Ասպահանայ : Օ եղան ապա բազմութեամբ ՚ի շուկայ անդր , քանդեցին և կապտեցին զամենայն կրպակ և տանց ՚ի տունս մտեալ Հօբր զօրութեամբ՝ յաւարի առին զոր միանգամ գտանէին : Սինչև , սոսկամ արդարև գրել . զի զբանդիս յորորոց իւրեանց խողխողեալ ՚ի բաց վարէին . զենակից զբենակցին իւրոյ բանալով զառականս , յամօթ և ՚ինաստափնս անձանց և ազգին առ Հասարակ : Աստուտ երթևեկք ճանապարհաց փակեցան . համբարք յական և ՚ի հորս գաղեցան . սփռածք տանց և զարդք հանանց ընդ հողով թաղեցան . տուրևաք վաճառացն լռեցան , և սուր և սով թաղաւորեցին յԱսպահան . օրինաւոր ժառանգք անկանոն թաղաւորութեան : Օ ի յորոց սուր վրիպեացի , հիւժեալ մաշեցէ սով կորստական : Եւ արդարև եթէ չէր կարճեալ Աստուծոյ զաւուրս զոյսոսիկ , ո՛չ ասլիւր ամենայն մարմին :

Այնիչ 'ի ծուփս խռովութեանց հեծեր
 քաղաքն բաղնավորով, Արխաջան Առաջ-
 նորդ մեր Յովհաննէս Արք Եպիսկոպոս Բաղ-
 րեանդցի, որ զհողի արութեան ընդ քահա-
 նայապետական սարասու վառեալ բորբոքէր
 առ 'ի սէր պաշտանութեան Հօտին իւրոյ
 սիրելւոյ : Ասնորոյ զյառաջագոյն պատ-
 նըչեալ յԱսկանայ Աստուածատրեան, զգլու-
 խըս փողոցաց և զանցս հրապարակացն վե-
 բտինն ամբացուցեալ և զգրունս արտաքինս
 խցեալ գլխովին, հրամայէ ամենեցուն մե-
 ծի և փոքու զինուորիլ 'ի դէն, և զցայգ
 ուցերեկ հսկել 'ի վերայ տանց և ընտա-
 նեաց : Օտանիս բարձրաբերած և ամբա-
 կառոյց Եկեղեցեաց յօրինէ նոցա 'ի դի-
 գանոց և 'ի մարտկոց, զորս և վառէ սպա-
 սազէն արի պատանեօք : Պահս եղեալ վա-
 նացն, ինքնինն միշտ շրջէր թաղէ 'ի թաղ
 քաջալերել զիւրսն և սաստել անողայխց :

Անդ ընդ երեկս առաջնաւուր զխպուա-
 ծոյս՝ Պարսք բնակեալք 'ի Շիչան, յարե-
 ւելից հարաւոյնոր Քուղոյ, ասպատակ սրի-
 սեալ 'ի Մեծ Մէյդան, համարձակ յափշ-
 տակէին ընդ որում զինչ և գտանէինն : Այլ
 մերազնեայք տեղոյն նախադրաւ ունելով
 իւրեանց զԱսպետ նշանակիր Արեգական և

Առիւծու, զՎատիթ Իւան Սկրտչեան Ար-
 բեցի, զԱրքունեաց բժիշկ. և զայլս 'ի սըր-
 տէից, մարտ տուեալ կռուեցին քաջապէս,
 զաւարս, նոցա յետս կորզեցին, յոլովք
 վէրս ընկալան, և զյոլովս 'ի նոցանէ վի-
 բաւորեալ, արձանացուցին անդ զիւրեանց
 յաղթութիւն, Սինչ 'ի խռան աստ շա-
 շատակէր գրիչ սլատմութեան այսմիկ՝ Հա-
 լատարխմ ծառայ նորա Յովսէփ Սարգսեան,
 պատանի սրտեայ, տեսանելով զմօտալուտ
 վտանկ կենաց նորա՝ գրգաւ առ Հան զեա 'ի
 խռանէն, և ինքն դարձ արարեալ յազմուկ
 շփոթին՝ ընկալաւ վէր մեծ 'ի գաղաթան,
 Համբաւ դիպուածոյս Հասեալ 'ի լուր Ա-
 ռաջնորդին, թէպէտ, ընդ յաղթութիւն իւ-
 բայցն բերկրեցոյց, այլ ընդ վէրս Հարուա-
 ծելոց կարի 'ի խոր խոցեաց զեա, Վիտե-
 լով ասրս թէ Շիչանցոց չՀանդուրծեալ
 արՀամարՀանացն կրելոց, զինէին վերստին
 'ի վրէժխնդրութիւն Հայոց, Հնարէ գրէ
 յիւրմէ զթուղթ իմն, որպէս թէ 'ի Ապա-
 բապետէն Սակինեանց գրեալ առ ինքն,
 տայ զայն փայեկի և հրամայէ ելանել արտա-
 բոյ Չուղայ, և անդրէն դարձ արարեալ
 մատուցանել ինքեան 'ի հրտապարակին բաղ-
 մութեան, Օ որ ընթեռնու կեղծ իմն խըն-

դու թիւն 'ի դէմն նկարելով, և առեալ
 Հաւատարմաց ոմանց, առաքէ առ Հօսէն
 վերակացու Շիշանայ՝ սովին սխառգամաւ :
 “Աւրախ լեր, ասէ, նամակ Հաս ինձ թէ
 Արքայորդին և սպարապետ նորա զօրօք
 և թ'նդանօթօք եկեալ զկիտով գիշերոյ՝ բա-
 նակերոց են 'ի Հաղարջուի : 'ի սարգել խը-
 առովութեանց և դադարել վրդովմանց, Պլը-
 բեն ինձ զգուշանալ մեզ միայն մինչ ցայն-
 ժամ, և ես բարեկամօրէն և՛ ձեզ Հաղոր-
 դել արժան դատեցայ, խրախոյս տալ ձեզ :”
 Սովին ինքնագիւտ հնարիւք յազարս Հան
 զխորհուրդ նենդութեան նոցա : Բայց ցա-
 ւուրս ինչ անընդհատ լսելի լինէին շուրջ
 զմեօք ճայթիւնք հրացանաց 'ի քաղաքէն,
 և արեան ճապաղիք բոսորախայլ ներկէին
 զամենայն տուն մարդարեակ :

'Ի 14 Հօկտեմբերի դարձ արարեալ Սուլ-
 թան Սահմադ Միրզա 'ի Չարմհալայ,
 ընդ իւր ունելով զքաջն Սակինեանց և
 զամենայն զօրս իւր երեքհազար հեռեակաց
 և հինգհարիւր հեծերոց, երիզ սեաւ զու-
 սովք իւրովք՝ 'ի նշան սգոյ առ Հօրն մա-
 հու, մտանէ 'ի քաղաք իւր Մսպահան :

'Ի չուել բանակին մնաց Արգօլա Խան
 գործի հզօր աւերութեան և եղծութեան

աշխարհինս Այսանդի խնամոցեալ ընդ Յիսուսէյնայի Միրզայ հրամանատարին Շիրազայ, և խոտան ինչ վարկուցեալ զմիջնորդութիւն մեծի Այսսերութեան Առուսաց, հզօր ինքնակալութեան Արիտանացւոց, և զկտակ Արքայի, որ աւանդէր յերաւր զԹագն Պարսից Մահմադ Միրզայ Անդրանիկին Արքա Միրզայի՝ գրէ առ նա բազմոյորդոր հրապուրանօք թագ կապել 'ի գլուխ, և ապստամբութեամբ յինքն բռնարարել զսլայազատութիւն աշխարհինս, խոստանալով յամենայնի օգնական և նիզակակից լինիլ նմա, Աննա եղեալ և ընդ մեծամեծ օրէնսուսոյցս զենի իւրոյ և ընդ աւագանի 'ի խորհուրդ ապստամբութեան իւրոյ զամենեօին համոզէր, Աննա առ զԺառանգ Աթոռոյն քարոզէր, և 'ի ձեռն անհաւատից (Առուսաց և Անդրիացւոց) գալ բռնանալ իշխանութեան, Իսկ ընդ հակառակն, զիւր քեռայր զհրամանատար Շիրազայ համբաւէր այր քաջահարուստ, բարերար խլամաց, և ժառանգ արքայութեան և զեղբայր նորա զՀասանայի Միրզա, Ահագն նոր 'ի մրցմունս պատերազմաց մշտայազմ, որում 'ի տեսլեան շնորհեաց, ասէր Ալի զիւրն Օրլիկար, և բիւրաւոր այլ

և ստույթեամբ զառածեալ յանընտրութեան
 և 'ի դիւրահաւանութեանն զազգ հրատու-
 բեալ, ընկերէ իւրոց շարահնար խորհրդոց :
 Այլ զի ճգունեք սորա էին, 'ի նոյն և զիշ-
 խան Ասպահանայ որողայթել 'ի չարիս .
 որով և զապստամբութեան անաշխատ 'ի գը-
 լուխ հանել զգործ : 'Ի գալ նորա 'ի քա-
 ղաք անդր, որպէս 'ի վեր անդր յիշեցաք,
 առ երես քարեկամութեամբ սերտանայ ընդ
 նմա : Այլ ըստ որում 'ի ժամանակին նա-
 խարար դրան էր Սամադալի Կրան իւր
 ոխերիմ, կասկածանա առեալ զգայթ ար-
 կանելոյ նորա իւրոց հնարից . նախ զնա 'ի
 նմանէ օձտել հայթհայթէ : Աւստի ընդ
 վարագուրաւ հաւատարմութեան հաշուա-
 պահանջ եղեալ 'ի նմանէ, և զզպիրս դի-
 ւանին կաշառօք կուրացուցեալ . վնասապարտ
 հանէ զնա յիրս արքունի, և տուժանս
 ծանուճնս եղեալ 'ի վերայ, մատնէ բան-
 դից և տանջանաց անտանելեաց :

Թէպէտև չուսայ երբեք զիշխան ժողո-
 վրդեան բամբասել, սակայն և 'ի զարդարն
 գրելոյ ոչ արդելայ ամենեկին : Համին 1851-
 այնինչ երկինք ցասուցեալ 'ի չարիս բնակ-
 չաց երկրի, առաքէր մարախ և սէն, կամ
 երևիլ ապականել զամենայն բոյս դալարի

զպարէն անասնոց և մարդկան առ Հասարակ
 սա այս Մամադալի Խոան, առ յազուրդ
 ընչաքաղց մուլութեան իւրոյ, ունէր զանցս
 ճանապարհաց. և թէ ուստեքէ դէպ լին-
 նէր արգասեաց 'ի քաղաքն մտանել, էր որ
 գնէր, և էր՝ որ յափշտակէր: Արոց և բազ-
 մասլատկեալ զգին, շարիատիւ վաճառէր
 սլորմելի քաղաքացեաց: Օնոյն առնէին
 և որք ախտի ազահուութեան նորա և բռնու-
 թեանցն լինէին կցորդ: Մարդիկ, թշնա-
 միք մարդկան առ յանիրաւ շահուց իւրեանց,
 կենաց Համարարած եղբարց իւրեանց բե-
 բէին վասնդ: Արով գիւղք և աւանք ան-
 մարդացան, գաւառք և քաղաքք ցանցառե-
 ցան, և երկիր գլխովին ասպականեցաւ: Օի
 որ փարթաւքն էին 'ի նոսա սակաւ առ սա-
 կաւ զիւրեանց զգոյս ընդ աւուրն պարենի
 վասնեալք. 'ի տնանկութիւն Հասանէին,
 և շատք 'ի Հարկէ սովոյն խոտաբուտ եղեալ,
 և զվնասարար բանջարս անընտրաբար ճա-
 բակեալ, յասպականութիւն մահու գնէին:
 Բարձու գորով մարց 'ի զաւակաց, և Հը-
 նազանդութիւն որդւոց 'ի ծնողաց իւրեանց,
 Համարեցաւ Հաւատն 'ի ժամանակին, ոչ
 աստուածառաք իմն փրկութիւն Հոգւոց, այլ
 գործի պարարման սորտուց: Բողոմք 'ի

Վրբիստոնեւ թեհե էի Մահմետականութիւն ,
 և բազումք յանՀաւատութենէ 'ի Հաւատս
 մտարեքէին , այլ չէր որ ընդունէր զնոսս :
 Շոքսք մուրացիկ 'ի դրունք շքէին , և աղ-
 քատաց մեռելոց չտայր սք զգերերզման : Եւ
 ահա անհնարին աղիախցս արարող՝ Մամա-
 դալի Խան , որպէս և գլուխ Մոլլայիցն
 Ասպահանայ , ըստ արդար իրաւանցն Աստու-
 ծոյ , մատնեցան տանջանաց և տուժանաց մի-
 անգամայն :

Իսկ Աբդօլլահան տեսեալ թէ ոչ կա-
 բաց 'ի խորհուրդ աստտամբութեան իւրոյ
 զՍուլթան Մահմադ Միրզա Համդել , յա-
 դադս քաջախորհուրդ խրատուց և անձնա-
 դիր սլաշտպանութեան Սպարապետին Սա-
 կինեանց , ակն յոյտնի թշնամացաւ ընդ
 նոսս : Եւ բազմագրգիռ հրապուրանօք իւ-
 բովք՝ դրդեաց յարոյց զյոյտնի անառա-
 կեալս քաղաքին՝ 'ի սուր և յախշտակութիւն :
 Յորս բնակիչք Վեօհնայ Մէյդանայ ասպա-
 բասագոյն քան զամենեւին , ասպատանի իւ-
 բեանց գտեալ զմզկիթն Խամամլեզօմոյ . 'ի
 չորրորդում աւուր Նոյիմբերի՝ գրոհ տը-
 ուեալ բազմութեամբ 'ի մեծ վաճառանոց
 քաղաքին , աւերեցին գրեալ թէ զԱստա-
 բազար գլխովին : Արոց անագան ուրեմն ըզ-

զիմի հարեալ Պարսխան Յովսեփեան գրն-
 տապետ Սպարապետին Սակինեանց . հարա-
 ծականա արար մինչ յամուր արաստանին ու-
 ցա 'ի Ս զկիթ անդր , Իսկ Աբքայորդին ,
 տեսեալ թէ չկարէր հասուցանել զքէն վը-
 բիժուցն 'ի Ս զկիթ անդր՝ պատգամախօս
 լինի առ Սիրգա Սահմագ Ազի Վերնպետ
 գլխաւոր համօրէն Պարսկաստանի , ձերբա-
 կալ առնել և մատնել 'ի ձեռս իւր զգլխա-
 ւորսն 'ի նոցանէ , Իսկ նա՝ առ պաշտպա-
 նութի օրինաց , և յարգութի իշխանին կա-
 լանաւորեալ զերկուս 'ի չարագործաց անտի ,
 մատնէ Աբգարութեան , զորս 'ի վաղի ան-
 դր սրով դատի հրաման Աբքայորդուոյն ,
 Բոցց ինքն Աբքայորդին ինայեաց ըստ
 ինդրոյ Վերնպետին . կամ պատժել , և կամ
 մատնել զիւրոյ կողման չարագործսն , Արով
 ծագեցաւ 'ի միջի կնճիռն խռովութեանց .
 Յուսէյնալի Սիրգա , որ 'ի մահու հօր
 իւրում , դեռ 'ի Սայսր տակուէր , և ե-
 թէ զսիրտ արւոյ առեալ դառնայր յԱսպա-
 հան , տիրէր արդարեւ դանձուց և զօրացն
 արքունի օժանդակութեամբ Վերնպետաց
 տեղւոյն , յառնուլ զուժին այնորիկ՝ աճա-
 պարեալ անկաւ 'ի Շիրազ , Եւ սնտոի իրա-
 խուսանօք Աբգօլլախանի , թագ կապեալ

Թագաւորեաց : Եւ զեղբայր իւր զՀասանալի Միրզա կարգեաց սպարապետ նորաժողով զօրաց իւրոց : Թագաւորական իշխանութիւն սորա , ոչ անցանէր անդր բան զբերթապարխազ քաղաքին , վաննդի բաց 'ի Հարիւրաւոր ոսոխաց նորոգ իշխանութեան , ասեցող անձին արարեալ էր ոչ միայն զԱլալի Խան հօր իշխան Մամանեաց , այլ և զՄահմատալի Խան , զիւրոյ քեռ փեսայ . (կենտսուղ եղբորն եղեալ .) որոց ոխացեալ ընդ 'նա՝ սլաշարէին զՇիրազ , և զամենայն ել և մուտս խափանէին , Թէպէտև տարաբախտն Հասանալի Միրզա , յորդոր լինէր 'նմա բանալ զզանձն , և ռոճիկ սփռել զօրացն 'ի սլաշտպանութիւն բնաբարեալ իշխանութեան , այլ 'նա միայն զիւրոյ կանանց զզարդս ճոխացուցեալ , և 'ի պանծոտ Հատալաճառս , 'ի գերձակս , և 'ի մաճակալս յուսացեալ՝ զորս բռնի մուծեալ էր 'ի Համար զօրաց , անհոգ մնայր ամենեկն , Արժանի բռնակալութեանս այսորիկ եղին և արարք նորա , որ եղ 'ի բանդի զՀասանդուլի Խան՝ զհօր իւրոյ Հարկահան . և յափշտակեալ 'ի նմանէ կորզեաց , զորս եզիտ միանգամայն : Մինչև 'ի կորուստ կենաց անգամ մտաբերել , Աւաղ յինչ ոչ Հասուցա-

նէ թոյն յաջողութեան զիշխան փառամով որ
որչափ առաւելու է ի բարօրութեան, այն-
չափ և զարտուղեալ օտարանայ ՚ի ճանա-
պարհացն առաքելնութեան, Այլ յաջող-
ութեան չարաց է կարծ,

Իսկ Արդօլլախանի խոստանալով յօգնու-
թիւնն ՚ի թիկունս նորա հարստել զբովան-
դակ զայրուծի Լ նջանայ, և Չարմհալայ,
զի օռս Ասպահանայ, և Ղարտօհնայ Մէյ-
դան զլիսովին, Եւ ինքն կասկած առեալ
թէ մի գուցէ հրաման ինչ ուստեքէ կարո-
ղացուցէ զիշխանութիւն ձերբակալ առնել
զինքն, ապաստանեցաւ ՚ի տուն Սէյիդ
Մահմադ Քաղրայ Ռաշաեցույ, միոյն Վեն-
պետաց, և անգուստ նետս նենգութեան մը-
խեաց ՚ի սիրտս բազմաց, առ ՚ի զրգիս ա-
պստամբութեան, Յօրոց Մահմադ Քարա-
խան Լ օռ ազգաւ, իշխան Չհելլօթօրայ,
հրապուրեալ զօր ժողովէ, հրօսակէ, և զա-
մենայն զհամբար արքունի յափշտակեալ
խրատուին իւրոյ յԱսպահան, և Հասա-
նալեայ ՚ի Շիրազ զաւեախ մատուցանէ,
իբրայն թէ՛ « ես վասն քոյ և զօրաց պա-
շար տարեւոր պատրաստեցի, և դունդ հը-
զօր այրուծիոյ, միայն դուք փութացարուք
զալ, — » Այնպէս Միրզայ հասեալ ՚ի Թեհ-

բան՝ յանձնէ զամենայն Ալիշահ Միրզայի
 եղբօր իւրում երիցու : Որովք հպարտացեալ
 նորա անդր քան զարժանն , հաւանեցուցանէ
 զժողով որդւոց Յաթալեայ և զԱւագանեոյն
 զրկել զիւր եղբօրորդի , և յինքն յանկու-
 ցանել զԹագն Պարսից : Որոց միահաղոյն
 գիր հաւանութեան գրեալ՝ կնքեն զնա 'ի
 Թագաւոր , և 'ի Սամանզան ասնի զգեցու-
 ցանեն նմա զարքունական ծիրանիս , և ե-
 դեալ զԹագն 'ի գլուխ՝ երկրպագանեն իր-
 բն Աբքայի : Սա առ 'ի գրաւելոյ զսիրտս
 հասարակաց , բաց զիւրոյ Հօր հարուստ գան-
 ձարան , և վանեաց զերկուս միլիոնս թու-
 մանաց յանրնաիր պարգևաբաշխութիւնս սմա
 և նմա : Վրեաց հրովարտակ ազատութեան
 հարկաց 'ի քաղաքս և գաւառս աշխարհին ,
 այլ չէր որ ընթեռնոյր զնոսս : Բազմալ
 'ի գահոյս արքունեաց՝ ազատութիւն շնչէր
 յաշխարհ ամենայն , այլ զփոքրիկ սահման
 Թեհրանայ՝ իւր նստարանի , ստրկացուցա-
 նէր հինից և հրոսակաց , որոց խմբովին յար-
 ձակեալ 'ի վերայ կսբ վանաց՝ յափշտակե-
 ին զամենայն առ միջոցաւ քաղաքին և Շահ-
 Աբղօլ Աղիմայ , Ահա քեզ երկոքին մոլեղին
 ծայրք առատաձեռնութեան , թագաւորեաց
 Յիւսէյնալի Միրզա , ստրկանալ արծաթոյ :

Թագաւորեաց Ալի Շահ, սարկացուցանել զիւրն պետութիւն, Սա հալէր զմարդիկ՝ ձուլել 'ի դրամ, նա վասնէր զդրամ 'ի գտանել զմարդիկ : Սա դրամոց քան համբաւոց ըզձանայր, նա դրամովք զսուտ համբաւ ստանայր. այլ մին քան զմին յիմար :

Գոյժ մահու Արքայի հասեալ 'ի Գաւրէճ՝ բօթէ ՚ի լուր Գամաղամայ զանակնունելին դիպուած . որոյ ազդ արարեալ Կովսին Սիմոնովչի լիակար դեսպանի Կոյսերութեան Սուսաց, և Սըր Ջան Կամբելոյ դեսպանի Բրիտանացոց, երեցուն միախորհուրդ գնան առ Մահմադ Միրզոյ : Սրում ազդ արարեալ զհաւուն մահուանէ, սախին վութալ խաղալ 'ի Թեհրան : Անակնունելին դիպուած, վերջին պակասութիւն ծախուց . հարիւրաւոր թշնամիք հանդերձեալ իշխանութեան իւրոյ, թուովք զօրաց և ճոխութեամբ գանձուց ինքեան վէհագոյնք. նա՝ ձմեռն սաստկաշունչ, տարակոյս տան մտաց յոյս ձեռնարկ զգուշալի : Սուսի զիջանի խնդրէ նախ զձեռն օգնականութեան ամենազօր Կոյսեր . որոյ դեսպան լիակար խոստանայ զրել հանել 'ի սահմանաց Հայաստանի, զհօթն հազարս զօրաց 'ի թիկունս նորա . իսկ Սը Ջան Կամպել լրիտանաց-

ւոց Հայերով 'ի սղութիւն աշխարհին և
 յապագայ վտանգ ընդունելոյ զզօրս Սու-
 սայ 'ի Պարսկաստան, խոստանայ վճարել
 զճախս Ատրպատական զօրաց մինչև ցթօն-
 րան, Սիայն թէ՛ Հրամանատարութիւն նո-
 ցա Հրովարտակաւ յանձնեցցի ինքեան,
 Ընդ որ հաւանեալ Աթուաժառանգին՝ կար-
 գէ Հրամանատար Համօրէն զօրաց զՊասօր
 Անդղիացի, սր հատուածեալ զհազար հինգ
 հարիւրս զօրաց, տայ Սր Հենրի Արթու-
 րոյ, զոր և Վերնդի կռչէին, և զՇի թիկնա-
 կից նմին արարեալ՝ վերչասան թնդանօթօք՝
 չորեքօրեայ քան զինքն առաջաւոր առա-
 քէ, Ասլա ինքն գեապանօք տէրութեանց,
 և մնացորդօքն զօրաց, ելանէ 'ի Ղապրի-
 ժոյ՝ 9 Աշխմբերի, Իբրև գայ հասանէ ՚ի
 սահման մարզպանութեան Ղաղբինայ, Ալ-
 նաղի Սիրզա մեծաւ ստորաստութեամբ
 ելանէ զգլխի հարկանել նմա, բայց տե-
 սեալ թէ ոչ ինչ ազդել կարէր յայնժամ,
 կեղծէ առաջաւորել զալստեան նորա,

Այլ առաջինն յազատանւոյ անտի, որ
 ել 'ի թահրանայ առաջնթաց և զօրավիզն
 Ժառանգին Արքայութեան, էր Խոսրով
 Խան որդի Սամուէլի մեծանուն Քահանայի
 Ղայթմազեանց Տփղիսեցւոյ, Սր զճանա-

պարհայն գրէ և առ Մանուչար Խան Մեծ՝
 Մարգարան Սաշտայ, գալ 'ի թիկունս ժա-
 աանգի Աթուոյն Պարսից, Արոյ գոլովայր
 ճոխ յոյժ, դայ առ նա՝ պատարագառ ու թ-
 սունն հագար ոսկի դահեկանաց, և բազմու-
 թեամբ հեծելոց, և այլ սպասուց:

Այնպէս և Ալայեար Խան սպասալար,
 որ 'ի Պուս՝ յակաստանի կայր յերկիւղէ
 բանաւորին Ալիշահայ, մողապուր անկանի
 առ Մահմադ Միրզա, նիզակակից լինիլ
 նմա, Պան խմբին 'ի տեղեաց անդեաց,
 և բառնք ազգաց զօրու իւրեանց և գրօշու:

Մինչ սա այսօրինակ յառաջանայր, խո-
 բամանկն Աբգօլա Խան հաշակելով Մ.ս-
 սպահան, թէ մաշարայական ախաի հանգիսեալ
 նորա, թտփէ նեխու թեամբ զոտն իւր զա-
 ջոյ՝ 'ի սրունից 'ի խոնարհ, ուսաի և անար-
 ժան լեալ թագաւորութեան, անագանէ
 զիւր գալուստ: Եւ եթէ գայցէ և ս, հօր
 պատրաստութիւն Ալիշահայ նուաճէ գնա,
 և ինքն յիւրոց ցանցաւեալ 'ի զօրաց, ոչ
 կարէ զգէմ ունիլ արշաւանաց Հասանալեայ-
 որում և հարկիւ թողու զաշխարհին պայա-
 զատութիւն, Սովին զակատեալն զհետ համ-
 բաւոց առնն զազգ՝ յանկուցանէր 'ի կողմն
 նորա: Եւ հրապոյր ասպատակութեան շին-

չեալ՝ գրգռէր զամենեւին 'ի նախճիրս ան-
 ճնարինս և յաւեր աշխարհին միանգամայն ,
 'Ի բռնանալ իշխանին Չելչօթորայ 'ի
 վերայ արքունի համբարաց , վերակացու
 գիւղօրէից Հայոց այնր դաւառի , 'Ղու-
 կաս Սիւքիասեան , կամ Սոստամբոս Պար-
 սից , որ 'ի Շահաբասոյ և այսր՝ որդի հօր
 յաջորդելով՝ զիշխանութիւն վերակացութեան
 ունէր . յանկանել Չարմհալայ ընդ իշխա-
 նութեամբ Աբգօլլայ Խանի . յուրացութիւն
 հրաւիրեալ , և անբուր դառնալ , յետ բազ-
 մապիտի անտանելի տանջանաց , տուժէ զին-
 չքս և զիշխանութիւն վերակացութեան մի-
 անգամայն՝ վասն 'ի Քրիստոս հաւատոց ,
 Իսկ 'ի լինել զաւառին ընդ իշխանութեամբ
 Սեփեդովլեայ , և 'ի շնորհել նորա զայն
 Սպարապետին Սակինեանց , մասամբ ռոճկի
 նորա , կարգեցաւ սա վերստին յիւր առա-
 ջին աստիճան , Տեսեալ սորա զյայտնի ե-
 դեռնագործութիւն վերնամարտին Մահմադ
 Աբղայ , դոյ ամբաստան զնմանէ՝ յատեան
 Աբբայորդոյն , Իսկ Մահմադ Աբղա-
 Խան իրազեկ այսր ամենայնի , և մտառ
 յիւր Աբդօլլա Խան և 'ի Հասանալի Միր-
 զա , անգոսնէ զանաչառ վրէժսնդրութիւն
 իրաւանց , արհամարհէ զասպաղայ թագաւո-

բին զարգարութիւն , առաքէ չորս 'ի սրի-
 կայից անտի իւրոց յԱսպահան , սպանանել
 զնա : Եկեալ նոցա ծարտանօք պատահին
 նմա 'ի գլուխ կամրջին Շահաբասայ , որ
 Հանէ 'ի քաղաք անդր , կեղծեն նամակ Հար-
 կաւոր նմա մատուցանել , և իբրև մերձե-
 նան , ոմբովք ատրճանակաց շանթաւար 'ի
 սիրտ նորա՝ առնուն զվերարկուն նորա և
 զգլխարկն՝ յալթանակ , և աճապարեն ընդ անցս
 լերանց 'ի Չարմհալ գաւառ : Իսկ Պուկա-
 սայ այնինչ դեռ շունչ կենսական չէր սպա-
 սեալ , յեցեալ յոգի արութեան , կանգնի
 'ի տեղոջէն՝ արխնաթաթաւ , և գայթ ընդ
 գայթ հասեալ զկիսով Չարբաղին , անկա-
 նի կիսակենդան : Պուժկան աղիտիցս խմբէ
 անդանօր զբազմութիւն մերազանց , որոց ըզ-
 վէրսն պատեալ՝ սատկարագաւ բերնն դնեն
 'ի Սանս Ամենափրկչի : Սբանօր այնինչ
 Ազգասէր Բժիշկ Աբբունեոյն Պատիթ Խան
 Մկրտչեանց՝ կամէր զվէրս նորա բանալ , և
 զսպեղանիսն նորել , անկեայն արի , Հայե-
 ցեալ շուրջ զիւրև 'ի բազմութիւն արանց և
 կանանց , սասաց . “ 'ի բոց հրամայեա երթալ
 բազմութեանդ . զի մի 'ի խոցուածոյս զար-
 հուրեալ ահաՀար լիցին : ” Ապա Հաղորդեալ
 մարմնոյ և արեան Աննարարին , սպրի ժամս

չորիքտասան , և ընդ այդանալ վաղուին՝
աւանդէ զողին , և թաղի մեծաշուք յու-
զարկաւորութեամբ 'ի Անան Ամենափրկ-
չի . Ի Վեկտեմբերի . 5 :

Արևն Վուկասայ չբաւականացեալ զո-
վել զտապ քինառութեան Սահմադ Քրդայ
խանի՝ ձեռն արկանէ բանդել զհղբայր սպա-
նելոյն զԱբէլ , և զորդին՝ զՅարութիւն :

Չիցէ զարմանալի տեւել Քրիստոնէու-
թեան յայսքան հարուածոց միջի , Ասլա
յաւարի առեալ զտուն և զստացուած սնո-
ցա՝ արձակէ զնոսա բօթարերս առ իւրեանց
սպարապետ : Ար թէև կարէր 'ի ժամանու-
կին Ի Ճասպալիս արեան ողողել զբաւան-
դակ Չամհալ , և զվրդժ արհամարանաց
իւրոց հանել Ինմանէ , սակայն տեսանե-
լով թէ չարին դեղատու , և սկզբնահայր ա-
մենայն խառլութեանց՝ Աբդուլխան որջա-
ցեալ Ի տան դենպետին , երկնէր հանապաղ Ի
սրտի իւրում հնարս մեկնելոյ սպարապետիս
Մարքայորդուոյ անտի . զի առանց իւր դիւ-
րաւ կարիցէ պատրել կամ պարտել Ի կողմն
բանաւորին Շիրազայ , լաւ համարեցաւ տա-
նիլ անձին քամահանոց՝ քան թողուլ զքա-
ղաքն բազմամարդ յալիս արեան Ճասպա-
ղեաց : Սա այսօրինակ պահելով զԱսպահան ,

սրահեաց զԹ. եհրան յասպագ այն աւերու թեանց վաննդի՝ եթէ չէր գտեալ սորա ՚ի ժամանակի սաս այսմիկ, և ահի զօրութեան նորա զարհուրեցուցեալ զքնակիչս քաղաքին և զչքջակաց գաւառացն, միմիայն ակնարկութիւն Աբդօլլատիանի և Վենպերտացն՝ պատրաստէր զԻրան աթոռանիսսս Ասլատամբին և զոյժ տուեալ՝ բազմօք յառաջ քան ըզՃառանգն հասուցանէր ՚ի Թ. եհրան, Որոյ կրկին տիրապետութիւն պատճառէր զանհնարին աշխատանս և ծախս, զանհուն կոտորած և զաւեր. թող զսով և ժանտամահ զքնական հետեանս ընդ երկար պատերազմի:

Այնինչ սա սասի, նա՛ անախ, և գրեան թէ իւրաքանչիւր նահանգ յիւրմէ բաժնէ՝ սլանճոյր թագաւոր տալ Պարսկաստանի. ոչ գանդաղեցաւ և գլխաւոր Անառակացն Ասպահանայ Ռամսազան շումպլունի, անուանել զինքն թագաւոր Պարսից, Որ ամբացեալ զօրն ուղոյն ՚ի մզկթին Իսմամի Վօմմայ, և ՚ի գիշերի ասպատակ սիւսեալ տանց ՚ի տունս մեծամեծաց քաղաքին, աւար հարկանէր. զամենայն զխմադարձս իւր մաշելով ՚ի հօր և ՚ի սուր, Ասպիտի անիրաւ յափշասակութեամբ ճոխացուցեալ զինքն, և զօրիկայս բազումս կուտեալ շուրջ զիւրաւ,

այնուհետևն օչ հինարար՝ այլ արարար հը-
 բովարտակ դրէր առ օվ և կամէր, և պահան-
 ջէր որքան գումարս գրանօց և հաճէր,
 Եթէ վճարէր ոք՝ ազատ էր, եթէ օչ՝ ընդ
 գոյիցն սուժէր զկեանս և զխայտառակու-
 թիւն զերդասանին՝ անյուր իմն և ամօթա-
 լից և զհոնոց ործու թեամբ, Մասօրինակ
 յետ ՚ի Հնազանդութիւն կամացն նուաճելոյ
 դմեծ մասն քաղաքին, այնուհետև ինքնիշ-
 խանարար հարկս հարհանէր, ընդ պատուա-
 կաւ սպաշարանելոյ դեօստ, Մյլ սոքօք օչ
 շատայեալ՝ իբրև դարձան հրեշտակք Մըդօյ-
 լախանի ՚ի Շիրազայ, և համբուեցին զժօ-
 սալուտ յարձակիլ Հասանախայ ՚ի քաղաք
 անդ՝ ըստմութեամբ զօրաց և թնկանօթաց,
 մտարեբերով սորա ՚ի համակործան աւեր աշ-
 խարհին, և ՚ի դրդելոյ Մըդօյլախանի խորհե-
 լով բառնալ ՚ի միջոց զիշխան քաղաքին և
 զսպարապետ զօրացն՝ յորոց կասկած կրէին,
 ահեղ և բռնն յարձակմամբ՝ յունվարի 17
 գրոհ տանի հրապարակ արքունի, արևել նախ
 եթէ հնար լիցի՝ հրադինուց ամենայնի, Ի-
 բրազել լինի յանդուգն խորհրդոց նորա քաջն
 Սակինեանց, ըստ հաստգիտակօք գշորս ՚ի
 թնկանօթաց, և լարէ դեօստ ընդդէմ չորից
 գործասաց հրապարակին, ընդ որս մարթ էր

խմբի թշնամեաց ՚ի ներքս զեղալ ։ Իսկ Ուսմազանայ կարգեալ մարտիկս ՚ի գլուխս աշտարակաց Սղիթին, և ՚ի բարձունս շինուածոց հրացանս երկարընկէցս սայնոցա, և հրամայէ անդադար սմբածիգ լինիլ յԱլազարուն կոյս ։ ուր վանքն էին Սպարապետին ։ Թերևս կորուսանել կարասցին դնա ։ Այլ նա անշարժ ՚ի տեղւոջն արձանացեալ՝ դաւէ զնոսս երկնչիլ զերկիւղ, որով առաւել ևս վստահացեալ թշնամեաց գնաին՝ դրօշ սմբառնան զմիջնուորր ։ և իբրև զեղալ ՚ի ներքս թեակօտեն հրահարէն ՚ի նոսս զթեղանօթսն ահեղ շառաչմամբ, սատակէ զոմանս ՚ի նոցանէ, և խորասիկէ զոյն յանդգնութեան նոցա ։ Իսկ Ալիապիար խան համբարապետ, և Պարսխան՝ սյրուծիւղք Սմբունայ, թիկնասպառօք Արքայորդւոյն՝ և երեսուն և եթ հեակաօք զհետ սլնտեալ վախստէից՝ հարածականս առնեն ցմիկիթ անդրանաւակաց ։ Իսկ խառնիճադանճն՝ որ զօրէն անդեղաց քաղցելոց, սովոր է միշտ դնալ զհետ սլատերագմաց, զրոհ տան ՚ի Քեօհնամէյդան, մանրաքաղ ասնել զմնացորդս յաւարառութեանց Ուսմազանայ ։ Բնչաքաղց սխտի ազահութեան սոցա հեռեւելով և մարդկան Ալիապիար խանի՝ սլալ ծանաց յալթու

Թեան փոխանակեն զյեանն թշուառու-
 թիւն . վասնզի գէտ պատեն վարկուցեալ
 դարանակալ թշնամեաց՝ դասնան և ունին
 դանցան փողոցաց . և այր'ի թաքստենէ խը-
 մէ ելեալ՝ կոտորէ անխնայ զկապախէ խըր .
 Յերկուց կողմանց ևս լինէին ճապաղիք ա-
 բեան , և կոտորած ոչ սակաւ , թէպէտև առ-
 ամօթոյ սոքա ատփ' և նորա անտփ' ծածկե-
 ին զսառուղու թիւն թուոյ անկերոց : Հասանէ
 Մահմադ Միրզա 'ի Սնդրաբաա գիւղ՝ ե-
 բիւք օթիւք 'ի թեւհրանայ : Իսկ բանա-
 կալն Ալիշահ միրզա , հրամանատար զօրաց
 կարգեալ զԽմանիլերաի Միրզա , և զՍահապ-
 զուան Միրզա՝ հրազինապետ , սրոց նիղա-
 կից արարեալ և՛ զՕսհրապ խան հանգեր-
 ձապետ և զոյլս յոսանիկ արանց , առաքէ
 քսան հազարօք զգլխով հարկանել նմա : Ան-
 ծանօթ զինուորական իրոյու թեանց՝ անսեպ
 զսակաւածեռն՝ բայց և զհանգ կազմու թիւն
 քաջացն , զերևելի երևելի իշխանաց կուսակ-
 ցու թիւն , զահ և զարհա իրս Ամենագօր Կայ-
 սերու թեան Առուսաց , որ ստանայր զօր խա-
 դացուցանել և գրաւել զհամօրէն Պարս-
 կաստան՝ զահի հարեալ սասանեցան : Շիշ-
 խեցին բնաւ ճակատ յարգարել . ոյլ պա-
 կուցեալ անգէն 'ի անզոջն արձանացան մնա-

ցին. ոչ ու մեք այնքան հաւատ նուիրելով , որքան լիակատար Վերսպանին Վառսաց, Առաջարկէ զի թէնա տացէ զիր երաշխաւորութեան ՚ի դիմաց ժառանգին՝ չվնասել կենաց իւրոց և կայից , հնադանդեսցի նմա : Օ որ կատարելով նորա համահաճութեամբ Արքայացուին , ապահովէ նմա ամենայն երեւելեօք բանակին դալ առ Մահմադ Միրզա , և հնադանդիլ առանց հեղման ինչ արեան : Իսկ բազմութիւն զօրաց նոցա , որպէս և կահ և կազմութիւն բանակին , իբրև ուրուական ինչ խաղալիկք մանկանց՝ աննշմար մեան :

Յերտ մեծի և անարիւն յաղթութեանս այսորիկ , գրէ սաստուտ Հրովարտակ առ Մահմադ բաղր Խան եղբայր Ալայարայ , բերթապահ , կարմաւորել զՄահմադ Չաֆար Խան՝ գնախարար բանացելոյն , և բանալ Ալիշահայ զորդուան քաղաքին և կամք իցին ՚ի փախուստ , Իսկ նորա տեսեալ թէ գանձք եղբարք և զօրք իւր՝ յերկրի , և ճակատագիրք յերկինս՝ ւրբին և թողին զինքն , լաւ համարեցաւ կամովին անձնատուր լինիլ խնամոց Արքայացուին , քան եթէ փախուտեամբ դղրդել զաշխարհ և գանձն իւր , Սուտի ձեռամբ անեալ զթագն բանարա-

րեալ՝ զհետեղէ 'ի թանգարան արքունի , և յաթոռոյն իջեալ սոսկանայ ծառայել , որում աիրել մտարերէր : Տես . քանի ելե-
կջս արար բազա 'ի Պարսկաստան , և քանիք զիւս իւրեանց ընդ էջնն չափեալ՝ գտին ան-
հնարին արհաւիրս 'ի գերակայ պատիւս :

Այսպէս յետ աւուրց երկից 'ի վերայ անցե-
լոց , դայ Ար Հէնրի Արթուր Անգղիացի , սպարապետ զօրացն , 'ի Պարսկից Ահմեդի կո-
չեցեալ , տասն և վեց հազարօք . դրունք քա-
ղաքին անարգել բանին նմա , որ 'ի բաց արձակեալ զհինան , և նոր պահս 'ի զօրացն
կարգեալ պարսպաց , յարդարէ զբազաքն
ընդունարան նորոյ Արքայի , Խակինքն Մահ-
մադ Միրզա բաղմութեամբ առաջաւորաց .
սպարառեալ յիւրոց սիրելի զօրաց , յերրորդ
ժամու , 9 Վսեկանմերի՛ դայ մտանէ 'ի Ար-
գարաստան : Օ ի ժամահմայից գուշակեալ
էր զայն օր անյաջող մտից նորա 'ի Թահրան :

Իկիր Պարսկից յամենայն ուրեք ողողէր յա-
րիւն անսարս սպանութեանց , յորժամ նախ-
կին հոգ խոհական Արքայացունն եղև զամե-
նեսին 'ի խաղաղութիւն ամել , և գտչխարհն
ասպանովել յերեսաց անդադար աւարառու-
թեանց նոցա : Աննորոյ գրեաց կոչեաց 'ի
Թահրան զամենայն հօրեղբարս իւր , զպա-

կանիչս տէրութեան :

Օտերագոյն յամենեւսին 'ի նոսա . և Հը-
զօրագոյն վանն բնական ամբութեան երկ-
րին : աղխախելոյ բարձրարերձ լերամբք և
անտառախիտ դժուարանց մայրեօք : մասին
արբունի գանձուց անդր գանձելոյ : և վանն
խնամութեամբ կապելոյ ընդ իւր զՀզօր զայն
ժողովուրդ : էր Սուրբարա իշխան Սա-
զանդարանայ : Սորա որդին սէգ և սրատերագ-
մասէր : 'ի սրատրաստի ունէր զօրս քսան
Հաղար , որ խիղախէր թէ և բանանալ գո-
նեայ իւրումն նահանդի , չառացից թէ և
Համօրէն Պարսկաստանի : Հօր աչայրջու-
թեամբ զիրան կշռելով՝ ընդ Հարեանցի Հրա-
ւէր Արքայացուին եկին երկօքին 'ի միա-
սին արժանաւոր սրատարագօք 'ի Թեհրան՝
սաշտել զերեսս նորա : Սոց օրինակի և
բազմաց Արքայորդաց Հետեւելով՝ խմբեցան
'ի տեղեաց տեղեաց յԱրքայի նիստն Պար-
սից : Իսկ սակաւուց ոմանց , որոց իղձ էր
վարիլ ոչ ինչ օրինօք . վախստեայ անկան
աստ և անդ . 'ի զլուել և խռովել զխաղա-
ղութիւն ժողովրդաց : Յորոց Սուլէյման Միր-
զա 'ի Թեհրանայ , և իշխան Վիլյուկչյա-
նայ , ելեալ յԱստղան աշակերտեցան Ար-
զօլայ Խսնի : և գնացին 'ի Շիրազ նիգա-

կալից լինիլ Հասանալի Մերզայի :

Որպէս աստ Աբդօլա Խան զՄատաղալի Խան , նոյնպէս անդ Ղայմաղամ , որ զբովանդակ զերասանակ աւերութեան ունէր 'ի ձեռնն՝ զՄահմադ Սաֆար Խան կալանաւորեալ , որպէս գրեցաք 'ի վեր անդր , մասնէ ազգի ազգի չարչարանաց և տանջանաց յաղագս անիրաւելոյ նորա յափշտակող ձեռօք 'ի դանձ արքունի . մինչև տուժել նմա զամենայն զմեծ Հարստութիւնս իւր , զակախ սրտուականս , դարձաթի , զոսկի և զպղնձի սպասս , և զկահ և զկարասին տան բովանդակ : Բաց յայսցանէ՝ անիրաւելով նորա և կենաց Հասարակութեան՝ շտեմարանեալ էր զմեծ Համբարս ցորենոյ , գրեալ թէ զապրտստ երկուց ամաց քաղաքին , զի յաճուրդ գնոց նոցա զոլեացէ զծարաւ ընչաքաղց մարութեան իւրոյ : Այս ամենայն արդարահաս վճաք Երկնից տուժեաց յարքունիս , մերկացեալ 'ի փառաց իշխանութեան : Իսկ Ալեշահայ չեղև այնքան փոյթ ազահովելոյ զբռնաբարեալ զիւր թագ , որքան շատյլ ձեռամբ անընարաբար վաանել զգանձ Արքունի , դողանալ գրամս , և գնել 'ի սահեսափ առ սա և առ նա : Մչ կին օք , թէև սարուկ ծնեալ , մեծահոգութեամբ ևս

'ի կիր առնոյր զիւրն բազա , քան թէ սա Ար-
 քայի ծնունդ , Արքունեաց սնունդ , և զԱր-
 քունական զաճոյից բուսն հարկանող : Այլ
 զի յԱստուածուստ իմն նախասահմանեալ
 էր փառաց և հարստութեանցս այսոցիկ , օ-
 ժանդակ Աթուածառանկին , 'ի բարեօքել
 նորա զքայքայուն վիճակ աշխարհին Պարսից ,
 Սանորոյ և նոքին իսկ աւանդառուքն 'ի
 նմանէ , յաճէ ասպագայ պատժոց զարհու-
 բեալք , ինքնայօժար կամօք դարձուցանեն
 զիւրեանց պաճուստ առանց ուրուք 'ի խնդիր
 ելաներոյ :

Օ այսու ժամանակու աւագակաց ոմանց
 յափշտակեալ զմթեր և զանասուն կարաւա-
 նին , փախուցեալ յասպատանեցան 'ի Շահ-
 Աբգօլաղիմ , ուխտատեղի Պարսից , երկուց
 փաբասխաց 'ի Թեհրանայ : Առաքէ Ար-
 քայայուն ունիլ զչարագործան , իսկ դեն-
 պեաք օրինաց նոցա , ընդդէմ կան հրամանի
 նորա , պաշտպանել զչարիս երկրի իւրեանց ,
 ինչ որ ցատուցեալ զօր արձակէ , թնդա-
 նօթս լարէ աճեղս ընդդէմ մղկթին , հարկա-
 նել քանդել և յասպականութիւն հասու-
 ցանել , եթէ ոչ հանցէ յնձնեացէ արդա-
 բութեան զանօրէն ասպատանեալսն ինքեանս
 Օ որ տեսեալ զկենդեաց տեղւոյն ահա-

բեկ սրախք և դողդոջիւն ձեռք բերեն
 տան զչարագործան՝ խնդրակացն արքունի ,
 Համբաւ այսր ամենայնի , թէպէտև արհա-
 ւիրս արկ զամենեքումք , և զաշխարհ խա-
 դազացոյց 'ի նոյնօրինակ 'ի չարեաց , սակայն
 կարի 'ի խոր խոցեաց զօրէնսուսոյցս նոցա
 յամենայն ուրեք . մանաւանդ՝ յԱստուծան .
 ասել զԱթուաժառանգէն , թէ ուրացեալ
 է , և քան զուրացեալն ասրախտ , որ ժպր-
 ճեցաւ թնդանօթս լարել ընդդէմ մեծի
 ուխտին խաւանաց :

Յետ այսօրինակ բարեկարգելոյ և հաւա-
 քելոյ 'ի մի վայր զամենայն զճօրեղբարս
 իւր՝ յորոց կասկածէր , սպա ձեռն արկա-
 նէ 'ի հնազանդութիւն կարգաց և կանոնաց
 ածել և զաշխարհս հեռաւորս 'ի թագուո-
 րութեան իւրում , Աարդէ զԱլայեար իւան
 սպարապետ , և տուեալ նմա դօրս և դո-
 ճեղ սրաբաստութիւն հրադինուց , առա-
 քէ նուաճել զաստատմբութիւն բնակչաց
 իսորասանայ :

Սուր բռնակալութեան հրամանատարին
 Շիրազոյ , և զօրաւարութեան Հասանալեայ՝
 հասեալ 'ի Թեհրան , պարտաւորէ զԱբքոյ-
 ացուն զՄանուչար իւան ներքինապետ ըզ-
 հաւատարիմ անուանեալն տէրութեան , կար-

գել կուսակալ Պարսայ, և զեղբայր իւր
զՓիբուղ Միրզա Հրամանասար, և զօրա-
վար՝ զՍր Արթուր Հէնրի. և առաքել զսա-
վեչատասան թնդանօթօք և հինգ դնդօք հե-
տեակաց գնալ նուաճել զսպասամբութիւն
երկրին :

Այլա հայեցեալ 'ի մեծ սղութիւն երկ-
րին, և 'ի շոտյլ ծախս բազմութեան սյ-
րեաց Հաւուն իւրոյ, որ ծախէր օրական
զմեծ գումարս դանձուց 'ի դարդ և 'ի սլըչ-
րանս, և իբրև հարիւրաւոր կենդ ինարս յա-
մենայն սրբենից փափկագունից 'ի կերակուր՝
հրամայեաց առնուլ յորոց գործ՝ զգործն,
և յորոց գանձ՝ զգանձն, և ապա հատընախ
ստնել. զերևելիս և զանդեակս արքունի ի-
րողութեանցն, սրահել. իսկ զայլս վասրել 'ի
բաց՝ ազատ 'ի կամս իւրեանց : Արով թէև
նուազեաց իջոյց զծախս սպարառանն 'ի հա-
րիւրաւորէ ցտաննաւոր. այլ բազմութիւն
Գժխոյից Պարսկաստանի սեկան 'ի շուկոյ,
Այնուհետև դիւրագնի վաճառէին 'ի Թեհ-
րան ակունք սրատուականք, զի բազմաց 'ի
նոցանէ նոր աուն, և նոր կեանս հաստելով
իւր, վաճառէր զաւելորդսն, և դնէր որոց
իբօք սէտս ունէր :

Այնինչ Արքայանիսան Թեհրան երջան-

հանայր յիւրում բարեկարգութեան, Աս-
 պահան գնայր և սպականեր յերեսաց ան-
 դազար հնարադրութեանց Աբղօլայ Խա-
 նի : Եւ ահա 'ի վաղիւ անդր, սորսափե-
 լի՞ օր, դրօշ երկու 'ի դոյն կատոյտ ամբար-
 ձան 'ի գլուխս աշտարակաց Սղկթին, և
 թիւ իբրև տան հազար սպառազինաց խըմ-
 բեցան 'ի Քեօհնայ Մէյդան, ընդ վարա-
 դուրսս սաշտարանութեան հաւատոյ, նուա-
 ճել զօրինաւորն իշխանութիւն : Օօրք
 Աբքայորդւոյն, որպէս յեշեցաք. անու-
 ճիկ և անթռչակ մնալով՝ հաշկին 'ի քաղցէ :
 Եւ իբրև ոչ բաւական սօքս՝ յաւերան 'ի
 թշուառութիւնսնոցա և օրքսաօրեական սր-
 տերազմունք : Ասանորջ բազումք 'ի Մահ-
 մտական զօրաց անախ նորս յաւուրնեղու-
 թեան թիկունս դարձուցեալ՝ զինուք իւրեանց
 յաւերան 'ի թիւ թշնամաց : Եւ մնացին
 միայն սակաւաւոր զունդ Հայոց, և ուրա-
 ցելոցն Արաց, յանձնատուր սաշտարանու-
 թիւն իշխանի իւրեանց : (Այս հատուած
 Արաց ընդ մեծի բազմութեան Աղղիս Հայ-
 ոց դերեցան այսր 'ի մեծէն Շահաբասոյ,
 և բնակեցան 'ի դաւառին Փեկեշ 'ի Ար-
 քին և 'ի Աերին Աստույս, 'ի Հօլղ, 'ի
 Գօմբէքնար, 'ի Տաշքասան, Մուշա, և 'ի

Բոյնի : Իսկ յաւուրս Հալաճանաց Շահա-
բասայ , և յաջորդաց նորա՝ ուրացեալ զՀա-
ւասս Քրիստոսի՝ քահանայիւք իւրեանց
Հանդերձ , եղեն 'ի Մահմետականս , և գը-
տան չարագոյն և սքան զՊարսիկս 'ի Հա-
բատահարել զՀայ դրացիս իւրեանց , Հա-
զիւ այժմ՝ 800 , ասնք են սոցա , որք սու-
հեն զԱրացի լեզուն 'ի մէջ իւրեանց ,
խոսն ընդ Պարսկաստանի :) Եւ այսպէս .
նեղութիւնք 'ի վերայ նեղութեանց Հասին
'ի վերայ , զօրք ցրուեցան , Հպատակք ա-
ստատմբեցան , և ծառայք իւր դրդուեցան ,
վաճառք Հանժից խափանեցան , երթեկեկք
ճանապարհաց նոր 'ի նորոյ լուեցան , թողք և
փողոցք ամբացան , իւրաքանչիւր ոք 'ի սաշա-
պանութիւն ասն և անձին զէն աս , և յԱստ
ուած յուսացաւ վասն փրկութեան իւրոյ :

Այլ որ մեծն է , գենպետքն երկօքին
Միրզա Մամադաղի և Մէխր Մահամադ
Բադր , իբաւունս Համարելով անձանց կող-
մապահութեամբ Քեօհնայ Մէրտանացոց ,
վրէժնեղիբ լինել իշխանի իւրեանց , խըս-
տիւ սրտագամ առաքեն ասնա դարձուցանել
զայն ամենայն , զորս Պարսիկ խլճմտանք
բորդել և ասել կարէին , Այս է , զբազում
բիւրս դրանց , և ահանց սրտուականաց ,

և մթերաց՝ զորս կապանցին ասեն զօրք քոյ :

Եւ որովհետեւ ոգիք իւրեւ երեսուն 'ի Հայ զօրականաց նախադրաւ 'ի մարտին հանգիսացեալ , մասնաւ որ աւարի զոհեցին ընդունայն զպարծանս իւրեանց : Ահիդ Սահամադ Քաղը , քսու թեամբ Հօսէյնոյ Շիչանցոյ , գրեաց առ Առաջնորդ Սուղայ , թէ զինուորք Հայոց յափշտակեալ տարան 'ի տանց իսլամաց՝ չորս լոերս մարդարտաց և ութսուն հազարս թումանաց , եթէ գտեալ դարձուսջիք բարի , սպա թէ ոչ՝ ժամանակ ձեր լցեալ է , արիւն ձեր ընդ ջուր : Օննդարուտայ խառնեցից , Այս անողորմ սպառնալիք Վենպետին 'ի տաղնապ տարակուսի արկ զԱզգն գլխովին , և յերկիւղ անպարս և համայնաջինջ կորստեան . մինչև իրազեկ լինիլ այսր քաջին Սակինեանց , և սպտոգամ փութով առաքել առնա , “ թէ զոր միանգամ յաւար հարին 'ի տանց իսլամաց , զօրք արքունի արարին : Եսլիսկոսրան կամ Ազգ Հայոց 'ի Սուղա , ոչ մեղան ինչ յայդմ : Ես յիմոցն վերածողով զարձուցից ձեզ զամենայն , ”

Բազմիցս յառաջագիր եղեն սրիկայք Խմամամիջօմայ , զբոհ տալ զգիշերայն 'ի Սուղա , 'ի սուր սուսերի մաշել զբնակիչս նո-

բա , և յաւար և յափշտակութիւն գնել զինչ
 չքս նոցա : Այլ Վենպերտ նոցա խափու
 արգել զնոսա : ասելով . “ Պիտեք զի սպարա-
 պերտ համօրէն զօրաց է Հայ . և դարանի
 միշտ քեցել զձեզ 'ի մղկթէ : աստի . զի դիւ-
 բեաւ կարացէ սատակել զձեզ . և ահա տե-
 ղեկացեալ է մեր , զի յիւրաքանչիւր 'ի գի-
 շերի դարանակալս գնէ 'ի Չարբաղ զքե-
 աիրս 'ի զօրաց իւրոց՝ թեղանօթաւ և ծանր
 ծանր պատրաստութեամբ : Եթէ յարձակես-
 ջիք , սոքա աստի՝ և Սուղայեցիք անտի՝ յա-
 բուցեալ սատակեն զամենեւին զձեզ ” Առ-
 վին կեղծ , բայց և հաւանական համոզանօք
 զազգ մի ողջոյն փրկեաց յանկարծ ահա մահ-
 ուանէ :

Համբաւ մօտալուտ յարձակմանց Հատա-
 նալեաց զարհուրեցուցանէր զիշխանն ապա-
 զօր . մինչ 'ի փախուստ մտաբերիլ նորա
 յամբոցն թափառուի անուանեալ : Իսկ քաջ
 Սարտապետն աներկնան յայսց մահարաւեր
 սպառնալեաց , քաջալերէ զիւր իշխան , և
 զմնացսրդս ցանցաւեալ զօրաց իւրոց : Յան-
 ձրն աւնու չորս հարիւրօք միայն զգլխի հար-
 կանել յարձակմանց Հասանալեաց՝ եթէ ի-
 ցէ սք ասէ , որ պահիցէ զքաղաքն յե-
 րեսաց առ անին պատերազմաց՝ զօր սպառ-

նայր Վեօհնայ Մէյդան , Այլ սոքա յա-
 ճարկութեան դենին , և նոքա 'ի շանթար-
 ձակ թ'նդանոթաց սրակուցեալ չիշխեն յոյտ-
 նի ճակատ յարդարել . այլ զօրէն ուրու-
 կան երևութից խօլականաց , սպառնալով
 զկորուստ իրերաց , արձանան կան ցաւուրս
 տանն :

Փետրվարի 2 . եկն եհաս Անդղիացին
 վերչտասան թ'նդանոթօք և հինգ գնտաւ դօ-
 րաց , և բանակ եհար 'ի Սաֆտարատ , 'ի
 գալատեան սորոս սասանեցան ապստամբք .
 դրօշակք նոցա խոնարհեցան . և խումբք
 ցրուեցան : Ահ քաջութեան և իմաստու-
 թեան նորա՝ զամենեսին սարսափեցուցանէր .
 զի ոչ զդենպիտ ճանաչէր , և ոչ խորհրդոց
 ուրուք անայր : Սա եղ սրահս 'ի գլուխս
 անցից . և ունէր զամենայն այր անառակ ,
 և մատներ բանտից և կապանաց : Չէր ոք
 իշխան սուր ածել ընդ մէջ , ցորչափ մնաց
 սա Ասսրահան , զի յամենեցունց , բաց յար-
 քունահան զօրաց և սպասաւորաց , 'ի բաց
 կորդէին զդէն , իսկ արբեցութիւն , որ թա-
 գաւորեալ էր 'ի ժամանակին 'ի մէջ Մահ-
 մետականաց , սպառսպուռ անհետացաւ : Աւր
 յառաջն բաղմութիւն մարդկան սպառազի-
 նեալ հազիւ կարէին անցանել 'ի փոլոցէ

ի փողոց , յաճէ յափշտակութեանց և սպանութեանց , այժմ այր անդէն միայնակ գրնայր ՚ի քաղաք անդր , և շրջէր անաճ որչափ ուր և կամք , լինէին : Այսպիսի բարեկարգութեամբ ապահովացուցեալ նորա զքաղաքն , յետ աւուրց ութից խաղայ Համօրէն զօրօք ՚ի 4) ումիշա , ՚ի Վերտրվարի 10 : Ուր որջացեալ էր որդի Աբդօլլայ խանի արգելուլ զմուտ նորա ՚ի քաղաք անդր : Բայց ՚ի լարել նորա զմեծամեծ թնդանօթան ընդդէմ քաղաքին , և ՚ի սպանեալ զՀամակործան աւեր նորա՝ փախչի . և քաղաքին աւազանի ինքնայօժր գան առ նա և ընդունին զնա ՚ի ներքս :

12 . Իսկ խորամանկն Աբդօլլա Խան խկոյն հրեշտակս արձակեալ ՚ի Շիրազ , ազատանէ Հասանախայ՝ ելանել զօրօք և ունիլ զյառաջս նորա որ սակաւաւորօք և եթ՝ ասէ . եկն տանիլ զսարծանա Պարսկաստանի . և ես ՚ի պատրաստի ունիմ առաքել յօգնութիւն քեզ զայրուձի Վնջանայ , զՉարմըՀալայ , և զ1) ուս Ասպահանայ : Իրազգաց եղեալ այսր պատգամաւորութեան՝ Վաջին Սակինեանց , չորս թնդանօթօք և չորս Հարիւր Հեռակօք խաղայ ՚ի Վնջան . և ունի գանցս ճանապարհին և զառաջս յարձակ-

Ճանց աստուածբիցն խմբելոց : Պիւրահաւ-
 ւան լեալ Հասանալի Միրզայի . և զոգ-
 ցիս բռնի կորցեալ զսակաւածեան օգնակա-
 նութիւն դրամոց յարծաթասիրէն Հուսէյ-
 նալեայ՝ տեսանէ զտարբաստութիւն երկուց
 խմբից Հետեակաց , և միոյ՝ Հեծելոց , յա-
 բանց երկրագործաց և յարհեստաւորաց , ո-
 բոց գործաւարս կարգեալ զփախստեայս
 յերբարց իւրոց , ինքնին զօրաւարէ ամե-
 նեցուն , զի ինքն աստի . և օգնութիւն Լյ-
 մինուգովեայ անտի , ընդ միջերով զԱբին
 Բրիտանացի , խորտակեացեն զզօս նորա ,
 Այլ նորա իրադեկ եղեալ 'ի լրտեսաց ան-
 տի թաքուցելոց ասա և անդ , յառաջէ
 ունիլ զառաջս նորա . և ընդ լուսանալ ա-
 ռաւօտուն Հարեալ ընդ մէջ Պասրիշամոյ
 և Մուսիարատայ 'ի գաշտն Աբադան , յար-
 դարէ զճակատ ընդդէմ յարձակմանց դնաին
 թշնամեաց , Պէտակն 'ի վեր ամբառնայ ,
 նշմարէ ուրոյն զգունդս զօրոց , և զահեղ
 ահեղս 'ի թնդանօթաց : Սկսանի Հարկանել
 զգլուխ իւր ձեռօք իւրովք , անէծս և Հայ-
 Հոյանս արձակիլ յԱբդօլա Խան , և որ-
 սէս թէ եկեալ վան փախստեան՝ քան յող-
 թութեան , Հրամայէ Հատընտիր արանց իւրոց
 ասպհոլիլ զգանձն . ասպհ նշան տայ թըն-

դանօթն արձակել 'ի ճակատ անդր զօրաց
 թշնամուռն , յորմէ գրգիւ և խրախոյս ա-
 սեալ Աբուռն Անդղիկաց , արձակէ նախ
 թնդանօթն և Հարկանէ ցրուէ զկազմութիւն
 թնդանօթաց նոցա : Տեղայ ասպ հետ զՀեռէ
 զհրաբորբոք շանթն 'ի նոսա , և 'ի փախուստ
 դարձուցանէ զկարծեցեալ յաղթական Պար-
 սից : Հետևակք ասպ յառաջ խաղացեալ՝
 սրաշարին շուրջ զՀետևակօքն թշնամեաց , և
 բակ առեալ զնօքօք՝ զինթափ ասննն զա-
 մննեսին . և արձակեն երթալ առանց վնա-
 սելոյ ինչ կինաց նոցա : Իւ ուր ժամանէ
 խկոյն դարձուցեալ զբերան թնդանօթացն ,
 շանթաճար լինի 'ի նոսա , մինչև թողուլ
 նոցա զիւ բեանց թնդանօթն և մագաղուր ան-
 կանիլ 'ի ձիւնս լերանց , և զանձինս ճողոտ-
 բել յանվրէպ կործանմանէն :

Իսկ յաղթական սպարապետիս դարձ ա-
 բարեալ լի փառօք և յաղթութեամբ , ժողո-
 վէ զաւար փախստէից , զկահ և կազմուած
 որպէս և շորեսին 'ի գերեալ թնդանօթացն ,
 և սուաքէ Ասպաճան , դնել յարգելանս :

Իսկ Հասանալի . որ փախստեամբ մա-
 գաղուր զանձն 'ի լերինս սպրեցուցանէր ,
 Հասուած ինչ այրուձիոյ զկողնամբք Ի ն-
 ջանայ լրտեսութեամբ սուաք : փորձել սա-

կառին զՀաւաստիս պատգամաւորութեանցն
 Աբղօլայ Կանի . և եթէ հար ինչ իցէ ,
 մնացորդօք իւրովք , ընդ անխաբ անցս լե-
 բանց խառնիլ յայլուծին Լնջանայ , և ան-
 տուսա թեւակոխել յԱսպահան : Սոցա ե-
 կեալ խմբովին դարանին 'ի կիրճ ուրեք ,
 և լրեսանի առաքեն այսր և անդր՝ գտանել
 զսառգութիւն յուսոյ իւրեանց , բայց ընդ
 հակառակն տեսանեն 'ի հեռուստ , զի ահա
 բանակ սպարապետին Սոկինեանց չորս թըն-
 դանօթօք , պատրաստի կայ զգլխի հարկանել ,
 որոց միանգամ՝ յանդուգն խորհրդովք Լն-
 մինուղովիւայ՝ ընդ այն ճանապարհ արչա-
 առնիցեն 'ի քաղաք անդր :

'Ի Մարտի 6 . Հասան զուլի Կան ,
 որ հարկահան կարգեալ 'ի Ֆատալեայ ար-
 քայէ , և բարբարոսութեամբ բանաւորին Շի-
 րազոյ կարտեալ և կողոտեալ յամենայն
 գոյից իւրոց , ընդ զօրս Հասանալեայ ելեալ
 'ի ճակատ , և 'ի սարտիլ կողմանն յերե-
 սաց Լենզեայ , և 'ի խռնիլ մարդկանն զմի-
 մեամբք , առեալ զչոր մի ջորուոց 'ի բանակէն
 և 'ի բաց կորցեալ՝ զկողմամբք Լնջանայ զայ
 հանդիպի պահաց բանակին , և կալեալ ա-
 ծի զառաջեաւ Սպարապետին , զոր իբրև-
 ճանաչէ Արին բարեսիրտ , պատու ընդու-

նի , և զօրականս տուեալ նմա յապաՀո-
վութիւն ճանապարհին , առաքէ ողջանարատ
ի քաղաքն Ասպահան : Աւրանօրնօր ՚ի նո-
րոյ կողոպտեալ յամենայն ՚ի պատուազու-
նիցն իւրոց . ուղևորի գնալ ՚ի Թևհրան
մերկ և բացեալ :

Իսկ քաջին յառաջ խաղացեալ երիւք
օթիւք ՚ի Շիրազայ բանակ հարկանէ . և
կայ գալստեան Փիրուզ Միրզայի և Մա-
նուչար Խանի . նոքօք հանդերձ խաղալ ՚ի
վերայ քաղաքին : Այք երբև հասանեն ,
Իշխանի , որ թշնամութեամբ էր ընդ բըս-
նաւորին Շիրազայ , գրէ առ նոսա զգոր-
ծէն Հասանալեայ ի քաղաք անդր , զան-
պատրաստութենէն զգիմի հարկանելոյ , զպա-
շարմանէն Շիրազայ , և միւրոյ զամենեսին ՚ի
միջնաբերդն քաղաքին : Օսյս լուր առեալ
խակոյն յառաջ խաղան , և առանց պատե-
րադմի և արեան , ունին զՅուսէյնալի Միր-
զա , և զՀասանալի Միրզա , և եղեալ ՚ի
ջորոջ առաքեն ՚ի Թևհրան : Անկանի շը-
շունչ ալմիի և խառլութեան յամենայն քա-
ղաքս աշխարհին , մանաւանդ յԱրքոյանխա-
տին ՚ի Թևհրան : Ար երկնէր հանապաղ ՚ի
հասանիլ Հասանալեայ յիւր սահման , զրոհ
տալ յարբուհիս անդր , կալանաւորել զԱր-

բայ, և դնել զսա փոխանակ նորա : Օ այս
 շշուռն չ առեալ Պայմադամայ՝ Հրաման առա-
 քէ առ զնդապետ վարողաց զօրացն՝ բրել զաչս
 նորա զճանապարհայն : Որ անձանօթ դոլով
 սանդարամե տական արուեստին դաճճու թեան՝
 Հանէ 'ի պատենէ զգաշոյն զհաստ և բութ ,
 և 'ի 25 : Մարտի , բրէ նովաւ զաչս այ-
 նորիկ՝ առ հայէին աչք Պարսից Ազգին :
 Ապա տարեալ 'ի քաղաքն և զթագաւորեալն
 Յուսէյնայի Միրզա արգելուն 'ի տան Մա-
 նուշար Խանի ներքինւոյ , որ յետ ամսոց
 ինչ տուժեաց ընդ բանաբարեալ թաղին և
 զկեանս իւր : Իսկ զՅուսէյնայի Հանեալ
 'ի բացեայ 'ի քաղաքէն՝ բանդեցին յԷֆս-
 օրժ , որ է բուրգն ինչ մեծ շինեալ վտա-
 ւանաւ Հեռի 'ի քաղաքէն . յանդիման գը-
 բանն՝ որ Հանէ 'ի Շմբան :

Մաճմազ Միրզա, որ ցոյս վայր թա-
 գաւորակերպ էշխանութեամբ վարէր զիւր
 Հրաման ընդ ամենայն քաղաքս Պարսից աչ-
 խօրհի , և զանհնազանդս և զապստամբսն
 զօրութեամբ զինուց նկուն առնէր ընդ ամե-
 նայն տեղիս : 'ի 10 Մարտի , յոր նաւակա-
 տիս տարեղլխի իւրեանց առնեն Պարսիկք ,
 նստաւ յաթոս Հաւուն իւրոյ՝ թագաւոր
 Պարսից : Եւ խորհրդով երկուց դեսպանաց

Ուստաստանի և Մեծին Քրիստանից, յաւել
յարդարութիւն և յիրաւունս, ապահովել
զհասարակայն օգուտ, և զաշխարհին շի-
նութիւն :

Սակոյն որպէս ամենայն բարեաց կից են
չարիք, նոյնպէս և բարեսիրտ թագաւորիս
այսորիկ՝ կից եղև ոգի ինչ սատան կռփել
միշտ : Սա ինքն է Պայմադամ՝ նորա՝ ծե-
րունի ալեօք, բայց երանի թէ լինէր և
տիօք : Ար՛ի վաղ ժամանակաց հետէ ծա-
ռայելով զբան Աբբաս Միրզայի, և ամե-
նայն ելեմտից տէրութեան ծանօթացեալ,
և զսա մանուկ ընդ իւրև սնուցեալ, ունէր
՛ի բռան զբեւթէ զբովանդակ զերատանակ
կառավարութեան աշխարհին : Եւ փոխա-
նակ վարելոյ զհնութիւնս գիտութեան իւ-
րոյ և խորհրդոց ՛ի լաւ կողմն, ՛ի չարն գէպ
վարէր, հանապազ Պերք գաւառաց և աւա-
նից, և գիւղից, և տանց, աւարեալ և աւերեալ
միանգամայն, լսելով զհամբաւ զթութեան և
բարեսիրտութեան թագաւորին, գոյին յա-
մենայն անկեաց զանգատաւորք ՛ի Թեհրան,
և բողմանային անդրքան զընական թիւ բը-
նակչաց նորա : Որպէս և Յովհաննէս Աբք
Եպիսկոպոս երևելեօք՝ Նոր Սուղայ, և
ինն հանդ երձ՝ արժանացաւ թողութեան ար-

բունի հարկաց Սանիցն Ամենափրկչի, (Թա-
 դաւորն գթած սիրով ընդունէր զամենեսին
 և յոյս շինութեան և թեթևութեան հար-
 կաց տայր ամենեցուն : Այլ սա՛ որոյ 'ի ձե-
 ւքս էր լսել ուրոյն գանդատանաց, և վճիռ
 'ի վերայ հատանել զօրն բոլորկամ 'ի բուն
 խորհայր սրբերգութեամբ, և կամ յըզբօսանս
 լինէր զեզխութեամբ, Իսկ զգիշերս անցու-
 ցանէր 'ի խնջոյս հացկերութից, 'ի խաղս
 և 'ի զրոյցս, նման ողւոյն՝ որք շրջին 'ի
 խաւարի և 'ի ստուերս մահու : Ասանորոյ
 բազումք 'ի տէրունի կալուածոց աշխարհին
 մնացին անգործ, և գիւղք և աւանք կիսա-
 ւերակք, բոլորովին աւերեցան և եղձան :
 Օի իշխանաց խմբի կիսայոյս մնալով սր-
 տասխանուոյ, աստ զհրաման դարձի չգտին, և
 ժողովուրդք անդ՝ սոցա սպասելով, ոչ հեր-
 կեցին, ոչ հնձեցին : Աւստի և 'ի տեղիս
 փոխանակ առատութեան յոյսպիսի բարերեր
 ամբ, անկաւ սղութիւն ևս քան զևս :

Իսկ Անգղիացին, որ ախրեալ էր Շիրա-
 դայ, և կացուցեալ զՓիրուզ Միրզա և
 զՄանուշար Խան 'ի հրամանատարութեան
 նորուն՝ անսեալ զտրտունջ Ելխանուոյ, իբր
 ոյն թէ՛ զաւաճանութեամբ և մասնութեամբ
 իշխանի իւրում, ինքն ոչ ինչ շահու եհաս

պատասխանի ընկալաւ 'ի նմանէ, թէ " դու, որ ընտանու թեամբ էիր ընդ նմա, և իբրև հօգատակ՝ պարտ էիր հաւատարմութեամբ և անկեղծութեամբ ծառայել, մասնեցեր 'ի վերջոյ. նոյնպէս արացես 'ի դիպել հարկին և ընդ նորոզ թագաւորին, վասնորոյ կասկածելի է մեզ անձն քոյ. " Իսկ զԱլի Իսան զմեծ իշխան Սամուսանի՝ կոչեալ զառաջեաւ, խոտիւ պահանջէ 'ի նմանէ զամենայն յախշտակութիւնս, զոր արարեալ էր առ հրամանատարութեամբն Յուսէյնալեայ. " Հստակ էի ես, ասէ. հրամանատարի աշխարհիս, և պարտական կատարելոյ զկամս նորա. Ան քեզ հրովարտակք կնքեալ մատանեաւ նորա, և Թէմուր Սիրզայի որդւոյ նորա, որ հրամային և մատամբացի ցուցանեն ինձ զելուստ և զգալուստ կարալանաց. և հրամային կողոպտել զնոսա. Աս ոչ ինչ ատելի արարի, քան զոր նոքա հրամայեցին ինձ. " Օայս ասացեալ ցուցանէ նմա զհրովարտականն. Այլ սովին ոչ կարացեալ իսպառ անմեղադիր առնել զինքն՝ կեղծէ 'ի պարտութիւն խոստովանել, ' Ի ճաճուկ գրէ առ ստորագրեալս իւր, կողմութեամբ հրազինուց դարանիլ 'ի Ղարաֆիս, որ է բերթ ինչ անառիկ համարեալ

առ Պարսիկս , կառուցեալ 'ի դադաթան
 բարձրաբերձ սեպհոյ առ աւերածովք Հնոյն
 Շաղուբայ , Եւ ինքն խնդրէ զօրականս
 չորս հարիւր 'ի Սղարապեանն , գնալ անդ՝
 և դարձուցանել 'նորօք զյափշտակութիւնս
 իւր : Իբրև հասանէ անդր , թողեալ զկնի
 իւր զբանակն բովանդակ , բանի մի արամբք
 ելանէ յամբոցն Սղխտակ , և խնդոյն բան-
 տարդեւ արարեալ զնոսս , հրայմայէ իւրոցն
 ձակաստ յարդարել , և յետ նախճիրս բա-
 դումս հասուցանելոյ 'նոցա յանպատրաստից
 ցրուէթօթաբեր լինիլ զիւրոց 'նենդանայ առ
 Արին Անդղիացի , Որոյ տուեալ գունդ ինչ
 զօրաց Շխայ իւրում թիկնասպահն , և ըզ-
 չորս թնդանօթս լեւնամարտիկս , կուտրած
 սաստիկ հասուցանէ խուժանի 'նորուն . և
 գնա ինքն ձերբակալ արարեալ՝ առաքէ շրդ-
 թայիւք յԱտրպատականն աշխարհ . ուր ես
 ինքնին տեսի գնա , դառնացեալ բնութեամբ
 'ի վայրագ դայլութենէն՝ 1857 :

Որպէս Հաւ իւր զՀաճի Իբրահիմ , 'նոյն-
 պէս և Մահմադ Միրզա զՎայմաղամ իւր
 կորոյս , դատապարտեալ վասն մեծամեծ զան-
 ցառութեանց զիրաց իրաց սրշտամանն աշխար-
 հալարութեանն . և զՀաճի Միրզա Աղասի՝
 որ էր երբեմն Պարսիկ դբագիր Սերոյ Լջէ
 ԻՂ .

միածնի , կարգեաց փոխանակ նորա :

Օ որդի իւր անուանեալ Վառանգ Աբ-
բայութեան՝ կացոյց կուսակալ մեծ 'ի վերայ
հաճօրէն Ատրպատականի :

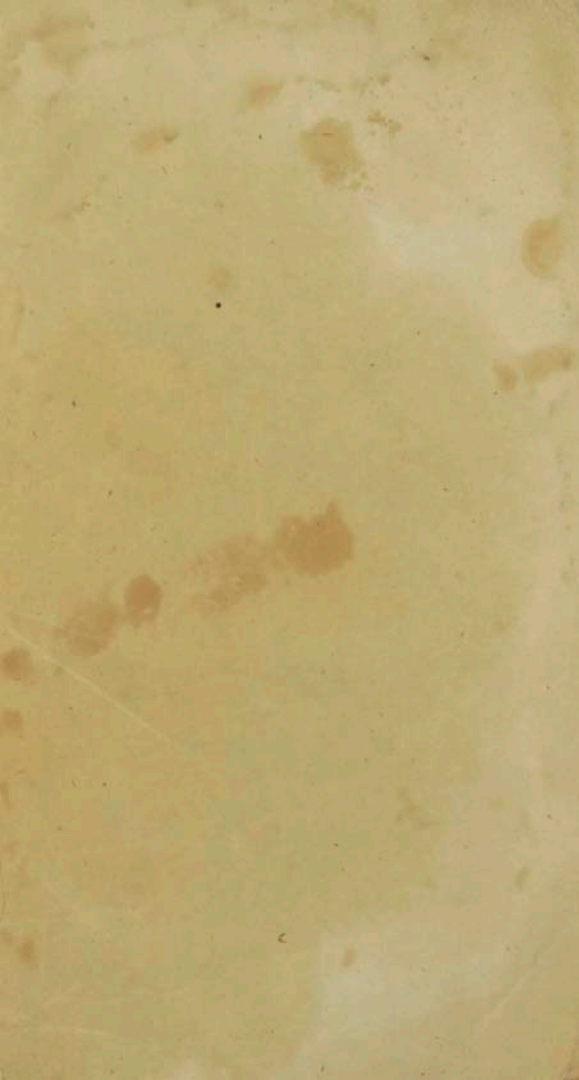
Իստարով Իսան մեծ՝ կարգեցաւ կուսակալ
Ասպահանայ , որոյ եկեալ հղօր ձեռամբ նը-
ուածեաց զապստամբութիւն քաղաքին , Կա-
լա առ 'ի ձեռս իւր՝ իբրև գործի հղօր ըզ-
նոյն ինքն զԿամաղուն Չամալունի , և նու-
վաւ կրկտեալ՝ հան 'ի խորին խորոց գաղա-
նութեան՝ զարս ասրականարարս խաղաղութեան
աշխարհին : Թէպէտև 'ի վերջոյ քամահու-
թեամբ վարելով ընդ Վենսպետին Ասլա-
մաց՝ յարոց 'ի վերայ իւր զքաղաքն ողջոյն
և քամահեալ զիշխանութեամբ՝ գնաց նստաւ
'ի տան իւրում 'ի Թեհրան :

Սմա յաջորդեաց Սանուշար Իսան Սու-
թամէդ Վուլլայ՝ կամ Սիւն հատոտութեան ,
որոյ գոլով այր խորախորհուրդ և բաղմահան-
ճար , և գիտելով զիարդ կռաւմարել զաշ-
խարհ , կայ և ունի զիշխանութիւն , բարեկամ
Վենսպետաց և հայր հասարակաց եղեալ ,
Յաւուրս սորա Աբբայաղուն հայ Վաւիթ
Մէլիքեանց Տփղիսեցի , որոյ գործք բարե-
բարութեան առ Ազգ մեր բաղմահատոր մատե-
նագրութեանց արժան , և գրաւորական աշխա-

տանք առաջին տեղւոյ ստորձանաց Աղգիս՝ ամուսնացեալ ՚ի Չ. ուղա, մեծապէս խնամտանի ՚ի վերայ Աղգիս մերոյ և Աթառոյ, Որով Պարոն Կարապետ Գ. իւլլատ շնորհս գտեալ առաջի Ս՝անուչար Խանի՝ կարգի իշխան գաւառացին Փէրիոյ և Չարմհալայ, խկ որդի Կարապետի Յովհաննէս՝ կարգի իշխան Նոր Չ. ուղայ :

Յայս վայր թերևս բազաի կամ ընտանութեան ոք տացէ՛ դ յառաջադիմութիւն Կարապետի Գ. իւլլատեան. բայց Ն. ար գիտէ զհարդ սրտիւ զներլ առաքինութեանն հայրենասիրութեան, ընտրեաց զնա ՚ի վառս՝ յօրինակ հայրենասիրութեան զկենաց իւրոց, Քանզի Յամի Տեառն իբրև 1818, այն ինչ շեշատք կամ ասրակհատք, ոմանք Աղգէս Հայոց զրպարտեցան. սրպէս թէ գողացեալ իցեն զգանձ յարքունեայն թերհրանայ՝ ցատուցեալ Արքայի ընդ գողութիւն, բայց չգտեալ զգողսն, ձեռն արկ տանջել յորոց կասկածէր, մինչև զկանանց իւրոց սիրելիաց զստինս ՚ի բաց հատանել, Բայց զկնի ժամանակաց ինչ ՚ի վերայ անցելոց. գժտութեամբն ծագելով ՚ի մէջ գողոցն ինքեանց, իբրև ՚ի վեր ել բանն, այնքան զայրացաւ սրտմտեցաւ Արքայ՝ մինչ յետ ՚ի բերան

Թնդանօթաց գնեղոյ զչարագործսն , հրաման
 հան 'ի Սուղա , կոտորել զամենայն Հայս
 րնակերայս 'ի նմա , Իսկ Սաղաէն Իսան
 Սաղին Ասղահանայ բազում աղաչանօք շնորհ
 զարքայ 'ի ցամանեկ , և առերալ քսան և հինգ
 հազարս Թումանայ՝ գնեաց զարխն Հայոց ,
 և ազատեաց զնոսա , Եւ իբրև եկն 'ի Թեհ-
 րանայ 'ի Սուղա , Ազգն երախտադէտ ընդ
 յառաջ ել նմա ամենայն զարդուք Եկեղեց-
 ւոյ , և 'ի մուսս անդ Գարբասի Անից ,
 իբրև ձեռն 'ի գործ արկանէր Պարն Ա-
 րասկեա Գիւլգաս զենուլ առաջի սրատու-
 ճակ ընաիր , արգել զնա Սանդին Սեծ ,
 Իսկ Հայկազն ճարտարախօս գիմուդար-
 ձեալ՝ ասաց , “ Տէր , Փրկիչ Ազգի եղեալ
 դաս , եթէ որդին իմ իսկ կասկալ իցէ ա-
 ռաջի՝ ոչ խնայեցից 'ի նա՝ վասն քո . ուր
 մնայ թէ 'ի սոյն այս զոհ փրկութեան կե-
 նաց փրկուիդ մերոյ , ” Եւ սյուչափ 'ի խոր
 տալաւորեցան երախտիք իմ 'ի մաս ձեր , ” ա-
 սէ Սաղին . “ ուրեմն կրկնապատիկ շահեցայ , ”
 Եւ գնացեալ 'ի տուն՝ կոչեաց զՏէր Արա-
 սկեա Առաջնորդ երեւելեօք Սուղայեցւոյ .
 և յանձն արար նմա զստացական Թողաւո-
 բին՝ վասն քսան և հինգ հազար Թումանայ .
 զի մի անկանիցի 'ի ձեռս որդւոյ խնոյ , յեա

ALL FOR THE

Library of the University of Toronto

40, 125, 132, 146, 177, 183, 212, 222

